

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

AGNĖ ŠNEIDERIENĖ

ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS
ĮTAKA REGIONO EKONOMINIAM AUGIMUI

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, Ekonomika (04S)

2017, Klaipėda

Disertacija rengta 2012–2016 metais Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakultete Ekonomikos katedroje. Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Vytautas JUŠČIUS (Klaipėdos universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika – 04S).

Mokslinė konsultantė:

dr. Aranka IGNASIAK-SZULC (Mikalojaus Koperniko universitetas, Torūnė, Lenkija, socialiniai mokslai, ekonomika – 04S).

Su disertacija galima susipažinti Klaipėdos universiteto centrinėje bibliotekoje (K. Donelaičio a. 3, 92144 Klaipėda) ir Kauno Technologijos universiteto centrinėje bibliotekoje (K. Donelaičio g. 20, 44239 Kaunas).

Redagavo:

Vitalija Kapsevičienė (Klaipėdos universiteto leidykla)

© A. Šneiderienė, 2017

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Disertacijos loginė schema	11
2 pav. Regiono ekonominį augimą lemiantys veiksniai.....	86
3 pav. Regiono ekonominio augimo vertinimo problemos	89
4 pav. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui schema	96
5 pav. BVP vienam gyventojui kitimas regionuose 2003–2014 m.....	100
6 pav. Tiesioginių užsienio investicijų kitimas regionuose 2003–2014 m.....	101
7 pav. Išlaidų MTEP kitimas regionuose 2003–2014 m.	102
8 pav. Užimtumo lygio regionuose kitimas 2003–2014 m.....	103
9 pav. Nedarbo lygio regionuose kitimas 2003–2014 m.....	103
10 pav. ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2014 m.	106
11 pav. GRI ataskaitas teikiančių įmonių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2015 m.	107
12 pav. Jungtinių Tautų pasaulinio susitarimo narių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2015 m.	108
13 pav. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis	117
14 pav. Įmonių socialinės atsakomybės indeksas valstybėse 2014 m.....	121
15 pav. Įmonių socialinės atsakomybės indeksas regionuose 2014 m.....	122

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės koncepcijos sampratos kitimas	19
2 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės laikotarpiai ir etapai	21
3 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės apibrėžimų įvairovė.....	28
4 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės motyvai esant skirtingiems analizės lygmenims.....	32
5 lentelė. Keturi požiūriai į įmonių socialinę atsakomybę	36
6 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės modelių palyginimas	59
7 lentelė. Pagrindiniai tarptautiniai standartai ir rekomendacijos, reglamentuojančios įmonių socialinę atsakomybę	64
8 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės instrumentų klasifikacija	65
9 lentelė. Nacionalinių įmonių socialinės atsakomybės veiksmų planų plėtra Europos Sąjungos valstybėse	69
10 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės praktikos ir regiono išsivystymo ryšys. 94	
11 lentelė. Penki socialiniai-ekonominiai Europos modeliai	98
12 lentelė. Regionų surangavimas pagal BVP vienam gyventojui, tiesioginių užsienio investicijų, inovacijų, užimtumo bei nedarbo rodiklius 2014 m. ir 2003–2014 m. laikotarpiu	104
13 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės indekso skaičiavimo palyginimas	110
14 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio kintamieji.....	114
15 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio kintamieji.....	118
16 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai skandinaviško regiono atveju.....	126
17 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai kontinentinio regiono atveju	128
18 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai anglosaksiško regiono atveju	130
19 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai Viduržemio jūros regiono atveju.....	132
20 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju	134
21 lentelė. Koreliacinės analizės rezultatai visų regionų atveju	136

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	3
LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
IVADAS	6
1. ĮMONIŲ SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ: SAMPRATA, TEORIJŲ RAIDĄ IR PRAKTINIS PRITAIKYMAS	15
1.1. Įmonių socialinės atsakomybės sampratos kitimas	15
1.1.1. Įmonių socialinės atsakomybės sampratos įvairovė	15
1.1.2. Požiūrio į įmonių socialinę atsakomybę raida.....	35
1.2. Įmonių socialinės atsakomybės modelių analizė	46
1.2.1. Ankstyvieji įmonių socialinės atsakomybės modeliai	47
1.2.2. Vėlesnieji įmonių socialinės atsakomybės modeliai	51
1.3. Įmonių socialinės atsakomybės skatinimo būdai ir metodai.....	61
2. REGIONO EKONOMINIO AUGIMO VEIKSNIAI IR ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONUI VERTINIMO TEORINĖS NUOSTATOS	72
2.1. Regiono samprata.....	72
2.2. Regionų ekonominį augimą skatinantys veiksniai bei regiono ekonominio augimo vertinimo metodologinės nuostatos	79
2.3. Įmonių socialinės atsakomybės įtaka regiono vystymui	91
3. ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONO EKONOMINIAM AUGIMUI MODELIO STRUKTŪRA	98
3.1. Įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo regionuose analizė	105
3.2. Įmonių socialinės atsakomybės indekso skaičiavimo metodika	109
3.3. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis	111
4. ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONO EKONOMINIAM AUGIMUI MODELIO VERIFIKAVIMAS	120
4.1. Įmonių socialinės atsakomybės indekso metodikos pritaikymas.....	120
4.2. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio pritaikymas	123
IŠVADOS	139
LITERATŪRA.....	144
MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS.....	174
PRIEDAI.....	176

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Įvairiomis priemonėmis (teisiniu reglamentavimu, bendradarbiavimu su ekonominiais, socialiniais ir tarptautiniais partneriais, įvairiomis suinteresuotomis grupėmis ir kt.) valstybės stengiasi sukurti tokią aplinką, kurioje galėtų plėtotis atsakingas įmonių požiūris, būtų užmegzta lygiavertė partnerystė bei sisteminis bendradarbiavimas su įvairiais socialiniais bei ekonominiais partneriais ir kitais naudos gavėjais.

Įmonių socialinė atsakomybė dažnai laikoma universaliu konstruktu, padidinančiu sinergiją ir sumažinančiu kompromisus tarp ekonominių, socialinių ir aplinkos suinteresuotųjų grupių interesų. Tačiau, nepaisant plačiai pripažintos įmonių socialinės atsakomybės koncepcijos, būtina pažymėti, kad ši koncepcija ilgainiui keičiasi ir skiriasi tarp regionų. Tai pasakytina ne tik apie pasaulio regionus, tokius kaip Amerika, Europa (Aaronson, 2003; Midttun ir kt., 2006) ir Azija (Welford, 2004). Būtina pabrėžti, kad nemaži skirtumai egzistuoja ir tarp Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos valstybių ar net smulkesnių regionų. Akcentuotina ir tai, kad įmonių socialinės atsakomybės matavimas ir vertinimas, Shaw (2007) teigimu, yra labai svarbi problema, tačiau matavimo tyrimai tik pradedami. Trūksta šios koncepcijos standartizacijos, nėra universalių kriterijų ir taisyklių, sudėtinga palyginti įmonių vykdomą veiklą pagal socialinės atsakomybės sritį ne tik tarp to paties sektoriaus įmonių, bet ir valstybių ar regiono mastu.

Pabrėžtina ir tai, kad įvairiuose teisės aktuose ir strategijose, pavyzdžiui, Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ (LRS, 2012), Europos ekonomikos augimo strategijoje „Europa 2020“ (Europos Komisija, 2014), akcentuojamas siekis sukurti lanksčią, aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, grindžiamą žiniomis, inovacijomis, verslumu bei socialiniu atsakingumu. Taigi, įmonių socialinė atsakomybė suvokiama kaip vienas iš būdų suformuoti sumanią visuomenę ir sumanią ekonomiką. Šiose strategijose nurodoma, kad įmonių socialinė atsakomybė didinama per atsakomybės ir bendruomeniškumo skatinimą ir gamtai draugiškos verslo kultūros ugdymą ne tik atskiros valstybės, bet ir viso regiono mastu („Europa 2020“ strategijos atveju).

Mokslinė problema ir jos ištirimo lygis. Įmonių socialinės atsakomybės (toliau – ISA) koncepcija mokslinėje literatūroje išanalizuota gana plačiai, siekiama paaiškinti ISA sampratą (Wood, 1991; Karake, 1998; Kilcullen ir Kooistra, 1999; Waddock, 2004; Meehan ir kt., 2006; Portney, 2008; Gonzalez-Perez ir kt., 2011; Freeman ir Hasnaoui, 2011; Zhao ir kt., 2012; Muller ir Kolk, 2015; Gonzalez-Trejo ir kt., 2013), tačiau bendro apibrėžimo ir termino vis dar stokojama, mokslininkų darbuose identifikuojami skirtingi ISA aspektai.

Vieno ISA termino nebuvimas pastebimas ir analizuojant Lietuvos mokslininkų darbus (Bagdonienė ir Paulavičienė, 2010; Korsakienė ir Marcinkevičius, 2013; Juščius ir Snieška, 2008; Pruskus, 2003; Vasiljevienė, Vasiljevas, 2006; Šimanskienė ir Paužuolienė, 2010; Mauricienė ir Paužuolienė, 2013). ISA sampratai išreikšti vartojami įvairūs terminai: *verslo socialinė atsakomybė*, *korporatyvinė atsakomybė* ir pan.

Pabrėžtina, kad ĮSA sampratai yra būdingas ir kontekstinis specifiškumas. Muller ir Kolk (2009) teigia, kad ĮSA samprata santykinai neišvystyta augančiose rinkose. Be to, ĮSA vystymas yra skirtingas ir atspindi specifinį valstybių politinį foną (Carroll, 1999; Whetten ir kt., 2002; Beckman ir kt., 2009; Kolk ir kt., 2010; Egels, 2005; Hamann ir Kapelus, 2004; Hamman ir kt., 2005; Idemudia ir Ite, 2006; Ojo, 2008). Kolk ir Lenfant (2010) teigimu, konkretus kontekstas analizuojant ĮSA yra svarbus, nes ši koncepcija yra lokaliai išsisknijusi, yra istorinių ir kultūrinių veiksnių produktas, skiriasi ir prioritetai, atitinkantys vietinius valstybių poreikius (De Jongh ir Prinsloo, 2005; Welford ir kt., 2007; Leal, 2007).

Mokslininkų darbuose konstruojami įvairūs conceptualūs ĮSA modeliai, aiškinantys procesus, kaip diegiama socialinė atsakomybė įmonėse (Carroll, 1979, 1991; Wartick ir Cochran, 1985; Wood, 1991; Quazi ir O'Brien, 2000; McAdam ir Leonard, 2003; Matten ir Crane, 2005; Windsor, 2006; Meehan ir kt., 2006; Pasaulio Bankas, 2008; Aras ir Crowther, 2009; Pedersen, 2010; Visser, 2010, 2011, Claydon, 2011). Nepaisant santykinai gausaus ĮSA modelių skaičiaus ir įvairių modifikacijų, būtina akcentuoti, jog modeliams būdingas normatyvinis požiūris, stokojama realių priemonių, skirtų skatinti efektyvų ĮSA įgyvendinimą įmonėse regioniniu, nacionaliniu ar pasauliniu mastu. Taip pat trūksta empirinių darbų, kaip įtraukti teoriją į praktinę įmonių veiklą (Lindgreen ir kt., 2009).

Atliktuose moksliniuose tyimuose teigiama, kad įmonės užsiima strategine ĮSA (Baron, 2001; McWilliams ir Siegel, 2000, 2001; Siegel ir Vitaliano, 2007), kuri gali pagerinti finansinę ir socialinę įmonių veiklą (Waddock ir Graves, 1997; Husted ir de Jesus Salazar, 2006; Arx ir Ziegler, 2013). Pastebimas teigiamas ĮSA poveikis įmonių konkurencingumui per kaštų sumažinimą (Hart ir Ahuja, 1996; Jenkins, 2006), naujos vertės sukūrimą įeinant į naujas rinkas (Porter ir Kramer, 2006; Pralahad, 2004), didinant žmogiškųjų išteklių našumą ir padedant išlaikyti senus ar pritraukti naujus darbuotojus (Cochran, 2007; Montgomery ir Ramus, 2011; Turban ir Greening, 1997; Backhaus ir kt., 2002), sukuriant geresnius santykius su darbuotojais, vartotojais, tiekėjais ir bendruomenėmis (Hillman ir Keim, 2001; Creyer ir Ross, 1997; Sen ir Bhattacharya, 2001), stiprinant įmonės įvaizdį ir reputaciją (Brown, 1998) ir padedant įmonėms išvengti brangiai kainuojančių konfliktų su suinteresuotosiomis grupėmis (Schnietz ir Epstein, 2005; Fuller ir Tian, 2006). Nustatytas ir teigiamas ryšys tarp finansinės ir socialinės įmonių veiklos (Margolis ir Walsh, 2003; Orlitzky ir kt., 2003; Beurden ir Gossling, 2008), analizuota, kokie mikrolygio veiksniai užkerta kelią didinti ĮSA nacionalinėje ekonomikoje (Swift ir Zadek, 2002). Bhattacharyya ir Cummings (2013) pažymi, kad ĮSA turi potencialo skatinti lygybę, socialinį teisingumą, skaidrumą ir atsakomybę.

Nagrinėjami ĮSA skatinimo būdai ir metodai (Auperle, 1991; Wood, 1991; Waddock ir Graves, 1997; Karake, 1998; Maignan ir Ferrell, 2000; Dasgupta ir kt., 2000; Shaw, 2007; Turker, 2009; Nikolaou ir Evangelinos, 2009; Casadei ir Amadei, 2010; Gond ir kt., 2011; Kovaliov ir kt., 2011; Skouloudis ir Evangelinos, 2012; Perego ir Kolk, 2012; Brammer ir kt., 2012; Aldama ir Zicari, 2012; Shimanski, 2013; Maricic ir Kostic-Stankovic, 2016), tačiau pasigendama bendro

požiūrio į ĮSA, šios koncepcijos įgyvendinimas ir skatinimas skiriasi tarp įvairių regionų bei valstybių.

Mokslininkų darbuose (Blowfield ir Murray, 2008; Antal ir Sobczak, 2007; Abreu ir Barlow, 2013; Schmidheiny, 2006) pastebimi ir įmonių socialinės atsakomybės regioniniai skirtumai priklausomai nuo daugelio veiksnių, tokių kaip vyriausybės politika, socialiniai ir ekonominiai prioritetai, ekonominės ir politinės sąlygos (Maignan ir Ralston, 2002; Aaranson, 2003; Kimber ir Lipton, 2005; Welford, 2005; Baughn ir kt., 2007; Matten ir Moon, 2008; Visser, 2008; Eua-anant ir kt., 2011; Kang ir Moon, 2012; Kinderman, 2012; Witt ir Reding, 2012; Koos, 2012; Guan ir Noronha, 2013; Reverte, 2015). Pažymėtina, kad perėjimas prie žinių ekonomikos keičia įmonių valdymo strategijas ir apima išteklių bei infrastruktūros plėtrą regioniniu mastu, todėl regionai tampa pagrindiniais ekonominiais vienetais globaliu lygmeniu. Pastebimas regioninės konkurencijos ir bendradarbiavimo regiono viduje skatinimas, nacionaliniu ir regioniniu pagrindu susiformavusių vertybių bei socialinių poreikių įtraukimas į įmonių veiklos strategijas. Todėl svarbus tampa regiono apibrėžimas, regiono ekonominiam augimui įtakos turinčių veiksnių identifikavimas.

Pabrėžtina, kad mokslinėje literatūroje yra gausu įvairių regiono apibrėžimų (Paasi, 1986, 1991, 2004, 2009, 2011; Gilbert, 1988; Pudup, 1988; Allen ir kt., 1998; Johnston ir kt., 2010; Kosiedowski, 2001; Bellamy ir kt., 2003; Clement, 2004; Soanes ir Stevenson, 2004; Burbulytė, 2005; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007; Harmaakorpi ir Niukkanen, 2007; Atkočiūnienė ir kt., 2010; Bruneckienė, 2010; Potts, 2010; Kilijonienė ir Bruneckienė, 2011; Bruneckienė ir Krušinskas, 2011; Bruneckienė ir Palekienė, 2012; Murias ir kt., 2012; Langenhove, 2013; Puidokas ir Daukaitė, 2013; Gaberell ir Debarbieux, 2014). Priklausomai nuo požiūrio ir konteksto, regionai yra apibrėžiami konkrečiais tikslais ir konstruojami pagal tam tikrus kriterijus (Hudson, 2004; Blotevogel, 2005; Paasi, 2009), todėl tokiame apibrėžime būdingas subjektyvumas. Regiono apibrėžimas tampa dažnu interpretacijos objektu. Regionams tampant pagrindiniais ekonominiais vienetais, svarbūs darosi ekonominių augimo veiksnių identifikavimas bei konkurencinio pranašumo numatymas. Ekonomikos augimo teorijas, ekonominio augimo veiksnius analizavo nemažas skaičius tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų (Barro ir Sala-i-Martin, 1997; Bradley, 2006; Almeida, 2007; Vidyattama, 2007; Rutkauskas, 2008; Banytė, Salickaitė, 2008; Pukelienė, Maksvytienė, 2008; Čiegis ir kt., 2009; Snieška, Bruneckienė, 2009; Liviu-Stelian ir kt., 2009; Chi-Keung, 2010; Genaro ir Melchor, 2010; Atkočiūnienė ir kt., 2010; Bruneckienė, Krušinskas, 2011; Somasekharan, 2011; Moon ir Lee, 2013; Gilli ir kt., 2013; Forte ir kt., 2015; Belke ir kt., 2016; Pan, 2016). Tačiau šių mokslininkų analizė daugiau remiasi nacionaliniu, o ne regioniniu lygmeniu.

Pažymėtina ir tai, kad egzistuojančių regionų plėtros ir augimo teorijų teiginių taikymas praktikoje bei augimo veiksnių identifikavimas, o ypač ekonominio augimo vertinimo problematika yra labai mažai nagrinėtos sritys. Šią problemą pabrėžia ir Bradley (2006) bei Chi-Keung (2010) teigdami, kad empiriniai augimo tyrimai daugiausiai skirti bendrai situacijai įvertinti ir atskleisti ekonominį augimą

tarp valstybių ar vienoje iš valstybių, o ne konkrečių regionų pagrindu. Neoklasikinės teorijos taikymas vertinant ekonominį augimą ir kapitalo, tenkančio vienam gyventojui, regioninius skirtumus buvo orientuotas į ekonomiką išsivysčiusių valstybių, tokių kaip JAV (Barro ir Sala-i-Martin; 1997, Chi-Keung, 2010), ES (Liviū-Stelian ir kt., 2009), Australijos (Ramakrishnan ir Cerisola, 2004), bei besivystančių valstybių, tokių kaip Brazilijos (Ferreira, 2000), Indijos (Somasekharan, 2011) ir Indonezijos (Vidyattama, 2007). Pan (2016) pažymi, kad neaišku, ar šie modeliai gali būti pritaikyti mažiau išsivysčiusių valstybių atveju.

Frey ir Stutzer (2002), Ng (2003), Murias ir kt. (2012), Potocki (2013), Lukianenko ir kt. (2013), Cuaresma ir kt. (2014), Huggins ir kt. (2014), Čwiklicki ir Jabłoński (2015) analizavo regiono ekonominio augimo vertinimo metodus ir rodiklius. Agnew (2000) ir Rodriguez-Pose (2010) nurodė, kad yra ryšys tarp regioninės socialinės struktūros ir ekonomikos augimo. Šis ryšys siejamas su tinkamomis socialinėmis ir politinėmis sąlygomis (Byrne, 2001; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007; Uski ir kt., 2007; Reimann ir kt., 2012). Keim (1978), Besser ir Miller (2004), Van den Berg ir kt. (2004), Troutman (2004), Tuominen ir kt. (2006), Jussila ir kt. (2007) analizavo įmonių socialinės veiklos ir regionų tarpusavio ryšius, pabrėždami regioninės atsakomybės svarbą tiek įmonių konkurencingumo didėjimui, tiek regiono ekonominiam augimui. Regioninė atsakomybė yra skatinama per įmonių socialinės atsakomybės dimensijų įtraukimą į įmonių veiklą. Būtina pažymėti, kad nors Europos Sąjungos (toliau – ES) bei Lietuvos strategijose ir akcentuojamas siekis sukurti lanksčią, aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, grindžiamą žiniomis, inovacijomis, verslumu bei socialiniu atsakingumu, tačiau disertacijoje analizuotų mokslininkų darbuose mažai nagrinėjamas ryšys tarp įmonių socialinės atsakomybės ir regionų išsivystymo ar augimo. Moksliniai tyrimai dažniau atliekami įmonių lygmeniu, retai – nacionaliniu lygmeniu, o regioniniu lygmeniu mokslinių tyrimų yra stokojama.

Apibendrinant mokslinės problemos ištyrimo laipsnį galima konstatuoti, kad, nepaisant plataus ĮSA koncepcijos nagrinėjimo mokslinėje literatūroje bei identifikuotų ryšių tarp ĮSA ir regiono išsivystymo, įmonių socialinės atsakomybės matavimas ir vertinimas vis dar išlieka labai svarbi problema. Pabrėžtina, jog ĮSA matavimo tyrimai tik pradedami, ypač tyrimai, skirti įvertinti įmonių socialinės atsakomybės įtaką nacionalinėms ekonomikoms ar jų konkurencingumui (MacGillivray ir kt., 2003; Gjøllberg, 2007; Boulouta, Pitelis, 2014; Čwiklicki ir Jabłoński, 2015). Be to, nėra aiškių rodiklių, kaip įvertinti įmonių socialinę atsakomybę nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu. Būtina pažymėti, kad, pabrėžiant regionų, kaip pagrindinių ekonominių vienetų, svarbą bei akcentuojant regioninę atsakomybę, skatinant regioninį augimą ir plėtrą, įmonių socialinės atsakomybės matavimo ir vertinimo metodų bei rodiklių vis dar stokojama.

Mokslinio darbo problema – kaip įvertinti įmonių socialinės atsakomybės įtaką regiono ekonominiam augimui.

Mokslinio darbo objektas – įmonių socialinės atsakomybės įtaka regionų ekonominiam augimui.

Mokslinio darbo tikslas – sudaryti įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį bei jį verifikuoti pasirinktų regionų atveju.

Mokslinio darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir apibendrinti teorines įmonių socialinės atsakomybės interpretacijas.
2. Identifikuoti regiono ekonominį augimą skatinančius veiksnius bei išnagrinėti regiono ekonominio augimo vertinimo galimybes.
3. Remiantis patikslinta regiono samprata, išnagrinėti įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo tendencijas regionuose, apskaičiuoti įmonių socialinės atsakomybės indeksą išskirtuose regionuose bei juos sudarančiose valstybėse.
4. Remiantis teorinėmis įmonių socialinės atsakomybės ir regiono tarpusavio ryšio nuostatomis, identifikuotais regiono ekonominį augimą skatinančiais veiksniais, sudaryti įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį.
5. Naudojant koreliacinę-regresinę analizę verifikuoti įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį pasirinktų regionų atveju.

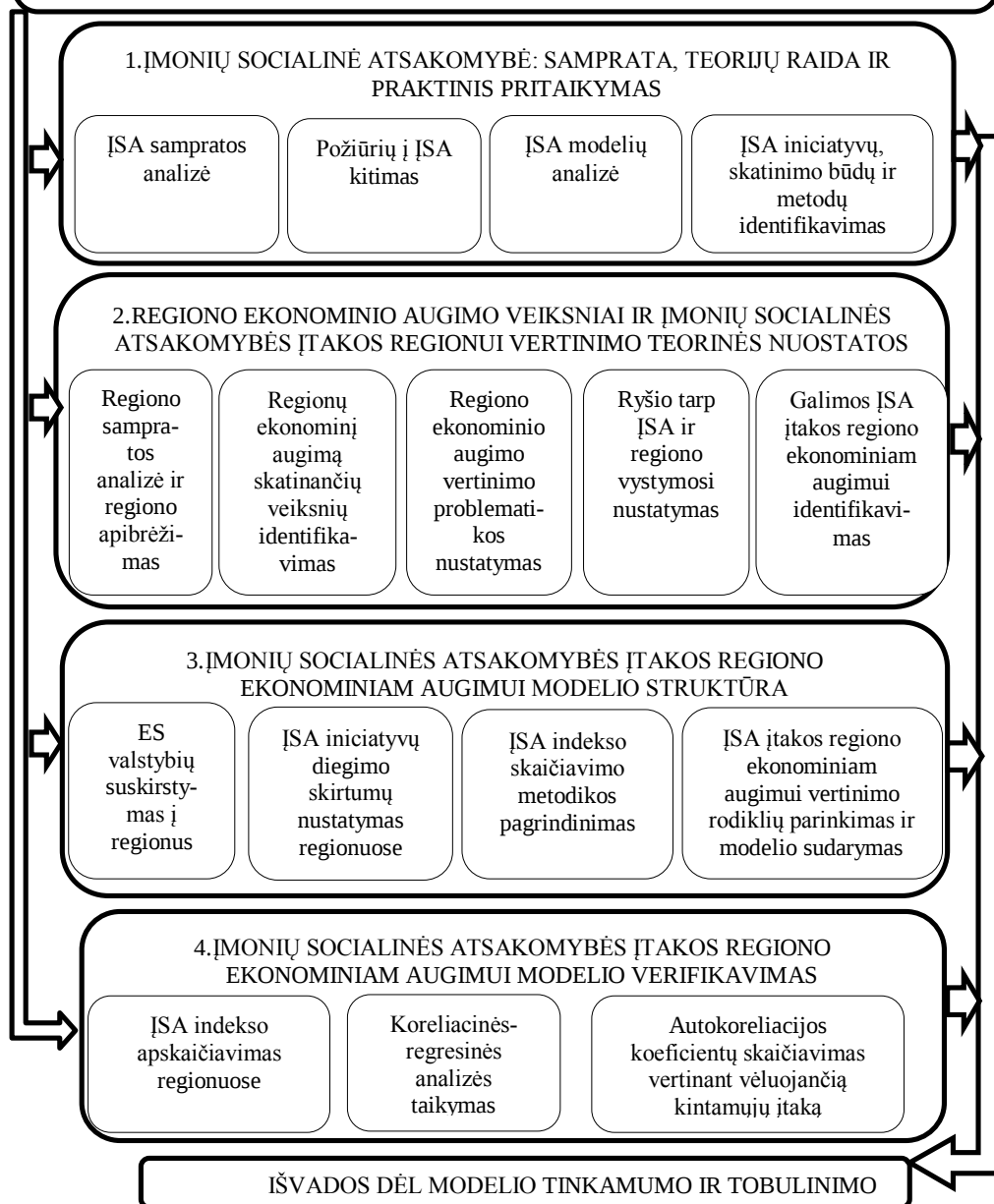
Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, keturios dalys ir išvados. Šią darbo struktūrą nulėmė suformuluotas mokslinio tyrimo tikslas ir jam pasiekti numatyti mokslinio tyrimo uždaviniai. 1 pav. pateikta disertacijos teorinių nuostatų ir įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelio sudarymo loginė schema. Pirmojoje disertacijos dalyje analizuojama įmonių socialinės atsakomybės samprata, požiūriai į įmonių socialinę atsakomybę, teorijų raida ir praktinis pritaikymas. Taip pat šioje dalyje atlikta įmonių socialinės atsakomybės modelių lyginamoji analizė, nagrinėjami įmonių socialinės atsakomybės skatinimo būdai ir metodai.

Antrojoje darbo dalyje analizuojama regiono samprata, regiono ekonominį augimą skatinantys veiksniai, identifikuoti regiono ekonominio augimo teorijose, nustatytos regiono ekonominio augimo vertinimo metodologinės nuostatos bei nagrinėjamas įmonių socialinės atsakomybės ir regionų išsivystymo tarpusavio ryšys. Šioje dalyje taip pat identifikuota, kokiais pjūviais gali būti analizuojama ĮSA iniciatyvų diegimo įtaka regiono ekonominiam augimui.

Trečiojoje darbo dalyje atliekama įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo situacijos regionuose analizė, pateikiama įmonių socialinės atsakomybės indekso skaičiavimo metodika bei sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis.

Ketvirtojoje dalyje skaičiuojamas įmonių socialinės atsakomybės indeksas regionuose ir juos sudarančiose valstybėse bei, remiantis sudarytu įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modeliu, pasitelkiant regresinę-koreliacinę analizę, vertinama įmonių socialinės atsakomybės įtaka pasirinktų regionų ekonominiam augimui. Išvadose pateikiami apibendrinti disertacijos tyrimo rezultatai.

Mokslinio tyrimo tikslas – sukurti įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį, kuris atskleistų įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui kompleksiskumą bei integruotų bendrąsias ekonomines vertinimo metodikas

1 pav. Disertacijos loginė schema

Tyrimo metodai:

- Sisteminė ir lyginamoji mokslinės literatūros analizė ir sintezė. Naudota nagrinėjant įmonių socialinės atsakomybės koncepciją, jos sampratą, įmonių socialinės atsakomybės ankstyvuosius ir vėlyvuosius modelius, įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas, skatinimo būdus ir metodus, regiono sampratos kitimą, identifikuojant regiono ekonominį augimą lemiančius veiksnius bei regiono ekonominio augimo vertinimo problematiką, nustatant ryšį tarp įmonių socialinės atsakomybės ir regiono vystymosi, identifikuojant galimą įmonių socialinės atsakomybės įtaką regiono ekonominiam augimui.
- Antrinių statistinių duomenų analizė pasitelkiant statistinę duomenų apdorojimo programą Microsoft Excel (2010) panaudota 3 disertacijos dalyje įvertinant regionų ekonominius skirtumus, įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo skirtumus regionuose.
- Rangavimo metodas taikytas vertinant regionų ekonominių rodiklių dinamiką.
- Standartizacijos metodas taikytas skaičiuojant įmonių socialinės atsakomybės indeksą.
- Logaritmų metodas taikytas ekonometrinio modelio statistinių duomenų transformacijai.
- Koreliacinė-regresinė analizė, naudojant Microsoft Excel 2010 programų paketo StatPro įdiegtį, taikyta verifikuojant įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį.

Disertacijos naujumas.

Disertacijos rengimo metu atliktų tyrimų ir jų rezultatų mokslinį naujumą bei reikšmingumą lemia šie gauti rezultatai:

1. Patikslinta regiono samprata, įtraukiant įmonių socialinės atsakomybės taikymo sritis.
Disertacijoje patikslinta regiono samprata, atsižvelgiant į socialines-ekonominės ideologijas ir įmonių socialinės atsakomybės aktyvumą. Toks regiono apibrėžimas yra svarbus, nes socialinė-ekonominė ideologija gali paaiškinti skirtingą įmonių įsitraukimą į socialiai atsakingą veiklą regionuose ar regionus sudarančiose valstybėse, įvairių skatinimo priemonių taikymą skirtingose Europos Sąjungos valstybėse, nors pats įmonių socialinės atsakomybės reglamentavimas Europos Sąjungos mastu yra vienodas visoms sąjungą sudarančioms valstybėms.
2. Identifikuoti regiono ekonominį augimą skatinantys veiksniai regiono ekonominio augimo teorijose bei nustatytos regiono ekonominio augimo vertinimo metodologinės problemos.
Disertacijoje susisteminti regiono ekonominį augimą skatinantys veiksniai pateikti regiono ekonominio augimo teorijose. Veiksnių sąrašas nėra galutinis, nes, sukūrus naują teoriją, jį galima papildyti. Apibendrinta, su

- kokiomis metodologinėmis problemomis susiduriama atliekant regiono ekonominio augimo vertinimo tyrimus.
3. Nustatytas įmonių socialinės atsakomybės ir regiono išsivystymo tarpusavio ryšys.
Analizuojant įmonių socialinės atsakomybės praktikos ir regiono išsivystymo ryšį Suomijos ir Ispanijos valstybėse, nustatyta, kad ryšiai tarp įmonių ir regionų yra abipusiai ne tik ekonominių mainų, bet ir įgyjamų charakteristikų požiūriu. Šią idėją pagrindžia Porter ir Kramer (2011) nagrinėdami bendros vertės kūrimo koncepciją, akcentuojančią, kad įmonių konkurencingumui labai svarbus stiprių bendruomenių sukūrimo aspektas.
 4. Išnagrinėta įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo situacija penkių regionų pagrindu.
Europos Sąjungos valstybės suskirsčius į penkis regionus remiantis socialine-ekonominė ideologija bei įmonių socialinės atsakomybės aktyvumu, disertacijoje nagrinėti įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo skirtumai regionuose.
 5. Modifikuotas įmonių socialinės atsakomybės indeksas, kuris apskaičiuotas regionų ir šiuos regionus sudarančių valstybių atveju.
Disertacijoje įmonių socialinės atsakomybės instrumentais papildytas Gjølberg (2009) sukurtas įmonių socialinės atsakomybės indeksas. Apskaičiuoti penkių regionų ir juos sudarančių valstybių įmonių socialinės atsakomybės indeksai.
 6. Sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis.
Sukurtas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis yra vaizdinis metodas (diagrama), atskleidžiantis priežastinius ryšius tarp veiksnių, kurie yra reikšmingi nagrinėjamai problemai spręsti.
 7. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis verifikuotas penkių regionų atveju.
Sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis, pritaikius ekonometrinio modeliavimo metodą, patikrintas penkių Europos Sąjungos regionų kontekstu. Sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis gali būti adaptuotas ir smulkesnių regioninių vienetų kontekstu.

Tyrimo apribojimai:

1. Sukurta įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo metodika neapima visų įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų dėl per trumpo kai kurių iniciatyvų įgyvendinimo laikotarpio bei duomenų neprieinamumo.

2. Empiriniai skaičiavimai atlikti tik penkių regionų atveju, tačiau sukurta metodika gali būti pritaikyta ir kitų regionų atveju bei regionus sudarančių valstybių ar valstybėse esančių regionų atveju.

Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio taikymo sritys:

- *Nauda regioną sudarančioms nacionalinėms vyriausybėms.* Parengtas modelis, atlikta koreliacinė-regresinė analizė, sudarytos tiesinės regresinės lygtys gali padėti regiono nacionalinėms vyriausybėms identifikuoti, kurias įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas skatinti bei įgyvendinti nacionaliniu lygmeniu. Diegiant tik tas įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas, kurios prisideda prie regiono ekonominio augimo, galima sukurti regiono konkurencinį pranašumą, užtikrinti ilgalaikį ir darnų ekonomikos augimą.
- *Nauda Europos Sąjungos institucijoms.* Parengtas modelis, nustatyti įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo skirtumai tarp regionų gali padėti, kad atskirų iniciatyvų įgyvendinimas būtų skatinamas ir Europos Sąjungos institucijų, atkreipiant dėmesį į struktūrinės paramos teikimą bei siekiant užtikrinti ilgalaikį ir darnų atskirų regionų bei visos ES ekonomikos augimą.

Disertacijos tyrimų tęstinumas. Parengtą įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį būtina vystyti keliomis kryptimis:

1. Identifikavus naujas įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas, papildyti šį modelį.
2. Siekiant šį modelį padaryti objektyvesnį ir tikslesnį, būtų tikslinga įtraukti daugiau regiono ekonominį augimą veikiančių ekonominių rodiklių.
3. Rekomenduotina įvertinti ir papildomų įmonių socialinės atsakomybės kriterijų įtraukimo galimybes.
4. Kaupiant duomenų bazę apie įmonių įgyvendinamas socialinės atsakomybės iniciatyvas, šį modelį būtų galima pasitelkti ir statistiniam matematiniam modeliavimui, kuris leistų, priklausomai nuo regiono socialinės-ekonominės aplinkos, įvertinti, kurias įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas skatinti nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu.
5. Tikslinga būtų atlikti įmonių, kurių veikloje įdiegtos įvairios ĮSA iniciatyvos, vadovų apklausą, siekiant identifikuoti įsitraukimo į ĮSA priežastis ir skatinančius veiksnius.

Disertacijos apimtis. Disertaciją sudaro 176 psl., 21 lentelė, 15 paveikslų, 7 formulės, 39 priedai. Panaudoti 562 literatūros šaltiniai lietuvių ir anglų kalbomis.

Disertacijos mokslinių rezultatų pristatymas. Disertacijos tyrimų rezultatai pristatyti 8 Lietuvos ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose ir paskelbti Lietuvos bei užsienio mokslo leidiniuose (žr. mokslinių publikacijų sąrašą).

1. ĮMONIŲ SOCIALINĖ ATSAKOMYBĖ: SAMPRATA, TEORIJŲ RAIDA IR PRAKTINIS PRITAIKYMAS

1.1. Įmonių socialinės atsakomybės sampratos kitimas

Įmonių socialinės atsakomybės (ĮSA) koncepcija mokslinėje literatūroje analizuojama gana plačiai, nagrinėjami įvairūs teoriniai ir praktiniai aspektai, pabrėžiami vertinimo ypatumai, analizuojama ĮSA sampratos raida, analizuojamos pagrindinės įmonių socialinės atsakomybės teorijos, turinčios įtakos ĮSA vystymuisi (Jensen, 1986; Donaldson ir Preston, 1995; Žirgutenė, 2005; Staniškis ir kt., 2006; Juščius, 2007; Navickaitė, Ruževičius, 2007; Marčinskas, Seiliūtė, 2008; O’Riordan, Fairbrass, 2008; Čiegis ir kt., 2008; Štreimikienė, Kovaliov, 2007; Kaziliūnas, 2008; Marens, 2008; Carroll ir Shabana, 2010; Frederic, 2008; Okoye, 2009; Barrett, 2009; Turker, 2009; Gao, 2009; Čepinskis, Sakalauskaitė, 2009; Virvilaitė ir Daubaraitė, 2011; Balčiūnienė ir Kazlauskaitė, 2012). Nagrinėjant ĮSA koncepciją, pirmiausia reikia išanalizuoti, kaip kito jos samprata.

1.1.1. Įmonių socialinės atsakomybės sampratos įvairovė

ĮSA koncepcijai dėmesys pradėtas skirti plėtojantis laisvajai rinkai bei globalizacijai, vykstant spartiems technologiniams pokyčiams. Karake (1998) teigimu, ĮSA plėtra yra atsakas į sumažėjusią gamybos rinkoje masto ekonomiją ir suprantama kaip efektyvumo gerinimas siekiant konkurencingumo pasauliniu mastu. ĮSA koncepcija analizuojama jau gana seniai ir tapo sėkmingai savo veiklą vykdančios įmonės būtinybe. Mattila (2008) teigia, kad vertybės ir jų valdymas yra svarbiausi klausimai šiuolaikinėse kompanijose. Marčinsko ir Seiliūtės (2009) teigimu, socialinės atsakomybės klausimai vertinami kaip aktualūs ir sprendžiami diegiant įvairias socialinės atsakomybės priemones ir būdus.

Analizuojant ĮSA sampratą, pastebima, kad pirmiausia buvo pabrėžiama įmonių filantropija, o vėliau susirūpinimas darbuotojų reikalais. Blowfield ir Frynas (2005), analizuodami ĮSA sampratos kitimą, teigia, kad šios koncepcijos užuomazgų – etinės ir socialinės dimensijos versle – yra pastebima jau seniai. Pirmosios užuomazgos aptinkamos senovės Mesopotamijoje apie 1700 m. pr. Kristų, kai karalius Hamurapis pristatė kodeksą, nurodantį, jog statybininkai, smuklininkai ar ūkininkai bus nubausti mirtimi, jei jų aplaidumas sukels sunkumų vietos gyventojams ar turės įtakos mirčių skaičiaus augimui (Tripathi, Bains, 2003). Vėliau ĮSA užuomazgų randama senovės mąstytojų (pavyzdžiui, romėnų filosofo Marcus Tullius Cicero, 106–43 m. pr. Kristų, indų filosofo Kautilya, 350–283 m. pr. Kristų) darbuose, kuriuose buvo diskutuojama apie moralės ar etikos principais grįstą verslą ir kontroliuojamą verslininkų godumą. Užuminių apie socialinę atsakomybę taip pat galima rasti ir viduramžiais, kai krikščionių Bažnyčia viešai smerkdavo lupikavimu pasižyminčią verslo praktiką (Blowfield ir Frynas, 2005). Tačiau ĮSA, kaip modernios visuomenės reiškinys, pradėtas plačiau analizuoti pokario laikotarpiu

(Abreu ir kt., 2005). ĮSA akademinėje literatūroje pirmą kartą buvo paminėta Clark (1926) monografijoje, kurioje teigiama, kad verslas turi įsipareigojimų visuomenei. Būtina pažymėti, kad formaliai ĮSA koncepcija buvo pradėta analizuoti XX a. antrojoje pusėje, kai Bowen (1953) paskelbė savo garsiąją publikaciją apie verslininko socialinę atsakomybę teigdamas, kad socialinė atsakomybė nėra visų verslo socialinių problemų sprendimo panacėja. Šis mokslininkas pabrėžia, kad verslininko socialinė atsakomybė yra susijusi su verslininko įsipareigojimais laikytis politikos bei priimti tokius sprendimus, kurie atitinka visuomenės tikslus ir vertybes (Bowen, 1953, psl. 6).

XX a. viduryje ši koncepcija buvo išplėsta skiriant daugiau dėmesio platesnėms užduotims, sprendžiant klientų, platintojų, tiekėjų ir kreditorių, socialinių ir aplinkosauginių problemų klausimus (Zenisek, 1979). Nepaisant skirtingų ĮSA apibrėžimų, ši koncepcija apima tam tikrą susidomėjimą etine, socialine ir aplinkosaugine verslo prasme. Carroll (1999) ir Whetten ir kt. (2002) teigimu, įmonės gali būti vertinamos kaip turinčios ekonominę atsakomybę (savo akcininkams, imtis pelningos veiklos) bei juridinę, etinę, aplinkosauginę ir socialinę atsakomybę (visuomenei, laikytis teisės aktų, nekenkti). Europos kontekste siekiant atkreipti įmonių vadovų dėmesį į žmones (etinė-socialinė), planetą (ekologinė) ir pelną (ekonominė) atsirado *darnumo* arba 3P sąvoka (Elkington, 1997). Marens (2008) analizuodamas ĮSA sampratą kitimą nustatė, kad aktyvūs 1930–1940 m. visuomenės veikėjai atkreipė verslo ir vyriausybinių institucijų dėmesį į socialinės atsakomybės klausimus ir tai tapo paskata filantropijos idėjoms plėtoti. Verslo vienetų kišimasis į socialinius reikalus Carroll ir Shabana (2010) aiškina sumažėjusiais valstybių pajėgumais. XX a. 7-ajame dešimtmetyje padaugėjo ĮSA tematiką analizuojančių straipsnių, kuriuose buvo tyrinėjama, ką ĮSA reiškia, kokia šios koncepcijos nauda verslui ir visuomenei (Carroll, 1999; Carroll ir Shabana, 2010; Moura-Leite ir Padgett, 2011; Frederick, 1960). Frederick (1960) pabrėžė, kad susidomėjimas verslo atsakomybės problema gali būti paaiškintas *laisvosios rinkos* termino kaip filosofijos ir ekonominės tvarkos žlugimu. Šio mokslininko teigimu, ĮSA parodo, kokia yra viešoji laikysena naudojant visuomenės ekonominius ir žmogiškuosius išteklius ir kaip šie ištekliai naudojami platesniu nei vien tik individualių asmenų ar įmonių mastu. Davis (1960) pažymėjo, kad kai kuriems verslininkų sprendimams įtakos turėjo jų socialinė atsakomybė, o McGuire (1963) pridūrė, kad įmonės turi prisiimti atsakomybę prieš visuomenę, kad ji viršija ekonominius ir juridinius reikalavimus. Tačiau Friedman (1962) prieštaravo McGuire (1963) mintims, teigdamas, kad ĮSA trukdo įprastinei verslo veiklai ir neigia pelno maksimizavimo principą, kuris akcentuojamas kapitalistinėje ekonominėje sistemoje. Davis (1967) peržiūrėjo savo pateiktą ĮSA koncepciją ir ją papildė teigdamas, kad socialinė atsakomybė praplečia asmens požiūrį į visą socialinę sistemą, bei pabrėžė, kad įmonės neegzistuoja vienos ir verslas negali būti vykdomas „sergančioje“ visuomenėje, akcentuodamas abipusę priklausomybės tarp verslo ir visuomenės egzistavimą. Walton (1967) pabrėžė savanorišką ĮSA pobūdį bei teigė, kad socialinių veiksmų kaštų neįmanoma įvertinti pagal tiesiogiai išmatuojamą ekonominę naudą. Moura-Leite ir Padgett (2011) pažymi, kad

analizuojamu laikotarpiu į verslo praktiką, apimančią ĮSA koncepciją, įtraukiami tokie klausimai kaip filantropija, ryšiai su vartotojais, darbuotojų teisių tobulinimas ir santykiai su akcininkais. Manoma, kad tokiems pokyčiams įtakos turėjo stiprėjantis verslininkų sąžinės jausmas, griežtesnės moralinės normos, augantis vadovų noras didinti kompanijų reputaciją, suvokimas, kad verslo išlikimas didžiąja dalimi priklauso nuo vidinės ir išorinės aplinkos vertinimų. Įvairūs socialiniai judėjimai paskatino verslo subjektus atsižvelgti į visuomenės poreikius. Remiantis Lee (2008), pirmaisiais ĮSA sampratos nagrinėjimo dešimtmečiais ĮSA tyrimai buvo atliekami makrosocialiniu lygmeniu, jie pasižymėjo etinės pareigos orientacija, o ĮSA ir įmonių finansinės veiklos ryšiai juose analizuojami paviršutiniškai.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje pradėti analizuoti ĮSA ir įmonių finansinės veiklos klausimai. Friedman (1970) savo ankstesnį darbą papildė laisvosios rinkos taisyklėmis, įtraukė įstatymus ir etines normas prie ĮSA bei pripažino kai kurių socialinių klausimų integracijos poreikį įmonių veikloje, pabrėždamas, kad šių klausimų įgyvendinimas yra pelningas ilgalaikėje perspektyvoje. Taigi, socialiniai veiksmai yra priimtini, jei jie pateisinami pačių įmonių savanaudiškumu. Davis (1973) pažymėjo, kad įmonės turi sustiprinti savo socialinę galią, t. y. jei įmonės nenaudos turimos socialinės galios, jos praras užimamą padėtį visuomenėje. Lee (2008) pabrėžė, kad šiuo laikotarpiu ĮSA remiasi racionalių pagrindų, t. y. taip vadinamu savanaudiško racionalumo (angl. *enlightened self-interest model*) modeliu, kuris suprantamas daugiau kaip sąvoka, o ne visiškai išplėtotas teorinis modelis, priklausantis nuo tyrimų orientacijos kaitos, kai dėmesys tyrimuose buvo skiriamas pozityviniams, o nebe normatyviniams klausimams. Šiuo laikotarpiu svarbūs tampa ĮSA turinys ir įgyvendinimo procesas, kurie neprieštarautų pagrindiniams verslo interesams. Ackerman (1973) analizavo svarbius veiksnius, susijusius su įmonių vidinėmis struktūromis, ir integracinius mechanizmus, skirtus valdyti socialines problemas organizacijose. Fitch (1976) teigė, kad įmonės turėtų identifikuoti ir pasirinkti socialines problemas, siekdamos jas išspręsti. Sethi (1975) akcentavo, kad įmonių viduje turi būti sukurti procesai, siekiant reaguoti į socialines problemas. Carroll (1979) sukūrė išsamią keturių dalių sistemą, kurioje aptarti skirtingi ĮSA lygiai, bei pasiūlė dažnai cituojamą ĮSA apibrėžimą: „Verslo socialinė atsakomybė apima ekonominius, juridinius, etinius ir nuožiūros lūkesčius, kuriuos turi visuomenės įmonių atžvilgiu tam tikru laikotarpiu“ (Carroll, 1979, psl. 500). Akcentuojama, kad įmonės turi gaminti prekes ir paslaugas bei jas parduoti pelningai, laikytis įstatymų, etinių bei moralinių normų bei priimti savanoriškus išpareigojimus. Šis laikotarpis, Carroll (2008) teigimu, pasižymėjo tradicinių vadovavimo funkcijų taikymu sprendžiant įvairius ĮSA klausimus, kurių dauguma rėmėsi savanaudiško racionalumo modeliu. Būtina pažymėti, kad šiuo laikotarpiu ĮSA iniciatyvos tapo įmonių įvaizdžio dalimi. Šios iniciatyvos buvo labiau suprantamos kaip finansinių rezultatų gerinimas, o ne kaip socialinių poreikių tenkinimas.

Devintajame XX a. dešimtmetyje susidomėjimas ĮSA šiek tiek nuslūgo, šiuo laikotarpiu didžiausias dėmesys buvo skiriamas verslo etikai, ypač žmogaus teisių plėtojimui ir etinių normų didėjimui. Buvo plėtojami nauji ĮSA apibrėžimai,

alternatyvios sąvokos, tokios kaip įmonių socialinis reagavimas, įmonių socialinė veikla, verslo pilietiškumas, verslo etika, suinteresuotųjų grupių teorija ir pan. (Waddock, 2004). Jones (1980) atkreipė dėmesį, kad ĮSA procesas yra analogiškas politiniam procesui, teigdamas, kad tinkamas ĮSA procesas turėtų būti teisingas, turi būti girdimi visų suinteresuotųjų grupių interesai. Akcentuojamas poreikis daugiau dėmesio skirti ĮSA veiklos įgyvendinimui, o ne konceptualizacijos procesui. Preston ir Post (1981) pasiūlė terminą visuomeninė atsakomybė (angl. *public liability*) suvokdami įmonių valdymo vaidmenį viešojo gyvenimo kontekste bei pabrėžė viešojo aspekto svarbą. Remiantis šiais mokslininkais, įmonės turėtų apsvastyti savo veiksmų pasekmes, bet neprivalo išspręsti visas visuomenės problemas, o tik tas, kurios susijusios su įmonės veikla ir interesais.

Drucker (1984) pažymėjo, kad ĮSA gali būti verslo galimybė įmonėms, nes gali pagerinti finansinį pelningumą. Šio autoriaus mintis taip pat pagrindė Cochran ir Wood (1984) atliktas empirinis tyrimas, kurio metu buvo nustatytas teigiamas ryšys tarp socialinių ir finansinių rezultatų. Šiuo laikotarpiu pasižymėjo ir Freeman (1984) atkreipdamas dėmesį į suinteresuotąsias grupes bei teigdamas, kad tradicinės verslo strategijos, orientuotos į akcininkus, gali apimti amoralius, neetiškus ar net neteisėtus veiksmus. Šis mokslininkas sukūrė suinteresuotųjų grupių teoriją. Dėl suinteresuotųjų grupių sistemos nebeaktualūs tampa socialinių ir ekonominių įmonių tikslų skirtumai, nes pagrindinis keliamas klausimas yra įmonės veikla, kuri turi įtakos ne tik akcininkams, bet ir kitoms suinteresuotosioms grupėms, tokioms kaip darbuotojai, klientai ir vyriausybės (Carroll, 2008). Šie klausimai taip pat analizuojami Donaldson ir Preston (1995), Clarkson (1995) ir Jones (1995) darbuose. Wartick ir Cochran (1985) pristatė patobulintą Carroll įmonių socialinės atsakomybės modelį, išskirdami tris dimensijas: ĮSA, socialinį atsakingumą ir socialinius klausimus. Epstein (1987) socialinę atsakomybę susiejo su socialiniu reagavimu ir verslo etika ir tai pavadino „įmonių socialinės atsakomybės procesu“. Pabrėžtina, kad devintajame XX a. dešimtmetyje pradėtos kurti alternatyvios ĮSA koncepcijos, teorijos ar modeliai bei priartinti ekonominiai ir socialiniai įmonių interesai.

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio iki dabar ĮSA koncepcija tapo bemaž visuotinė ir skatinama valdžios institucijų, visuomenės, vartotojų ar nevyriausybinių organizacijų. Analizuojamu laikotarpiu tarptautinės organizacijos (pvz., Jungtinės Tautos, Pasaulio bankas, Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Tarptautinė darbo organizacija) nustatė gaires ĮSA plėtrai. Šiuo laikotarpiu didžiausią įtaką ĮSA koncepcijos raidai turėjo Wood (1991) pateiktas įmonių socialinės veiklos modelis. Buvo bandoma susieti įmonių socialinę veiklą su įvairiomis susijusiomis organizacinių tyrimų teorijomis. Waddock (2008) nustatė, kad šiuo laikotarpiu pusę įmonių turto sudarė nematerialus turtas, toks kaip prestižas, reputacija bei žmogiškasis kapitalas, o tai didina ĮSA svarbą. Buvo nustatyti ir ryšiai tarp ĮSA bei rinkos rezultatų (Orlitzky ir kt., 2003; Porter ir Kramer, 2006). Jones (1995) susiejo ĮSA suinteresuotųjų grupių modelį su ekonominėmis teorijomis. Clarkson (1995) pažymėjo, kad būtina nustatyti socialinių klausimų pobūdį, apibrėžti atitinkamus analizės lygius (institucinis, organizacijos ar

individualus). Tik tai padarius vadovai galės analizuoti ir efektyviai įvertinti įmonių socialinę veiklą. Tripathi ir Bains (2013) pažymėjo, kad šiuo laikotarpiu nevyriausybinės organizacijos ir vartotojai tapo aktyvesni ir vis dažniau pradėjo dalyvauti socialiai atsakingoje įmonių praktikoje taip padidindami socialiai atsakingų įmonių produktų paklausą. Šiuo laikotarpiu buvo atliekami empiriniai tyrimai, siekiant įvertinti ĮSA poveikį įmonės finansiniams rezultatams ir konkurencingumui (Berman ir kt., 1999; Brammer ir Millington, 2008; Ruf ir kt., 2001; Surroca ir Tribo, 2008; Surroca ir kt., 2009).

Pastebima, kad ĮSA tyrimai iš etinės orientacijos perėjo prie orientacijos į veiklą, o analizės lygmenyje matomas perėjimas iš makrosocialinio lygmens į organizacinį lygmenį. Vogel (2005) pažymėjo, kad yra ryšys tarp ĮSA ir įmonių finansinės sėkmės, ir akcentavo, kad ĮSA įtraukimas į pagrindinę verslo funkciją yra būtinas verslo sėkmei. Waddock (2008) teigimu, ĮSA institucinė infrastruktūra turėjo įtakos naujų elgesio taisyklių sukūrimui, ypač tarptautinėse kompanijose. Šiose taisyklėse teigiama, kad reikia imtis kolektyvinės atsakomybės aplinkosaugos, socialiniais ir valdymo klausimais, o ne tik atsižvelgti į akcininkų vertę. Pastarasis laikotarpis išsiskiria ir tuo, kad pradėta siekti įmonių pilietiškumo (Carroll ir Shabana, 2010; Frederic, 2008), įsivyravo nuomonė, kad verslo subjektai, kaip ir kiti visuomenės nariai, turi tokias pačias pareigas ir įsipareigojimus. Tai reiškia, kad įmonės turi laikytis įstatymų, prisidėti prie visuomenės gerovės kūrimo, įsitraukti į socialinių klausimų valdymą bei demonstruoti pagarbą kitiems visuomenės nariams. Be to, siekiant įmonių pilietiškumo išskiriami du svarbūs elementai: suinteresuotųjų grupių dalyvavimas bei išorinės atsakomybės užtikrinimo sistemos, kai siekiama išoriškai verifikuoti įmonių socialiai atsakingą veiklą. Šiuo laikotarpiu buvo peržengtos filantropijos, socialinio aktyvizmo ir organizacinės etikos ribos.

1 lentelėje, remiantis analizuotų mokslininkų darbais, yra pateiktas ĮSA sampratos kitimas, pagrindinės autorių pabrėžiamos idėjos ir akcentuojamos sritys.

1 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės koncepcijos sampratos kitimas

Laiko-tarpis	Pagrindinės idėjos	Akcentuojamos ĮSA sritys	Autoriai
XX a. 6 dešimt-metis	Įmonių vadovai – viešieji patikėtiniai Subalansuoti konkuruojančias įmonių išteklių alternatyvas Filantropija – kaip verslo paramos apraiška	Verslininkų etinė ir socialinė atsakomybė Darbuotojų teisės Viešojo atsakomybė – verslininkų atsakomybė teikiant viešąsias gėrybes	Bowen (1953) Selekman (1956; 1959) Levitt (1958) Galbraith (1952, 1958) Chamberlain (1973) Dale (1948) Melman (1956) Drucker (1954)
XX a. 7 dešimt-metis	Įmonių atsakomybės didinimas Abipusė priklausomybė tarp verslo ir visuomenės Savanoriškas ĮSA pobūdis, priimtinesnis nei vyriausybės įsikišimas ar reguliavimas Įmonių socialinis atsakingumas	Rūpinimasis klientų, darbuotojų, visuomenės gerove Plėtojamos moralinės normos	Frederick (1960) Davis (1960; 1967) McGuire (1963) Friedman (1962) Walton (1967)

1 lentelės tęsinys			
XX a. 8 dešimtmetis	Poreikis iš ĮSA iniciatyvų gauti finansinės naudos Įmonės turi identifikuoti sprendžiamas socialines problemas ĮSA – įvaizdžio dalis Įmonės suvokė elgesio kodeksų ir etikos įtraukimo į veiklą svarbą	Analizuojamas ĮSA turinys ĮSA įgyvendinimo procesas Socialinių problemų identifikavimas Sukurta ĮSA sistema	Friedman (1970) Davis (1973) Ackerman (1973) Fitch (1976) Sethi (1975) Carroll (1979) Post (1979)
XX a. 9 dešimtmetis	Poreikis atsižvelgti į visas suinteresuotąsias grupes Akcentuojamas ĮSA įgyvendinimo procesas ĮSA gali pagerinti finansinį pelningumą Kuriami ĮSA modeliai, susiejantys ĮSA su socialiniu atsakingumu ir socialiniais klausimais	Didesnė atsakomybė suinteresuotosioms grupėms Kuriami verslo etika, etikos kodeksai Visuomeninė atsakomybė	Jones (1980) Preston ir Post (1981) Drucker (1984) Cochran ir Wood (1984) Freeman (1984) Donaldson ir Preston (1995) Jones (1985) Wartick ir Cochran (1985) Epstein (1987)
XX a. 10 dešimtmetis - XXI a. 1 dešimtmetis	ĮSA koncepcija siejama su kitomis teorijomis Didėja nematerialaus turto svarba Analizuojamas ryšys tarp ĮSA, finansinių rezultatų ir konkurencingumo ĮSA įtraukia į bendrą įmonės strategiją Įmonė – pilietė	Akcentuojama įmonių prestižo, reputacijos, žmogiškojo kapitalo svarba ĮSA tyrimuose orientacija į veiklą ĮSA – bendros įmonės strategijos sudėtinė dalis	Wood (1991) Jones (1995) Clarkson (1995) Elkington (1997) Waddock (2004, 2008) Porter ir Kramer (2006) Orlitzky ir kt. (2003) Vogel (2005) Matten ir Crane (2005)

Saltinis: sudaryta autorės, remiantis lentelėje nurodytais mokslininkais.

Bhaduri ir Selarka (2016) nuo 2000 m. išskyrė 2 naujas dimensijas, inicijuotas modernios ĮSA koncepcijos. Šios dimensijos yra įmonių suinteresuotųjų grupių atsakomybė (angl. *corporate stakeholder responsibility*) ir politinė ĮSA. Visser (2011) analizavo verslo atsakomybės raidą bei pateikė penkis susipinančius laikotarpius, reiškiančius skirtingus ĮSA etapus. Visser (2011) teigia, kad įmonės yra linkusios pereiti per šiuos laikotarpius ir etapus (akcentuotina, kad įmonės vienu metu gali būti ir keliuose laikotarpiuose bei etapuose) ir kad turi būti užtikrintas verslo skatinimas pereiti prie sisteminio ĮSA laikotarpio. Jeigu įmonės liks įstrigusios kuriame nors viename iš keturių laikotarpių, šio mokslininko teigimu, nebus susidorota su aplinkos, socialinėmis ir etinėmis krizėmis ir ĮSA nepavyks įgyvendinti iki galo. ĮSA laikotarpiai ir etapai, metodai, kuriems padedant įgyvendinama ĮSA, tikslinės suinteresuotosios grupės, kurioms taikomos ĮSA programos, yra pateikta 2 lentelėje.

2 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės laikotarpiai ir etapai

Ekonominis periodas	ISA etapas	Metodai	Pagrindiniai realizuotojai	Tikslinės suinteresuotosios grupės
Godumas	Gynybinė	<i>Ad hoc</i> intervencijos	Investicijos	Akcininkai, vyriausybė, darbuotojai
Filantropija	Labdaringa	Labdaros programos	Projektai	Bendruomenė
Rinkodara	Skatinamoji	Ryšiai su visuomene	Žiniasklaida	Plačioji visuomenė
Valdymas	Strateginė	Vadybos sistemos	Kodeksai	Akcininkai, nevyriausybinės ir pilietinės visuomenės organizacijos
Atsakomybė	Sisteminė	Verslo modeliai	Produktai	Kontroliuojančios institucijos ir klientai

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Visser (2011).

Godumo laikotarpiui būdinga gynybinė ISA bei ribotas įmonių darnumo ir atsakomybės praktikų skaičius, kurių imamasi tik įrodžius, kad akcininkų vertė bus apsaugota. Taigi, ISA programos dažnai apima darbuotojų savanorystės programas (įrodančias padidėjusią darbuotojų motyvaciją, išipareigojimus ir produktyvumą) bei tikslines išlaidas (pvz., taršos kontrolei), kuriomis siekiama išvengti baudų ir delspinigių. Labdaringos ISA filantropijos laikotarpis yra susijęs su įmonių parama įvairiems socialiniams ir aplinkosauginiams padariniams šalinti per labdaros ir paramos programas. Skatinamosios ISA etapu bei rinkodaros laikotarpiu ISA siejama su viešųjų ryšių panaudojimu siekiant padidinti prekės ženklo žinomumą, įmonės prestižą ir reputaciją. Strateginė ISA valdymo laikotarpiu reiškia ISA veiklų susiejimą su pagrindine įmonių veikla, pasinaudojant ISA kodeksais ir socialinėmis bei aplinkosauginėmis vadybos sistemomis, įtraukiant ISA ciklus į politikos formavimą, tikslų ir uždavinių numatymą, programų įgyvendinimą, auditą ir ataskaitų rengimą. Sisteminė ISA atsakomybės laikotarpiu yra susijusi su veiklos koncentracija nustatant ir sprendžiant esmines problemas, sukeltas nedarnumo ir neatsakingumo. Pagrindiniai naudojami metodai – inovatyvūs verslo modeliai, procesų, produktų ir paslaugų esminis pakeitimas, lobizmas, siekiant progresyvios nacionalinės ir tarptautinės politikos. Būtina pažymėti, kad nors strateginė ISA sutelkta mikrolygmeniu (remia socialinius ir aplinkosauginius klausimus, suderintus su įmonės strategija), sisteminės ISA paskirtis yra sukurti makrolygmens jungtis (sujungti visuomenę ir ekosistemą) ir keisti strategiją, siekiant optimizuoti didesnės sistemos rezultatus (Visser, 2011).

Reikėtų pabrėžti, kad, vystantis ISA sampratai, esant skirtingam reguliavimui nacionalinėse valstybėse bei ribotai ISA praktikos kontrolei, pačios įmonės turi imtis veiksmų, kad įgytų teisėtumą visuomenėje per savanoriškas iniciatyvas (Ruggie, 2003). Gjølberg (2009), analizuodama ISA, išskyrė globalią ir institucinę hipotezes, turinčias įtakos ISA svarbai. Šios autorės teigimu, globali hipotezė svarbi vertinant ISA pastangas. Ji pabrėžia, kad įmonės įsitraukti į socialiai atsakingą veiklą verčia globalios rinkos egzistavimas, poreikis įgyti teigiamą reputaciją ir socialinę licenciją

veikti (Dicken, 2003; Sklair, 2001). Institucinės hipotezės postulatais ĮSA aiškinama kaip tam tikros įmonės pastangų, kurioms įtakos turi instituciniai veiksniai nacionalinėje, politinėje-ekonominėje sistemoje, funkcija. Įmonės, įsikūrusios tam tikrose politinėse-ekonominėse sistemose, turi lyginamuosius institucinius pranašumus ĮSA sėkmei. Globalioje perspektyvoje ĮSA kildinama iš tarptautinių ir globalių procesų, o ne iš nacionalinio valstybių konteksto. Gjølborg (2009) teigimu, ĮSA didžiąja dalimi yra pasaulinis reiškiny, t. y. įmonių tarpvalstybinio pobūdžio, globalios vertės grandinės, pasaulinių informacijos srautų, nevyriausybinų organizacijų dėmesio, intelektinės ir konceptualios idėjos, kilusios pasauliniuose forumuose, produktas. Midttun ir kt. (2015) pažymi, kad, remiantis neoliberalia perspektyva, ĮSA gali būti suprantama kaip jungiančios, palengvinančios ir propaguojančios (angl. *facilitating, partnering and endorsing*) strategijos dalis, kilusi iš inovacijų, valdymo, išteklių valdymo ir tiekimo grandinės valdymo teorijų.

Brammer ir kt. (2012) teigia, kad ĮSA tapo „nušvitusios“ akcininkų vertės (angl. „*enlightened*“ *shareholder value*) koncepcijos dalimi. Ši koncepcija buvo įrašyta į Jungtinės Karalystės 2006 m. Įmonių aktą (angl. *the UK Companies Act of 2006*), kuris buvo pagrindinis Tony Blair vyriausybės projektas. „Nušvitusioje“ akcininkų vertės koncepcijoje socialiniai ir ekologiniai įsipareigojimai laikomi teisėtomis ir net patikimomis priemonėmis, kurios galiausiai suteiks naudos akcininkams. Vadovams atsižvelgiant į suinteresuotąsias grupes, įmonėms yra suteikiama diskretinė galimybė vykdyti ĮSA, nustatant teigiamą naudą akcininkų vertei. Bet tuo pačiu metu ši koncepcija turi ribotumą, nes stokoja gairių priimamiems sprendimams, ypač egzistuojant kompromisams tarp konkuruojančių suinteresuotųjų grupių interesų. Be to, akcininkai tiesiogiai gali pasinaudoti ir neigiamais išoriniais veiksniais.

Pabrėžtina, kad, nepaisant didelio susidomėjimo ĮSA koncepcija, mokslininkų siekio paaiškinti ĮSA sampratą, vieno apibrėžimo ir termino vis dar stokojama, akcentuojami skirtingi ĮSA aspektai. Toliau disertacijoje nagrinėjama ĮSA terminų įvairovė mokslininkų (Wood, 1991; Karake, 1998; Kilcullen ir Kooistra, 1999; Waddock, 2004; Meehan ir kt., 2006; Portney, 2008 ir kt.; Gonzalez-Perez ir kt., 2011; Freeman ir Hasnaoui, 2011; Zhao ir kt., 2012; Muller ir Kolk, 2015; Gonzalez-Trejo ir kt., 2013) darbuose.

Kilcullen ir Kooistra (1999) teigia, kad, norint suprasti įmonių socialinės atsakomybės terminą, pirmiausia reikia suprasti verslo etikos koncepciją, kuri apibrėžiama „kaip principų rinkinys, kuriuo vadovaujamasi verslo praktikoje, siekiant parodyti susirūpinimą visuomene kaip visuma, tuo pat metu siekiant pelno“ (Nisberg, 1988, psl. 43). Kilcullen ir Kooistra (1999) bei Sharma ir Talwar (2005) teigimu, ĮSA yra etinė koncepcija ir moralinis įsipareigojimas paklusti ne vien tik įstatymais numatytiems reikalavimams. Karake (1998) teigia, kad nėra aiškaus ĮSA funkcijos apibrėžimo ir kad kiekvieno verslo atveju yra sudėtinga paaiškinti, kas yra socialinė atsakomybė. Būtina pažymėti, kad ĮSA, šio mokslininko teigimu, daro įtaką įmonės veiklai bei padėčiai visuomenėje. Įmonės, siekdamos užtikrinti įsipareigojimų spręsti socialines problemas vykdymą, kuria komitetus ar padalinius, skirtus stebėti socialinės atsakomybės ir verslo etikos funkcijas. Meehan ir kt.

(2006) pažymi, kad ĮSA terminas yra vartojamas skirtingame kontekste ir dėl to prarado savo prasmę. Būtina akcentuoti, kad nors ir galima identifikuoti skirtingus ĮSA etapus, bet tai, Wood (1991) teigimu, vis dar nėra teorija, nes konceptualūs pokyčiai nėra sistemingai integruoti, o dažniausiai traktuojami kaip laisvai pasirenkami ir yra tarsi netiesiogiai konkuruojančios idėjos. Be to, Windsor (2013) pažymi, kad konkretūs ĮSA kriterijai, verslo praktikos standartai dažnai skiriasi priklausomai nuo situacijos, vietos, laiko ir kitų aplinkybių.

Waddock (2004) pažymi, kad analizuojant ĮSA sampratą dažnai vartojami skirtingi terminai, ir šią dilemą iliustruoja susistemindamas šiuo metu vartojamus terminus ir idėjas:

1. Įmonių socialinė atsakomybė (angl. *corporate social responsibility* – CSR – CSR1), vartojami terminai:
 - Įmonių socialinis atsakingumas (angl. *corporate social responsiveness*) (CSR2);
 - Carroll socialinės atsakomybės piramidė;
 - Įmonių socialinė dorybė ar etika (angl. *corporate social rectitude / ethics*) (CSR3);
 - Įmonių socialinė religija (angl. *corporate social religion*) (CSR4).
2. Įmonių socialinė veikla (angl. *corporate social performance* – CSP).
3. Alternatyvi CSR3:
 - Įmonių socialiniai ryšiai (angl. *corporate social relationships*);
 - Įmonių socialinė reputacija (angl. *corporate social reputation*).
4. Įmonių atsakomybė (angl. *corporate responsibility*).
5. Suinteresuotųjų grupių požiūris ar teorija:
 - Instrumentinė, aprašomoji, normatyvinė, pasakojamoji;
 - Suinteresuotųjų grupių valdymas (angl. *stakeholder management*);
 - Suinteresuotųjų grupių ryšiai (angl. *stakeholder relationships*);
 - Suinteresuotųjų grupių įtraukimas (angl. *stakeholder engagement*).
6. Verslo etika ir vertybės, įskaitant gamtos saugojimu besiremiančias vertybes (angl. *nature-based values*):
 - Taupymas (angl. *economizing*);
 - Galios stiprinimas (angl. *power aggririzing*);
 - Ekologiškumas (angl. *ecologizing*);
 - Prisiderinimas (angl. *attunement*).
7. Ribinės-jungiamosios funkcijos (angl. *boundary-spanning functions*), įskaitant:
 - Klausimų valdymą (angl. *issue management*);
 - Viešuosius ryšius (angl. *public affair*);
 - Ryšius su darbuotojais (angl. *employee relations*);
 - Ryšius su investuotojais (angl. *investor relations*);
 - Ryšius su visuomene (angl. *public relations*);
 - Ryšius su klientais (angl. *customer relations*);

- Ryšius su tiekėjais (angl. *supplier relations*);
 - Įmonės bendruomenės ryšius (angl. *corporate community relations* – CCR).
8. Įmonės bendruomenės įtraukimas (angl. *corporate community involvement* – CCI).
 9. Įmonių pilietybė (angl. *corporate citizenship* – CC):
 - Verslo pilietybė (angl. *business citizenship*).

Vieno ĮSA termino nebuvimas pastebimas ir analizuojant Lietuvos mokslininkų darbus (Bagdonienė ir Paulavičienė, 2010; Korsakienė ir Marcinkevičius, 2013; Juščius ir Snieška, 2008; Pruskus, 2003; Vasiljevienė, Vasiljevas, 2006; Šimanskienė ir Paužuolienė, 2010; Mauricienė ir Paužuolienė, 2013). ĮSA sampratai išreikšti vartojami tokie terminai kaip *verslo socialinė atsakomybė* (dažniausiai minima oficialiuose Lietuvos vyriausybės dokumentuose, tyrimų ataskaitose, vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų vykdomuose projektuose, konkursuose), *įmonių socialinė atsakomybė* (dažniau vartojama mokslo darbuose, kuriuose pastebimi ir tokie terminai kaip *korporatyvinė atsakomybė* bei *bendra socialinė atsakomybė*) bei *organizacijų socialinė atsakomybė*. Korsakienės ir Marcinkevičiaus (2013) teigimu, socialinės atsakomybės samprata yra kompleksiška, jungianti įmonės pilietiškumą, darnų vystymąsi, suinteresuotųjų grupių valdymą, aplinkos valdybą, verslo etiką bei socialinės veiklos rezultatus. Būtina pažymėti, kad ĮSA samprata skiriasi ne tik skirtingų mokslininkų darbuose, bet ir skirtingose valstybėse ar regionuose (Juščius, Snieška, 2008). Muller ir Kolk (2009) teigia, kad ĮSA samprata santykinai neišvystyta augančiose rinkose, pastebimas kontekstinis specifiškumas, ĮSA vystymas yra skirtingas ir atspindi specifinį valstybių politinį foną. ĮSA sampratos istorija Vakarų valstybėse turi ilgalaikes tradicijas (Carroll, 1999; Whetten ir kt., 2002; Beckman ir kt., 2009; Kolk ir kt., 2010). ĮSA apibrėžtis Afrikos kontekste taip pat yra akademinės bendruomenės dėmesio objektas (Egels, 2005; Hamann ir Kapelus, 2004; Hamman ir kt., 2005; Idemudia ir Ite, 2006; Ojo, 2008). Kolk ir Lenfant (2010) teigimu, konkretus kontekstas analizuojant ĮSA yra svarbus, nes ši koncepcija yra lokaliai įsišaknijusi, yra istorinių ir kultūrinių veiksmų produktas, skiriasi ir prioritetai, atitinkantys vietinius valstybių poreikius (De Jongh ir Prinsloo, 2005).

ĮSA terminų ir idėjų gausą galima paašškinti skirtingų disciplinų egzistavimu, skirtingų terminų vartojimu akademikų ir praktikų darbuose (Waddock, 2004), skirtingomis idėjomis bei pabrėžiamais aspektais. Mattila (2007) teigia, kad ĮSA yra komplikotas reiškinyss ir šios koncepcijos terminą apibrėžia kaip įmonės pareigą atsižvelgti į vartotojų, darbuotojų, akcininkų, bendruomenių interesus ir ekologinius motyvus visose įmonės veiklos srityse. Be to, jei įmonės veikia globaliu mastu, tai vietinį ĮSA reikia subalansuoti su globaliu. Muller ir Kolk (2015) pažymi, kad ĮSA apima įmonės valdymą tokiu būdu, kad įmonė būtų ekonomiškai pelninga, laikytųsi įstatymų, būtų palanki etiniams ir socialiniams aspektams (Carroll, 1999). Tačiau nėra visiškai aišku, kokių įstatymų turi laikytis tarptautinės kompanijos, nes jos priklauso skirtingoms jurisdikcijoms, turinčioms skirtingą reguliavimo ir vykdymo lygmenį. ĮSA yra apibrėžiama kaip įmonės valdymo veiksmai, atitinkantys įmonės

interesus ir viršijantys teisės aktų nustatytas normas (McWilliams ir Siegel, 2001; Rodriguez ir kt., 2006; Portney, 2008). Muller ir Kolk (2015) teigimu, ĮSA samprata turėtų būti išplėsta atsižvelgiant į „pilkąsias zonas“, kurios egzistuoja tarp skirtingų teisinių sistemų, į jų turinį, įgyvendinimą bei vykdymą. Be to, Shaw (2007) pažymi, kad ĮSA koncepcijos matavimas ir vertinimas yra labai svarbi problema, tačiau matavimo tyrimai tik pradedami. Trūkstant šios koncepcijos standartizacijos, nesant universalių kriterijų ir taisyklių yra sudėtinga palyginti įmonių vykdomą veiklą pagal socialinės atsakomybės sritį ne tik to paties sektoriaus įmonių, bet ir šalies ar regiono mastu.

Asongu (2007) teigia, jog ĮSA istorija yra tokia pat sena kaip ir verslo, tačiau sąvoka oficialiai nėra suformuluota iki pat šiol, ji kinta priklausomai nuo pabrėžiamų aspektų. Konsensusą dėl ĮSA apibrėžimo yra sunku pasiekti, nes tai, Boulouta ir Pitelis (2014) teigimu, yra ne tik techninis veiksmas, kai aprašoma, ką įmonės veikia visuomenėje, bet ir normatyvinis mokymas, kai pabrėžiama, už ką įmonės turėtų būti atsakingos (Marens, 2004). Todėl Moon ir kt. (2005) ĮSA charakterizuoja kaip iš esmės ginčytiną koncepciją, kurios reikšmė ir taikymas išlieka diskusijų objektu. Būtina pažymėti, kad iššūkis yra ne apibrėžti ĮSA terminą, o suvokti, kaip ši idėja yra socialiai sumanyta specifiniame kontekste ir kaip į tai atsižvelgti vystant verslo strategijas. Welford ir kt. (2007) teigimu, ĮSA skiriasi tarp vietovių, pramonės šakų ir bėgant laikui. Norint tiksliai apibrėžti šią idėją, reikėtų, kad įmonės prieš kurdamos strategijas ir programas sujungtų suinteresuotąsias grupes ir atkreiptų dėmesį į jų poreikius bei siekius. Tarptautinės korporacijos priimdamos sprendimus turi atsižvelgti ir į visuomenės poreikius (Leal, 2007). Yra sunku tiksliai apibūdinti ĮSA, nes ši idėja visada turi tam tikros vietovės, kurioje kyla, specifiką. Kai kurie vartotojai tiki, kad įmonė, savo veikloje besiremianti ĮSA idėja, bus patikima bei sąžininga ir gamins geresnius produktus. Dauguma vartotojų ĮSA suvokia kaip sąžiningos ir patikimos įmonės signalą (Siegel, Vitaliano, 2007). Lee (2008) pažymi, kad pagrindinė ĮSA idėja yra ta, jog įmonės ir visuomenė, siekdamos gerovės, priklauso viena nuo kitos. Taigi, bendradarbiavimas tarp įmonių ir visuomenės ilgą laikotarpį yra abipusiškai naudingas. Įmonė, būdama socialine institucija, turi rūpintis aplinka bei darbuotojais ir pelno uždirbimu. ĮSA nebėra suvokiama tik kaip „atsakomybė“ ar įsipareigojimai, kurie gali kliudyti įmonių pelningumui, o kaip strateginis išteklius, galintis pagerinti galutinį įmonės veiklos rezultatą.

ĮSA yra platus konstruktas, turintis keletą aspektų (Bouvain ir kt., 2013), ieškojimų procesas, kuriame įmonės turi plėtoti savo identitetą, besiremiantį žmonių, planetos, pelno bei išorinio pasaulio lūkesčių subalansavimu (Cramer ir kt., 2004). Šie autoriai struktūriškai apibrėžė požiūrį į ĮSA teigdami, kad ji susideda iš šešių veiksmų, kiekvienoje įmonėje besiskiriančių įgyvendinimo seka. Tarp veiksmų paminėtini šie: suinteresuotųjų grupių lūkesčiai ir paklausa, vizijos ir misijos suformulavimas atsižvelgiant į ĮSA, trumpo ir ilgo laikotarpio strategijos vystymas, kontrolės ir ataskaitų sistemos nustatymas, proceso įdiegiant kokybės ir valdymo sistemas įtvirtinimas, komunikacija įmonės viduje ir už jos ribų, skleidžiant informaciją apie gautus rezultatus ir naudojamus metodus. Dauguma mokslininkų

skirtingai interpretuoja ĮSA apibrėžimą, aspektų svarbą, vartojami ir skirtingi terminai apibrėžiant ĮSA veiklą. 3 lentelėje pateiktos Clark (1926), Berle (1932), Bowen (1953), Eells (1958), Levitt (1958), Davis (1960), Frederick (1960), McGuire (1963), Davis ir Blomstrom (1966), Johnson (1971), Davis (1973), Sethi (1975), Fitch (1976), Carroll (1979), Hooghiemstra (2000), Europos Komisijos (2001), Vos (2003), Gruževskio ir kt. (2006), Shaw (2007), Scherer ir Palazzo (2008), Sacconni ir Antoni (2008), Matten ir Moon (2008), Bagdonienės ir Paulavičienės (2010), Europos Komisijos (2011), Visser (2011) ĮSA sampratos.

Birch ir Moon (2004) teigimu, nėra vienos ĮSA formulės, ĮSA gali apimti platų programų ir politikos spektrą, atspindintį skirtingus įmonių ir visuomenės santykius valstybėse. Zhao ir kt. (2012) pabrėžia, kad ĮSA yra sąvoka, kuri apima įmonių darnumo išraišką siekiant verslo operacijomis skatinti nuolatinį vystymąsi ir kuri buvo vartojama įvairių įmonių iš skirtingų verslo sektorių nuo 1990-ųjų iki šiol. Blowfield (2005) apibūdina ĮSA kaip „žlungančią discipliną“, nes šios koncepcijos neįmanoma susieti su struktūrinėmis sąlygomis, tokiomis kaip globalizacija, politinės-ekonominės institucijos ir galios santykiai. Siauriausiai ĮSA apibrėžia Friedman (1970), teigdamas, kad ĮSA tapatinama su įmonių teisėtu pelningumo siekiu, t. y. veiklos vykdymu pagal „žaidimo taisykles“ be apgaulės ar sukčiavimo. Kiti mokslininkai teigia, kad ĮSA viršija pelno siekimą (Beckman, 1975; Davis, 1960), apima ekonominius ir teisinius reikalavimus (McGuire, 1963), skatina savanorišką įmonių įsitraukimą į socialiai atsakingas ekonomines ir teises veiklas (Manne ir Wallich, 1972; Steiner, 1971). Tai apima ir susirūpinimą platesne socialine sistema (Eells ir Walton, 1961), reagavimą į socialines problemas (Ackerman ir Bauer, 1976; Sethi, 1975) arba dėmesio skyrimą toms sritims, kurios gali būti identifikuojamos kaip socialiai problematiškos (Hay ir kt., 1976).

Daug platesnį ir priimtinesnį ĮSA apibrėžimą pateikė Carroll (1979), pažymėdamas, kad „socialinė atsakomybė versle apima visuomenės ekonominius, teisinius, etinius ir savanoriškus lūkesčius įmonių atžvilgiu tam tikru laikotarpiu“ (Carroll, 1979, psl. 500). Tačiau Clarkson (1995), bandydamas išmatuoti ir įvertinti įmonių veiklą, remdamasis Carroll (1979) apibrėžime išskirtomis kategorijomis, nustatė, kad tai sudėtinga padaryti dėl skirtingo įmonių pobūdžio. Clarkson (1995) pažymėjo, kad nors ekonominiai duomenys yra lengvai prieinami, tačiau sudėtinga atskirti atsakingas įmones nuo neatsakingų. Problematiškas yra ir teisinis aspektas, nes daugumoje apibrėžimų ĮSA apibrėžiama kaip savanoriška įmonių veikla. Akcentuotina ir tai, kad valstybėse skiriasi ir teisinis reglamentavimas, t. y. kas vienoje valstybėje yra savanoriška, kitose yra reglamentuota (Matten ir Moon, 2008). Būtina pažymėti, kad ir etinis aspektas nėra visiškai aiškus, nes apibrėžime nenurodoma, koks elgesys yra etiškas (Clarkson, 1995), be to, šis aspektas siejamas ir su savanoriškumo aspektu, t. y. veiksmis, kurie viršija teisės aktų reikalavimus. Galiausiai, filantropinė dimensija taip pat yra problematiška, nes, Elkington (2004) teigimu, valstybėse skiriasi filantropinė praktika. Teigiama, kad Amerikoje ĮSA diskursui ir praktikai įtakos turi įmonių filantropijos tradicija, o Europoje ĮSA diskursas labiau orientuotas į ĮSA integravimą į pagrindinių įmonės veiklų valdymą,

kaip pateikiama Europos Komisijos (2001) apibrėžime. Europoje filantropinė veikla dažnai nuvertinama ir nepateikiama ĮSA apibrėžimuose.

ĮSA apibrėžimų gausu ne tik akademikų ar praktikų darbuose, bet ir valdymo institucijų priimamuose teisės aktuose. 3 lentelėje galima matyti ir Didžiosios Britanijos vyriausybės ĮSA apibrėžimą (Business Innovation and Skills, 2008), Pasaulio verslo darnaus vystymosi tarybos (angl. *World Business Council for Sustainable Development*) ĮSA apibrėžimą (Shaw, 2007, psl. 15), pagal kurį ĮSA principas reiškia, kad įmonių akcininkai turi siekti ne tik pelno maksimizavimo, bet ir kitų tikslų. Būtina akcentuoti, kad kuo daugiau pelno uždirba įmonės, tuo daugiau lėšų gali skirti ĮSA iniciatyvoms. Europos Komisija (2011) ĮSA apibrėžia kaip „įmonių atsakomybę dėl daromos įtakos visuomenei“, kuria siekiama sukurti maksimalią pridėtinę vertę visoms suinteresuotosioms grupėms ir plačiai visuomenei. Europos Komisijos (2011) komunikate teigiama, jog tam, kad būtų socialiai atsakingos, įmonės turėtų įtraukti socialinius, aplinkosaugos, etinius, žmogaus teisių ir vartotojo interesus į savo verslo operacijas bei pagrindinę strategiją, glaudžiai bendradarbiauti su suinteresuotomis šalimis, siekdamas šių tikslų: intensyvinti bendros vertės savininkams ar akcininkams ir kitoms suinteresuotoms šalims bei visuomenei kūrimą; nustatyti galimą neigiamą poveikį, užkirsti jam kelią arba jį sušvelninti. Pabrėžtina, kad šis Europos Komisijos ĮSA apibrėžimas pakeitė požiūrį į ĮSA, nes buvo atsisakyta savanoriškumo principo, kuris buvo akcentuojamas ankstesnių mokslininkų (Davis, 1960; Carroll, 1979; Bagdonienė ir Paulavičienė, 2010) ir Europos Komisijos (2001) ĮSA apibrėžimuose. Savanoriškumo principo atsisakymas, Belak ir kt. (2010), Belak (2013), Zenko ir kt. (2013), Štrukelj ir Šuligoj (2014) teigimu, svarbus, nes individai turi pakeisti požiūrį į gamtą, visuomenę, ekonomiką ir įmones bei turi dominuoti elgsena, į kurią yra įtrauktas socialinės atsakomybės aspektas, norint pasiekti bendros naudos.

Mano nuomone, šis Europos Komisijos (2011) ĮSA apibrėžimas yra tinkamiausias ir juo bus remiamasi disertacijoje aiškinant ĮSA sampratą, nes šiame apibrėžime akcentuojama, kad visos įmonės turėtų įtraukti ĮSA į savo veiklą, nepaisant jų dydžio, sektoriaus, kuriame veikia, ar vietos, kurioje yra įsisteigusios. Taip yra akcentuojama įmonių atsakomybė ir dalyvavimas sprendžiant įvairias (socialines, aplinkosaugines ar etines) problemas bei bendros vertės tarp įmonių ir visuomenių kūrimas. Be to, svarbūs ir socialinės atsakomybės skatinimas tiekimo grandinėje bei nefinansinės informacijos atskleidimas, ĮSA gairių ir principų skleidimas tarptautiniu mastu bei tinkamų sąlygų sudarymas, kad ES įmonės prisidėtų prie užsienio ekonomikos ir visuomenės plėtros.

ĮSA yra apibrėžiama ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2010) nutarime ĮSA siejama su savanoriškumu, bet akcentuojamas atitinkamų taisyklių, susitarimų bei normų laikymasis. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2016 m. vasario 12 d. įsakyme „Dėl įmonių socialinės atsakomybės 2016–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ ĮSA apibrėžiama kaip įmonių atsakomybė už jų poveikį aplinkai ir visuomenei bei pabrėžiama, kad įmonės kartu su visuomeniniais ir valstybinio sektoriaus partneriais ieško novatoriškų sisteminių socialinių, aplinkosaugos ir platesnių ekonominės

gerovės problemų sprendimų. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ (2012) įmonių socialinė atsakomybė ir jos įgyvendinimas suvokiama kaip šiuolaikinė verslo praktika, kurios įgyvendinimas prisidės prie sumanios visuomenės ir sumanios ekonomikos sukūrimo.

3 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės apibrėžimų įvairovė

Metai	ISA sampratos komponentai	Autorius
1926	ISA – verslo įsipareigojimai visuomenės gerovei	Clark
1932	ISA – įmonių įsipareigojimai užtikrinti saugumą ir apsaugą, paramą tai visuomenei grupei, kuri negali užsidirbti pragyvenimui	Berle
1953	ISA – verslininkų įsipareigojimas vykdyti politiką, priimti sprendimus arba imtis veiksmų, kurie atitinka visuomenės tikslus ir vertybes	Bowen
1958	ISA – filantropija, protingas valdymas ir įmonių išmokos paramai	Eells
1958	ISA – orientacija į suinteresuotąsias grupes likusioje ekonominėje paradigmoje	Levitt
1960	ISA – verslo sprendimai ir veiksmai, kurių imtasi pasiekus įmonės tiesioginius ekonominius arba techninius interesus	Davis
1960	ISA – verslo ekonominių ir žmogiškųjų išteklių panaudojimas, siekiant platesnių socialinių tikslų, o ne tik siaurų individų ar įmonių interesų	Frederick
1963	ISA apima ne tik ekonominius ir teisinius įsipareigojimus. Įmonės turi būti suinteresuotos bendruomenės gerove, turi dalyvauti politikoje, švietime ir užtikrinti darbuotojų „laimę“	McGuire
1966	ISA apima individus bei būtinybę atsižvelgti į sprendimų ir veiksmų poveikį didesnei socialinei sistemai	Davis ir Blomstrom
1971	ISA – organizacijos, akcininkų, suinteresuotųjų grupių ekonominės gerovės optimizavimas	Johnson
1973	ISA – įmonių veiksmai ir motyvai, viršijantys ekonominius, techninius ir teisinius reikalavimus ir turintys įtakos išorinei socialinei sistemai	Davis
1975	ISA – įmonių elgsenos prisitaikymas prie visuomenės poreikių	Sethi
1976	ISA – įmonių sukurtų socialinių problemų sprendimas	Fitch
1979	ISA – visuomenės ekonominiai, teisiniai, etiniai ir savanoriški lūkesčiai įmonių atžvilgiu tam tikru laikotarpiu	Carroll
2000	ISA – priemonė valdyti suinteresuotųjų grupių įspūdžius ir suvokimą įmonės atžvilgiu	Hooghiemstra
2001	ISA – koncepcija, pagal kurią įmonės savanoriškai į savo veiklos operacijas įtraukia socialinius ir aplinkosauginius klausimus ir sąveikauja su suinteresuotosiomis grupėmis	Europos Komisija
2003	ISA – įmonės įsipareigojimai arba pareigos specifinei suinteresuotųjų grupių sistemai	Vos
2003	ISA – procesas, kurio metu įmonės viduje bei išorėje sukuriama vis aukštesni gyvenimo standartai, kartu išsaugant įmonių pelningumą	Hopkins
2004	ISA – procesas, susijęs su nuolatiniu ekonomikos augimu nedarant žalos aplinkai ir neišnaudojant darbo jėgos per netinkamus darbo standartus	Herrmann
2006	ISA – nauja reguliavimo forma tiek makrolygyje, tiek mikrolygyje	Gruževskis ir kt.
2007	ISA – verslo įsipareigojimai darniai plėtrai, darbuotojams ir jų šeimoms, vietos bendruomenei ir plačiajai visuomenei, siekiant pagerinti jų gyvenimo kokybę	Shaw
2008	Prie ISA apibrėžimo pridėjo politinę dimensiją. Įmonės turėtų prisidėti prie pasaulinio valdymo tinkamos plėtos ir veiklos	Scherer ir Palazzo

3 lentelės tęsinys		
2008	ISA – savanoriški veiksmai, kurių įmonės turi imtis, viršydamos minimalius teisinius reikalavimus, bei atsižvelgti į pačių įmonių konkurencinius bei platesnės visuomenės interesus	Business innovation and skills
2008	ISA – išplėstinis įmonių valdymo modelis, besiremiantis įmonių įsipareigojimais visoms suinteresuotosioms grupėms	Sacconi ir Antoni
2008	ISA – aiškiai suformuluota ir komunikuojama įmonių politika ir praktika, kuri susijusi su verslo atsakomybe platesnei visuomenės gerovei	Matten ir Moon
2010	ISA – įmonių idėjų sistema, politika bei praktika, atspindinti įmonių elgseną, kai į veiklą savanoriškai įtraukiami socialiniai ir aplinkosaugos klausimai, vadovaujamosi pagarbos žmogui, visuomenei ir gamtai vertybiniais interesais	Bagdonienė ir Paulavičienė
2011	ISA – įmonių atsakomybė dėl daromos įtakos visuomenei	Europos Komisija
2011	ISA – būdas, kuriuo verslas nuosekliai kuria vertę visuomenėje per ekonominį vystymąsi, gerą valdymą, suinteresuotųjų grupių atsakingumą ir aplinkos gerinimą.	Visser
2016	ISA – įmonių atsakomybė už jų poveikį aplinkai ir visuomenei.	LR Socialinės Apsaugos ir Darbo Ministrės įsakymas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis lentelėje nurodytais mokslininkais.

Įmonių atsakomybė, įmonių pilietiškumas, įmonių darnumas, įmonių socialinis efektyvumas dažnai vartojami kaip sinonimai ISA koncepcijai, tačiau kiti autoriai teigia, kad *įmonių darnumas yra ISA poaibis* (Agle ir kt., 1999, Graves ir Waddock, 1994; Turban ir ir Greening, 1997; Gill ir kt., 2008; Isaksson ir Steimle, 2009), *ISA yra etikos poaibis* (Argandona ir von Weltzien Hoivik, 2010; Weitzner ir Darroch, 2009), *ISA yra mikroekonominė darnaus vystymosi interpretacija* (Freeman ir Hasnaoui, 2011), *ISA yra evoliucinio pobūdžio funkcija, parodanti įmonių socialinę reakciją į aplinkos problemas* (Labatt, 1991), *ISA vienas iš svarbiausių globalaus kapitalizmo reiškinių dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje* (Szczepański ir kt., 2009), *iššūkis tarptautinėms kompanijoms* (Kolk, Tulder, 2010). Votaw (1972) teigia, kad *ISA yra unikali verslo funkcija*. Būtina pažymėti, kad Campbell (2007), Palazzo ir Scherer (2006) mano, jog ISA kaip terminui nėra reikalingas universalus apibrėžimas, Andersen ir Skjoett-Larsen (2009) priduria, kad ISA apibrėžtis yra silpna dėl nuomonių apie verslo ir visuomenės ryšius kitimo.

Siekdamas nustatyti ir analizuoti ISA, Sohn (1982) plėtojo būdus, kaip klasifikuoti ir suprasti verslo bei visuomenės santykius. Tarp šių būdų paminėtini klasikinė funkcinė išraiška, sudėtiniai modeliai, teisinis pagrindas ir variacija tarp viešosios ir privačiosios veiklos vietos. Sohn (1982) pateikė holistinį ISA tikslų supratimą, pabrėždamas kultūrinius, etninius ir nacionalinius aplinkos skirtumus. Įmonės ir organizacijos į veiklą įtraukia skirtingus ISA aspektus, sampratas. Tarp skirtingų susitarimų Jacques (2010) paminėjo 3P, savanorišką darbą teikiant pagalbą ŽIV (AIDS) liga sergantiesiems, vietos bendruomenės rėmimą ir pan. Freeman ir Hasnaoui (2011) pažymi, kad ISA apibrėžimai apima klimato kaitą, akademinės visuomenės aktyvumą skatinti ISA ir taikyti jį mokslo veikloje, verslo etiką,

švaresnes technologijas, bendruomenės plėtrą, žmogiškuosius išteklius, aplinką, tiekimo grandinę ir sąžiningą prekybą, ekologiškus produktus ir paslaugas, žmogaus teises, sveikatinimą, filantropiją, apdovanojimus, atsinaujinančią ir alternatyvią energetiką, ataskaitas, socialiai atsakingas investicijas, savanorystę ir darbo vietų klausimus. Tačiau Dahlsrud (2006) apibendrindamas pažymi, kad daugelyje apibrėžimų minimi penki aspektai: aplinkosaugos, socialinis, ekonominis, suinteresuotųjų grupių bei savanoriškumo aspektas. Welford (2004, 2005) išskyrė 20 ĮSA aspektų, tarp kurių paminėtini šie: įsipareigojimai vietos bendruomenės apsaugai, žmogaus teisių gynimas įmonės veikloje, etikos kodeksų plėtra bei parama darniai plėtrai. Baughn ir kt. (2007) teigė, kad galima išskirti daugiau nei 50 klausimų, susijusių su ĮSA, tarp kurių yra investicijos į vietos bendruomenės, aplinkosauga, verslo etika, žmogaus teisių valdymas, rinkos ir darbo vietų klausimai. Tačiau, Lockett ir kt. (2006) teigimu, dažniausiai ĮSA tyrimuose dėmesys sutelkiamas į aplinkosaugos ir etikos klausimus.

Evans ir Sawyer (2010) apibendrina ĮSA, remdamiesi penkiais įtrauktais elementais:

1. Verslo subjektai yra atsakingi ne tik už pelningą prekių ir paslaugų gamybą; socialinis susitarimas egzistuoja tarp verslo ir visuomenės (Blowfield ir Frynas, 2005; Pirsch ir kt., 2007; Shahin ir Zairi, 2007);
2. Į įmonių įsipareigojimus įeina pagalba sprendžiant socialines problemas, ypač tas, kurias jie padėjo sukurti (Husted ir Allen, 2006; Husted ir kt., 2008);
3. Verslo subjektai turi daugiau šalininkų nei akcininkai (Sen ir kt., 2006; Branco ir Rodrigues, 2007);
4. Verslo subjektai turi daugiau teisių nei vien tik rinkos sandoriai (Lichtenstein ir kt., 2004; Vogel, 2006);
5. Verslo subjektai puoselėja ne tik ekonomines vertybes (Boyd ir kt., 2007; Schwartz, 2005; Shafer ir kt., 2007).

Shaw (2007) suklasifikavo ĮSA veiklas, remdamasis 60 didžiausių įmonių pasaulyje vykdomomis ĮSA iniciatyvomis. Šios iniciatyvos buvo suskirstytos siekiant subalansuoti naudą pačiai įmonei su nauda platesnei visuomenei. Pažymėtina, kad į daugelio įmonių ĮSA iniciatyvas yra įtraukti medicininiai tyrimai, labdara, parama sportui ir menui. Šis autorius pažymi, kad didžioji dalis ĮSA iniciatyvų gali būti ĮSA sritis suskirstant į tris lygmenis:

- Bazinė, arba pagrindinė, ĮSA – labiau altruistinės iniciatyvos. Ryšys tarp įmonės verslo ir ĮSA veiklos yra nežymus. Tačiau ir bazinė ĮSA veikla gali pagerinti įmonės įvaizdį tarp vartotojų, darbuotojų, investicijas priimančių valstybių vyriausybių ir kitų organizacijų. Bazinė ĮSA gali būti suskirstyta į keturias dalis, remiantis geografiniu efektyvumu: iniciatyvos gali būti globalios, nacionalinės arba vietinės ar regioninės.
- Pusiau periferinė ĮSA – mažiau susijusi su įmonės žemiausia grandimi, bet gali sugeneruoti įmonei tiesioginės naudos reklamos ar mažesnių ateities kaštų išraiška. Iniciatyvos apima pagalbą nuo stichinių nelaimių

nukentėjusiems asmenims, mokslinių tyrimų finansavimą, viešojo transporto naudojimo skatinimą, paramą mokslui, mokyklų statybą ir pan.

- Periferinė ĮSA – siejama su nauda bendruomenei, bet pagrindinis siekis yra pagerinti įmonės finansinę padėtį gerinant personalo darbo kokybę arba mažinant išteklių naudojimą. Išskiriamos dvi pagrindinės veiklos rūšys: „išteklių saugojimas“ ir „žmogiškųjų išteklių iniciatyvos“ siekiant pagerinti darbo sąlygas.

Socialinė atsakomybė yra ne visada akivaizdi ir įmonių vadovai dažnai susiduria su nevisiškai tikslia informacija. Kilcullen ir Kooistra (1999) bei Welford ir Frost (2006) nustatė, kad įmonės turi ilgalaikių privalumų dėl vykdomos socialiai atsakingos veiklos, tokių kaip didesnis klientų ir darbuotojų lojalumas, palankesnė išorinė aplinka, geresnis valdymas ir vadyba, tiesioginių kaštų sumažinimas. Didesnis suinteresuotųjų grupių informuotumas apie ĮSA, tiesioginis suinteresuotųjų grupių spaudimas, padidėjęs vartotojų socialinės atsakomybės pojūtis turi įtakos padidėjusiam verslo dėmesiui ĮSA (Assiouras ir kt., 2013; Welford ir Frost, 2006). Akcentuotinas ir moralinis argumentas, orientuotas į filosofinį teisingos elgsenos pagrindimą atsižvelgiant į pasekmes. Gjølberg (2009) pažymi, kad globalioje rinkoje atsakingas įmonių profilis tampa daugiau nei subtili smulkmena – jis turi realų poveikį prekės ženklo, akcijų vertei, viešiesiems ryšiams, santykiams su darbuotojais, ryšiams su investuotojais ir pan. ĮSA analizuojančioje literatūroje vertinamas ĮSA poveikis įmonių konkurencingumui, žmogiškųjų išteklių našumui, konkurencinių pranašumų sukūrimui ir pan. Moksliniuose tyrimuose teigiama, kad įmonės užsiima „strategine“ ĮSA (Baron, 2001; McWilliams ir Siegel, 2000, 2001; Siegel ir Vitaliano, 2007), kuri gali pagerinti finansinę ir socialinę įmonių veiklą (Waddock ir Graves, 1997; Husted ir de Jesus Salazar, 2006; Arx ir Ziegler, 2013). Pastebimas teigiamas ĮSA poveikis įmonių konkurencingumui per kaštų sumažinimą (Hart ir Ahuja, 1996; Jenkins, 2006), naujos vertės sukūrimą įeinant į naujas rinkas (Porter ir Kramer, 2006; Pralahad, 2004), didinant žmogiškųjų išteklių našumą ir padedant išlaikyti ar pritraukti naujus darbuotojus (Cochran, 2007; Montgomery ir Ramus, 2011; Turban ir Greening, 1997; Backhaus ir kt., 2002), sukuriant geresnius santykius su darbuotojais, vartotojais, tiekėjais ir bendruomenėmis (Hillman ir Keim, 2001; Creyer ir Ross, 1997; Sen ir Bhattacharya, 2001), stiprinant įmonės įvaizdį ir reputaciją (Brown, 1998) ir gali padėti įmonėms išvengti brangiai kainuojančių konfliktų su suinteresuotosiomis grupėmis (Schnietz ir Epstein, 2005; Fuller ir Tian, 2006). Taip pat buvo nustatytas teigiamas ryšys tarp finansinės ir socialinės įmonių veiklos (Margolis ir Walsh, 2003; Orlitzky ir kt., 2003; Beurden ir Gossling, 2008). Swift ir Zadek (2002) analizavo, kokie mikrolygio veiksniai užkerta kelią didinti ĮSA nacionalinėje ekonomikoje. Tarp veiksnių paminėtini šie: galimybė, kad naudą iš ĮSA gauna atskira įmonė, bet kenkiama visai ekonomikai; ĮSA gali būti naudinga didelėms įmonėms, bet žalinga mažoms ir vidutinėms (Pitelis, 2004); ĮSA gali turėti įtakos netarifinių prekybos kliūčių sukūrimui (Swift ir Zadek, 2002). Bhattacharyya ir Cummings (2013) priduria, kad ĮSA turi potencialo skatinti lygybę, socialinį teisingumą, skaidrumą ir atsakomybę.

Aguilera ir kt. (2007) pateikė daugiapakopį teorinį ĮSA pagrindimą esant skirtingiems mikro- (individualus vadybininkas ar įmonės vadovas, turintis teisę pasirinkti socialiai atsakingus (arba ne) veiksmus), mezo- (įmonės), makro- (valstybės) bei supra- (tarptautinis) lygmenims. Šioje sistemoje buvo identifikuotos suinteresuotosios grupės (pvz., darbuotojai, vartotojai, vadovai, instituciniai investuotojai, vyriausybės, nevyriausybinių organizacijos (NVO) bei viršvalstybinės valdžios subjektai), kurios gali paskatinti įmones veikti socialiai atsakingu būdu, bei nurodyti atskirų lygių instrumentiniai (skatina savanaudiškumas), sąryšiniai (susiję su ryšiais tarp grupės narių) bei moraliniai (susiję su etikos standartais ir moraliniais principais) motyvai, kurie gali turėti įtakos socialiniams pokyčiams. Šie mokslininkai taip pat analizavo, kaip būtų galima suderinti skirtingų suinteresuotųjų grupių motyvus kiekviename iš lygių bei tarp skirtingų lygių skatinant ĮSA. 4 lentelėje pateikiami įvairūs ĮSA motyvai esant skirtingiems analizės lygmenims.

4 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės motyvai esant skirtingiems analizės lygmenims

Motyvai	Lygiai				
	Individualus vadovas	Įmonė	Valstybė	Tarptautinis	
				Tarpvyriausybiniai subjektai	Korporatyvinės interesų grupės ir NVO
Instrumentiniai	Kontrolės poreikis	Akcininkų interesai (trumpalaikiai)	Konkurencingumas	Konkurencingumas	Galia (gauti ribotus išteklius)
Sąryšiniai	Priklausomybės poreikis	Suinteresuotųjų grupių interesai / teisėsinimas / kolektyvinė tapatybė (ilgalaikiai interesai)	Socialinė sanglauda	Socialinė sanglauda	Interesų suderinimas, bendradarbiavimas ir pusiau reguliavimas
Moraliniai	Prasmingo egzistavimo poreikis	Valdymo interesai / Aukštesnio laipsnio vertybės	Kolektyvinė atsakomybė	Kolektyvinė atsakomybė	Altruizmas
<i>Sąveika</i>	Hierarchija į viršų	Vidinė hierarchija į apačią / Išorinė hierarchija į viršų	Kompensacinė	Kompensacinė	Dauginamoji

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Aguilera ir kt. (2007).

Individualaus vadovo instrumentiniai motyvai reiškia, kad yra suinterasuotumas siekti kontrolės, nes ji gali padėti maksimizuoti laukiamą rezultatą. Ego ar savanaudiškais rūpesčiais besiremiantis motyvas kyla iš psichologinio poreikio *kontroliuoti*. Darbuotojai, matydami įmonės išitraukimą į ĮSA veiklą, tikėtis, kad sąlygos įmonėje bus teisingos jų atžvilgiu, ir taip bus patenkintas jų poreikis kontroliuoti. Akcentuotina, kad tokiu atveju darbuotojai ieškos būdų, kaip skatinti ĮSA, siekdami maksimizuoti jų pačių rezultatus. Sąryšiniai motyvai individualaus vadovo lygmenyje yra siejami su psichologiniu poreikiu *priklausyti*, o

ĮSA skatina teigiamus socialinius santykius tarp įmonių bei bendruomenių, todėl sąryšiniai poreikiai tampa labai aktualūs. Moraliniai motyvai siejasi su psichologiniu poreikiu *prasmingai egzistuoti*. Pažymėtina, kad šiuo atveju individualūs vadovai sieks kurti įmones, kurių strategijos atitiks jų asmenines moralines vertybes. Be to, moraliniai motyvai gali paskatinti dalyvauti įvairiose ĮSA iniciatyvose, susijusiose tiek su individualiu vadovu ar įmone, tiek ir su moralios bendruomenės sukūrimu. Įmonių įsitraukimui į ĮSA esant instrumentinei motyvacijai įtakos turi tik savi interesai, nacionaliniu lygmeniu siejami su pirmaujančių įmonių tarptautinio konkurencingumo sustiprinimu (taigi, *konkurencinės ĮSA* sukūrimu) per prekių ir paslaugų inovatyvumą arba prekės ženklo valdymą. Sąryšinę motyvaciją įmonių lygmeniu lemia būtinybė plėtoti bendradarbiavimo santykius su įvairiomis suinteresuotosiomis grupėmis, o valstybiniu lygmeniu ji yra siejama su socialinės atskirties mažinimu bei socialinės darnos užtikrinimu (t. y. *socialiai darni ĮSA*). Moralinei motyvacijai įtakos turi ilgalaikės ir gilios nacionalinės vertybės bei bendra atsakomybė už socialinę pažangą, įskaitant ekonominį augimą (kitai vadinama *vystymosi ĮSA*). Akcentuotina, kad šie trys motyvai nėra tarpusavyje suderinti bei skiriasi nacionaliniu lygmeniu.

Kaip matyti iš 4 lentelės, sąveika tarp individualaus vadovo motyvų yra paaiškinama hierarchija į viršų, t. y. pirmiausia patenkinami instrumentiniai motyvai, vėliau – sąryšiniai motyvai ir, galiausiai, – moraliniai motyvai. Akcentuotina, kad šie motyvai lems individualių vadovų norą skatinti įmones įsitraukti į ĮSA veiklą. Įmonės lygmeniu suinteresuotosios grupės skirstomos į vidines ir išorines, nuo šio suskirstymo priklauso motyvų sąveika. Esant vidinėms suinteresuotosioms grupėms pirmiausia tenkinami akcininkų, vėliau – suinteresuotųjų grupių bei, galiausiai, valdymo – interesai, t. y. taikoma hierarchija į apačią. Hierarchija į viršų yra esant išorinėms suinteresuotosioms grupėms: pirmiau tenkinami suinteresuotųjų grupių interesai, vėliau akcininkų – ir, galiausiai, – svarbūs tampa moraliniai motyvai. Esant valstybiniam lygmeniui, pastebima kompensacinė įsitraukimo į ĮSA motyvų sąveika, reiškianti, kad visos trys motyvų grupės turėtų būti tenkinamos vienu metu, t. y. reikia siekti konkurencingumo, socialinės darnos bei kolektyvinės atsakomybės. Multiplikacinės sąveikos egzistavimas esant tarptautiniam lygmeniui paskatins tarptautinius subjektus prisidėti prie aktyvesnio spaudimo siekti socialinių pokyčių per ĮSA priklausomai nuo NVO, nevyriausybinių ir tarpvyriausybinių organizacijų teigiamų veiksmų intensyvumo. Aguilera ir kt. (2007) akcentuoja, kad ne tik trijų rūšių motyvai skirtingais būdais sąveikauja atskirame lygmenyje, bet ir skirtingi motyvai sąveikauja *tarp lygių* skatindami įmones įsitraukti į ĮSA.

Mokslininkų atliktose analizėse (Blowfield ir Murray, 2008; Antal ir Sobczak, 2007; Abreu ir Barlow, 2013; Schmidheiny, 2006) pastebimi ir **ĮSA regioniniai skirtumai**. Šiaurės Amerikos įmonėse pastebimas vis didesnis susirūpinimas, kaip plačiai atskleisti individualizmo bei verslininkystės vertybes, tuo pat metu išlaikant darnią visuomenę (Blowfield ir Murray, 2008). Europoje ĮSA suprantama tarsi tarpinė grandis tarp kultūrinių idealų ir ekonominės globalizacijos iššūkių; Prancūzijoje požiūris į ĮSA yra vertinamas kaip tradicijų ir pokyčių, būdingų

daugeliui pramoninių valstybių demokratijų, mišinys (Blowfield ir Murray, 2008). Abreu ir Barlow (2013) pažymėjo, kad Europoje pabrėžiamos darbuotojų teisės ir aplinkos apsauga. Japonijoje ĮSA reiškia paternalizmą darbuotojų atžvilgiu ir nedideles bendruomeninės filantropijos tradicijas. Schmidheiny (2006) analizavo ĮSA situaciją Lotynų Amerikoje ir identifikavo, kad tarptautinės kompanijos į regioną atėjo siekdamos išsaugoti atogrąžas ir biologinę įvairovę, tačiau susidūrė su vietinių gyventojų poreikiais mažinti skurdą, prisidėti prie išsilavinimo kokybės ir prieinamumo gerinimo, gerinti sveikatos apsaugą ir pan. Cruz ir Boehe (2010) papildė tarptautinių kompanijų įsitraukimo į ĮSA skirtingose šalyse analizę pridurdami, kad augančios ekonomikos susiduria su skirtingų rūšių socialinėmis ir aplinkosauginėmis problemomis (Rytų Europoje), ekstremaliais augimo tempais (Kinija) ir didele nelygybe (Brazilija ir Indija). Pažymėtina, kad nacionalinis kontekstas ĮSA plėtrai yra svarbus.

Silberhorn ir Warren (2007), Hopkins (2004) pabrėžė, kad daugumoje ĮSA tyrimų analizuojama, kaip pačios įmonės apibrėžia ir interpretuoja ĮSA, tačiau tik nedaugelis analizavo, kaip skiriasi ĮSA apibrėžimai tarp šalių. Ankstyvieji tyrimai, kaip įmonės apibrėžia ĮSA, buvo atlikti JAV 1970-aisiais (Holmes, 1976; Bowman ir Haire, 1975). Aupperle ir kt. (1985) atliko vieną pirmųjų tyrimų, kuriame buvo naudojamas ĮSA apibrėžimų konstruktas, remiantis Carroll (1979) ĮSA apibrėžimu. Apklausoje dalyvavę vadovai patvirtino, kad jų prioritetas yra ekonominė atsakomybė, po jos seka juridinės, etinės ir diskretinės ĮSA komponentai. Vėlesniais metais, Silberhorn ir Warren (2007) teigimu, atliktose Europos studijose buvo teigiama, kad įmonių socialinės atsakomybės suvokimas pasikeitė tarptautiniu mastu. Moore ir Richardson (1988) bei Cowton (1987) nustatė, kad ekonominis komponentas ir toliau buvo pabrėžiamas Jungtinėje Karalystėje, o pagrindinės atsakomybės buvo suvokiamos kaip prekių ir paslaugų gamyba nepažeidžiant įstatymų. Vokietijoje Dierkes (1980) ir Longnecker (1985) nustatė, kad kokybė, pelnas ir augimas išliko prioritetiniais klausimais, o gyvenimo kokybės klausimai įgavo vis didesnę svarbą. Silberhorn ir Warren (2007) teigė, kad juridinė atsakomybė tapo vienu iš svarbiausių ĮSA komponentų Vokietijoje ir Švedijoje, bei nustatė padidėjusį juridinio ir etinio ĮSA komponentų svarbumą JAV. Šių autorių tyrimo rezultatai buvo patvirtinti Pinkston ir Carroll (1996), kurie pastebėjo, kad ekonominė ir juridinė atsakomybė buvo suvokiama beveik vienodai, o etinė atsakomybė tapo svarbesnė filantropinės atsakomybės sąskaita. O'Dwyer (2003) pateikė pavyzdžius, kaip keitėsi naujausi ĮSA sąvokos tyrimai: svarstydamas kokybinį įmonių ĮSA supratimą, šis autorius pasirinko normatyvinį, platų visuomeninį požiūrį bei pastebėjo tendenciją, kad ĮSA interpretuojamas per įmonės tikslų, pavyzdžiui, maksimizuoti akcininkų vertę, suderinimo prizmę. O'Dwyer (2003) taip pat identifikavo tris iš dalies sutampančius motyvus, kurie sustiprina įmonių atsakomybės pripažinimą, juos pavadindamas proaktyviu savanaudišku interesu (angl. *proactive enlightened self-interest*), reaktyviu savanaudišku interesu (angl. *reactive enlightened self-interest*) ir pareigomis ar prievolėmis.

Nors ĮSA koncepcija analizuojama jau gana seniai, tačiau šios koncepcijos matavimas ir vertinimas ne tik atskirų įmonių kontekstu, Shaw (2007) teigimu, yra

labai svarbi problema, tačiau matavimo tyrimai tik pradedami, ypač tyrimai, skirti įvertinti ĮSA įtaką nacionalinėms ekonomikoms ar jų konkurencingumui (Gjølberg, 2007; Boulouta, Pitelis, 2014; MacGillivray ir kt., 2003). Trūksta šios koncepcijos standartizacijos, nėra universalių kriterijų ir taisyklių, yra sudėtinga palyginti įmonių vykdomą veiklą pagal socialinės atsakomybės sritį ne tik to paties sektoriaus įmonių, bet ir šalies ar regiono mastu. Būtina pažymėti, kad ekonominės krizės metu, Juščiaus (2009) teigimu, išryškėjo viena iš svarbiausių pastarųjų dešimtmečių verslo ir visuomenės tarpusavio ryšio problemų: formuodamos savo tapatumą įmonės gana dažnai tik formaliai įtraukdavo ĮSA vertybines nuostatas į valdymo schemas ir struktūras. Šios problemos taip pat tapo aktualios ir krečiant įvairiems skandalams, kai įmonės, besiskelbiančios kaip socialiai atsakingos ir pateikiančios socialinės atsakomybės ataskaitas (pvz., Volkswagen), įsivelia į įvairius su socialinės atsakomybės vertybėmis prasielenkiančius skandalus. Tokios problemos ir skandalai tik išryškina tendenciją, kad įmonės turi ne tik viešai deklaruoti savo idealus, bet realiai juos įtraukti į verslo praktiką. Tik tokiu atveju ĮSA taps įmonės tapatumo pagrindu ir įmonės konkurenciniu pranašumu (Juščius, 2009).

Apibendrinant ĮSA koncepcijos kitimą ir jos sampratą, galima teigti, kad ĮSA yra sudėtinga ir dinamiška, nuolat besivystanti koncepcija, kurią formuoja kintančios visuomenės normos ir lūkesčiai. ĮSA koncepcija kito nuo paprasčiausio verslo etikos pabrėžimo iki abipusės priklausomybės tarp verslo ir visuomenės egzistavimo suvokimo. Į ĮSA koncepciją įtraukiami klausimai, susiję su filantropija, ryšiais su vartotojais, santykiais su akcininkais, darbuotojų teisių tobulinimu, žmogaus teisių plėtojimu, etinių normų didėjimu. Būtina pažymėti, kad pastaruoju metu, kai ĮSA tapo bemaž visuotine ir skatinama valdžios institucijų, visuomenės, vartotojų ar nevyriausybinių organizacijų, yra plėtojami nauji ĮSA apibrėžimai bei alternatyvios sąvokos, tokios kaip įmonių socialinis reagavimas, įmonių socialinė veikla, verslo (ar įmonių) pilietiškumas, verslo etika ir pan. ĮSA kriterijai, verslo praktikos standartai dažnai skiriasi priklausomai nuo situacijos, vietos, laiko, nacionalinio konteksto ir kitų aplinkybių. Svarbus tampa konkretus kontekstas analizuojant ĮSA, nes ši koncepcija yra lokaliai įsišaknijusi, yra istorinių ir kultūrinių veiksnių produktas, skiriasi prioritetai, atitinkantys vietinius valstybių poreikius. Analizuotos ĮSA apibrėžtys rodo, kad ši koncepcija yra susijusi su verslo atsakomybe, peržengiančia pelno siekimo funkciją, ir palengvina socialinių tikslų, tokių kaip darni ekonominė plėtra, pagerėjusi gyvenimo kokybė ir (ar) didesnis nacionalinis pragyvenimo lygis, pasiekimą. Disertacijoje yra remiamasi Europos Komisijos (2011) pateiktu apibrėžimu, kuriame teigiama, kad ĮSA yra atsakomybė dėl įmonių daromos įtakos visuomenei.

1.1.2. Požiūrio į įmonių socialinę atsakomybę raida

Išanalizavus ĮSA sampratą, identifikuota, kad ši sąvoka apibrėžiama įvairiai, galimi įvairūs tos pačios koncepcijos pavadinimai, nustatytas conceptualus dviprasmiškumas, kurį lėmė skirtingų požiūrių į ĮSA egzistavimas. Forsman-Hugg ir kt. (2013) teigia, kad yra įvairių teorijų ir požiūrių į ĮSA, bet trūksta empirinių

darbų, kaip įtraukti teoriją į praktinę įmonių veiklą (Lindgreen ir kt., 2009). Šiame poskyryje analizuojami požiūriai į ĮSA mokslininkų darbuose (Carroll, 1979, Post, 1979; Wartick ir Cochran, 1985; Maignan ir Ralston, 2002; Kaptein ir Wempe, 2002; Matten ir Moon, 2004; Sharma ir Talwar, 2005; Midttun ir kt., 2006; Redman, 2009; Tulder ir kt., 2009; Skouloudis ir Evangelinos, 2012; Abreu ir Barlow, 2013; Forsman-Hugg ir kt., 2013). Būtina pažymėti, kad Carroll (1979), Wartick ir Cochran (1985), Alas ir Tafel (2008), Tulder ir kt. (2009), Grigore ir Grigore (2011) nagrinėdami ĮSA nuostatas bei procesą taiko terminus, kuriuos pirmasis pateikė Post (1979): reaktyvus (atsakomybės neigimas), gynybinis (atsakomybės pripažinimas, bet kova su ja), pritaikomas (atsakomybės pripažinimas) ir aktyvus (atsakomybės įtraukimas anksčiau nei reikalaujama) (angl. *reactive defensive, accommodative, proactive*). 5 lentelėje pateikta požiūrių į ĮSA sintezės sistema, tiesiogiai susiejanti principus, procesus ir suinteresuotųjų grupių perspektyvą.

5 lentelė. Keturi požiūriai į įmonių socialinę atsakomybę

Bruožai	Požiūris			
	Neaktyvus	Reaktyvus	Aktyvus	Proaktyvus
Terminas	<i>Įmonių savi-atsakomybė</i> (angl. <i>corporate self responsibility</i>)	<i>Įmonių socialinis atsakingumas</i> (angl. <i>corporate social responsiveness</i>)	<i>Įmonių socialinė atsakomybė</i> (angl. <i>corporate social responsibility</i>)	<i>Įmonių visuomeninė atsakomybė</i> (angl. <i>corporate societal responsibility</i>)
Motyvai	Teisinė atitiktis ir utilitariniai motyvai	Moralinė (neigiama) pareigų atitiktis	Atsakomybės ir sąžiningumo pasirinkimas; dorybė	Proaktyvios atsakomybės pasirinkimas; diskursinė etika
Orientacija	Iš vidaus į vidų	Iš išorės į vidų	Iš vidaus į išorę	Vidus / išorė – vidus / išorė
Siekis	Veikti efektyviai	Veikti efektyviai ir gerai	Daryti gera	Veikti efektyviai, darant gera
ĮSA orientacija	“Ko reikalaujama” <i>Ekonominė atsakomybė</i> <i>[Orientacija į turtą]</i> <i>Siaura (vidinė) ĮSA</i> ← ————— → “Ko norima” <i>Socialinė atsakomybė</i> <i>[Orientacija į gerovę]</i> <i>Plati (išorinė) ĮSA</i>			

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Tulder ir kt. (2009).

Neaktyvus požiūris į ĮSA atspindi klasikinę Friedman (1970) sampratą, kad vienintelė įmonių atsakomybė yra sugeneruoti pelną. Tai yra fundamentali, į verslo prigimtį atsižvelgianti perspektyva, kuria siekiama efektyvumo ir konkurencingumo tiesioginėje verslo aplinkoje. Verslininkai susirūpinę „teisingų“ sprendimų priėmimu. Įmonės laikosi teisės aktų, ĮSA prilygsta įmonių savi-atsakomybei, moralinė ĮSA motyvacija pirmiausia yra utilitarinė (Swanson, 1995), t. y. pagrindinis dėmesys skiriamas galutiniam rezultatui, o ne tam, kokiomis priemonėmis jis buvo pasiektas. Reaktyviame požiūryje į ĮSA dėmesys yra dalijamas tarp efektyvumo bei klaidų išvengimo. ĮSA siejama su įmonių socialiniu

atsakingumu, kuris, Tulder ir kt. (2009) teigimu, išreiškiamas per įmonių filantropiją. Šiame požiūryje ĮSA motyvacija pirmiausia yra grindžiama neigiamomis pareigomis, kai įmonės turi atitikti neformalias, suinteresuotųjų grupių apibrėžtas tinkamo elgesio normas (Maignan ir Ralston, 2002). Akcentuotina, jog dėl neformalių taisyklių pažeidimo įmonės gali patirti sąnaudas. Be to, šis požiūris siejamas su sąlyginės moralės samprata (Tulder ir kt., 2009), parodančia, kad įmonių vadovai tik reaguoja į konkurentų veiksmus.

Aktyvų požiūrį į ĮSA įkvėpė etinės vertybės. Pažymėtina, kad verslo etika, pagrindžianti šią orientaciją, nagrinėjama kaip organizacinio vientisumo teorija (Kaptein ir Wempe, 2002), kai savarankiškai pasirinkti tikslai yra įgyvendinami socialiai atsakingu būdu, nepaisant suinteresuotųjų grupių spaudimo. Akcentuotina veiksmų orientacija į išorę. Proaktyvus požiūris į ĮSA yra tuomet, kai įmonės į problemų sprendimą įtraukia išorines suinteresuotąsias grupes dar šių problemų gyvavimo ciklo pradžioje. Be to, jis būdingas interaktyviai verslo praktikai, kai vidinė ir išorinė įmonės orientacija papildo viena kitą bei remiasi diskursine etika. Šis požiūris dažnai reiškia vidutinės trukmės pelningumą ir ilgalaikį darnumą ne tik atskiros įmonės, bet viso sektoriaus, vertės grandinės ir kartais net visos ekonomikos (prie įmonės tikslų pridėjus orientaciją į gerovę) kontekste.

Apibendrinant 5 lentelėje išskirtus požiūrius į ĮSA, galima teigti, kad požiūriai į ĮSA gali būti siejami ir su ĮSA sampratos kitimu. Atsiradus ĮSA koncepcijai, pirmiausia buvo siekiama individualių įmonių ekonominių tikslų. Šiai koncepcijai vystantis, įmonės savo veikloje turi atsižvelgti į vis didėjantį suinteresuotųjų grupių skaičių ir perorientuoti ĮSA veiklą į bendros gerovės siekimą.

Kitsmueller ir Shimshack (2012), Bosch-Badia ir kt. (2013) požiūriu, ĮSA yra instrumentas, skirtas sumažinti politinę riziką. Šiuo atžvilgiu ĮSA, net jei šią veiklą sudaro tik filantropinės išlaidos, įmonei padeda sukurti vertę per rizikos mažinimą. Lantos (2001) ĮSA nagrinėjo etiškos, altruistinės ir strateginės ĮSA požiūriu. Tačiau Wood (2010) teigė, kad McGuire (1969) savo darbe nagrinėjo keturis požiūrius į ĮSA: *tradicinį* (remiamasi neoklasikiniu požiūriu, kad ĮSA neturi jokio vaidmens versle), *savanaudišką* (angl. *enlightened*, ĮSA tenkina įmonės asmeninius interesus), *atsakingą* (ĮSA gali arba negali atsipirkti, bet ji yra teisinga veikla) bei *painų* (angl. *confused*, ĮSA pateisinama etiškai, bet tikimasi, kad įmonėms ši veikla atsipirks). Han ir Hansen (2012) ĮSA įgyvendinimą nagrinėjo išteklių (angl. *resource-based view*) požiūriu ir teigė, kad įgyvendinant ĮSA galima padidinti įmonės nematerialųjį turtą, o tai ilgainiui padidins įmonės konkurencingumą. Sharma ir Talwar (2005) požiūrius į ĮSA siejo su mikro ir makro lygmenimis. Mikrolygmens analizės atveju yra nagrinėjamas atskirų įmonių įsitraukimas į socialiai atsakingą veiklą. Šis požiūris pastebimas Ackerman (1973), Carroll (1979, 1991) darbuose, kuriuose įmonėms patariama savanoriškai vykdyti socialiai atsakingą veiklą. Makrolygmens požiūris į ĮSA, Sharma ir Talwar teigimu, siejamas su Levitt (1958) ir Friedman (1970) darbais, kuriuose teigiama, kad vyriausybės, o ne individualios įmonės turėtų nusistatyti ir siekti socialinių tikslų įgyvendinimo.

Redman (2009), atlikdama įmonių vadovų apklausą bei ĮSA atvejų tyrimus, atskleidė tris požiūrius (pati autorė vadina juos modeliais), susijusius su ĮSA.

Akcentuotina, kad įmonės sprendimai dažnai remiasi šių požiūrių derinimu, o ne vieno pasirinkimu. Išskirti tokie požiūriai:

- *Tradicionis konfliktas*. Remiasi tradiciniu neoklasikiniu modeliu, teigiančiu, kad kompromisai tarp socialinių bei aplinkosaugos tikslų ir pelno yra neišvengiami. Šis požiūris siejamas su Friedman (1970) nuomone, kad išlaidos aplinkosaugai ar socialiniams tikslams reiškia lėšų atėmimą iš akcininkų. Atsižvelgiama tik į trumpo laikotarpio kaštus bei naudą ir nuvertinami socialiai naudingi sprendimai. ĮSA skatinimas yra siejamas su rinkos nesėkmių egzistavimu. Akcentuojama, kad vyriausybės turėtų teikti mokesčių lengvatas ar nuolaidas įmonėms, atitinkančioms tam tikrus reikalavimus, bei apdovanoti už socialinių ir ekologinių klausimų vystymą.
- *ĮSA apsimoka*. Aplinkosaugos vientisumas ir bendruomenių plėtra suvokiama kaip didesnio pelno ateityje galimybė. Įmonės įsitraukia į ĮSA dėl į pelną orientuotų priežasčių: padidėję pardavimai, inovacijų srautai, sumažėjęs gamybinis neefektyvumas, sumažėjusi ateities rizika bei geresnis priėjimas prie kapitalo. Socialinis ir aplinkosauginis pranašumas suvokiamas kaip strateginė verslo priemonė. Be to, ĮSA programos padeda sukurti ryšius su bendruomenėmis.
- *Sudėtiniai įmonių tikslai* – „visi lygūs“. Įmonės įsitraukia į ĮSA neturėdamos aiškių įrodymų, kad tai turi finansinės naudos, bet siekdamos prisidėti prie socialinės ir aplinkosauginės veiklos. Socialiniai ir aplinkosauginiai klausimai sprendžiami kartu su finansiniais tikslais. Remiamasi vertybinėmis įmonių vadovų pažiūromis. Siekiant paskatinti įmones laikytis šio požiūrio, autorė siūlo politikos formuotojams pagalvoti apie verslo sėkmės indeksų sukūrimą, apskaitos praktikos ir nematerialiojo turto vertinimo naujas galimybes.

Būtina pažymėti, kad išskirti trys požiūriai politikos formuotojams suteikia tam tikrą pagrindą, kaip plėtoti atitinkamą politiką, skirtą ĮSA skatinti. Vyriausybės visais atvejais gali veikti proaktyviai, remdamos skatinančios politikos supratimą bei skirdamos dėmesį darniai plėtrai.

Midttun ir kt. (2006) teigimu, pastaruoju metu didėja ĮSA svarba tarptautinėje darbotvarkėje. Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos tarptautinės kompanijos pastebėjo, kad būtina plėtoti ĮSA programas ir iniciatyvas, siekiant atitikti visuomenės lūkesčius, išreikštus skirtingų interesų grupių. Tarptautinės organizacijos ir vyriausybės taip pat įterpė kai kurias iniciatyvas atsižvelgdamos į ekstensyvius atsakingo verslo elgesio lūkesčius. Be to, kaip pažymi Midttun ir kt. (2006), ĮSA įtraukimas gali būti suprantamas kaip socialiai integruotos ekonomikos atgaivinimas, kai būtų galima tikėtis, jog tradicinės gerovės valstybės su senais neokorporatyviniais ryšiais ir koordinuota rinkos ekonomika bus aktyviausi ĮSA veiklos atlikėjai. Tai siejama su simetrine įsitvirtinimo hipoteze. Pabrėžtina, kad yra ĮSA tyrimų, prieštaraujančių šiam požiūriui, kuriuose ĮSA suvokiama kaip dominuojanti, verslo interesais besivadovaujanti ir nuo politinės iniciatyvos atskirta

konceptija. Kaip šio požiūrio pavyzdį galima pateikti Matten ir Moon (2004) išskirtą požiūrį į ĮSA. Šie autoriai atskyrė implicitinį ir eksplicitinį ĮSA, teigdami, kad ĮSA veikla aktyviai gali būti vykdoma ir tose valstybėse, kuriose socialinė sfera į ekonomiką yra silpnai įterpta, pavyzdžiui, JAV.

Stipresnis socialinis įsitraukimas į ekonomiką, Matten ir Moon (2004) teigimu, lemia sumažėjusį verslo varomo ĮSA poreikį ir vaidmenį. Skouloudis ir Evangelinos (2012) teigimu, implicitinis ĮSA yra susijęs su vertybių, normų ir taisyklių rinkiniu, kuriame aiškiai apibrėžti įmonių įsipareigojimai kolektyviniu būdu ir nustatyti privalomi reikalavimai, kuriais remdamosi įmonės turėtų spręsti suinteresuotųjų grupių problemas. Eksplicitinis ĮSA yra siejamas su savanoriškomis programomis ir strategijomis, sukurtomis individualių verslo įmonių, siekiant skatinti ĮSA visuomeniniame kontekste. Matten ir Moon (2004) teigia, kad gali atsirasti stiprus ĮSA praktikos demonstravimas valstybėse, pasižyminčiose silpnais ryšiais tarp verslo, visuomenės ir vyriausybės bei liberalia ekonomine sistema. Sobczak ir Martins (2010) pridūrė, kad teisinės nuostatos gali turėti įtakos kompanijų įsipareigojimams ĮSA atžvilgiu, suinteresuotųjų grupių dalyvavimo sąlygų nustatymui ir aplinkosauginėms ataskaitoms siekiant užtikrinti skaidrumą.

Galima teigti, kad implicitinis ĮSA yra reakcija į įmonės institucinę aplinką, o šio požiūrio į ĮSA elementai pastebimi valstybėse, kuriose nustatyti teisiniai reikalavimai (tokiais klausimais kaip darbuotojų teisės, profsąjungų vaidmuo, įmonių apmokestinimas ir aplinkosaugos teisės aktai) verslui yra akivaizdesni bei susiaurinta įmonių diskretinė galia. Matten ir Moon (2004) apibūdina verslo nulemtą atskyrimo hipotezę, kurioje ĮSA ir tradiciškesnės socialinės-politinės iniciatyvos, įtrauktos į socialinę ekonomiką, yra visiškai atsietos. Šie mokslininkai pabrėžė faktą, kad nacionalinei verslo sistemai būdingos savybės yra itin svarbios suvokiant požiūrį į ĮSA, plėtojamą valstybėje. Matten ir Moon (2008) pažymėjo, kad tai, koku mastu įmonės požiūris į ĮSA yra eksplicitinis ar implicitinis, priklauso nuo ilgaamžių istorinių veiksmų, kurie formuoja nacionalinę verslo sistemą, įskaitant politines, finansines, švietimo, darbo ir kultūrines institucijas. Baughn ir kt. (2007) pažymėjo, kad nacionalinės verslo sistemos turi įtakos reguliavimo kontekstui bei normatyviniams lūkesčiams, kuriais remiasi ĮSA. Matten ir Moon (2008) nustatė pagrindines institucines sąlygas ĮSA. Pirmoji sąlyga yra siejama su veikiančios rinkos, kurioje įmonės turi veikimo laisvę atsižvelgti į ekonomines, socialines ir politines varančiąsias jėgas, egzistavimu. Kita sąlyga – nepriklausoma vyriausybė ir juridinės institucijos, veikiančios visuomenės vardu bei apibrėžiančios ir užtikrinančios rinkos veikimo taisykles bei operacijas. Paskutinė sąlyga yra pilietinė visuomenė, kuri institucionalizuoja ir sujungia socialines vertybes bei preferencijas, į kurias vyriausybė ir rinkos dalyviai reaguoja. Šios sąlygos turi būti išpildytos, siekiant efektyvaus ĮSA įtraukimo į įmonių veiklą.

Ararat (2008) savo straipsnyje nurodė dvi ĮSA perspektyvas. Pirmoji perspektyva yra susijusi su įmonių elgsena, grindžiama normatyvinėmis ir etinėmis aplinkybėmis, antroji siejama su įmonių rizikos valdymo ir reputacijos apsaugojimu bei koreliuoja su visuomenės vaidmens intensyvumu skatinant socialiai atsakingą įmonių veiklą. Ši dichotomija gali būti suprantama ir kaip etiška įmonių elgsena, iš

vienos pusės, besiremianti moraliniais įsipareigojimais ir vertybėmis, iš kitos pusės, susijusi su nauda įmonei. Barroso ir kt. (2012) išskyrė vidinę ir išorinę ĮSA dimensijas. Vidinės dimensijos požiūriu, ĮSA reiškia socialinės ir aplinkosauginės atsakomybės perkėlimą į subjekto vidaus valdymą. Tai reiškia, kad įmonės imsis aplinkosauginių iniciatyvų, tokių kaip perdirbimas ir energijos vartojimo programos ar patobulinimai, ir socialiai atsakingų iniciatyvų, tokių kaip kultūros rėmimas ir švietimo veikla, labdara ir pan., įgyvendinimo. Išorinės dimensijos požiūriu, ĮSA siejama su principų integravimu į subjekto finansinio tarpininko verslą bei investavimą finansų rinkose. Ši dimensija taip pat reiškia aplinkosauginių ir socialinių aspektų įtraukimą į gaminio projektavimo, kredito politikos ir investicijų, rizikos prisiėmimo procesą.

Sagebien ir Whellams (2010) išskyrė šiuos ĮSA skiriamuosius bruožus: savanoriškumas (nėra teisiškai reglamentuota), savarankiškumas (pati įmonė nustato biudžetą ir pasirenka veiklos sritį), suinteresuotųjų grupių dalyvavimo ir rizikos valdymo priemonė. Baskaran ir kt. (2011), Emmelhainz ir Adams (1999), Carter ir kt. (2003), O'Rourke (2003), Zhu ir Sarkis (2004), Cuesta-Gonzalez ir kt. (2006), Caroline (2008), Rajagopalan ir Zhang (2009), Jay (2010) analizavo ĮSA temas ir kriterijus, tarp kurių paminėtini šie: žmogaus teisių klausimai (įeina diskriminacija, žmogaus teisės, vaikų darbas, priekabiavimas darbe dėl rasės, odos spalvos, religijos, lyties, seksualinės orientacijos, šeiminės padėties, tautybės ir pan.), etiniai aspektai (nesąžininga konkurencija, korupcija, netinkama reklama, konfidencialios informacijos apie vartotojus ir tiekėjus neatskleidimas), aplinkos aspektai (įeina tarša ir kitos su aplinkosauga susijusios temos).

Porter ir Kramer (2011) savo straipsnyje ĮSA nagrinėjo per vertės pasidalijimą, teigdami, kad ekonominę vertę reikia kurti taip, kad būtų sukurta vertė ir visuomenei, atitinkanti jos poreikius bei lūkesčius. Bendros vertės koncepcija gali būti apibrėžta kaip įmonių politika ir veiklos praktika, kuri sustiprina verslo konkurencingumą, tuo pačiu metu gerinant ekonomines ir socialines bendruomenių, kuriose įmonės veikia, sąlygas. Bendrosios vertės sukūrimas, autorių teigimu, nėra nei socialinė atsakomybė ar filantropija, nei darnumas, o naujas būdas siekti ekonominės sėkmės. Įmonės bendrą vertę gali sukurti trimis būdais: iš naujo analizuodamos produktus ir rinkas; iš naujo apibrėždamos produktyvumą vertės grandinėje; įgalindamos vietinių klasterių kūrimą.

Pabrėžtina, kad bendros vertės kūrimas yra siejamas su technologijų tobulinimu, vietinių klasterių kūrimu. Šis aspektas taip pat svarbus ir siekiant regiono ar bendrai šalies ekonominio augimo. Kaip teigia Porter ir Kramer (2011), įmonės konkurencingumas bei bendruomenės gerovė yra glaudžiai susiję. Verslui reikia sėkmingos bendruomenės, siekiant užsitikrinti palankią aplinką bei apsirūpinti būtinais ištekliais. Akcentuotina, kad bendros vertės kūrimo principas turi įtakos tradicinio padalijimo tarp įmonių atsakomybės bei vyriausybės ir vietinės visuomenės atsakomybės ribos sumažėjimui. Pabrėžtina, kad ĮSA neatsiejama nuo pelno maksimizavimo. Beschorner (2013) pridūrė, kad įmonės, siekdamos sukurti bendrąją vertę, turi įsitraukti į platesnio spektro visuomenės valdymą.

Toliau disertacijoje nagrinėjamos ĮSA teorijos DiMaggio ir Powell (1983), Freeman (1984), Clarkson (1995), Karake (1998), Jensen (2001), Matten ir kt. (2003), Maignan ir Ferrell (2004), Garriga ir Melé (2004), Friedman ir Miles (2006); Freeman ir Velamuri (2006), Gilbert ir Rasche (2007), Jamali (2008), Alas ir Tafel (2008), Achua (2008), Janney ir kt. (2009), Stieb (2009), Chi (2011) darbuose. Garriga ir Melé (2004) suskirstė ĮSA teorijas į keturias grupes:

- Instrumentinės ĮSA teorijos. Šiose teorijose pripažįstama, kad įmonė yra gerovės sukūrimo priemonė, pabrėžiama, kad ekonominė atsakomybė yra vienintelė verslo atsakomybė. Šiai teorių grupei priskiriamos ĮSA teorijos, kuriose pabrėžiami akcininkų vertės maksimizavimo (Friedman, 1970), konkurencinių pranašumų strategijų (Porter ir Kramer, 2002; Prahalad ir Hammond, 2002), priežastinės-pasekminės rinkodaros požūriai.
- Politinės ĮSA teorijos. Teorijose pabrėžiama įmonių socialinė galia, ypač įmonės santykiuose su visuomene ir jos atsakomybė politinių lygmeniu. Įmonės turi prisiimti socialinius išpareigojimus arba dalyvauti socialinio bendradarbiavimo procese. Teorijos apima įmonių konstitucionalizmo požiūrį, integruotą socialinių kontraktų bei įmonių pilietybės teorijas.
- Integralios ĮSA teorijos. Sujungiamos teorijos, kuriose teigiama, kad verslas turi atsižvelgti į socialinius poreikius. Pažymima, kad įmonių egzistavimas ir tęstinumas priklauso nuo visuomenės. Šiai grupei priskiriamos teorijos, kuriose nagrinėjamas problemų valdymas, viešojo atsakomybė (Preston ir Post, 1975), suinteresuotųjų grupių valdymas (Freeman, 1984), įmonių socialinė veikla.
- Etinės ĮSA teorijos. Santykiai tarp verslo ir visuomenės grindžiami integruotomis profesinės etikos vertybėmis. Į ĮSA žvelgiama iš etinės perspektyvos. Priskiriamos teorijos, kuriose nagrinėjamos universalios teisės, darni plėtra, bendra gerovė ir suinteresuotųjų grupių normatyvinė teorija.

Alas ir Tafel (2008) siūlė į šias grupes atsižvelgti kaip į ĮSA vystymosi etapus bei analizavo keturių etapų modelį Estijos įmonių atveju, remdamiesi ĮSA teorių klasifikacija skirtingais korporacinio vystymosi etapais (išskirtais Hoffman, 1997). Karake (1998) teigimu, pagrindinės ĮSA teorijos, nagrinėjamos mokslinėje literatūroje, yra keturios: *klasikinė, suinteresuotųjų grupių, socialinio atsakingumo* (angl. *social demandingness*) ir *socialinių aktyvistų* (angl. *social activist*) teorijos.

Klasikinė teorija yra seniausia iš keturių ir yra pagrįsta klasikine ekonomikos teorija. Ši teorija turi dvi versijas. Pagal pirmąją teigiama, kad verslininkai pirmiausia yra atsakingi akcininkams ir jų pagrindinis tikslas yra skatinti efektyvumą ir užtikrinti efektyvią ekonominę veiklą. Antrojoje teigiama, kad vadovai turi atsižvelgti į akcininkų poreikius. Dažnai manoma, kad šios dvi versijos sutampa, nes dažniausiai yra daroma prielaida, kad pagrindinis akcininkų poreikis yra maksimizuoti ekonominę veiklą (Karake, 1998). Be to, abiejose versijose

sutinkama, kad vadovai turi vykdyti įmonės veiklą laikydamiesi įstatymų, kad būtų išvengta sukčiavimų ir apgaulės. Ši teorija, nors ir seniausia iš keturių, vis dar turi daug šalininkų tarp akademikų ir praktikų. Šios teorijos ribose plėtojamos ir kitos teorijos: agentavimo, transakcijos kaštų. Pavyzdžiui, Balčiūnienė ir Kazlauskaitė (2012), papildydamos neoklasikinę ISA teoriją, nagrinėjo *agentavimo teoriją*, kurioje teigiama, kad kiekvienas individas (nepriklausomai nuo to, ar jis įmonės savininkas, ar samdomas vadovas) siekia maksimizuoti savo naudą. *Transakcijos kaštų teorija* taip pat susiformavo neoklasikinės teorijos ribose. Šioje teorijoje teigiama, kad bet kokios išlaidos socialinėms reikmėms, skirtos darbuotojams skatinti ar vietos bendruomenei remti, yra nepateisinamos dėl neigiamo poveikio įmonių veiklos ekonominiam efektyvumui.

Antroji, *suinteresuotųjų grupių teorija*, sukurta Freeman (1984), yra viena iš paprasčiausių ISA teorijų, kartais priskiriama ir prie modelių. Freeman (1984) buvo vienas iš pirmųjų, kuris atmetė Friedman suvokimą, kad vienintelė verslo atsakomybė yra uždirbti pelną. Teorijoje tvirtinama, kad vadovai turi atsižvelgti į santykius su suinteresuotosiomis grupėmis, ir pateikiamas toks suinteresuotųjų grupių apibrėžimas: „Grupė ar asmenys, kurie turi įtakos ar yra veikiami įmonių tikslų“ (Freeman, 1984, psl. 46). Freeman (2002) vėliau nurodė, kad verslininkai ir įmonių vadovai turėtų sukurti pridėtinę vertę klientams, tiekėjams, darbuotojams, bendruomenėms ir finansininkams (akcininkams). Freeman (1984) pateikė du pagrindinius argumentus, siekdamas pagrįsti suinteresuotųjų grupių svarbą. Pirmas, teisiniu požiūriu ne tik akcininkai turi tam tikrą įmonės dalį. Pažymėtina, kad yra sudaryta teisiškai privalomų vykdyti sutarčių tarp įmonės ir jos tiekėjų, darbuotojų, klientų ir partnerių ir pan. Buvo atmesta *laissez faire* ekonomikos teorijos kryptis, teigianti, kad laisvoji rinka pati susireguliuoja ir nereikalingas vyriausybės įsikišimas. Pagal suinteresuotųjų grupių teoriją, įmonių veiksmų su suinteresuotosiomis grupėmis (tarp jų ir akcininkais) reguliavimas yra teisėtas. Antra, žiūrint iš ekonominės perspektyvos, egzistuoja išorinis poveikis. Pavyzdžiui, jei įmonė uždaro gamyklą mažoje bendruomenėje ir atleidžia darbuotojus, tai nukenčia ne tik šie darbuotojai, bet ir aplinkinių parduotuvių savininkai, kurie praranda rinkos dalį, tam tikrą lėšų dalį praras mokyklos ir kitos institucijos, teikiančios viešąsias paslaugas, ir pan. Įmonės neturi sutartinių santykių su šiomis grupėmis tradiciniame valstybių modelyje, todėl šie įsipareigojimai neegzistuoja.

Clarkson (1995) pateikė dažnai cituojamą pirminių ir antrinių suinteresuotųjų grupių tipologiją. Pirminė suinteresuotoji grupė apibrėžiama kaip grupė, be kurios dalyvavimo įmonės negalėtų tęsti savo veiklos, o ryšiai tarp įmonės ir pirminės suinteresuotųjų grupės yra charakterizuojami kaip turintys tarpusavio priklausomybę. Antrinės suinteresuotosios grupės yra tos, kurios gali paveikti įmones arba kurias veikia įmonių veikla, bet jos nėra įsitraukusios į sutartinius sandorius su pačia įmone. Sagebien ir Whellams (2010) išskiria šias suinteresuotąsias grupes: vidaus suinteresuotosios grupės (pavyzdžiui, akcininkai, įmonės valdyba, darbuotojai), pirminės išorinės suinteresuotosios grupės (pavyzdžiui, tiekimo grandinės dalyviai, vartotojai, užsakovai ar klientai, bendruomenės, namų ar priimančiųjų (angl. *host*) šalių vyriausybės, pramonės šakų

nariai), antrinės išorinės suinteresuotosios grupės (visuomenė plačiąja prasme ir aplinka). Evans ir Freeman (1988) pateikė siaurą ir plačią, Goodpaster (1991) strateginę ir moralinę, Avetisyan ir Ferrary (2013) vidinę ir išorinę suinteresuotųjų grupių tipologiją.

Suinteresuotųjų grupių teorijos požiūris į ĮSA nebūtinai kritikavo anksčiau dominavusią nuomonę, t. y. Friedman (1970) akcentavo, kad socialinė atsakomybė verslui yra padidinti pelną akcininkams. Buvo išskirtos ir kitos svarbios suinteresuotosios grupės, prieš kurias įmonės taip pat turi jausti atsakomybę. Chi (2011) teigimu, suinteresuotųjų grupių teorija yra plačiai pritaikoma ĮSA tyrimų srityje dėl teorinio racionalumo ir empirinio pritaikomumo (Clarkson, 1995; Maignan ir Ferrell, 2004; Jamali, 2008; Girard ir Sobczak, 2012). Friedman ir Miles (2006) nurodė, kad įmonės, prisiimančios platesnes atsakomybes, yra geriausiai atspindimos suinteresuotųjų grupių požiūriu. Be to, Jamali (2008) teigimu, nors daugelis ĮSA koncepcijų stokoja abstrakcijos, suinteresuotųjų grupių požiūris suteikia praktinę alternatyvą vertinant socialinę įmonių veiklą. Matten ir kt. (2003) pabrėžė, kad suinteresuotųjų grupių teorija yra būtina ĮSA veiklos organizavimo procesui. Pažymėtina, jog nors teigiama, kad įmonės turėtų būti atsakingos ne tik savo akcininkams, toks požiūris nebuvo sėkmingas, ypač siekiant pragmatiškai paaiškinti, kaip etiškas elgesys turėtų būti įdiegtas į įmonės veiklą. Godfrey ir kt. (2009) savo tyrime nustatė, kad ĮSA, t. y., visų pirma, investicijos į antrines suinteresuotąsias grupes, sukuria vertę akcininkams.

Stieb (2009) identifikavo Freeman požiūrio spragas pastebėdamas, kad suinteresuotųjų grupių teorijoje užduodama daugiau klausimų apie verslo vaidmenį visuomenėje nei randama atsakymų. Be to, neaišku, kurioms suinteresuotosioms grupėms turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys, kad jos turėtų didesnę galią priimant sprendimus (Kolk ir Paolo, 2014). Jensen (2001) pažymi, kad įmonės labiau atsižvelgs į tas suinteresuotąsias grupes, kurios turės įtakos įmonės ilgalaikiai rinkos vertei. Freeman (1984) savo teorijoje identifikavo, kad turto paskirstymas yra nevienodas, ir ragino jį perskirstyti iš įmonės akcininkų kitoms suinteresuotosioms grupėms. Tačiau Stieb (2009) nurodė, kad toks gerovės perskirstymas yra sudėtingas, nes pažeidžiamos teisės tų, kurie uždirba pajamas. Freeman (2002) teigia, kad yra pastebimas turto perskirstymo problematiškumas, nes neaišku, kurioms suinteresuotosioms grupėms turėtų būti kompensuojama ir kokio dydžio šios kompensacijos turėtų būti. Be to, šioje teorijoje yra atsižvelgiama tik į tas suinteresuotąsias grupes, kurios gali turėti įtakos arba kurias veikia įmonės priimami sprendimai, tačiau, Stieb (2009) teigimu, ne visos suinteresuotosios grupės gali tiesiogiai veikti įmonių veiksmus.

Suinteresuotųjų grupių teorija kritikuotina ir dėl to, kad įmonė pagrindiniame modelyje užima centrinę poziciją. Taip sukuriami vieno lygmens ryšiai, o ne orientuojamasi į platesnės sistemos ar aplinkos teorijos sukūrimą, kurioje būtų analizuojami santykiai tarp įmonės ir kelių suinteresuotųjų grupių bei šių ryšių pobūdžio sudėtingumas (DiMaggio ir Powell, 1983; Avetisyan ir Ferrary, 2013). Freeman ir Velamuri (2006) pasiūlė, kad reikėtų pakeisti ĮSA pavadinimą į įmonės suinteresuotųjų grupių atsakomybę, susiejant suinteresuotųjų grupių teoriją su faktu,

kad įvairaus dydžio įmonės turi tam tikrą atsakomybę. Suinteresuotųjų grupių teorijos šalininkai (Janney ir kt., 2009; Gilbert ir Rasche, 2007) taip pat analizavo ir tarptautinių organizacijų vaidmenį skatinant ĮSA. Janney ir kt. (2009) nagrinėjo, kaip akcijų rinkos reaguoja į įmonės sprendimą prisijungti prie Jungtinių Tautų Pasaulinio susitarimo, o Gilbert ir Rasche (2007) analizavo standartizuotų etiškų iniciatyvų problemas ir galimybes žvelgiant iš suinteresuotųjų grupių perspektyvos. Katz ir kt. (2001) sugrupavo suinteresuotųjų grupių aktyvumą penkiose socialinėse sferose remiantis kultūrine dimensija:

1. Vartotojiškumas. Vartotojų aktyvumas labiau tikėtinas kultūrose, kuriose pastebimas mažesnis neapibrėžtumo vengimo lygis, didesnis individualizmo lygis.
2. Aplinka. Aplinkos aktyvumas labiau tikėtinas kultūrose, kuriose mažesnis galios lygis, didesnis neapibrėžtumo vengimo lygis, mažesnis individualumo lygis.
3. Požiūris į darbuotojus. Darbuotojų aktyvumas labiau tikėtinas tose kultūrose, kuriose pastebimas mažesnis neapibrėžtumo vengimo lygis, aukštesnis individualizmo lygis.
4. Vyriausybės įsitraukimas. Vyriausybės aktyvumas dažnesnis kultūrose, kuriose aukštesnis neapibrėžtumo vengimo lygis bei mažesnis individualizmo lygis.
5. Verslo vaidmuo bendruomenėje. Bendruomenių aktyvumas labiau tikėtinas kultūrose, kuriose demonstruojamas mažesnis neapibrėžtumo vengimo lygis, mažesnis individualizmo lygis bei mažesnis galios atstumo lygmuo.

Apibendrinant suinteresuotųjų grupių teoriją, galima teigti, kad ji suteikia praktinę alternatyvą vertinant socialinę įmonių veiklą, tačiau ši teorija nėra pakankamai išsami. Teorijoje siūloma, kaip įmonės turėtų veikti, tačiau neakcentuojama, kokių veiksmų turėtų būti vengiama. Pažymėtina, kad nėra analizuojamos suinteresuotosios grupės konkrečiu atveju: kiek įtakos suinteresuotosios grupės turi sprendimų priėmimo procese ir kokio dydžio kompensaciją turėtų gauti. Akcentuotina, kad suinteresuotųjų grupių teorijoje užduodama daugiau klausimų nei galima rasti atsakymų. Be to, skirtingos ĮSA interpretacijos apima įvairius suinteresuotųjų grupių dalyvavimo ir įsipareigojimo ĮSA laipsnius. Dėl šių trūkumų netrukus Carroll (1979) sukūrė ĮSA modelį, kuris disertacijoje analizuojamas 1.2.1. poskyryje.

Socialinio atsakingumo teoretikai teigia, kad korporacijos turi pareigą ginti ir skatinti tam tikrus plačiosios visuomenės interesus. Jie sutinka su suinteresuotųjų grupių teoretikais, kad suinteresuotųjų grupių interesai yra svarbūs, tačiau socialinio atsakingumo teorijos šalininkai įsitikinę, kad negali būti nepaisoma tokių interesų kaip saugumas, sveikata, laisvė ir klestėjimas. Kaip ir suinteresuotųjų grupių teorijoje, ši teorija nepripažįsta teiginio, kad yra tam tikras subalansuotas arba protingas sąrašas materialiosios atsakomybės, kurią įmonių vadovai visada turi visuomenei (Karake, 1998).

Ketvirtoji teorija yra *socialinių aktyvistų teorija*. Ji yra socialiai ir moraliai reikliausia iš keturių teorijų. Sutikdami su suinteresuotųjų grupių ir socialinio atsakingumo teorijomis, kad vadovai yra atsakingi už suinteresuotąsias grupes ir plačiąją visuomenę, socialinių aktyvistų teoretikai teigia, kad įmonių vadovai turėtų kartais siekti vykdyti projektus, kurie remia visuomenės interesus, net jei šių įsipareigojimų nesitikima bei jų nereikalaujama. Socialinių aktyvistų teoretikai teigia, kad vadovai turi būti skatinami sąmoningai imtis socialinių projektų, kuriems neturi specialaus pasirengimo ar patirties (1998).

Achua (2008), Moir (2001) prie ĮSA nagrinėjančių teorijų priskiria ir *socialinio kontrakto teoriją*, kurioje teigiama, kad įmonės turi socialinių įsipareigojimų visoms suinteresuotosioms grupėms už tai, kad įmonei leidžiama veikti, t. y. įgauna teisėtą veikimo licenciją. O'Brien (1996) pažymi, kad iš įmonių reikalaujama pagerinti ekonominį vartotojų ir darbuotojų pasitenkinimą nepakenkiant aplinkai, neišsekvojant gamtos išteklių, neįdarbinant darbuotojų žeminančiomis darbo sąlygomis. Tokios ydos sistemai pablogina kai kurių suinteresuotųjų grupių padėtį. ĮSA poreikiai kyla iš socialinio verslo organizacijų kontrakto ir dėl pačios visuomenės požiūrio į etinių vertybių eroziją (Achua, 2008). Moir (2001) prie ĮSA teorijų priskyrė ir *galios teoriją* (angl. *legitimacy theory*), kurioje teigiama, kad visuomenė ir verslas yra glaudžiai susiję bei turi įtakos vienas kitam. Akcentuotina, kad turima galia yra vertinama iš visuomenės pusės, nes visuomenė suteikia teisę ir galią verslui tikėdamasi atsakingos įmonių veiklos; jei įmonės suteiktą galią naudoja netinkamai, ilgu laikotarpiu jos praranda veikimo teisę. Analizuojant socialinio kontrakto ir galios teorijas, galima teigti, kad abiejose yra vertinami verslo ir visuomenės santykiai, glaudus ryšys tarp šių subjektų bei galimybių, konkurencinių pajėgumų ir veiklos tęstinumo tiek atskirų įmonių, tiek bendruomenių ar platesnių visuomenių.

Juščius (2007), analizuodamas ĮSA teorijas, prie jų priskyrė *išteklių teoriją* – modelį, kuriame teigiama, jog kiekviena įmonė turi tam tikrą specifinių išteklių ir kompetencijų rinkinį, kurie, juos plėtojant ir saugant, gali tapti įmonės konkurenciniais pranašumais. Bird ir kt. (2007) prie egzistuojančių ĮSA teorijų, paaiškinančių verslo įsitraukimą į socialinių problemų sprendimą, priskyrė *laisvų resursų teoriją* (angl. *slack resource theory*) ir *gero valdymo teoriją* (angl. *good management theory*). Abiejose teorijose analizuojamas laisvų išteklių kiekio panaudojimas. Laisvų resursų teorijoje akcentuojama, kad lėšas, skirtas ĮSA iniciatyvoms, lemia kitiems tikslams nepanaudotų laisvų resursų kiekis. Gero valdymo teorijoje akcentuojama, kad, įmonei turint gerą vadovybę, ji pasiryžusi investuoti įmonės lėšas į socialinės atsakomybės iniciatyvas, siekdama patenkinti suinteresuotųjų grupių poreikius bei tikėdamasi, kad tai nulems įmonės finansinių pajėgumų padidėjimą. Pažymėtina, kad, pagal šią teoriją, įmonės sąmoningai investuoja lėšas, tikėdamosi finansinio rezultato. Galima teigti, kad gero valdymo teorija sujungia laisvų resursų ir suinteresuotųjų grupių teorijas.

Avetisyan ir Ferrary (2013) sujungė institucinę teoriją (Scott, 2008; DiMaggio ir Powell, 1983) bei suinteresuotųjų grupių teoriją ir pateikė *ĮSA institucinę teoriją*, kurioje įvairios suinteresuotosios grupės prisidėjo prie ĮSA institucionalizavimo.

Analizavo, kaip institucinės sąlygos veikia įmonių socialinę elgseną. Institucinėje ĮSA teorijoje analizuojami ryšiai tarp įmonės ir platesnio institucinio konteksto, orientuojantis į reguliacinius suvaržymus (tokius kaip juridinės, moralinės ir kultūrinės ribos). Marquis ir kt. (2007) analizavo vietinių bendruomenių, o Matten ir Moon (2008) – nacionalinių verslo sistemų įtaką ĮSA skatinimui. Neo-institucinėje teorijoje teigiama, kad įmonėms ir jų strategijoms įtakos turi institucinio konteksto, kuriame veikia, charakteristikos, paveldas, atsispindintis kultūriniuose įsitikimuose, istorijoje ir konkrečios valstybės ar regiono politikoje (Doh ir Guay, 2006). Pažymėtina, kad institucinių skirtumų identifikavimas skirtinguose regionuose leis suprasti ir paaiškinti ĮSA suvokimą, identifikuoti suinteresuotąsias grupes, turinčias daugiausiai įtakos įmonių veiklai.

Apibendrinant analizuotus požiūrius į ĮSA ir šią koncepciją nagrinėjančias teorijas, galima teigti, kad dominuoja šie požiūriai į ĮSA: reaktyvus, gynybinis, pritaikomas bei aktyvus, kuriuos lemia įvairios etinės vertybės, suinteresuotųjų grupių spaudimas, pelningumo bei darnumo siekis tiek įmonių, pramonės šakų, tiek visos ekonomikos kontekste. Mokslinėje literatūroje išskirti etiškas, altruistinis, strateginis, savanaudiškas, eksplisicitinis bei implicitinis požiūriai į ĮSA. Identifikuoti šie ĮSA skiriamieji bruožai: savanoriškumas, savarankiškumas, suinteresuotųjų grupių dalyvavimas bei rizikos valdymas. Įvairiuose ĮSA požiūriuose ir teorijose analizuojami verslo ir visuomenės tarpusavio ryšiai, dažniausiai vertinama suinteresuotųjų grupių įtaka ĮSA plėtrai. Įmonės ĮSA įgyvendina dėl įvairių priežasčių: siekiama padidinti konkurencingumą, ilgalaikį materialųjį turtą, pardavimus bei inovacijų srautus, sumažinti gamybinį neefektyvumą bei ateities riziką, užsitikrinti geresnį priėjimą prie kapitalo. Įsitraukimui į ĮSA įtakos turi ir vertybinės įmonių vadovų pažiūros. Pabrėžtinas ir bendros vertės (įmonėms bei visuomenei) kūrimas, kuris siejamas su technologijų tobulinimu bei vietinių klasterių kūrimu. Šis aspektas svarbus ir siekiant regiono ar bendrai šalies ekonominio augimo. Konstatuotina, kad įmonių įsitraukimui į ĮSA įtakos turi laisvi ištekliai, kultūrinės, politinės, ekonominės-socialinės dimensijos bei nacionalinis kontekstas.

1.2. Įmonių socialinės atsakomybės modelių analizė

Išanalizavus ĮSA sampratos kitimą, atlikus ĮSA sampratą nagrinėjančių požiūrių palyginamąją analizę teorijose, būtina išnagrinėti, kaip kito ĮSA modeliai bėgant laikui. Disertacijoje ĮSA modelių lyginamoji analizė atliekama modelius suskirsčius į du laikotarpius: ankstyvieji ĮSA modeliai ir vėlesnieji ĮSA modeliai. Ankstyvieji ĮSA modeliai, Meehan ir kt. (2006) teigimu, atsirado 1960 m., šiuose modeliuose buvo išlaikytas socialinis ĮSA aspektas, kaip tiesiogiai susijęs su atsakomybėmis, viršijančiomis ekonomines ir teises pareigas (Carroll, 1979, Waddock, 2004; Matten ir Crane, 2005). Vėlesnieji ĮSA modeliai siejami su ĮSA sampratos sąsaja su alternatyvia koncepcija, t. y. *įmonių pilietybe, darnia plėtra*. Pažymėtina, kad nėra konkretaus laikotarpio, kuris atskirtų ankstyvuosius ĮSA modelius nuo vėlyvųjų. Skirstymas į ankstyvuosius ir vėlyvuosius ĮSA modelius

remiasi ĮSA sampratos kitimu, t. y. ankstyviesiems modeliams būdinga ĮSA kaip savanoriškumo samprata, o vėlyvieji ĮSA modeliai siejami su alternatyvių koncepcijų (įmonių pilietybės, darnios plėtros) svarba vystant ĮSA.

Visaapimančių ĮSA modelių nėra daug, tačiau jų skaičius didėja pastaruosius keletą dešimtmečių. Dažniausiai, Claydon (2011) teigimu, analizuojami keturi ĮSA modeliai, tarp jų paminėtini Freeman (1984) suinteresuotųjų grupių teorija (kadangi tai ne modelis, o teorija, ji buvo analizuota ankstesniame poskyryje), Carroll (1979, 1991) ĮSA piramidė bei sudėtingesni ir šiuolaikiškesni modeliai, tokie kaip darnios plėtros modelis (Aras ir Crowther, 2009) bei „ĮSA 2.0“ modelis (Visser, 2010, 2011). Pažymėtina, kad modeliams būdingas aprašomasis arba normatyvinis supratimas apie ĮSA. Claydon (2011), pabrėždamas efektyvaus ĮSA modelio reikalingumą, sukūrė vartotojų lemiamos kolektyvinės atsakomybės modelį, kuris grindžiamas idėja, kad vartotojų įtaka ĮSA veiklai yra svarbiausias veiksnys, lemiantis ĮSA įgyvendinimą įmonėse.

Toliau disertacijoje analizuojami ankstyvieji (Carroll, 1979, 1991; Wartick ir Cochran, 1985; Wood, 1991; Quazi ir O'Brien, 2000; McAdam ir Leonard, 2003) bei vėlesnieji (Matten ir Crane, 2005; Windsor, 2006; Meehan ir kt., 2006; Pasaulio bankas, 2008; Aras ir Crowther, 2009; Pedersen, 2010; Visser, 2010, 2011, Claydon, 2011) modeliai.

1.2.1. Ankstyvieji įmonių socialinės atsakomybės modeliai

Daugelyje ankstyvųjų ĮSA modelių ĮSA buvo ir vis dar yra savanoriškumo ir filantropinių veiksmų sinonimas. Šiuos veiksmus taiko verslo organizacijos, kurios siekia sumažinti socialines blogybes ar apdovanoti įmonių vadovų pasirinktą pažeidžiamą grupę (Meehan ir kt., 2006). Quazi ir O'Brien (2000) pažymėjo, jog mokslinėje literatūroje buvo atlikta keletas bandymų plėtoti ĮSA modelius. Šiuos modelius suskirstė į dvi pagrindines grupes. Pirmoji modelių grupė, kuriai priskiriami Friedman (1970), Gaski (1985), Chamberlain (1973) bei Bhidé ir Stevenson (1990) klasikiniai modeliai, atspindi paradigmą, teigiančią, kad vienintelė atsakomybė, tenkanti verslui, yra teikti prekes ir paslaugas visuomenei bei sugeneruoti pelną. Antroji modelių grupė, kuriai priskiriami Steiner ir Steiner (1997), Quazi ir Cook (1996), Samli (1992) bei Carroll (1979) darbai, nagrinėja įmonės platesnės visuomenės kontekste, pripažįsta socialinės atsakomybės reikalingumą ir remia požiūrį, kad įmonių atsakomybė apima ne tik siaurą trumpalaikio pelno maksimizavimo perspektyvą. Claydon (2011) teigimu, 1970 m. susikūrė daugelis valdžios institucijų, pavyzdžiui, Aplinkos apsaugos agentūra (angl. *environmental protection agency*), Vartotojų produktų saugos komisija (angl. *consumer product safety commission*), kurios siekia apsaugoti aplinką, darbuotojus ir vartotojus. Tapo aišku, kad yra siekiama suderinti socialines įmones ir suinteresuotųjų grupių teoriją. Tuo laikotarpiu pastebimas persiorientavimas iš socialinės atsakomybės į socialinį reagavimą ir akcentuojamas įmonių socialinių veiksmų vaidmuo. Tačiau vis dar egzistuoja klausimas, kaip suderinti ekonominę orientaciją su socialiniu vaidmeniu. Siekdamas išspręsti šią problemą, Carroll (1991)

pasiūlė keturių dalių *ISA piramidės modelį* (žr. 1 priede), kuriame pabrėžiama įmonių reagavimo į visus socialinius aspektus svarba: ekonominis, juridinis, etinis ir filantropijos. Ekonominė atsakomybė buvo išskirta kaip visų atsakomybių pagrindas, nes svarbiausia paskata įmonėms yra gauti pelno – pelno gavimas yra kiekvienos pelno siekiančios įmonės fundamentali užduotis. Siekiant pelno, tikimasi, kad įmonės laikysis juridinių taisyklių bei įstatymų – tai įeina į juridinę atsakomybę. Etinė atsakomybė siejama su standartais, normomis arba lūkesčiais, atspindinčiais skirtingų suinteresuotųjų grupių susirūpinimą moraliniais aspektais. Ketvirtoji atsakomybė (dažniausiai kritikuojama kitų mokslininkų) siejama su verslo buvimu geru „korporaciniu piliečiu“ (Carroll, 1991). Tikimasi, kad įmonės prisidės prie bendruomenės gyvenimo, gyvenimo kokybės gerinimo bei bendros gerovės didinimo. Šiame modelyje numatomas sinchroniškas visų keturių atsakomybių pildymas.

Carroll modelis vis dar plačiai naudojamas ir yra vienas iš pirmųjų pavyzdžių, kokia turėtų būti atsakomybės struktūra įmonėje. Būtina pažymėti, kad jis taip pat yra ir kritikuojamas. Pavyzdžiui, Campbell (2007) teigė, kad ekonomiškai silpnos įmonės dėl išteklių, laiko ir pastangų stokos mažiau įsitraukia į ISA veiklą. Claydon (2011) konstatuoja, kad tokios įmonės vargu ar atitiks socialiai atsakingą įmonių elgseną. Be to, Campbell (2007) mano, jog ISA gali skatinti ir savanaudiškumas, pabrėždamas, kad santykiai tarp ekonominių sąlygų ir įmonių elgsenos nustatomi per visuomenės ir privatų reguliavimą, nevyriausybinių įstaigų ir organizacijų, stebinčių įmonių elgseną, buvimą, atitinkamų įmonių elgsenos institucines normas, asociatyvią pačių įmonių elgseną, organizuotus dialogus tarp įmonių ir jų suinteresuotųjų grupių. Būtina konstatuoti, kad paprasčiausia piramidės struktūra nėra tinkama priemonė paaiškinti kompleksinius santykius tarp verslo, visuomenės ir aplinkos. Claydon (2011) išskyrė dar vieną Carroll piramidės trūkumą: aplinkos valdymo ir įmonių darnumo stoką, šie aspektai yra aktualūs, jei įmonės vadovai labiau linkę priimti treją, t. y. 3P ISA požiūrį. Pripažindami šio modelio trūkumus, Schwarz ir Carroll (2003) pakeitė piramidę *ISA Veno diagramą* (žr. 2 priede) ir taip atsisakė filantropijos kategorijos kaip nepasiteisinusios socialinės atsakomybės dėl savo diskretiškos prigimties. Šie mokslininkai, pristatydami naująją modelio versiją, pažymėjo, kad geriausia strategija verslui būtų orientuotis į tą diagramos dalį, kurioje visos trys sritys persidengia. Pastarasis modelio atnaujinimas labiau atitiko šiuolaikines ISA sąvokas, neatsiejamas nuo verslo sistemų, tačiau modelis vis dar buvo kritikuojamas.

Wartick ir Cochran (1985) pristatė savo evoliucinį *įmonių socialinės veiklos* modelį (žr. 3 priede), kuriame buvo integruotos trys dimensijos: ISA integracija, socialinė reakcija bei socialiniai klausimai. Šie autoriai pažymėjo, kad Carroll (1979) etikos komponentas ISA modelyje turėtų būti suvokiamas kaip principas, socialinis reagavimas turėtų būti suprantamas kaip procesas, o socialinių klausimų valdymas apimtų politiką. Wartich ir Cochran (1985) pabrėžė, kad įmonių socialinė veikla gali integruoti tris dominuojančias kryptis verslo ir visuomenės santykių srityje: filosofinę orientaciją (pirmiausia susijusi su socialine atsakomybe, Carroll etikos sudedamaisiais principais); institucinę orientaciją (susijusi su socialinio

reagavimo procesu); organizacinė orientacija (susijusi su socialinių klausimų politikos valdymu).

Carroll (1979, 1991) bei Wartich ir Cochran (1985) modeliuose akcentuojama atsakomybė arba įsipareigojimai. Šie modeliai kritikuotini dėl pernelyg statiško ĮSA sąvokos supratimo. Reikalinga aktyvesnė ir dinamiškesnė orientacija, o ne tik atitikti pilietinės visuomenės lūkesčius. Šie modeliai kritikuojami ir dėl to, kad juose nenumatomas siekis skatinti pokyčius verslo ir visuomenės santykiuose. Šis pasikeitimas buvo siejamas su *socialinio atsakingumo* terminu, kuris labiausiai buvo žinomas iš Sethi pristatytos trijų etapų schemos, skirtos įmonių elgsenai nusakyti. Šie trys etapai apima socialinę pareigą, socialinę atsakomybę ir socialinį atsakingumą (Sethi, 1975).

Meehan ir kt. (2006) prie vėlesniųjų ĮSA modelių priskiria modelius, susietus su įmonių socialinės atsakomybės veikla. Kadangi Wood (1991) pateiktas modelis susieja Carroll (1991) bei Wartick ir Cochran (1985) modelius, disertacijoje šis modelis priskiriamas prie ankstyvųjų ĮSA modelių.

Wood (1991) bandė susieti įmonių socialinę veiklą ir įvairias susijusias teorijas, tokias kaip organizacinis institucionalizmas (angl. *organizational institutionalism*), suinteresuotųjų grupių valdymo bei socialinių klausimų valdymo teorijos. Wood (1991), kurdamas *socialinės atsakomybės veiklos* (angl. *corporate social performance modelį* (žr. 4 priede), atsižvelgė ir į ankstesnius darbus. Savo modelyje Wood (1991) nustatė tris pagrindinius principus ir performulavo Carroll (1979) bendruosius principus, Wartick ir Cochran (1985) pateiktus procesus ir politiką. Pirmiausia, ši mokslininkė nustatė, kaip ĮSA principai yra susiję su socialinio teisėtumo ĮSA principais (institucinis lygmuo) (pagal Davis, 1973), atsakomybe už organizacinius rezultatus ar poveikį (organizacinis lygmuo) (pagal Preston ir Post, 1975, darbą) ir valdymo diskretiškumu (individualus lygmuo) (remiantis Carroll, 1979, pateiktomis pareigomis). Vėliau buvo identifikuotas socialinio atsakingumo procesas kaip esminis elementas, skirtas pasiekti tam tikrus veiksmus. Šio proceso metu įmonės identifikuoja aplinkos veiksmus (suinteresuotųjų grupių paklausą, klausimus, susijusius su viešųjų ryšių krize, politiniu lobizmu ir t. t.) ir valdymo procesus, kurie sugeneruoja vidinius valdymo mechanizmus (vidaus politikos formos, elgesio kodeksai, įmonės etika bei vertybės ir t. t.). Trečia, išskyrė naują kategoriją, susietą su įmonių elgsena. Pažymėtina, kad įmonių elgsenos rezultatas yra vienintelis išmatuojamas modelio elementas, suprojektuotas siekiant pragmatiškesnio socialinio poveikio, programų ir politikos vertinimo (Wood, 2010). Nors Wood (1991) modelis yra daug išsamesnis nei anksčiau analizuoti, nes jame įmonių socialinė veikla vaizduojama per įmonių veiksmų pasekmes suinteresuotosioms grupėms bei pačiai įmonei, tačiau jame nevysiškai atsižvelgta į suinteresuotųjų grupių poveikio aspektą. Akcentuotina ir tai, kad egzistuoja problemos, susijusios su ĮSA, CSP programų įgyvendinimu bei poveikio matavimu. Nors šiame modelyje pateikiama didesnė teorinė integracija ir daugiau dėmesio skiriama strateginėms ir procesinėms aplinkybėms, bet pastebimas rekomendacijų, kaip iš tikrųjų kurti tinkamas strategijas ir priemones, skirtas užsibrėžtiems tikslams įgyvendinti, stoka.

Quazi ir O'Brien (2000) pateikė *dviejų dimensijų ĮSA modelį* (žr. 5 priede), kuriame atskirtos siauros ir plačios atsakomybės bei kaštai ir nauda iš ĮSA veiklos. Modelyje išskiriamos dvi ašys: horizontalioji, skirta apibrėžti socialinės atsakomybės suvokimo ir prisiėmimo laipsnį, bei vertikalią, vaizduojanti socialiai atsakingos veiklos galimas pasekmes įmonei. Jeigu įmonės ĮSA suvokia siaurai ir ši koncepcija siejama su tradicine įmonių veikla, tokia kaip produktų tiekimas ir paslaugų teikimas, tuomet prioritetą yra teikiamas trumpo laikotarpio pelnui ir esama horizontalios ašies dešiniojo ekstremumo taške. Kai įmonės suvokia ĮSA plačiai, t. y. prisideda prie aplinkosaugos, bendruomenės vystymo, išteklių efektyvaus valdymo bei filantropinių iniciatyvų, jos patenkina visuomenės lūkesčius ir esama horizontalios ašies kairiojo ekstremumo taške. Vertikalios ašies neigiama dalis vaizduoja ĮSA kaip papildomus veiklos kaštus įmonei, šis požiūris sietinas tik su trumpo laikotarpio socialiai atsakinga veikla. Vertikalios ašies teigiama dalis vaizduoja naudą, kurią įmonės gali suteikti ilgo laikotarpio ĮSA. Modelio autoriai išskyrė ir keturias galimas ĮSA dimensijas – klasikinį, socioekonominį, modernų bei filantropinį požiūrius. Klasikiniame požiūryje laikomasi nuostatos, kad nereikėtų prisiimti jokios atsakomybės, tik siaurai atsižvelgti į trumpo laikotarpio pelno maksimizavimą. Modelyje išskirtas socialinio-ekonominio požiūrio kvadrantas reiškia siaurą požiūrį į socialinę atsakomybę, sutinkama, kad įmonių tam tikros socialinės atsakomybės prisiėmimas sugeneruos grynąją naudą įmonei išvengiant reguliavimo, sukuriant gerus santykius su klientais, sukuriant ryšius su tiekėjais. Šiame kontekste ĮSA yra pateisinama. Modernus požiūris vaizduoja perspektyvą, kad verslo įmonės išlaiko gerus santykius su suinteresuotosiomis grupėmis ir sugeneruoja grynąją naudą iš ĮSA tiek ilgu, tiek trumpu laikotarpiu. Filantropinio požiūrio kvadrantas perteikia platesnį požiūrį į ĮSA, kai įmonės dalyvauja labdaringoje veikloje net ir suvokdamos, kad bus patirtos gryniosios sąnaudos. Šis modelis buvo empiriškai verifikuotas, remiantis atlikta Australijos ir Bangladešo dviejų pramonės šakų įmonių vadovų apklausa. Nepaisant apribojimų (pritaikytas tik 2 valstybių ir 2 pramonės šakų atveju; analizė atlikta tik tiriamajame etape; pastebimi tyrimo naudojamų analitinių metodų apribojimai), šis modelis gali būti pritaikytas platesniu mastu nustatant įmonių vadovų požiūrį į ĮSA bei galimas pasekmes.

McAdam ir Leonard (2003) pritaikė Wood (1991) modelį bei ĮSA aspektus įtraukė į verslo tobulumo modelį (angl. *business excellence model* – BEM). Šie autoriai siūlo ĮSA įtraukti kartu su nustatytomis visuotinės kokybės vadybos (angl. *total quality management* – TQM) sistemomis kaip taktiką lengviau suprasti ir taikyti į etiką orientuotą kokybės valdymo požiūrį. McAdam ir Leonard (2003) pažymi, kad TQM pagrindas panašus į ĮSA, nes abiejose koncepcijose pabrėžiama etika. ***ĮSA visuotinės kokybės sistemos kontekstu modelyje*** (žr. 6 priede) pastebimas ryšys tarp žmogaus, proceso bei rezultato, būdingo ir BEM modeliams. ĮSA principai apima teisėtą vadovybę, o į žmonių kriterijų įeina vadovavimas bendruomenei atsižvelgiant į atsakingą valdymą ir žmogiškojo kapitalo valdymą, apimančią etines aplinkybes. Į ĮSA darbotvarkę turėtų būti įtraukti ir veiklos procesai, kuriuose būtų atsižvelgiama į suinteresuotąsias grupes. Bendrąja prasme, principai ir

procesai modelyje atspindi etinę ĮSA pusę, o rezultatai siejami su instrumentine arba įmonės įvaizdžio ĮSA puse. Šis modelis kritikuojamas dėl to, kad nors jame ir pabrėžiama į etiką orientuota TQM / ĮSA orientacija, tačiau daugelyje įmonių, pačių autorių teigimu, yra labiau paplitusi gynybinė arba instrumentinė ĮSA. Be to, modelis stokoja vertinimo ir matavimo kriterijų.

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvieji ĮSA modeliai yra normatyvinio bei aprašomojo pobūdžio. Juose nepateikiami įrankiai ar rekomendacijos, kaip į įmonių veiklą įtraukti atsakomybę, kurią įmonių vadovai turėtų priimti. Taigi, įmonių vadovai patys turi nuspręsti, kaip reaguoti į socialinius poreikius, kokius sprendimus priimti. Neaiškus ir ĮSA programų įgyvendinimo poveikio matavimo aspektas. Dėl nustatytų ankstyvųjų ĮSA modelių trūkumų buvo pradėti kurti vėlesnieji modeliai, t. y. Matten ir Crane (2005), Windsor (2006), Meehan ir kt. (2006), Aras ir Crowther (2009), Pedersen (2010), Visser (2010,2011), Claydon (2011) modeliai, kurie analizuojami kitame poskyryje.

1.2.2. Vėlesnieji įmonių socialinės atsakomybės modeliai

Ma (2012) analizavo, kaip skiriasi ĮSA tarp mažų ir vidutinių bei didelių įmonių bei nustatė, kad skirtumų esama, tačiau yra ir panašumų, nes etika ir socialinis atsakingumas suprantamas taip pat. Šis autorius pateikė septynių žingsnių ĮSA modelį mažoms ir vidutinėms įmonėms. Tarp žingsnių paminėtini yra šie: verslo atvejo analizė, įmonės išteklių vystymas, įsipareigojimo socialinei atsakomybei motyvų tyrimas ir identifikavimas, įsipareigojimas socialinei atsakomybei, ĮSA strategavimas, suinteresuotųjų grupių pažinimas ir įtraukimas, matavimas ir ataskaitų rengimas. Septynių žingsnių modelyje yra numatomas mažų ir vidutinių įmonių išitraukimo į ĮSA eiliškumas, kuris gali būti taikomas ir kito dydžio įmonėse. Sarbutts (2003) pažymi, kad mažos ir vidutinės įmonės geriau pasinaudoja ĮSA programų privalumais nei didelės korporacijos. Ma (2012) atkreipia dėmesį, kad mažose ir vidutinėse įmonėse yra pastebima „tyli“ ĮSA, kuri dažnai nepateikiama suinteresuotosioms grupėms, bet pačios įmonės tarsi nesąmoningai yra socialiai atsakingos. Šį faktą pagrindžia ir kitų mokslininkų darbai (Longo ir kt., 2005; Perrini, 2006; Roberts ir kt., 2006). Galima teigti, kad ĮSA skirtumai egzistuoja ne tik tarp skirtingo dydžio įmonių, kuriami ir skirtingi ĮSA modeliai (pavyzdžiui, Ma (2012) mažoms ir vidutinėms įmonėms išskiria tokius ĮSA modelius: hierarchinis ĮSA modelis, ĮSA žvaigždės modelis, ĮSA koordinačių modelis ir t. t.). Šioje dalyje bus plačiau analizuojami ĮSA vėlesnieji modeliai, kurie gali būti pritaikyti visose įmonėse ir skirtingose valstybėse.

Pastebima, kad vėlesniuose ĮSA modeliuose ĮSA samprata siejama su kitomis koncepcijomis, t. y. įmonių pilietybės ar darnumo koncepcijomis. Įmonės pilietybės (angl. *corporate citizenship*) terminas yra palyginti nauja sąvoka verslo ir visuomenės diskurse (Carroll, 1998; Waddock, 2004; Matten ir Crane, 2005). Būtina pažymėti, kad šio termino vartojimas bei samprata dažniau analizuojama tarp praktikų, o ne tarp mokslininkų. Waddock (2004) pasiūlė du esminius elementus, padėsiančius įmonių pilietybei tapti realia. Pirma, vidinės atsakingo valdymo

sistemos, pripažįstama suinteresuotųjų grupių dalyvavimo ir aplinkosaugos reikšmės svarba. Antra, išorinės atsakomybės užtikrinimo sistemos, naudojant visuotinai pripažintus principus, patvirtintus tarptautinių organizacijų, bei siekiant pateikti išoriškai verifikuotas 3P ataskaitas. Būtina pažymėti, kad nė viena iš pasiūlytų iniciatyvų ar standartų (siūlomos GRI iniciatyvos, AA 1000, SA 8000, ISO 14001, JT pasaulinio susitarimo principai, Sullivan principai, OECD gairės tarptautinėms korporacijoms, ILO konvencijos) nepateikia būtinos integracijos ir holistinės perspektyvos, reikalingos šių dviejų dalių sistemai. Be to, Waddock (2004) nepasiūlo jokių praktinių patarimų, kaip plėtoti reikiamus komponentus, kuriuos autorė apibūdina kaip itin svarbius įmonių pilietybės sėkmei. Taigi, net ir sukūrus naująją sistemą, vis dar stokojama realių priemonių jai įgyvendinti. Matten ir Crane (2005) įmonės pilietybės terminą charakterizavo kaip ribotą įmonės pilietybės požiūrį ir teigė, kad įmonių pilietybė yra specifinis konstruktas, nušviečiantis nauja šviesa verslo vaidmenį visuomenėje, kai pabrėžiama politiškesnė pilietybės koncepcija, bei pasisakė už tolesnį teorinį įmonių pilietybės conceptualizavimą per dominuojantį liberalų pilietybės supratimą, apibrėžiamą kaip asmenų įgytų teisių rinkinį.

Remdamiesi Marshall (1965), Matten ir Crane (2005) suklasifikavo šias teises kaip socialines, pilietines ir politines. Įmonių pilietybė, šių autorių nuomone, šiuolaikinėje visuomenėje atsидūrė toje vietoje, kur valstybė nustoja būti vieninteliu pilietybės garantu. *Išplėstiniame teoriniame įmonių pilietybės modelyje* (žr. 7 priede) išskiriama, kad įmonės turėtų administruoti teises, t. y. prisiimti skirtingus veiksmus ir vaidmenis visuomenėje. Analizuodami socialines teises, Matten ir Moon (2005) pažymi, kad įmonės arba teikia individams socialines paslaugas, arba ne, taigi, administruoja teises atsižvelgdamos į *teikimo vaidmenį*. Visuomeninių teisių atveju, įmonės arba turi sugebėjimų, arba apriboja piliečių politines teises, o tai gali būti vertinama per *įgalimo vaidmenį* (angl. *enabling role*). Galiausiai, atsižvelgiant į politinės teisės sferą, įmonėms tenka svarbus vaidmuo perteikti individualias politines teises, taigi, įmonės vykdo administravimą per *nukreipimo vaidmenį* (angl. *channeling role*). Būtina pažymėti, kad šis modelis, kuriame pateikiamas pradinis įmonių pilietybės conceptualizavimas, yra daugiau aprašomasis, stokojantis praktinių gairių jam įgyvendinti.

Windsor (2006) savo *trijų požiūrių į ĮSA ryšius modelyje* (žr. 8 priede) pateikė nehierarchinį požiūrį į tris besivaržančius požiūrius, susijusius su ĮSA. Šio mokslininko teigimu, etinis ir ekonominis požiūriai nesuderinami ir yra priešingos perspektyvos, todėl modelyje vaizduojami kaip priešingi conceptualaus kontinuumo poliai bei atskirti conceptualiu plyšiu, per kurį turi veikti moralinio ir etinio ĮSA sintezė. Ginčijamos ribos, nustatytos visuomenės politikai ir moralinėms pareigoms. Ekonominis požiūris numato griežtas ribas įsipareigojimams ir ilgo laikotarpio socialinei naudai. Etine modelio puse akcentuojama, kad toks siauras požiūris yra nepakankamas bei trumparegiškas, o moralinės priemonės yra socialiai pageidaujamos. Būtina pažymėti, kad, be nustatytų ribų skirtumų, etinis ir ekonominis požiūriai yra susiję ir dviem aspektais: pirma, pripažįstama būtinybė tobulinti bendrąją gerovę; antra, priimamas įstatymų laikymosi būtinumas.

Akcentuotina, kad įmonės pilietybės koncepcija yra tarsi tarpinė grandis tarp etinės ir ekonominės perspektyvų ir įmonės turėtų pasirinkti, kaip savo veikloje ĮSA paskirstyti tarp ekonominio ir etinio varianto. Šis modelis kritikuotinas dėl daugiau aprašomojo pobūdžio, neaiškos takoskyros tarp etinių ir ekonominių požiūrių bei įmonių pilietybės svarbos, stokojama praktinių rekomendacijų modeliui įgyvendinti.

Kiti mokslininkai, pateikę vieną iš vėlyvųjų ĮSA modelių, buvo Meehan ir kt. (2006). Jų sukurtas **3C-SR modelis** (žr. 9 priede), sujungiantis ĮSA ir įmonių pilietybės orientaciją. Šie mokslininkai teigia, kad ĮSA gali būti suprantamas kaip konkurencinis išteklis, kuris, įtrauktas į strategijos kūrimo bei matavimo procesą, taps svarbia verslo sėkmės priemone. Meehan ir kt. (2006) plėtodami savo modelį pasiūlė terminą *socialiniai ištekliai*, kurie yra sudaryti iš trijų tarpusavyje susijusių komponentų, parodančių produkto pasiūlos, skirtos etiškam vartotojui, patikimumą. Pagrindiniai trys modelio komponentai yra:

- *Etiniai ir socialiniai įsipareigojimai* reiškia socialinių išteklių vertybinius elementus, apima etikos standartus ir socialinius tikslus, paskelbtus įmonės misijoje, strateginiuose tiksluose, strategijos programose, įmonės politikoje ir verslo kultūroje. Šie įsipareigojimai turėtų, iš esmės, apimti teises, ekonomines ir etines dimensijas (Shwarz ir Carroll, 2003) bei teises, susijusias su pilietybe, pasiūlytas Matten ir Crane (2005). Visuomeninis tokių įsipareigojimų teisėtumas bus didesnis, jeigu bus suderintas su išorinėmis etinių ir socialinių vertybių sistemomis.
- *Ryšiai su partneriais vertės kūrimo tinkle*. Šį elementą mokslininkai grindžia Normann ir Ramirez (1993) įžvalgomis, kad vertė versle atsiranda per vertės kūrimo sistemas, kai skirtingi verslo subjektai – tiekėjai, verslo partneriai, klientai – kartu dirba bendrai kurdami vertę. Pagrindinis strateginis uždavinys yra santykių tarp subjektų pertvarkymas, siekiant mobilizuoti vertės kūrimą nauja forma. Būtina pažymėti, kad bet koks įsipareigojimas socialiai orientuotam verslo modeliui pasmerktas nesėkmei, jei visoje vertės kūrimo grandinėje nepriimamas vienodas strateginis požiūris. Akcentuotina, kad ryšių vertės grandinėje struktūra yra priemonė, per kurią vykdoma socialiai orientuota veikla visoje grandinėje. Būtina užtikrinti interesų abipusiškumą ir vienodą įsipareigojimą ĮSA veiklai bei šių įsipareigojimų skaidą, norint nesusidurti su suinteresuotųjų grupių deficito egzistavimu.
- *Elgsenos nuoseklumas* bėgant laikui bei siekiant sukurti pasitikėjimą. Yra susijęs su socialinių išteklių elgsenos elementais per tam tikrą laiką ir visuose įmonės veiklos aspektuose. Laikymasis nustatytų vertybių ir kruopštus verslo partnerių, kurių socialiniai įsipareigojimai dera, atrinkimas suvokiamas kaip pačios įmonės patikimumo išbandymas. Įmonių, pretenduojančių tapti socialiai atsakingomis, nesugebėjimas išlaikyti ilgalaikį elgsenos nuoseklumą dažnai kritikuojamas. Pažymėtina, kad yra pastebima vartotojų paklausa

nuosekliai įmonių socialiai atsakingai elgsenai. Kaip nurodė Lafferty ir kt. (2002), daugėja įrodymų, kad teigiamas įmonės įvaizdis teigiamai koreliuoja su pirkimo ketinimais. Doherty ir Meehan (2006) pabrėžia, kad svarbu ne tik tai, kaip įmonė sąveikauja su savo vartotojais, bet ir kaip elgsenos standartai atsispindi įmonės vidinėje politikoje, santykiuose su tiekėjais ir įmonės valdymo struktūrose. Taigi, socialinių išteklių plėtojimas reikalauja, kad įmonės laikytųsi holistinio arba strateginio požiūrio į savo vertybes ir jomis sustiprintų valdymo politiką. Tai savo ruožtu reikštų išoriškai pripažintų ir akredituotų standartų nuoseklų laikymąsi. Nesugebėjimas nuosekliai elgtis, laikantis nustatytų įsipareigojimų vertybėms, naudojant išoriškai garantuotas socialines audito sistemas, baigsis įmonių socialinės veiklos deficitu, kurį pabrėžė Wood (1991). Akcentuotinas ilgalaikio nuoseklumo ir pasitikėjimo įmonės bei jos vertės kūrimo grandinės elgsena būtinumas. Jei nebus pastebimas veiksmų ir elgsenos nuoseklumas, tai baigsis CSP deficitu, identifikuotu modelyje.

Būtina pažymėti, kad paskutiniai du elementai yra susiję su modelio erdvės ir laiko dimensijomis bei glaudžiai susiję tarpusavyje. Praktiškai neįmanoma atskirti trijų 3C-SR modelio elementų ir įsipareigojimo būti „gera įmone piliečiu“ (Meehan ir kt., 2006, psl. 392). Modelio autoriai akcentuoja, kad ankstesnis požiūris į ĮSA buvo teorinės prigimties ir nebuvo pateiktos praktinės priemonės, kurias įmonės galėtų įtraukti į ĮSA orientaciją savo įmonėse. Meehan ir kt. (2006) pateiktame modelyje siūloma, kad įmonės tuo pačiu metu įtrauktų visus tris elementus, t. y. įsipareigojimus, ryšius ir nuoseklumą. Vienos iš šių sričių silpnumas ar nepakankamas dėmesys jai lems nesugebėjimą pasiekti tinkamos socialiai atsakingos veiklos orientacijos įmonėje. Vienu metu plėtojant šiuos tris elementus, autorių nuomone, bus galima sukurti konkurencingą strategiją socialinių išteklių pagrindu.

Pasaulio bankas (World Bank, 2008) kaip analitinę sistemą sukūrė **ĮSA deimanto modelį** (žr. 10 priede), kuriame atsižvelgiama į suinteresuotųjų grupių teoriją sistemiškai. ĮSA praktika analizuojamoje sistemoje suskirstyta į penkis pagrindinius elementus: išorinę aplinką (teisinės normos, reglamentai, konkurencija ir standartai, papildomos ĮSA institucijos), vidinę aplinką (vidinė įmonės struktūra ir politika), globalizacijos poveikį (eksportu grįsta prigimtis, tarptautinių pirkėjų pritraukimas į pasaulinę tiekimo grandinę), krizes ir makroekonominės aplinkos pokyčius bei vyriausybės vaidmenį. Pažymėtina, kad visi penki modelio elementai yra glaudžiai susiję ir veikia kartu, siekiant turėti įtakos ĮSA plėtrai. Modelis buvo pritaikytas analizuojant ĮSA praktiką pramonės šakos ar nacionaliniu lygmeniu (Petkovski ir Barboza, 2006; Chi, 2011).

Pedersen (2010) pateikė **praktika grindžiamos visuomeninės atsakomybės modelį** (angl. *a practitioner-based model of societal responsibility*) (žr. 11 priede, 1 pav.), kurį sukūrė remdamasi daugiau nei 1000 vadovų suvokimu apie verslo vaidmenį visuomenėje 8 tarptautinėse kompanijose. Atlikus apklausą, paaiškėjo, jog

vadovai suvokia visuomeninę atsakomybę kaip aukštos kokybės produktų kūrimą ir rinkodarą, geros darbo aplinkos užtikrinimą, pėdsako aplinkoje sumažinimą. Vykdydama šiuos įsipareigojimus, apklausoje dalyvavusių vadovų nuomone, įmonė bus gera įmonė pilietė, kuri sukurs vertę įmonei, bendruomenei ir platesnei visuomenei. Be šių pagrindinių atsakomybių, vadovai išskyrė, kad įmonės turi įsipareigojimų ir įvairesnėms suinteresuotosioms grupėms. Autorė šias grupes išskyrė kaip antros pakopos atsakomybę ir pavaizdavo išorinėje modelio dalyje. Apklausoje dalyvavę vadovai išreiškė gana siaurą požiūrį į visuomeninę atsakomybę. Būtina pažymėti, jog buvo identifikuoti svarbūs skirtumai tarp vadovų suvokimo. Tie vadovai, kurie laikėsi reaktyvaus požiūrio į ĮSA, daugiau dėmesio skyrė atitikčiai ir rizikos vengimui. Vadovai, turintys aktyvų požiūrį į ĮSA, manė, kad įmonės gali turėti ženklios įtakos visuomenei. Ši įvairovė apibūdinama per skirtingas visuomenės atsakomybės perspektyvas, išskirtas apklausoje (žr. 11 priede, 2 pav.). Būtina pažymėti, kad akcininkai nėra vienintelė suinteresuotoji grupė, rūpinti įmonių vadovams. Akcentuotina, kad šis modelis skiriasi nuo kitų koncepcinių ĮSA modelių pirmiausia tuo, kad sukurtas remiantis įmonių vadovų apklausos rezultatais; akcentuojamos sritys svarbiausios įmonių vadovams, kurie tiesiogiai integruoja ĮSA į kasdienę įmonių veiklą. Konstatuotina, kad vadovai vis dar turi siaurą supratimą apie verslo vaidmenį visuomenėje: rūpintis darbuotojais ir pateikti produktus vartotojams aplinkai draugišku būdu. Šis modelis turi ir trūkumų. Pirmiausia, modelis sukonstruotas remiantis tik 8 tarptautinių įmonių vadovų supratimu, neatsižvelgiama į šalies, pramonės šakos specifiką. Be to, suvokimas gali skirtis ne tik dėl vadovų vertybių ar pasaulėžiūros, bet gali priklausyti ir nuo to, kokio dydžio įmonėse vadovai dirba. Antra, apklausti tik aukščiausio lygmens vadovai, o žemesnės grandies vadovai ar darbuotojai verslo vaidmenį visuomenėje gali suvokti ir kitaip. Trečia, respondentai galėjo išreikšti socialiai pageidaujamą, o ne tikrąją savo nuomonę apie visuomeninę atsakomybę.

Aplinkos valdymo ir darnumo trūkumą Carroll piramidės modelyje Aras ir Crowther (2009) pasitelkė kurdami savo plėtos, susijusios su ĮSA, modelį. Šie mokslininkai teigė, kad dauguma darnumo analizių yra nepakankamos, nes jose susikoncentruojama tik į aplinkosaugą ir socialinius aspektus, o finansinė veikla, kuri yra būtina darnumo sėkmei, pamirštama. Taip yra, autorių nuomone, dėl konflikto tarp finansinių įmonės rezultatų bei socialinės ir aplinkosauginės veiklos. Aras ir Crowther (2009) pateikė išsamesnį **darnios plėtos modelį** (žr. 12 priede), kuriame atsižvelgiama į visus keturis ĮSA aspektus (aplinka, visuomenė, finansinė veikla ir organizacinė kultūra) tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu. Pažymėtina, kad, norint pasiekti darnų vystymąsi, pirmiausia reikia pasiekti darnumą, atsirandantį per keturis veiksmus: esamos ekonominės veiklos išlaikymą, aplinkos išsaugojimą (svarbu ateities kartoms), socialinio teisingumo užtikrinimą (įeina skurdo pašalinimas) ir dvasinių bei kultūrinių vertybių plėtojimą (noras suderinti verslo ir visuomenines vertybes su individualiomis).

Darnumu siekiama užtikrinti, kad dabartinis išteklių naudojimas neturėtų įtakos ateičiai. Taigi, įmonės turi prisiimti kaštus ir įsitraukti į įvairias veiklas, siekdamas tapti darniomis (pvz., atsinaujinantys energijos ištekliai, taršos

minimizavimas, naujų technologijų naudojimas gamybos ir platinimo procese). Tai naudinga ne tik aplinkai, bet ir pačioms įmonėms, nes įmonės negalėtų veikti rytoj be išteklių, kuriuos turi šiandien. Kadangi tai yra tiesiogiai susiję su 3P veikla, nėra jokios dichotomijos tarp įmonės aplinkos ir finansinės veiklos, nes jos tarpusavyje susijusios; šiandieninė įmonės aplinkosauginė veikla užtikrina įmonės finansinę veiklą ateityje ir atvirkščiai (Aras ir Crowther, 2009).

Aplinkos aspektas yra pabrėžiamas dėl dviejų priežasčių. Pirma, įmonės turi įsitikinti, kad laikosi valdžios institucijų nustatyto aplinkosauginio reguliavimo, antra, didėja „žaliųjų“ vartotojų bazė. Tas teiginys patvirtina ĮSA piramidę, kurioje pabrėžiama finansinės veiklos kaip išankstinės etinės įmonių elgsenos svarba. Nors piramidėje akcentuojamas finansinis aspektas kaip neatskiriama ĮSA modelio dalis, tačiau nėra paaiškinama, kaip finansinė veikla iš tiesų gali vesti prie įmonės darnumo užtikrinant, kad lėšos investuojamos į socialiai atsakingą ir darnią elgseną, t. y. investuojant į atsinaujinančius energijos išteklius ir kitas socialiai atsakingas veiklas (Aras ir Crowther, 2009). Pažymėtina, kad įmonės visada gali pasiekti pelningumą, nepaisydamos kitų veiksmų ir ĮSA pakopų, nes finansinė dalis yra piramidės pagrindas. Claydon (2011) pabrėžia, kad Aras ir Crowther modelyje teigiama, jog pelningumas yra grindžiamas kitų ĮSA veiksmų ir įmonės finansinės sėkmės ir jos ĮSA veiksmų tęstinumo egzistavimu.

Remiantis Aras ir Crowther (2009) požiūriu į įmonių veiklos rezultatus, galima teigti, kad visuomenės ir aplinkos išteklių valdymas gali vesti prie ekonominio ir aplinkosauginio darnumo. Kadangi įmonės, kaip ir kiti socialiniai subjektai bei asmenys, yra linkusios galvoti apie dabartines suinteresuotąsias grupes, o ne ateities kartas, todėl yra mažiau linkusios planuoti ilgalaikę ateitį ir dažniau sutelkia dėmesį į trumpalaikio pelno gavimą savo esamiems akcininkams. Taigi, darnaus vystymosi modelis yra labiau norminis, nes jame pateikiama, kaip įmonė turėtų veikti, o ne veikia iš tiesų. Taigi šis modelis yra abstraktus, o ne pragmatiškas, be to, priklauso nuo įmonių pateiktų skaičiavimų.

Nors darnios plėtos modelis yra išsamesnis ĮSA modelis nei koks nors ankstesnis modelis ar Carroll piramidė, tačiau šiame modelyje vis dar yra spragų. Visser (2011) pabrėžia, kad vis dar nėra ĮSA modelio, kuris tikrai leistų sėkmingai įgyvendinti ĮSA, bei teigia, kad ĮSA nepavyko įveikti trijų „nelaimių“. Pirma, „pažangaus ĮSA“ kaip nuolatinio tobulinimo tipui nepavyksta padaryti esminių pakeitimų dėl greičio ir masto stokos. Antra, „periferinė ĮSA“ dar nebuvo visiškai integruota į įmonės pagrindines vertybes ir verslo strategijas bei naudojama kaip papildoma įdiegtis, kuri gali paslėpti iš esmės kapitalistinius akcininkų ir vadovų motyvus. Trečia, „neekonomiška ĮSA“ – pabrėžiama, kad ĮSA ne visuomet ekonomiškai tikslinga. Po šios kritikos Visser (2010, 2011) pasiūlė naują ĮSA modelį, kuriame pereinama nuo vienmačio „ĮSA 1.0“ prie daugiamačio „ĮSA 2.0“.

Visser (2010, 2011) „**ISA 2.0**“ modelis susideda iš penkių principų – (C)(S)(R)(2)(0):

- Kūrybiškumas (angl. *creativity*) (C) – šiuo principu įmonės raginamos nutraukti akcininkų hegemoniją ir vietoj to į verslo ryšius įtraukti

suinteresuotųjų grupių požiūrį. Verslo kūrybiškumas ir inovatyvumas turi būti nukreiptas į pasaulio socialines ir aplinkosaugines problemas.

- Mastelis (angl. *scalability*) (S) – kritikuoja bandomuosius projektus ir geriausios praktikos ĮSA programas dėl jų per mažos apimties ir per trumpo laikotarpio. Šiems projektams trūksta ilgalaikių tikslų ir įgyvendinimo tarpvalstybiniu lygmeniu.
- Atsakingumas (angl. *responsiveness*) (R) – skatinamas ryžtingesnis įmonių atsakas į bendruomenių poreikius, pakeisiantis įprastas filantropijos programas. Atsakingumas reiškia ir didesnę skaidrumą ne tik per ataskaitų teikimo mechanizmus, bet ir per dalinimąsi kritiniais intelektualiais ištekliais.
- Glokalizacija (angl. *glocality*) (2) – šis terminas reiškia pasaulio lokalizaciją arba metodų pritaikymą prie vietos sąlygų. ĮSA kontekstu pripažįstama idėja „mąstyti globaliai, veik lokaliai“, t. y. ĮSA klausimai susiję su dilemomis, o ne paprastais pasirinkimais. Šiuo principu reikalaujama, kad įmonės suprastų vietinį kontekstą ir rastų tinkamus vietinius sprendimus, o ne tik taikytų universalius principus. Pakeičiama „arba / ir“ sąvoka į „abu / ir“ mąstymą, reiškiantį, kad tiek tarptautiniai standartai, tiek vietos (atskiros valstybės) standartai turi savo vaidmenį ir įmonėse turi būti įgyvendinami kartu.
- Apskritumas (angl. *circularity*) (0) – arba judėjimas ratu. Ši sąvoka reiškia, kad darnumas priklauso nuo įmonių sugebėjimo nuolat tiekti ir papildyti savo socialinį ir žmogiškąjį kapitalą per švietimą, mokymą, bendruomenės mitybą ir darbuotojų gerovę. Reikia sukurti tokią ekonomiką, kurioje viskas suprojektuota taip, kad būtų nuolat perdirbama.

Perėjimas nuo ĮSA 1.0 prie ĮSA 2.0 reiškia perėjimą nuo paternališkumo prie bendradarbiavimo, nuo rizika besiremiančio prie apdovanojimu grindžiamo, nuo į prestižą orientuoto prie į veiklą orientuoto, nuo specializuoto prie integruoto, nuo standartizuoto prie diversifikuoto, nuo ribinio prie keičiamo, nuo prabangos produkto prie prieinamo produkto, reikalingiausio tiems, kuriems būtina patobulinti jų gyvenimo kokybę, modelio (Visser, 2010, 2011). Visser (2010) teigia, kad jo pateiktas modelis turės įtakos socialinės atsakomybės sąvokos pakeitimui įmonių darnumo ir atsakomybės koncepcija. Šiame modelyje pateikiamos keturios atsakomybės DNR bazės (žr. 13 priede). Vertės kūrimas reiškia daugiau nei finansinis pelningumas. Tikslas yra ekonominė plėtra, reiškianti ne tik prisidėjimą prie akcininkų ir vadovų praturtėjimo, bet ir ekonominio konteksto, kuriame įmonė veikia, pagerinimą, įskaitant investicijas į infrastruktūrą, darbo vietų kūrimą, įgūdžių tobulinimą ir pan. Gero valdymo tikslas yra institucinis efektyvumas, toks pats svarbus kaip ir socialiniai bei aplinkosauginiai idealai. Jeigu institucija nėra skaidri ar sąžininga, tai pakenks ir ĮSA. Ataskaitos bei kitos skaidrumo formos (socialinė žiniasklaida, ĮSA veiklos, susietos su prekės ženklu ar produktu, duomenų bazės) yra svarbūs sėkmės, etiškos elgsenos įmonėje rodikliai. Pagalba visuomenei (angl.

societal contribution) tradiciškai siejama su orientacija į suinteresuotąsias grupes ir pagrindžia filantropijos svarbą ĮSA kontekstu. Suinteresuotųjų grupių dalyvavimas, bendruomenės dalyvavimas ir tiekimo grandinės vientisumas išlieka vieni iš kritinių ĮSA elementų. Aplinkos vientisumas nustato būdus ne tik kaip sumažinti žalą, bet ir išlaikyti ir gerinti ekosistemų darnumą.

Analizuojant šį modelį galima konstatuoti, kad modelis yra tik norminis ir nėra pateiktų praktinių įrankių įmonėms, kurie leistų efektyviai ĮSA įgyvendinti įmonėse. Be to, neaišku, kaip šis modelis veiktų praktikoje ir būtų susietas su galios santykiais, nelygybe, konfliktais bei ekonominiais interesais.

Claydon (2011) sukūrė ir pateikė naują ĮSA modelį – ***vartotojų skatinamos kolektyvinės atsakomybės*** (angl. *consumer driven corporate responsibility model* – CDCR) modelį, kuris yra tiek aprašomasis, tiek pateikiantis gaires, kaip įmonės turėtų įtraukti socialiai ir ekologiškai atsakingą elgesį į verslo strategiją ir kasdienę praktišką. Modelio autorius pabrėžia, kad didėja vartotojų paklausa socialiniu ir aplinkosauginiu požiūriu atsakingų įmonių produktams net ir ekonominio nuosmukio metu. Tačiau būtina pažymėti, kad vartotojų ĮSA paklausa priklauso nuo daugelio veiksnių, įskaitant nacionalinės ekonomikos stabilumą bei individualių vartotojų socialines ir finansines aplinkybes. Vartotojų skatinamos kolektyvinės atsakomybės modelis (žr. 14 priede) parodo, kad įmonės siekdamos išlikti pelningos turi atsižvelgti į vartotojų ĮSA paklausą. Todėl įmonės išlieka ne tik pelningos, bet ir įsitraukia į atsakingą verslo praktiką, įgyja geresnę reputaciją, didina savo produktų vartotojų skaičių ir pan.

Claydon (2011) teigia, kad šis modelis sukuria laimėjimų (angl. *win-win*) situaciją visiems: vartotojų, kitų suinteresuotųjų grupių ir aplinkos poreikiai patenkinti, įmonės išlieka pelningos ir padidėja jų vertė. Labiausiai tikėtinas būdas sėkmingai įgyvendinti ĮSA yra atsižvelgti į vartotojus ir jų paklausą. Šis modelis sujungia priežastis, kodėl įmonės turėtų elgtis socialiai atsakingai, t. y. tiesiogiai ir operatyviai reaguoti į vartotojų poreikius. Būtina pabrėžti, kad šis modelis įgalina ĮSA įtraukti bet kuriuo įmonės gyvavimo ciklo metu. Be to, jis gali būti taikomas įvairaus dydžio ir masto įmonių, o įmonių pelningumas visada didės. Išanalizavus šį modelį, galima konstatuoti, kad šis modelis pagrindžia įmonių įsitraukimo į ĮSA priežastis bei naudą, susieja suinteresuotųjų grupių teoriją ir ĮSA piramidę bei darnią plėtrą, tačiau modelio praktinio pritaikymo rezultatų stokojama.

6 lentelėje yra pateikti apibendrinti ĮSA ankstyvųjų ir vėlyvųjų modelių bruožai, pobūdis.

Kaip matyti iš 6 lentelės, tik ĮSA deimanto modelis, dviejų dimensijų ĮSA modelis buvo verifikuoti praktiškai. Išanalizavus ĮSA modelius, galima teigti, kad daugumoje jų (Freeman, 1984; Carroll, 1991; Aras ir Crowther, 2009; Visser, 2010; Claydon, 2011) pabrėžiama 3P svarba, nustatant, ar įmonės vykdo socialiai atsakingą veiklą. Tačiau šiuose modeliuose nėra aprašoma, kokie veiksniai yra esminiai, kad įmonės įsitrauktų į ĮSA praktiką. Campbell (2007) pabrėžia, kad įmonės būna socialiai atsakingos tik tuomet, jei yra sukurtas ekonominis pagrindas.

6 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės modelių palyginimas

	Modelio pavadinimas	ĮSA sąsaja	Pagrindiniai bruožai	Pobūdis	Autorius
Ankstyvieji ĮSA modeliai	ĮSA piramidės modelis	4 atsakomybės rūšys	Identifikuota, kokia turi būti atsakomybės struktūra įmonėje Netinkamas paaiškinti kompleksinius santykius verslas-visuomenė-aplinka Stokoja aplinkos valdymo aspekto Statiškas ĮSA suvokimas	Teorinis	Carroll
	ĮSA Veno diagrama	3 atsakomybės sritys	Patobulintas ĮSA piramidės modelio variantas Atsisakyta filantropijos kategorijos Statiškas ĮSA suvokimas Kritikuojamas dėl praktinio pritaikymo stokos	Teorinis	Schwartz ir Carroll
	Įmonių socialinės veiklos modelis	ĮSA siejama su socialine veikla	Integruotos 3 dimensijos Statiškas ĮSA suvokimas Nenumatytas pokyčių verslo ir visuomenės santykiuose poreikis	Teorinis	Wartick ir Cochran
	Socialinės atsakomybės veiklos modelis	ĮSA siejama su socialine veikla, organizaciniu institucionalizmu, suinteresuotųjų grupių teorija, socialinių klausimų valdymo teorija	Nustatyti 3 principai Identifikuotas socialinio atsakingumo procesas Įmonių veiksmai analizuojami per pasekmes suinteresuotosioms grupėms ir pačiai įmonei Stokoja rekomendacijų, kaip kurti tinkamas strategijas ir priemones	Teorinis su praktinio pritaikymo galimybe	Wood
	Dviejų dimensijų ĮSA modelis	ĮSA siejama su kaštais ir nauda	Atskirtos plati ir siaura atsakomybė Išskirti kaštai ir nauda iš ĮSA veiklos Identifikuotos 4 ĮSA dimensijos	Verifikuotas Australijos ir Bangladešo įmonių atveju	Quazi ir O'Brien
	ĮSA visuotinės kokybės sistemos kontekstu modelis	ĮSA sąsaja su socialine veikla ir kokybės vadybos sistemomis	Ryšys tarp individo-proceso-rezultato Principai ir procesai siejami su etine ĮSA, o rezultatai su instrumentine ĮSA Stokoja vertinimo ir matavimo kriterijų	Teorinis su praktinio pritaikymo galimybe	McAdam ir Leonard
	Išplėstinis teorinis įmonių pilietybės modelis	ĮSA siejama su įmonių pilietybės įgijimu	Identifikuojamas verslo vaidmuo visuomenėje per 3 teises Aprašomas, stokoja praktinių gairių	Teorinis	Matten ir Crane

6 lentelės tęsinys					
Vėlesnįjį ISA modeliai	Trijų požiūrių į ISA modelis	ISA sąsaja su įmonių pilietybe	Identifikuotas ekonominis ir etinis ISA Įmonių pilietybė – takoskyra tarp etinės ir ekonominės ISA Aprašomasis, stokojama rekomendacijų ir aiškos ribos	Teorinis	Windsor
	3C-SR modelis	ISA sąsaja su įmonių pilietybe	ISA – konkurencinis išteklius Identifikuoti 3 modelio komponentai Integruotas įsipareigojimas įmonės pilietybės sukūrimui	Teorinis su praktinio pritaikymo galimybe	Meehan ir kt.
	ISA deimanto modelis	ISA siejama su suinteresuotųjų grupių teorija	ISA praktika suskirstyta į 5 aplinkas Identifikuoti modelio elementai glaudžiai susiję	Verifikuotas pramonės šakos ir nacionaliniu lygmeniu	Pasaulio bankas
	Darnios plėtros modelis	ISA siejama su darnia plėtra	Atsižvelgiama į 4 ISA aspektus Skirtumai trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu Pelningumas – ISA veiklos tęstinumo rezultatas	Teorinis	Aras ir Crowther
	Praktika grindžiamos visuomeninės atsakomybės modelis	ISA siejama su verslo ir visuomenės ryšiais, suinteresuotųjų grupių teorija	Identifikuota 2 lygmenų atsakomybė Konstatuoti skirtumai tarp reaktyvaus ir aktyvaus požiūrio į ISA Kritikuotinas dėl apklausos imties bei taikomo metodo	Praktinis	Pedersen
	ISA 2.0 modelis	ISA siejama su darnumu, suinteresuotųjų grupių teorija, vertės kūrimu	Susideda iš 5 principų Remiasi bendradarbiavimu, integracija, diversifikacija, orientacija į gyvenimo kokybę, veiklą Stokoja praktinių įrankių identifikavimo	Teorinis su praktinio pritaikymo galimybe	Visser
	Vartotojų skatinamos kolektyvinės atsakomybės modelis	Siejama su vartotojų paklausa socialiai atsakingai įmonių veiklai ISA siejama susuinteresuotųjų grupių teorija, ISA piramide, darnia plėtra	Identifikuota, kokie veiksniai turi įtakos vartotojų paklausai socialiai atsakingų įmonių veiklai Gali būti įgyvendintas bet kuriuo įmonės gyvavimo ciklo metu įvairaus dydžio įmonėse Praktinio pritaikymo rezultatų stokojama	Teorinis su praktinio pritaikymo galimybe	Claydon

Šaltinis: sudaryta autorės

Claydon (2011) modelyje ekonominis pagrindas siejamas su vartotojų ISA paklausa. Carroll (1991) ISA piramidės modelyje numatoma, kad ekonominiai veiksniai yra svarbūs socialiniams ir aplinkosauginiams tikslams pasiekti, tačiau

išskiriama, kad ekonominis lygis nepriklauso nuo kitų piramidės lygių. Aras ir Crowther (2009) modelyje akcentuojama įmonės finansinės veiklos svarba siekiant socialinių ir aplinkosauginių tikslų įgyvendinimo. Tačiau šis modelis, kaip ir ankstesni, yra aprašomasis, nes pabrėžiama, kaip įmonės turėtų elgtis, tačiau nepateikiamos elgsenos gairės. ĮSA 2.0 modeliui taip pat yra būdingas normatyvinis požiūris, analizuojant šį modelį iškyla klausimų, kaip įmonės galėtų įgyvendinti ĮSA kasdienėje savo veikloje. Claydon (2011) pateiktas vartotojų skatinamos kolektyvinės atsakomybės modelis orientuotas į vartotojų poreikių patenkinimą, kaip pagrindinį stimulą įmonėms įsitraukti į ĮSA veiklą. Tačiau kyla klausimas, koks būtų galutinis rezultatas, jeigu visos įmonės įsitrauktų į ĮSA veiklą.

Atlikus ĮSA ankstyvųjų ir vėlesniųjų modelių analizę galima teigti, kad praktinių analizuotų modelių pritaikymo rezultatų yra stokojama. Modeliams, ypač ankstyviesiems, būdingas normatyvinis bei aprašomasis pobūdis, neaiškus ĮSA programų įgyvendinimo poveikio matavimo aspektas, įmonių vadovai patys turi nuspręsti, kaip reaguoti į socialinius įvairių suinteresuotųjų grupių poreikius, stokojama rekomendacijų, kaip iš tikrųjų kurti tinkamas strategijas ir priemones, skirtas užsibrėžtiems tikslams įgyvendinti. Vėlesniuose ĮSA modeliuose ĮSA samprata siejama su kitomis koncepcijomis, t. y. įmonių pilietybės ar darnumo koncepcijomis. Konstatuotina, kad ir šiems modeliams būdingas normatyvinis požiūris bei abstraktumas, stokojama praktinių įrankių, kurie leistų efektyviau įgyvendinti ĮSA įmonėse.

Nustačius, kad ĮSA modeliuose stokojama praktinių gairių efektyviam ĮSA įgyvendinimui įmonėse, būtina išanalizuoti, kokiais būdais bei metodais galima skatinti ir vertinti socialiai atsakingą įmonių veiklą nacionaliniu ar pasauliniu mastu.

1.3. Įmonių socialinės atsakomybės skatinimo būdai ir metodai

ĮSA skatinimo būdai ir metodai analizuojami gana plačiai (Waddock ir Graves, 1997; Karake, 1998; Maignan ir Ferrell, 2000; Shaw, 2007; Turker, 2009; Nikolaou ir Evangelinos, 2009; Kovaliov ir kt., 2011; Skouloudis ir Evangelinos, 2012). Pažymėtina, kad mokslinėje literatūroje (Auperle, 1991; Wood, 1991; Karake, 1998; Shaw, 2007; Aldama ir Zicari, 2012) teigiama, jog ĮSA koncepciją yra sudėtinga išmatuoti. Karake (1998) akcentuoja, kad yra du pripažinti metodai, kaip matuoti ĮSA: reputacijos indeksas (vertintojai įmones suranguoja, remdamiesi viena ar keliomis socialinės veiklos dimensijomis) ir turinio analizė (vertinama ĮSA veikla įmonių kasmetinėse ataskaitose). Reputacijos indeksas kritikuojamas dėl subjektyvumo ranguojant, tačiau šis metodas išlieka vienas populiariausių dėl išsamumo ir prieinamumo bei vienodų kriterijų taikymo kiekvienos įmonės vertinimui.

Muller ir Kolk (2009) identifikavo, kad aplinkosaugos, darbo ir bendruomenės dimensijos dažniausiai nagrinėjamos ĮSA tyrimuose, vertinimuose ir suinteresuotųjų grupių iniciatyvose. Akcentuotina, kad stokojama tyrimų, kurie remtųsi konkrečiais veiklos rodikliais. Dasgupta ir kt. (2000) nagrinėjo, ar yra įmonėse aplinkosaugos mokymo sistemos, Caple ir Moon (2005) taikė Likert skalę vertindami suvokiamą

įvairių problemų svarbą, Aldama ir Zicari (2012) naudojo VAS modelį, vertindami ĮSA pastangų valdymą Lotynų Amerikoje. Maricic ir Kostic-Stankovic (2016) taikė l-atstumo metodą nagrinėdami atsakingos atsakomybės indeksą valstybėse. Bestratén ir Pujol (2005) prie gairių vertinant ir matuojant ĮSA aspektus priskyrė ir EFQM verslo tobulinimo modelį, Europos Bendrijos Žaliąją knygą bei pažymėjo, kad Brazilijoje naudojami Ethos ĮSA rodikliai. Waddock ir Graves (1997), Maignan ir Ferrell (2000), Turker (2009), Nikolaou ir Evangelinos (2009) analizavo įvairius ĮSA vertinimo metodus, kuriuos galima suskirstyti į penkias pagrindines grupes:

- ĮSA duomenų bazės ir rodikliai, remiantis reitingų kriterijumi.
- Vienos ar kelių ĮSA veiklų rodikliai.
- Įmonių ataskaitų nefinansiniais klausimais turinio analizė.
- Apklausa.
- Atvejo analizė.

Akcentuotina, kad, remiantis pirmomis dviem rodiklių grupėmis, analizuojami socialinio elgesio aspektai įmonių veikloje, o paskutiniai trys nagrinėja verslo požiūrius, suvokimą ir ĮSA diskursą.

Beesley ir Evans (1978) buvo pirmieji mokslininkai, kurie analizavo, kaip ĮSA koncepcija skiriasi skirtingose kultūrose. Nepaisant ĮSA įgyvendinimo skirtumų pasaulyje, šie autoriai teigė, kad ĮSA gali būti sėkmingas būdas spręsti neišspręstas socialines problemas: „pagrindinis motyvas yra siejamas su santykinio problemų perkėlimu iš valdžios institucijų įmonėms kaip socialinės pažangos ir priemonių, skatinančių tam tikrą socialinę gerovę, šaltinis“ (Beesley ir Evans, 1978, psl. 13). Akcentuotinas lyginamųjų ĮSA tyrimų tarpnacionaliniu lygmeniu trūkumas. Kang ir Moon (2012) pažymi, kad ryšiams tarp nacionalinių institucinių susitarimų ir ĮSA būdingas aprašomasis pobūdis, neaiškus nacionalinės institucinės tvarkos ĮSA forma mechanizmas. Be šio mechanizmo sukūrimo, sudėtinga sukurti aiškų priežastingumo ryšį tarp nacionalinių institucijų ir įmonių ĮSA politikos. Gjølberg (2009) teigia, kad gerovės valstybių egzistavimas turėtų lemti didesnius įsipareigojimus ĮSA bei lyginamųjų institucinių privalumų sukūrimą. Tačiau būtina pastebėti, jog egzistuojančios teorijos rodo ir priešingą ryšį, t. y. ĮSA buvo istoriškai pakeista dėl gerovės valstybių silpnumo ir stokos (Gond ir kt., 2011). Prieštaringos tendencijos būdingos ir vertinant neokorporatyvines priemones (angl. *neo-corporatist arrangements*). Neokorporatyvinių institucijų egzistavimas turėtų lemti didesnius įsipareigojimus ĮSA, o stiprūs susivienijimai (angl. *strong unionism*) gali skatinti arba trukdyti ĮSA plėtrai, siejant ĮSA tik su siauru su darbu susijusių klausimų rinkiniu (Gond ir kt., 2011).

Viena iš pirmųjų politinių darbotvarkių, iniciavusių etiškos įmonių elgsenos stebėjimą ir palaikymą, buvo pateikta Brundtland ataskaitoje (Claydon, 2011), kurią 1983 m. pristatė Pasaulio komisija aplinkos ir vystymosi klausimais (angl. *the World Commision on Environment and Development* – WCED). Šios ataskaitos tikslas buvo išreikšti augantį susirūpinimą pablogėjusiu poveikiu aplinkai ir sumažėjusiu gamtinių išteklių įtaka socialinei ir ekonominei plėtrai. Ataskaitoje teigiama, kad įmanoma pasiekti socialinį teisingumą, aplinkos priežiūrą ir ekonomikos augimą,

taip vadinamą 3P. Po 1992 m. Pasaulio viršūnių susitikimo Rio de Žaneire buvo sukurta keletas dokumentų: Rio deklaracija aplinkai ir plėtrai; konvencija dėl biologinės įvairovės; miško principai; gairės dėl klimato kaitos ir 21 darbotvarkė. Šiuose teisės aktuose buvo išsamiai aprašyta, kokių veiksmų vyriausybės organizacijos turėtų imtis vietos, nacionaliniu ar pasauliniu mastu, siekdamos sumažinti poveikį aplinkai (Aras ir Crowther, 2009). Kitas svarbus šio susitikimo rezultatas buvo Klimato kaitos konvencijos konferencijos organizavimas, o tai vedė prie Kioto protokolo sukūrimo. Pagal šį susitarimą, valstybės įsipareigojo sumažinti išmetamą anglies dvideginio kiekį. Eberhard-Harribey (2006) pažymėjo, kad nuo 2001 m. liepos mėn. Europos Komisijai išleidus Žaliąją knygą („Europos gairės dėl įmonių socialinės atsakomybės skatinimo“) buvo padidinta komunikacija ir ĮSA veiksmai. Po metų Europos Komisija išleido komunikatą „Verslo socialinė atsakomybė: verslo prisidėjimas prie darnios plėtros“, vėliau surengtas ES multi-suinteresuotųjų grupių forumas dėl ĮSA siekiant suteikti pagrindinėms suinteresuotosioms grupėms platformą diskusijoms ir savitarpio mokymuisi europiniu lygmeniu, konferencijos surengtos Briuselyje, Helsinkyje ir Vienoje (atitinkamai „Kas yra ĮSA“, „Kodėl ĮSA“, „Kaip skatinti ir įgyvendinti ĮSA“), 2011 m. buvo patvirtinta atnaujinta ES įmonių socialinės atsakomybės strategija. Būtina pažymėti, kad ĮSA tema po truputį vis dažniau buvo įtraukiama į darbotvarkę bei paskatino ĮSA įtraukimą į įmonių veiklą, gairių plėtojimą bei inovatyvias praktikas. Enquist ir kt. (2006) teigia, kad taip palaikomas požiūris, remiantis suinteresuotųjų grupių partnerystę.

Brammer ir kt. (2012) teigia, kad privatūs, pusiau privatūs ir viešieji reglamentai, standartai ar savarankiški įsipareigojimai turi įtakos ĮSA skatinimui. Tokios institucijos kaip Jungtinių Tautų pasaulinis susitarimas ir tarptautinė standartizacijos organizacija yra sistemos, siekiančios institucionalizuoti ĮSA pasauliniu mastu normų, taisyklių ir standartizuotos tvarkos forma, pavyzdžiai. Tarptautinės reguliavimo institucijos stokojo tiesioginės įtakos nacionalinei valstybių teisei, tačiau daugelis iš jų siekia sukurti taisykles, kurios leistų įmonėms įsitraukti į savireguliacijos procesą. Kitaip tariant, šių sistemų siekis – institucionalizuoti ĮSA elementus. Tai galima pasiekti per išorinės atsakomybės užtikrinimo sistemas, kai siekiama išoriškai verifikuoti įmonių socialiai atsakingą veiklą (Casadei ir Amadei, 2010; Perego ir Kolk, 2012). Tarp sistemų paminėtinos tarptautinių ataskaitų iniciatyva (GRI – Global Reporting Initiative), standartai AA 1000, SA 8000, ISO 14001, ISO 26000, OECD gairės tarptautinėms korporacijoms ir pan. Schimanski (2013) analizavo, kaip taikomi tarptautiniai standartai 10 Europos Sąjungos valstybių didelėse įmonėse. CSR Forum (2014) buvo analizuojami tarptautiniai socialinę atsakomybę reglamentuojantys standartai. 7 lentelėje yra pateikti pagrindiniai tarptautiniai standartai ir rekomendacijos ĮSA, tiek skirti bendrai socialinei atsakomybei, tiek kuriai nors atskirai sričiai. Ćwiklicki ir Jabłoński (2015) pažymi, kad visos gairės ir iniciatyvos skiriasi savo populiarumu bei atsiradimo laikotarpiu. Akcentuotina ir tai, kad prieiga prie statistinių duomenų, ypač apie išduotų sertifikatų skaičių yra ribota.

7 lentelė. Pagrindiniai tarptautiniai standartai ir rekomendacijos, reglamentuojančios įmonių socialinę atsakomybę

Tarptautinis standartas ar rekomendacijos		Bruožai
Skirta bendrai socialinei atsakomybei	EBPO (angl. <i>OECD</i>) gairės tarptautinėms kompanijoms	OECD šias gaires nustatė 1976 m. Remiasi savanoriškais principais įgyvendinti socialiai atsakingas normas. Gairės buvo peržiūrėtos 5 kartus, paskutinį kartą 2011 m.
	Jungtinių Tautų pasaulinis susitarimas	Oficialiai pradėtas 2000 m. liepos 16 d. Nariai turi savo strategijose ir veikloje laikytis 10 principų, susijusių su žmogaus teisėmis, darbo aplinka, aplinkosauga, antikorupcija ir pan. Remiasi viešąja atskaitomybe, skaidrumu, pilietine visuomene.
	ISO 26000	Išleistas 2010 m. Paaiškina, kas yra socialinė atsakomybė, ir pateikia rekomendacijas sertifikavimui.
	GRI gairės	GRI iniciatyva pradėta 1997 m. Teikia indeksus, gaires ir papildomus dokumentus, kaip pateikti ataskaitas apie atsakingą veiklą. G4 gairės buvo atnaujintos 2013 m. Išdėstyta esminė informacija, kurią reikia įtraukti į ataskaitas.
Skirta konkrečiai temai	TDO (angl. <i>ILO</i>) tarptautinių kompanijų deklaracija	Deklaracija priimta 1977 m., pakoreguota 2000 ir 2006 m. Pateikiamos gairės vyriausybėms, tarptautinėms įmonėms, darbdavių ir darbuotojų organizacijoms. Gairės yra susijusios su tokiais klausimais kaip darbo praktika bei darbo sąlygos.
	SA 8000	Tarptautinis standartas, įgyvendinamas nuo 1997 m. Akredituojamos įmonės, kaip jos įgyvendina SA8000 standartą. Peržiūrėtas 2008 m. ir 2014 m.
	ISO 14001	Aplinkosaugos vadybos sistemos standartas išleistas 1996 m. Įmonės arba pačios deklaruoja, arba siekia įgyti sertifikatą iš išorinės organizacijos.
	AA 1000	Tarptautinis standartas, sukurtas Jungtinės Karalystės – AccountAbility organizacijos 1999 m., pateikiamos gairės darnumo užtikrinimui. Nagrinėja darnumo užtikrinimą, socialinės atsakomybės ataskaitas ir suinteresuotųjų grupių dalyvavimą. Atnaujintas 2008 m.
	OHSAS 18001	Profesinės sveikatos ir saugos vadybos sistemos standartas, išleistas 1996 m. Skirtas padėti įmonėms kontroliuoti darbuotojų saugos ir sveikatos riziką. Atnaujintas 2007 m.
	Jungtinių Tautų moterų galių principai (angl. <i>UN Women's Empowerment principles</i>)	2010 m. sukurti septyni principai bendradarbiaujant Jungtinių Tautų Pasauliniam susitarimui (savanoriška iniciatyva) ir Jungtinių Tautų lyčių lygybės ir moterų įgalinimo subjektui (JT Moterys)
	Jungtinių Tautų pagrindiniai verslo ir žmogaus teisių principai	Principai, skatinantys nares ir įmones įgyvendinti Jungtinių Tautų žmogaus teisių apsaugos sistemą. Patvirtinti 2011 m. liepos mėn.
	Integruotos ataskaitos	Integruota ataskaitų sistema, išleista Tarptautinės Atskaitomybės Tarybos 2013 m. gruodžio mėn. Integruojama finansinė ir nefinansinė informacija komunikuojant įmonių vertės kūrimo klausimu.

Saltinis: sudaryta autorės, remiantis CSR Forum (2014) ir Skouloudis (2014).

8 lentelėje pateikiama ĮSA instrumentų klasifikacija, išskirti ĮSA instrumentų tipai bei pateikiami pavyzdžiai. Kaip matyti iš šios lentelės, ĮSA instrumentai yra labai įvairūs, išskirtinos gairės, standartai, indeksai ir pan.

8 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės instrumentų klasifikacija

Tipas	Pavyzdžiai
Siekiamybės iniciatyvos ir elgesio kodeksai	JT pasaulinis susitarimas, etiškos prekybos iniciatyva, Sullivan principai, OECD gairės tarptautinėms įmonėms
Valdymo ir sertifikavimo sistemos	EMAS, ISO standartai, tarp jų ISO 14001 ir 26000, OHSAS 18001, SA 8000
Atskaitomybės sistemos	GRI, AA 1000
Reitingavimo indeksai	FTSE4Good indeksas, Dow Jones darnumo indeksas, RESPECT indeksas, ESI indeksas, ECPI ESG indeksas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Skouloudis (2014) ir Ćwiklicki ir Jabłoński (2015).

Kolk ir Tulder (2010) pabrėžia, jog paplitusio tarptautinio reglamento dėl socialinių klausimų nebuvimas gali būti laikomas tiek problema, tiek galimybe, visų pirma, tarptautinėms korporacijoms dėl jų pasaulinės įtakos ir veiklos. Šie autoriai teigia, jog yra taip vadinama moralinė nemokama erdvė, kurioje nėra griežtų nurodymų tarptautinėms kompanijoms ir vadovai patys turi nusistatyti kryptį. Net ir esant kai kurių verslo veiklos aspektų reguliavimui, šie reguliavimai dažniausiai netaikomi visose šalyse ir taisyklės skirtingose valstybėse bei regionuose skiriasi dėl regionų išsivystymo ir kultūrinės aplinkos skirtumų (Kolk, Tulder, 2010; Zhao ir kt., 2012). Tencati ir kt. (2010) pabrėžia, jog ĮSA de facto per elgesio kodeksus bei tarptautinius standartus pasiekia besivystančių šalių įmones kaip privalomas reikalavimas, siekiant išlaikyti ir pratęsti verslo santykius su užsienio partneriais. Šie autoriai taip pat teigia, jog dalyvavimo ĮSA praktikoje kaštai daugeliui įmonių yra pernelyg dideli, todėl kompanijos nesugeba savo veiklos pritaikyti prie socialinių ir aplinkosauginių standartų. Akcentuotina, jog tai, kas iš pradžių buvo laikoma būdu kovoti su piktnaudžiavimu ir išnaudojimu, transformavosi į naują protekcionizmo formą (Tencati ir kt., 2010).

ĮSA įgyvendinimas skiriasi skirtingose vietovėse, šalyse, priklausomai nuo daugelio veiksnių, tokių kaip vyriausybės politika, socialiniai ir ekonominiai prioritetai, ekonominės, politinės ir socialinės sąlygos (Maignan ir Ralston, 2002; Aaranson, 2003; Kimber ir Lipton, 2005; Welford, 2005; Baughn ir kt., 2007; Matten ir Moon, 2008; Visser, 2008; Eua-anant ir kt., 2011; Guan ir Noronha, 2013). Pavyzdžiui, išsivysčiusiose valstybėse įmonės teikia pirmenybę juridinei, o ne filantropinei atsakomybei, o besivystančiose valstybėse pastebėtas pirmenybės teikimas filantropinei, o ne juridinei atsakomybei (Visser, 2008). Be to, Baughn ir kt. (2007) nustatė stiprų ryšį tarp ĮSA ir šalies ekonominio, politinio ir socialinio konteksto. Maignan ir Ralston (2002) analizavo ĮSA veiklos ataskaitų, valdymo praktikos ir akcentuojamų suinteresuotųjų grupių skirtumus, pateiktus kompanijų interneto svetainėse skirtingose šalyse. Įmonės iš JAV ir Jungtinės Karalystės buvo

linkusios dažniau pateikti ĮSA principus ir etikos kodeksus savo internetinėse svetainėse nei įmonės iš Prancūzijos ar Olandijos. JAV įmonės dažniau pabrėžė išteklių skyrimą bendruomenėms per filantropines programas ir savanorystę. Prancūzų ir olandų įmonės, kita vertus, dažniau pabrėždavo įsipareigojimus aplinkosaugai. Welford (2004, 2005) atliko ĮSA lyginamąjį tyrimą apklausos būdu ir nustatė, kad Šiaurės Europos įmonės yra aktyvesnės už Pietų Europos įmones. Europoje pačios filantropiškiausios įmonės yra įsikūrusios Norvegijoje, mažiausiai lėšų skiriančios filantropijai – Ispanijoje. ĮSA ataskaitos labiausiai paplitusios Vokietijoje, Norvegijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Analizuodamas padėtį Šiaurės Amerikoje Welford (2005) nustatė, kad ĮSA politika buvo dažnesnė Kanadoje, o ne JAV, mažiausiai ĮSA politikos apraiškų pastebima Meksikoje. Šiaurės Amerikoje nustatytas mažesnis politikos atskaitomybės lygis nei Europoje, tačiau filantropijos lygis yra didesnis Šiaurės Amerikoje. Pietų Amerikoje ir Afrikoje, išskyrus Pietų Afriką, ĮSA ataskaitos vis dar išlieka naujove (Baughn ir kt., 2007). Būtina pažymėti, kad aukštą ĮSA ataskaitų lygį Europoje galima paaiškinti sukurta standartų nustatymo plėtos ir reguliavimo aplinka šiame regione. JAV pastebima savanoriškesnė ĮSA forma nei Europoje. Kita vertus, Aaronson (2003) pažymi, kad vyriausybės iniciatyvos JAV kritikuojamos kaip stokojančios nuoseklumo ir ilgalaikio finansavimo.

Baughn ir kt. (2007) teigimu, Europos valstybėse ĮSA veikla labiau reguliuojama. Įtrauktos tokios iniciatyvos kaip reikalavimai pateikti kasmetines socialinės ir aplinkosaugos veiklos ataskaitas Prancūzijos vertybinių popierių biržoje listinguojamoms įmonėms, reikalavimai Norvegijos ir Švedijos įmonėms pateikti aplinkosaugos ataskaitas, Vokietijos įmonių valdymo kodeksas (angl. *Germany's Corporate Governance Code*), kuriame reikalaujama, kad įmonės pateiktų informaciją apie tai, kaip socialinė ir aplinkosauginė politika integruojama į įmonių veiklą. Fombrun (2005) pažymi, kad Europos Parlamentas nustatė direktyvas, leidžiančias naudoti ĮSA kriterijų renkantis įmones, gausiančias valstybines sutartis. Australijoje reguliacinis režimas yra panašus kaip ir kai kuriose Europos valstybėse, t. y. įmonės, kurių akcijomis prekiaujama vertybinių popierių biržoje, turi atskleisti įmonių valdymo praktiką ir paaiškinti bet kokius nukrypimus nuo gerosios verslo praktikos (Kimber ir Lipton, 2005).

Matten ir Moon (2008) sukūrė koncepcinį modelį, siekdami suprasti ĮSA skirtumus, bei identifiko du atskirus elementus: eksplikitinį ir implicitinį ĮSA. Eksplikitinis ĮSA siejamas su savanoriška verslo politika, programomis ir strategijomis, kurias įgyvendindama įmonė prisiima atsakomybę už kai kuriuos visuomeninius interesus. Kita vertus, implicitinis ĮSA remiasi kolektyvinėmis, o ne individualiomis vertybėmis, normomis ar taisyklėmis, o tai veda prie reikalavimų, kuriuos įmonės turėtų vykdyti savo veikloje. Remiantis Matten ir Moon (2008), ar įmonės požiūris į ĮSA yra eksplikitinis ar implicitinis, priklauso nuo įvairių istorinių veiksnių, formuojančių nacionalinę verslo sistemą bei politines, finansines, švietimo, darbo ir kultūros institucijas. Baughn ir kt. (2007) pažymėjo, kad nacionalinės verslo sistemos turi įtakos reguliavimo kontekstui bei normatyviniams lūkesčiams, kuriais remiasi ĮSA. Matten ir Moon (2008) nagrinėdami požiūrį į ĮSA taip pat analizavo

pagrindines institucines prielaidas bei nustatė, kad Europos įmonės dažniau taiko implicitinį požiūrį į ĮSA ir remiasi reguliavimu. JAV, Brazilijoje įmonės dažniau įsitraukia į socialinius klausimus atsiliepdamos į darbuotojų ir vietinių bendruomenių susirūpinimą bei dažniau eksplicitiškai apibrėžia požiūrį į ĮSA. Šie autoriai taip pat nurodė, kad išsivysčiusiose valstybėse didesnį įmonių atsakingumą aplinkosaugos atžvilgiu lemia išorinės jėgos, tokios kaip žiniasklaida, NVO ir vyriausybės.

Kang ir Moon (2012) pateikė teorinę struktūrą, kaip analizuoti susijusių ir skirtingų kapitalizmo rūšių nacionalinių institucijų įtaką ĮSA bei šios įtakos pobūdį. Naudodami papildomumo idėją, mokslininkai analizavo, ar įmonių socialinei atsakomybei įtakos turi valdymo institucijos, besiremiančios panašumo ar priešingybės logika, arba, kaip teigia Campbell (2011), ši logika dar yra vadinama papildomumo sustiprinimo ar kompensavimo forma. Kang ir Moon (2012) savo įžvalgomis papildė Kinderman (2012) pateiktą argumentą, kad egzistuoja ryšys tarp į akcininkus orientuoto valdymo ir konkurencingų ĮSA formų. Kang ir Moon (2012) atliko lyginamąją trijų kapitalizmo modelių bei šešių valstybių atvejų lyginamąją analizę. Buvo išskirti šie kapitalizmo modeliai: liberali rinkos ekonomika (JAV ir Jungtinė Karalystė), būdingas rinkos kaip esminės ekonominės veiklos koordinavimo priemonės bruožas; koordinuojama rinkos ekonomika (Vokietija ir Japonija), kurioje organizuotos interesų grupės, pavyzdžiui, verslo asociacijos ir sąjungos turi dominuojantį vaidmenį koordinavimo procese; valstybės vadovaujama rinkos ekonomika (Prancūzija ir Pietų Korėja), būdingas valstybių dominuojantis vaidmuo koordinuojant rinkos veikimą. Atlikta analizė leido suformuluoti išvadas, kad liberalios rinkos ekonomikos atveju įmonių motyvacija įsitraukti į ĮSA veiklą siejama su konkurencingumu ir šis ĮSA tipas turi įtakos akcininkų vertės padidėjimui, nes taikomi rinka grįsti bendradarbiavimo tarp nacionalinių valdžios institucijų ir įmonių sprendimai. Būtina pažymėti, kad šiuo atveju ĮSA laikoma neatskirama įmonių konkurencinės strategijos dalimi bei leidžia dar labiau stiprinant motyvaciją toliau diegti ĮSA ir didinti akcininkų vertę. Koordinuojamos rinkos ekonomikos atveju įmonių motyvacija įsitraukti į ĮSA veiklą yra siejama su socialine darna ir šis ĮSA tipas papildo nacionalinės valdžios suinteresuotųjų grupių vertybių sistemą. Valstybės vadovaujamos rinkos ekonomikos atveju įmonių įsitraukimas į ĮSA labiausiai plėtojamas ir siejamas su bendros visuomeninės vertės sukūrimu, integruojant valstybinių institucijų ir įmonių sprendimus. Būtina pažymėti, kad Kang ir Moon (2012) atlikta analizė leido suformuluoti išvadas, kad ĮSA gali būti įvairių formų; ĮSA gali būti orientuota į socialinę darną arba į plėtrą. Brammer ir kt. (2012) pažymėjo, kad išskirta kategorija peržengia „numanomo“ ĮSA sąvoką bei teigia, kad socialinio solidarumo korporatyvinės arba labiau į centrinę valdžią orientuotos formos turi didelę įtaką ĮSA atsiradimui ir plėtrai. Kang ir Moon (2012) nustatė, kad valstybės, pasižyminčios liberalesne ar į suinteresuotąsias grupes orientuota valdymo forma, vis dažniau taiko į rinką orientuotas ir konkurencingas ĮSA formas.

Hall ir Soskice (2001) patobulino klasikinę lyginamųjų pranašumų teoriją įtraukdami institucinius veiksnius kaip dalį nacionalinių valstybių lyginamųjų

pranašumų. Jie teigia, kad tam tikros ekonominės politinės sistemos institucinė struktūra gali įmonėms suteikti tam tikrą kliūčių ir galimybių rinkinį, nes politinės-ekonominės institucijos yra kolektyvinės, įremina nacionalines nuostatas ir, Hall ir Soskice (2001) teigimu, turi įtakos kiekvienai individualiai įmonei formuojant įmonių strategijas tam tikroje valstybėje. Reverte (2015) analizavo pagrindinius ĮSA principus bei tikslus naujojoje Ispanijos ĮSA strategijoje bei pažymėjo, kad šiai strategijai įgyvendinti būtinas visų subjektų susitelkimas siekiant šalies konkurencingumo padidėjimo ir jo transformacijos į darnesnę bei integresnę ekonomiką.

Witt ir Reding (2012) atliko vykdomųjų vadovų iš 5 valstybių suvokimo apie ĮSA analizę siekdami išnagrinėti, kaip skiriasi ĮSA įvairiame instituciniame kontekste. Būtina pažymėti, kad jų analizė patvirtino implicitinės ir eksplicitinės ĮSA formų išskyrimo svarbą, bet taip pat nurodė, kad egzistuoja ir skirtingi kiekvienos iš formų variantai. Witt ir Reding (2012) atlikta analizė parodė implicitinio ĮSA rūšių įvairovę, išskirtos į suinteresuotąsias grupes orientuotos (Japonijoje, Pietų Korėjoje) ir į gamybą orientuotos (Vokietijoje) ĮSA formos. Šis įvairiapusiškumas atspindi ne tik skirtingą socialinio solidarumo laipsnį tam tikroje visuomenėje, bet ir pabrėžia skirtingų suinteresuotųjų grupių svarbą valstybėse. Koos (2012) pasiūlė dvi naujoves ĮSA lyginamajai analizei. Pirma, išskyrė valstybių institucines savybes, pripažindamas korporatyvinių, statinių ir gerovės sistemų svarbą įmonių įsitraukimui į ĮSA. Antra, sutelkė dėmesį į smulkų ir vidutinį verslą. Toks požiūris leidžia įvertinti, kokią įtaką institucijos turi įmonių ĮSA įvairiais lygiais, ir atlikti sąveikos tarp skirtingų institucijų formuojant ĮSA modelius tyrimą. Koos (2012) analizė parodė, kad įmonių pilietinis aktyvumas gali būti suprantamas ir kaip institucijų veiklos atspindys, ir kaip pakaitalas, priklausantis nuo konkrečių valstybių institucinio papildomumo pobūdžio.

Welford (2005) analizavo 15 valstybių ir bandė nustatyti ryšį tarp ekonominio valstybių išsivystymo ir ĮSA politikos plėtros. Akcentuotina, kad didesnis gerovės lygis galėtų suteikti daugiau išteklių ir technologijų socialinėms ir aplinkosaugos iniciatyvoms. Be to, didesnės pajamos, tenkančios vienam gyventojui, gali turėti įtakos didesnei įmonių atsakomybės paklausai (Ramasamy ir Hung, 2004) tarp piliečių, vartotojų ir darbuotojų. Baughn ir kt. (2007) teigia, kad postmaterialiosios vertybės, tokios kaip aplinkosauga, yra labiau paplitusios išsivysčiusiose pramoninėse visuomenėse, suteikiančiose didesnę ekonominę saugumą. Nwabuzor (2005) akcentuoja, kad pažangios ekonomikos yra labiau linkusios turėti nusistovėjusius įstatymus ir politiką ĮSA klausimais, o besivystančios ekonomikos stokoja tyrimų ir ĮSA vykdymo užtikrinimo mechanizmų. Gjølberg (2007) teigia, kad gerovės valstybės turi esminį poveikį ekonomikai ir ĮSA plėtrai, nes ĮSA yra tarsi tarpinė grandis tarp valstybės, rinkos ir pilietinės visuomenės. Daroma prielaida, kad stipri gerovės valstybė yra privalumas ĮSA veiklai, t. y. stipri gerovės valstybė turi platų aktyvių politikos priemonių spektrą svarbiose ĮSA srityse, tokiose kaip sveikata, saugumas ir aplinkosauga, antikorupcija, darbo aplinką reglamentuojantys teisės aktai ir pan. Taigi, įmonės iš stiprių gerovės valstybių yra geriau pasirengusios ir turi konkurencinį pranašumą ĮSA srityje.

Mokslinėje literatūroje yra analizuojami keli metodai, kaip matuoti ĮSA veiklą įmonės lygiu, tačiau nėra aiškių rodiklių, kaip ĮSA veiklą matuoti nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu. Midttun ir kt. (2006), Gjølberg (2007), Gjølberg (2009) sukūrė ĮSA indeksą, skirtą matuoti ĮSA veiklą nacionaliniu lygmeniu. Dėl prieinamų lyginamųjų ĮSA veiklos duomenų stokos ĮSA iniciatyvos naudojamos kaip geriausiai atspindinčios įmonių įsitraukimą į ĮSA veiklą. Pagrindinės ĮSA iniciatyvos buvo atrinktos remiantis 3 kriterijais:

- Iniciatyvos turi būti susijusios su 3P požiriu.
- Iniciatyvos taikomos pasauliniu mastu.
- Patikimi ir palyginami duomenys šalies lygmeniu.

Būtina pažymėti, kad ĮSA iniciatyvos be narystės reikalavimų nebuvo įtrauktos, siekiant, kad ĮSA indeksas kaip galima geriau atspindėtų faktinius veiklos reikalavimus. Gjølberg (2009) savo tyrime analizavo ĮSA indeksą tik 19-oje Vakarų valstybių ir nustatė, kad ĮSA pirmiausia yra atsakas į globalizacijos procesą. Pažymėtina, kad ĮSA yra labiausiai globalizuotų įmonių būtinybė. Mokslininkė teigia, kad galima tikėtis, jog labiausiai globalizuotose ekonomikose bus didesnis skaičius ar procentinė dalis įmonių, įsitraukusių į ĮSA veiklą.

Analizuojant ĮSA skatinimo būdus ir metodus, skirtumus nacionaliniu lygmeniu, reikia įvertinti, kaip skiriasi ĮSA skatinimas ar plėtra Europos Sąjungos valstybėse. Compendium (2014) buvo analizuojama nacionalinių veiksmų planų plėtros situacija valstybėse narėse. Šie duomenys yra pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė. Nacionalinių įmonių socialinės atsakomybės veiksmų planų plėtra Europos Sąjungos valstybėse

Šalys narės, kurios rengia Nacionalinius veiksmų planus	Šalys narės, kuriose Nacionaliniai veiksmų planai parengti	Šalys narė, jau įgyvendinančios Nacionalinius veiksmų planus	Šalys narės, neturinčios planų formaliai priimti Nacionalinius veiksmų planus
Belgija, Bulgarija, Kipras, Čekija, Vokietija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Italija, Lietuva, Olandija, Lenkija, Švedija, JK	Austrija, Airija, Vengrija, Malta, Ispanija	Kroatija, Graikija, Latvija, Portugalija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija	Liuksemburgas

Šaltinis: Compendium (2014).

Kaip matyti iš 9 lentelės, buvo nustatyta, kad 15 šalių narių yra numačiusios nacionalinius veiklos planus ĮSA klausimais, kai kuriose iš šių valstybių šie planai yra tarsi ankstesnių strategijų tęsia. 5 šalyse narėse veiksmų planai yra beveik baigti parengti ir (ar) svarstomi nacionaliniuose parlamentuose. 7 šalys narės jau taiko nacionalinius veiksmų planus ĮSA klausimais. Būtina pažymėti, kad planų nebuvimas ar neįgyvendinimas nereiškia, kad ĮSA iniciatyvos tose šalyse netaikomos.

Nepaisant ĮSA skatinimo skirtumų Europos Sąjungos valstybėse, yra numatyta keletas bendrų prioritetų: integruoti, skleisti arba formuoti pasaulinį ĮSA požiūrį per nacionalinės politikos sistemas; daugiau dėmesio skirti verslo ir žmogaus teisėms bei atsakingam tiekimo grandinės valdymui; nustatyti tvarką bei priemones, padėsiančias skatinti ĮSA mažose ir vidutinėse įmonėse; skirti didesnę dėmesį socialinei ir užimtumo politikai, ypač valstybėse, labiausiai paveiktose ekonominės krizės; didinti vartotojų informuotumą ir skatinti atsakingą verslą; daugiau dėmesio skirti ataskaitoms ir sklaidai; kurti mokymo programas ĮSA klausimais; vykdyti darnius viešuosius pirkimus; stiprinti politiką socialiai atsakingų investicijų srityje.

Akcentuotina, kad, nepaisant bendros Europos Sąjungos politikos, skirtos skatinti ĮSA, bei nustatytų bendrų prioritetų, ĮSA įgyvendinimas skiriasi tarp valstybių. 15 priede yra identifikuoti kiekvienos valstybės prioritetai, tikslai ir priemonės ĮSA atžvilgiu. Kaip matyti iš šio priedo, visose valstybėse (išskyrus Liuksemburgą, nes šioje valstybėje neplanuojama priimti ĮSA nacionalinio veiksmų plano) pagrindinės ĮSA skatinančios priemonės yra vartotojų informuotumo didinimas ir atsakingo verslo skatinimas; ĮSA ataskaitų ir informacijos sklaidos didinimas; apdovanojimų teikimas. Daugiausia priemonių, skatinančių ĮSA, numatyta Danijos, Švedijos, Nyderlandų, Vokietijos, Prancūzijos ir Jungtinės Karalystės nacionaliniuose ĮSA veiksmų planuose. Pažymėtina, kad nacionaliniuose ĮSA veiksmų planuose Vidurio ir Rytų Europos valstybėse daugiausia dėmesio skiriama žinomumo didinimui bei apdovanojimų teikimui.

Kovaliov ir kt. (2011) atliko ĮSA skatinimo politikos Lietuvoje SSGG analizę. Nepaisant suformuluotos išvados, kad makroekonominė verslo aplinka Lietuvoje nėra palanki ĮSA plėtrai, buvo identifikuota, kad teisės aktuose numatyta nemažai priemonių, kurios galėtų paskatinti socialiniai atsakingo verslo principų integravimą į įmonių veiklą. Tarp priemonių paminėtinos subsidijos naujoms darbo vietoms steigti, mokestinės lengvatos socialinėms įmonėms, galimybė vykdant viešuosius pirkimus taikyti socialinius ir kitus kriterijus, vykdyti žaliųjų pirkimų programą ir pan. Būtina pažymėti, kad tik įtraukus priemones į teisės aktus didesnio įmonių įsitraukimo į ĮSA galima ir neužfiksuoti. Reikalingas holistinis supratimas apie ĮSA naudą visai ekonominei sistemai ir jos augimui.

Apibendrinant galima teigti, kad metodų įvertinti ir paskatinti ĮSA plėtrą vis dar stokojama. Egzistuoja ženklūs šios koncepcijos skatinimo būdai pasauliniu mastu, daugiausia dėmesio skiriama informacijos sklaidai ir pasaulinio požiūrio į ĮSA formavimui, atsakingam tiekimo grandinės valdymui, mokymo programų ĮSA klausimais kūrimui, socialinių kriterijų taikymui viešuosiuose pirkimuose, socialiai atsakingų įmonių apdovanojimų teikimui, socialiai atsakingų investicijų politikos stiprinimui, išorinių kokybės vadybos sistemų diegimui tarp įmonių.

Išanalizavus ĮSA sampratos kitimą, požiūrių ir teorijų raidą, ĮSA modelius bei praktinį pritaikymą galima teigti, kad, nepaisant akademinės bendruomenės ir praktikų susidomėjimo šia koncepcija, ĮSA samprata vis dar aiškiai neapibrėžta, nėra naudojama bendra sąvoka, vartojami skirtingi terminai socialiai atsakingai veiklai apibrėžti. Evoluicionuojant ĮSA sąvokai, buvo vystomi ir ĮSA modeliai. Ankstyviesiems ĮSA modeliams būdingas aprašomasis pobūdis, į vėlyvuosius

modelius stengiamasi įtraukti ir elementus, kurie skatina ĮSA, bandoma kurti modelius, kuriuos galima būtų pritaikyti praktiškai. Akcentuotina, kad ĮSA taikymas skiriasi priklausomai nuo socialinės, ekonominės, politinės, kultūrinės, istorinės valstybių ar regionų raidos. Pažymėtina, kad, norint skatinti ĮSA, būtinas bendros ekonominės sistemos valstybėje sukūrimas. Daugelyje ES valstybių vykdomi ar rengiami ĮSA nacionaliniai veiksmų planai, kuriuose pabrėžiamas vartotojų informuotumo didinimas, atsakingo verslo skatinimas, ĮSA ataskaitų ir informacijos sklaidos didinimas, socialinių kriterijų įtraukimas į darnius arba žaliuosius viešuosius pirkimus (šis kriterijus buvo identifikuotas 17 ES valstybių nacionaliniuose veiksmų planuose). Didinant ĮSA žinomumą, skatinant įmones vykdyti socialiai atsakingą verslą, socialinius principus integruojant į viešuosius pirkimus bei vykdant kitą ĮSA skatinančią veiklą, galima sukurti ekonominę sistemą, besiremiančią socialinės atsakomybės principais. 3 disertacijos dalyje, sudarant ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį bei modifikuojant ĮSA indeksą, įtraukti 1.3. disertacijos dalyje nagrinėti ĮSA instrumentai, t. y. pagrindiniai tarptautiniai standartai ir rekomendacijos, reglamentuojančios ĮSA, bei ES valstybių rengiamuose nacionaliniuose ĮSA veiksmų planuose išskirti socialiniai kriterijai, skatinantys įmonių įsitraukimą į ĮSA veiklą, tokie kaip žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijus bei socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius bei šių fondų turtas.

2. REGIONO EKONOMINIO AUGIMO VEIKSNIAI IR ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONUI VERTINIMO TEORINĖS NUOSTATOS

Sisteminiai sparčios technologijų kaitos procesai, didesnis kapitalo mobilumas turėjo įtakos tarpregioninės konkurencijos sustiprėjimui ir susidomėjimui regioninio lygmens intervencijų poveikiu. Macleod (2001) pažymi, kad perėjimas prie žinių ekonomikos keičia įmonių valdymo strategijas ir apima išteklių bei infrastruktūros plėtrą regioniniu mastu. Pažymėtina, kad dėl šios transformacijos regionai tampa pagrindiniais ekonominiais vienetais globaliu lygmeniu. Pastebimas regioninės konkurencijos ir bendradarbiavimo regiono viduje skatinimas. Affuso ir kt. (2011) analizavo globalizacijos poveikį skirtingiems regionams bei suformulavo teiginį, kad globalizacija mažina įvairių tautų, religijų ir vietovių, kaip atskirų kultūrinių vienetų, identitetą, todėl yra pabrėžiamas regionalizacijos poreikis. Regionams tampant ekonominio ir socialinio gyvenimo pagrindu dėl sparčios technologijų kaitos, didesnio kapitalo mobilumo, regioninės specializacijos (Agnew, 2000; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007; Ho ir kt., 2012; Affuso ir kt., 2011; Fratesi, 2012; Soursa, 2014), įmonės, vykdančios veiklą tuose regionuose, į savo veiklos strategijas turi įtraukti nacionaliniu ir regioniniu pagrindu susiformavusias vertybes bei socialinius poreikius. Įmonių sėkmė ir išlikimas tampa vis labiau priklausomi nuo regionų gerovės bei išsivystymo. Norint identifikuoti regiono ekonominio augimo veiksnius bei sąryšį su ĮSA, pirmiausia reikia išnagrinėti regiono sampratą bei pagrindines regiono ekonominio augimo teorijas.

2.1. Regiono samprata

Mokslinėje literatūroje (Paasi, 1986, 1991, 2004, 2009, 2011; Gilbert, 1988; Pudup, 1988; Allen ir kt., 1998; Johnston ir kt., 2010; Kosiedowski, 2001; Bellamy ir kt., 2003; Clement, 2004; Soanes ir Stevenson, 2004; Burbulytė, 2005; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007; Harmaakorpi ir Niukkanen, 2007; Atkočiūnienė ir kt., 2010; Bruneckienė, 2010; Potts, 2010; Kilijonienė, Bruneckienė, 2011; Bruneckienė, Krušinskas, 2011; Bruneckienė ir Palekienė, 2012; Murias ir kt., 2012; Puidokas ir Daukaitė, 2013) gausu įvairių regiono apibrėžimų. Burbulytė (2005) pažymi, kad regiono samprata yra labai populiari įvairiuose moksliniuose tyrimuose bei mokslo šakose, o sąvokos turinys nėra vienareikšmis, gali būti siejamas su geografine erdve, ekonomikos sąveika, institucine ar nevyriausybine jurisdikcija, socialinėmis ar kultūrinėmis charakteristikomis (Langenhove, 2013). Anot Bruneckienės ir Kilijonienės (2011), regiono sąvoka yra vartojama dažnai ir įvairaus pobūdžio kontekste, tačiau, atsiradus naujam požiūriui ar teorijai, regiono samprata iš naujo modifikuojama. Regiono, kaip sąvokos, neapibrėžtumas lemia šios sąvokos tapimą dažnu interpretacijos objektu. Be to, kaip teigia Kosiedowski (2001), kriterijų pasirinkimas turi įtakos subjektyvumui, todėl bet koks regioninis suskirstymas negali būti pripažįstamas kaip objektyvi duotybė. Burbulytė (2005) cituodama Paasi (2004) teigia, kad regiono sąvoka yra priskirtina prie *chaotiškų*

konceptijų arba *blogų abstrakcijų* grupei. Pasak Hooghe ir kt. (2010, psl. 4), regionas yra „gumos koncepcija“, kurią aukščiau ar žemiau tempia nacionalinė valstybė. Harmaakorpi ir Niukkanen (2007) pažymi, kad naujajame informaciniame amžiuje regionai tapo iniciatyvūs ir aktyvūs subjektai regioninės plėtros tinkluose, o senojoje pramoninėje eroje regionai buvo santykinai pasyvūs regioninės politikos objektai. Regionai, tapatybė, sienos ar ribos tapo labai svarbios moksliniuose tyrimuose, kuriuose į šias sąvokas žvelgiama iš skirtingų erdvinių perspektyvų (Paasi, 2009, 2011). Langenhove (2013), Agnew (1999), Schmitt-Egner (2002), Sagan (2004) ir Neumann (2010) teigia, kad būtinas conceptualus regiono ir regionalizmo aiškus, nes šios sąvokos analizuojamos ne tik politikos formuotojų, bet ir įvairiose mokslinėse disciplinose. Kaip pažymi Fawn (2009), regionai, regionalizmas bei regionalizacija yra svarbu, tačiau regionus sudėtinga apibrėžti teoriškai.

Li ir kt. (2010) pabrėžia, kad įmonės turi įvertinti ir subalansuoti du aspektus: globalią ar regioninę integraciją ir vietos atsakomybę, bei nuspręsti, kada ir kaip veikti. Šie aspektai gali būti subalansuoti kuriant ir plėtojant regionines strategijas bei įmonei duoti naudos tiek dėl integracijos, tiek dėl vietinės atsakomybės įtraukimo. Be to, kaip pabrėžia Kolk (2010), regionalizacijos sąvokos atsiradimas gali būti nagrinėjamas ir vietinių-globalių skirtumų kontekste. Galima teigti, kad regioninė integracija arba taip vadinamas naujasis regionalizmas (Kolk, 2010; Tursie, 2015) peržengė lengvatinių maito tarifų mažinimo ribas, be to, yra kelias gilesnės integracijos ir pasaulio ekonomikos liberalizavimo link. Naujoji regionalizmo teorija nuo 1990-ųjų vidurio yra naudojama sprendžiant įvairias problemas, kurios galėtų būti pritaikytos regioniniu mastu, pavyzdžiui, vystymasis, poveikis aplinkai, netolygus regionų vystymasis, socialinės problemos ir pan. (Ortiz-Guerrero, 2013). Be to, ši teorija siejama su kitomis teorijomis: naujosios urbanistikos, darnių bendruomenių, pažangaus augimo (Tursie, 2015). Kaip teigia Hajizada ir Marciacq (2013), naujasis regionalizmas pabrėžia regionų, kaip socialinių konstruktų, turinčių lokalizuotas valdymo sistemas, atvirumą, socialinį-ekonominį turtą, specifines problemas, kurios gali būti sprendžiamos panaudojant holistinį decentralizuotą požiūrį. Ši perspektyva skatina regioninę plėtrą per ryšių tarp vietinių veikėjų sukūrimą bei palankesnių galimybių ir novatoriškų iniciatyvų sąlygų sudarymą. Oh ir Rugman (2012) teigimu, svarbus yra ir regionalizacijos procesas, kuris gali būti interpretuojamas dviem būdais. Pirma, regionalizacija suprantama kaip pirmas geriausias sprendimas įmonės internacionalizacijos procese, kuris atsiranda dėl įmonės poreikio augti ir maksimizuoti savo naudą skirtingose geografinėse vietovėse. Vietovėms būdingi veiksniai įmonėms gali suteikti konkrečios valstybės pranašumų, pavyzdžiui, gamtinių išteklių gausa (mineralinės medžiagos, energija, miškai, nafta ir pan.); žmogiškasis kapitalas; technologiniai ištekliai; instituciniai veiksniai; prekių ar paslaugų paklausa; darbo jėgos efektyvumas; su kultūra susiję veiksniai bei kitas potencialus strateginis turtas (Rugman, Li, 2007; Banalieva, Santoro, 2009; Rugman, Oh, 2010; Verbeke ir kt., 2016). Įmonė pradeda savo veiklą užsienio rinkose, siekdama išnaudoti turimus privalumus. Būtina pažymėti, kad tarptautinės kompanijos, plėsdamos savo veiklą

kituose regionuose, turi suderinti dviejų tipų veiksnius – konkrečios valstybės pranašumus ir įmonės konkurencinius pranašumus (Rugman, Oh, 2010). Regioninė plėtra gali padidinti įmonės našumą bei sukurti optimalų internacionalizacijos lygį. Antra, regionalizacija gali būti nagrinėjama kaip procesas globalizacijos link, o tai suprantama kaip antras geriausias sprendimas įmonės internacionalizacijos procese. Pritariama po truputį vykstančiai įmonių plėtrai į užsienio rinkas ar regionus (Rugman ir Oh, 2010). Akcentuotina, kad kadangi įmonės vidiniai ištekliai nėra tobulai pakeičiami, bet juos galima plėtoti, įmonė gali naudoti regioninę strategiją internacionalizavimo procese. Tokiu atveju regionalizacija – įmonės mokymosi procesas, o veiklą plečiant naujovės perkeliamas į labiau nutolusias valstybes ar regionus. Li ir kt. (2010) teigia, kad įmonės turėtų sukurti skirtingas strategijas, priklausomai nuo užimamos pozicijos kiekviename regione.

Banalieva ir kt. (2012) pažymi, kad įmonės gali pasinaudoti regionalizacijos teikiamais privalumais. Paminėtini šie: didesnis techninis efektyvumas, papildomi bei kituose regionuose prieinami gamybos veiksnių ištekliai, efektyvesnė gamyba ir pan. Akcentuotina, kad įmonės turėtų analizuoti ne tik galimybes užsienio valstybėse ar regionuose, bet ir atsižvelgti į sąnaudas bei riziką, atsirandančią dėl veiklos skirtingose valstybėse skirtumų (Franke, Nadler, 2008; Oh, Rugman, 2012). Sąnaudos ir rizika atsiranda dėl keturių aspektų skirtumų egzistavimo: kultūrinių, administracinių ar politinių, geografinių ir ekonominių skirtumų. Be to, Franke ir Nadler (2008) teigimu, įmonės, veikiančios labiau nuo gimtojo regiono nutolusiose valstybėse, gali susidurti su etiniais konfliktais dėl skirtingo ekonominio išsivystymo, galios struktūros, neapibrėžtumo bei kultūrinių veiksnių. Lovering (2001) ir Soursa (2014) pabrėžia regionalizacijos kaip regioninių sistemų ekonominio valdymo sukūrimo svarbą daugelyje Europos valstybių. Šiame procese regionai iškilo kaip ekonominės, politinės, socialinės ir institucinės erdvės, tapusios svarbiais veikėjais Europos ir pasaulio rinkose bei ekonomikose (Keating, 2008). Byrne (2001), Tuominen ir kt. (2006), Jussila ir kt. (2007) nagrinėjo regionalumo idėją, kuri interpretuojama kaip strategija, kai aktyviai naudojamosi geografinė erdve, klasifikuojami socialiniai reiškiniai, išreiškiamas visuomenės ribotumas, kontroliuojami ištekliai, informacija, nustatomi tam tikri kontrolės lygiai regione. Būtina pažymėti, kad regionalumas gali būti suprantamas kaip vietinių interesų atstovavimas. Šios idėjos pagrindas, pasak Tuominen ir kt. (2006), yra regioninė struktūra, sudaryta iš individų ir jų veiksmų skirtingomis formomis bei žemės, vietovės ir gamtos, kaip visumos. Šioje struktūroje sukuriamą veiklos aplinką socialiniams veikėjams (t. y. pavieniams individams ir bendruomenėms), apimanti fizinius, socialinius, politinius ir ekonominius elementus. Taigi, internacionalizacijos, regionalizacijos ir regionalizmo procese yra pabrėžiama regionų apibrėžimo svarba.

Nuo 1980-ųjų vidurio, Gaberell ir Debarbieux (2014) teigimu, regionai buvo plačiai analizuojami kaip socialiai ir politiškai sukonstruoti subjektai. Paasi (1986) atkreipė dėmesį į regionų institucionalizacijos procesą, jo metu suvokiama, kad regionai formuojasi dėl socialinio-erdvinio proceso, šio proceso metu susijungia teritoriniai visuomeninės struktūros vienetai, identifikuojami remiantis įvairiomis

socialinių veiksnių sferomis (Paasi, 1991, 2009; Gilbert, 1988; Pudup, 1988; Sayer, 1989). Vėlesniuose regionų sampratos analizės darbuose (Allen ir kt., 1998; Allen ir Cochrane, 2007; Amin, 2004; Massey, 2005) pastebimas konstruktyvus požiūris į regiono sąvoką. Globalizacija ir tarptautinių srautų bei tinklų augimas lėmė teritorinį konceptualumą vertinant regionus, kurie buvo suvokiami kaip tam tikri erdvės apriboti teritoriniai vienetai. Remiantis šiuo požiūriu, regionai turėtų būti suprantami kaip atvira, nenuolatinė erdvės dalis, sudaryta dėl socialinių santykių skirtumų (Allen ir kt., 1998; Paasi, 2009). Paasi (2011) pažymi, kad regionai yra vertinami kaip socialinių santykių rezultatai ir išraiškos, kurie atsirado dėl įvairių sudėtingų institucinių aplinkybių, atsiradusių tiek regione, tiek už jo ribų. Atitinkamai aplinkybės gali būti vietinės, regioninės, nacionalinės ir globalios. Akcentuotina, kad regionai yra apibrėžiami konkrečiais tikslais ir konstruojami pagal tam tikrus kriterijus (Hudson, 2004; Blotevogel, 2005; 2008; Paasi, 2009). Tai atspindi konstruktyvų požiūrį, pagal kurį regionas yra stebėtojo išradimas; regioną formuoja veiksmai, diskursas, galios santykiai, stebėtojas ar regiono dalyviai (Agnew, 1999; Blotevogel, 2005). Be to, Murias ir kt. (2012) teigimu, regionai yra apibrėžiami kaip skirtingais tikslais besiremiantys, socialiai sukonstruoti, susiję charakteringomis vertybių sistemomis teritoriniai vienetai. Regionas gali būti suprantamas kaip veikėjų, plėtojančių savo veiklos strategijas bei siekiančių individualių ir bendrų tikslų, „konteineris“ (Jussila ir kt., 2007). Šie autoriai taip pat teigia, jog regionas gali būti laikomas tinkamu lygmeniu strategijoms, siekiant pagerinti verslo konkurencingumą ir kuriant naujas darbo vietas. Tuominen ir kt. (2006) teigimu, regionas gali padėti sukurti individų bei bendruomenių socialinę tapatybę, o fizinė ir socialinė aplinka prisidėtų prie veiklos aplinkos kūrimo. Regioninio identiteto suvokimas gali prisidėti prie įmonės bei bendruomenės narių ar atskirų individų noro apsaugoti savo regioną, išlaikyti regiono autonomiją bei pabrėžti kolektyvinę tapatybę žmonių, gyvenančių tame regione. Scott (1998) teigia, kad regionas yra tiesiog erdvinis vienetas tarp valstybinio lygmens ir savivaldos. Soanes ir kt. (2004) regioną apibrėžia kaip šalies ar pasaulio sritį, turinčią apibūdinančius požymius, bet regiono ribos ne visuomet būna fiksuotos. Johnston ir kt. (2010) regiono apibrėžimą taip pat sieja su teritorijos apibrėžimu bei pažymi, kad regionas yra daugiau ar mažiau apibrėžta teritorija, kuri pasižymi tam tikru vientisumu ar valdymo principais, išskiriančiais jį iš kitų regionų. LR Regioninės Politikos įstatyme (2004) regionas taip pat apibrėžiamas per teritorinę sąsają. Regionas yra apskritis arba iš kelių bendras ribas turinčių apskričių ar savivaldybių Vyriausybės išskirta teritorija, kurioje įgyvendinama regioninė politika.

Clement (2004) išskiria regionų, kaip tarpininkų tarp nacionalinio ir vietinio lygmens, vaidmenį. Potts (2010) pažymi, kad regionai gali būti apibrėžti per daugelį savybių: socialinių, kultūrinių, ekonominių ar geografinių. Bellamy ir kt. (2003) teigia, jog regiono samprata vystėsi kaip inovacijų, ekonomikos augimo vieneto suvokimas, siekiant išspręsti vystymosi problemas. Mayhew (2004) regioną apibrėžė kaip Žemės paviršiaus plotą, kuris natūraliai arba dirbtiniais bruožais išsiskiria iš kitų sričių. Langenhove (2013) teigia, kad regionai dažnai yra siejami su teritorine erdve ar tam tikrai teritorijai būdinga charakteristika. Regionai gali būti įvairaus

dydžio, dalis valstybės arba sudaryti iš skirtingų valstybių, aiškiai apibrėžti, beveik kiekviena geografinė dalis gali būti vadinama regionu, net ir plotas aplink jūrą (pvz., Viduržemio jūros regionas, Baltijos jūros regionas).

Terlouw ir Weststrate (2013) pažymi, kad regionai nebėra laikomi stabiliomis erdvinėmis teritorijomis, dabar jie suvokiami kaip nepastovios žmogaus sukurtos konstrukcijos. Šiuo metu egzistuojantys regionai yra istorinio proceso, dėl kurio susiformavo ir keičiasi, dalis. Schmitt-Egner (2002) teigimu, nepriklausomai nuo subnacionalinio, tarptautinio pobūdžio, regionas yra suprantamas kaip erdvinis dalinis vidutinio dydžio ir tarpinės charakteristikos vienetas, besiremiantis teritorija. Šį apibrėžimą jis išskaidė remdamasis pagrindiniais bruožais, t. y. erdvė, funkcija, mastas ir rūpimas dalykas. *Erdvė* yra susijusi su vidinėmis ir išorinėmis ribomis, kurios sukuria horizontalius ir vertikalius santykius, t. y. regioninės sąveikos su aplinka koordinavimo sistema. *Mastas ir vidutinis dydis* gali būti vertinamas kaip kiekybinis šio vieneto aspektas. *Funkcijos* elementas atlieka tarpininkavimo vaidmenį tarp mažesnių ir didesnių teritorinių vienetų. *Rūpimas dalykas* siejamas su erdvinės teritorijos socialiniu pobūdžiu, socialinės ir politinės sąveikos istorine tąsa. Konstatuotina, kad bet kuris teritorinis vienetas turi skirtis nuo kitų erdvinį vienetų.

Tuominen ir kt. (2006) teigimu, regiono ribos gali būti aiškiai apibrėžtos arba gali nebūti aiškaus ribų atskyrimo. Šis principas gali būti pritaikytas ir nagrinėjant organizacijas ar įmones, veikiančias regione: jų ribos ir jų apibrėžimas gali būti nustatomas remiantis įvairiais terminais. Kur baigiasi vienos įmonės veiklos zona, prasideda kitos. Įmonės ar organizacijos gali būti nagrinėjamos ir per ryšius įmonių tinkle. Tolstant nuo šio tinklo, ryšio stiprumas mažėja, kol galiausiai prieinamas taškas, kuriame įmonė neturi nei galios, nei įtakos: tai vadinama įmonės riba (Tuominen ir kt., 2006). Terlouw ir Weststrate (2013) priduria, kad skirtingu kontekstu regionai yra svarbi priemonė, turinti įtakos vietinių suinteresuotųjų grupių abipusių instrumentų skatinimui. Vietinės suinteresuotosios grupės, bendradarbiaudamos regione viduje, gali pasiekti masto ekonomiją, konkuruoti su vidiniais ir išoriniais konkurentais. Būtina pažymėti, kad, Boschma (2004) teigimu, regionai yra analizuojami kaip verslo tinklų evoliucijos rezultatas, o ne kaip apibrėžti ūkio subjektai. Yra labai specifinių regionų, besiremiančių įvairių tipų verslo santykiais skirtinguose ekonomikos sektoriuose.

Regiono sampratos analizė yra paplitusi ir Lietuvos mokslininkų (Burbulytė, 2005; Vidickienė ir Melnikienė, 2008; Atkočiūnienė ir kt., 2010; Bruneckienė, 2010; Kilijonienė, Bruneckienė, 2011; Bruneckienė, Krušinskas, 2011; Bruneckienė ir Palekienė, 2012; Puidokas ir Daukaitė, 2013) darbuose. Kilijonienės ir Bruneckienės (2011) teigimu, regiono sąvoka reiškia teritorinį vienetą, kuris pagal pasirinktą vertinimo kriterijų skiriasi nuo kitų vienetų. Taigi, vieno pasirinkto kriterijaus pagrindu tam tikrą geografinę teritoriją galima suskirstyti į regionus. Tarp galimų vertinimo kriterijų paminėtini ekonomikos išsivystymo lygis, ekonomikos augimo tempai, teritorinė ūkio struktūra, gyventojų tankumas, gyventojų priaugis, gamybinės specializacijos lygis, technologinė pažanga, konkurencingumas, įmonių socialinės atsakomybės veikla ir pan. Bene plačiausią ir aiškiausią regiono apibrėžimą pateikia Bruneckienė ir Krušinskas (2011). Šių mokslininkų teigimu,

regionas gali būti apibrėžiamas kaip didesnės ekonominės socialinės erdvės sudedamoji dalis, kuri nuo kitų ją supančių teritorijų skiriasi materialiniais ir informaciniais ryšiais susijusiomis ekonominėmis, socialinėmis, demografinėmis, kultūros-istorijos, gamtinėmis, politinėmis ar infrastruktūros sistemomis. Taigi, regionas yra suprantamas kaip valstybės integrali dalis, mažesnė už pačią valstybę, kurią sudaro tam tikras regionų kiekis. Toks požiūris, šių autorių teigimu, leidžia regioną traktuoti kaip kompleksinę, atvirą ir gyvą socialinę ekonominę sistemą didesnėje erdvėje.

Langenhove (2013) teigia, kad iš esmės bet kuri geografinė teritorija pasaulyje, kuri nėra valstybė, turi potencialą būti laikoma regionu. Taigi, regionai gali būti apibrėžiami iš nebuvimo perspektyvos, t. y. regionai tikrai nėra suverenios valstybės (De Lombaerde ir kt., 2010). Tačiau regionai, nebūdami valstybėmis, turi tam tikrų valstybingumo požymių. Pavyzdžiui, regione gali būti sava regioninė inovacinė politika (kaip egzistuoja nacionalinės inovacijų politikos), regione gali būti nustatyti mokesčiai ir būti biudžetas, teikiamos tam tikros viešosios prekės. Regionai taip pat gali turėti simbolius ar institucijas (pavyzdžiui, vėliava arba parlamentas), o tai paprastai asocijuojasi su valstybėmis (Langenhove, 2013). Regionai taip pat gali būti apibrėžti subnacionaliniu (valstybės dalis), supranacionaliniu (kelių valstybių dalys, pavyzdžiui, euroregionai) ir tarpvalstybiniu (dviejų ar kelių kaimyninių valstybių tam tikra integracija) lygmeniu. Atkočiūnienė ir kt. (2010) teigia, kad regionai formuojasi istoriškai, savaime darydami įtaką gamtinėms ir ekonominėms sąlygoms, tačiau regionas negali būti siejamas vien tik su teritorija, būtina atsižvelgti į atskiro regiono savitumus. Tradiciškai yra identifikuojami trijų tipų regionai: administraciniai (valdymo ir politinės teritorijos); funkciniai (pvz., darbo rinkos srityse) bei formalūs (klasifikuojami pagal žmogiškojo ir fizinio kapitalo funkcijas) (Claval, 1998; Paasi, 2009). Vidickienė ir Melnikienė (2008) pabrėžia, kad pastaruoju metu yra akcentuojama metodikos pasirinkimo svarba klasifikuojant regionus. Taigi svarbu yra ne tik apibrėžti regionus, bet ir juos suklasifikuoti pasirenkant tinkamą metodiką.

Bruneckienė ir Krušinskas (2011), Bruneckienė ir Palekienė (2012) nurodo, kad pagrindinės priežastys, nulėmusios regionų skirtumus, yra gamtinės klimatinės gyvenimo ir verslo sąlygos; gamtinių išteklių kiekiai, kokybė ir panaudojimo kryptys; regiono statusas ir geografinė padėtis; gamybos struktūra, inovacijų diegimo laikas; aglomeracija; technologinės plėtros lygis; demografiniai skirtumai; verslo sąlygos; politiniai ir instituciniai veiksniai bei socialiniai-kultūriniai veiksniai. Regionai skiriasi savo charakteristikomis, tokiomis kaip makrolygio integracijos laipsnis (Banalieva ir kt., 2012), ekonomine plėtra, paklausos charakteristikomis ir pasiūlos ypatumais (Enright, 2009), kultūriniais, administraciniais ir geografiniais ypatumais (Verbeke ir kt., 2016). Pan ir Ngo (2016) pažymi, kad regionai skiriasi ir išorės ryšiais, pvz., tiesioginėmis užsienio investicijomis, tarptautine prekyba, regionams būdingais konkurenciniais pranašumais, išteklių kiekiu, lokalizuota socialine ir ekonomine aplinka bei palankia politika. Regionams būdingi konkurenciniai pranašumai turi įtakos ir įmonių konkurencinių pranašumų susiformavimui.

Europos Sąjungoje nuo 1972 m. regiono apibrėžimui naudojama NUTS (angl. *nomenclature of territorial units for statistics*) klasifikacija, pagal kurią visos ES valstybės yra skirstomos į 3 NUTS lygmens regionus (Regions in the European Union, 2013):

- NUTS 1 lygmens regionai – pagrindiniai socialiniai-ekonominiai regionai, dažniausiai visa valstybė arba mažesnė jos dalis, priklausomai nuo federacinės valstybių santvarkos;
- NUTS 2 lygmens regionai – pagrindiniai regionai, kuriems taikoma regioninė politika;
- NUTS 3 lygmens regionai – maži regionai, tarpinis lygmuo tarp regiono ir savivaldos.

Tokia klasifikacija naudinga renkant bei derinant Europos regioninę statistiką bei atliekant socialinių-ekonominių rodiklių analizę regionuose. Tačiau toks ES valstybių suskirstymas į regionus, disertacijos autorės nuomone, nėra tinkamas. Regionų skirstymui į NUTS lygmenis yra naudojamas gyventojų skaičiaus kriterijus, tačiau šio kriterijaus taikymas neatspindi socialinės-ekonominės valstybių ideologijos, valstybių, tarp jų ir regionų, išsivystymo skirtumų bei valstybių taikomų politikos priemonių, siekiant skatinti įmonių įsitraukimą į ĮSA veiklą, skirtumų. Todėl, disertacijos autorės nuomone, siekiant įvertinti ĮSA įtaką regiono ekonominiam augimui, regioną reikėtų apibrėžti, remiantis socialine-ekonominė valstybių ideologija bei ĮSA veiklos aktyvumu. Taigi, disertacijoje regionas yra apibrėžiamas kaip valstybių grupė, besiskirianti socialine-ekonominė ideologija ir ĮSA veiklos aktyvumu.

Apibendrinant atliktą regiono sampratos analizę, galima teigti, kad vienos bendros regiono sampratos nėra. Apibrėžimai varijuoja priklausomai nuo akcentuojamos srities, vertinimo kriterijų, apibrėžimas yra diskurso objektas. Apibendrinant išanalizuotus regiono apibrėžimus, galima teigti, jog regionas yra suprantamas kaip teritorinis vienetas, išskirtas pagal pasirinktą (-us) vertinimo kriterijų (-us). Disertacijoje regionas yra apibrėžiamas kaip valstybių grupė, besiskirianti socialine-ekonominė ideologija ir ĮSA veiklos aktyvumu. Disertacijos autorės nuomone, toks regiono apibrėžimas bei valstybių suskirstymas į regionus pagal socialinę-ekonominę ideologiją atspindi regiono apibrėžimo koncepciją: tai yra teritorinis vienetas, besiskiriantis pagal pasirinktą vertinimo kriterijų (vertinimo kriterijus – socialinė-ekonominė ideologija). Priklausomai nuo socialinės-ekonominės ideologijos, pastebimas skirtingas įmonių įsitraukimas į socialiai atsakingą veiklą (nagrinėjama disertacijos 3.1. dalyje), įvairių skatinimo priemonių taikymas skirtingose ES valstybėse (analizuota disertacijos 1.3. dalyje). Plačiau šis apibrėžimas bei valstybių skirstymas į regionus pateikiamas 3.1. disertacijos dalyje. Būtina pažymėti, kad kiekvienas mokslininkas gali skirtingai apibrėžti regiono ribas, todėl tai yra susiję su tam tikru subjektyvumu.

2.2. Regionų ekonominį augimą skatinantys veiksniai bei regiono ekonominio augimo vertinimo metodologinės nuostatos

Ekonomikos augimo teorijas ir regionų augimo, tarp jų ir konkurencingumo, veiksnius analizavo nemažas skaičius tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų (Barro ir Sala-i-Martin, 1997; Bradley, 2006; Almeida, 2007; Vidyattama, 2007; Rutkauskas, 2008; Banytė, Salickaitė, 2008; Pukelienė, Maksvytienė, 2008; Čiegis ir kt., 2009; Snieška, Bruneckienė, 2009; Liviu-Stelian ir kt., 2009; Chi-Keung, 2010; Genaro ir Melchor, 2010; Atkočiūnienė ir kt., 2011; Bruneckienė, Krušinskas, 2011; Somasekharan, 2011; Moon ir Lee, 2013; Gilli ir kt., 2013; Forte ir kt., 2015; Belke ir kt., 2015; Pan, 2016). Tačiau šių mokslininkų analizė daugiau remiasi nacionaliniu, o ne regioniniu lygmeniu. Nagrinėjant regiono ekonominio augimo vertinimo problematiką, būtina paminėti ir mokslininkus, kurie prisidėjo prie regionų plėtros teorijų analizės. Iš Lietuvos mokslininkų paminėtini Kilijonienė ir Bruneckienė (2011), Kilijonienė, Simanavičienė (2010), Burbulytė (2005), Štreimikienė (2001). Tačiau būtina konstatuoti, kad regionų plėtros teorijų teiginių taikymas praktikoje bei augimo veiksnų identifikavimas, tuo labiau, ekonominio augimo vertinimo problematika yra labai mažai nagrinėta sritis. Šią problematiką taip pat pabrėžia ir Bradley (2006) bei Chi-Keung (2010) teigdami, kad empiriniai augimo tyrimai daugiausia skirti ir nagrinėja bendrą situaciją tarp valstybių ar vienoje iš valstybių, o ne išskaidytą ir konkrečios šalies regionų pagrindu. Neoklasikinės teorijos taikymas vertinant ekonominį augimą ir kapitalo, tenkančio vienam gyventojui, regioninius skirtumus, buvo orientuotas į išsivysčiusių valstybių ekonomikas, tokias kaip JAV (Barro ir Sala-i-Martin; 1997, Chi-Keung, 2010), ES (Liviū-Stelian ir kt., 2009), Australija (Ramakrishnan ir Cerisola, 2004), bei besivystančių valstybių ekonomikas, tokias kaip Brazilija (Ferreira, 2000), Indija (Somasekharan, 2011) ir Indonezija (Vidyattama, 2007). Pan (2016) pažymi, kad neaišku, ar šie modeliai gali būti pritaikyti mažiau išsivysčiusių socialistinių valstybių atveju.

Genaro ir Melchor (2010) teigimu, ekonomikos augimo problema ekonomistus pradėjo dominti jau nuo A. Smith laikų. Šių autorių nuomone, pastaraisiais metais ekonomistų susidomėjimas persikėlė nuo ekonominių veiklų cikliškumų analizės prie vidutinio ir ilgo laikotarpio pajamų augimą lemiančių veiksnių analizės. XX a. valstybės augimo modeliai, tiesiogiai pritaikomi regionams, įvairiais aspektais buvo nagrinėjami daugelio ekonominės plėtros teorijos krypties mokslininkų. Plačiausiai taikomos teorijos buvo visuomenės raidos etapų, urbanizacijos masto, endogeninės ekonomikos plėtros teorijos. Atkočiūnienė ir kt. (2010) teigia, kad visuomenės raidos etapų teorijoje akcentuojami tradiciniai regionų plėtros šaltiniai ir bandoma atrasti ekonominės plėtros ryšį su pramonės ir užimtumo struktūromis. Šių autorių teigimu, kartu su šia teorija galima nagrinėti ir išteklių požiūriu bei eksportu grįstas teorijas, akcentuojančias, kad regiono varomoji jėga yra užsienio paklausa specializuotam regiono eksportui, o struktūriniai eksporto pokyčiai turi būti

sisteminiai. Neišsivysčiusių regionų plėtra pagrįsta žemės ūkio, medžioklės, žvejybos, naudingųjų iškasenų išteklių eksportu.

Capello (2009) išskyrė tris požiūrius į regiono ekonominį augimą, pabrėžiamus regiono ekonominio augimo teorijose. Požiūriai į augimą yra šie:

1. Augimo procesas siejamas su produktyvumu ir efektyvumu, darbo pasidalijimu, gamybos veiksnių produktyvumu, nagrinėjamas darbo užmokestis, pajamų dinamika ir individuali gerovė. Priskiriamos pirmosios ekonominio augimo teorijos – klasikinės ir neoklasikinės teorijos.
2. Vertinamas trumpalaikis augimas, dėmesys skiriamas nepanaudotų kapitalo išteklių naudojimui, siekiama nustatyti mechanizmus, kuriuos taikant bus užtikrintas regiono ekonominis augimas. Augimas bei individuali gerovė gali būti užtikrinta dviem būdais: remiantis gamybos veiksnių produktyvumu, tuomet didėja realusis darbo užmokestis ir pajamos, bei skatinant gamybos procesų specializaciją. Priskiriamos ekonominio augimo teorijos sukurtos 1970–1990 m.
3. Trečiasis požiūris į augimą yra siejamas su konkurencingumo ir ilgalaikės dinamika bei pabrėžiama nuolatinių inovacijų svarba. Analizuojamos vietinės sąlygos, kurios leistų ekonominei sistemai pasiekti ir išlaikyti aukštą konkurencingumo ir inovatyvumo lygį. Augimas yra vertinamas analizuojant realų regiono gamybos pajėgumą ir sugebėjimus išlaikyti augimą. Šis požiūris pastebimas dabartinėse regiono ekonominio augimo teorijose.

Tokia klasifikacija naudinga dėl dviejų priežasčių. Pirmą, numačius, ar siekiama ilgalaikio, ar trumpalaikio ekonominio augimo, galima pasirinkti augimo modelį. Antra, sumažinami prieštaračiai tarp skirtingų regiono ekonominio augimo teorijų ir modelių, nes leidžia pasirinkti modelius įvertinus, kokio augimo siekiama. Pavyzdžiui, jeigu siekiama trumpo laikotarpio pajamų augimo, Capello (2009) siūlo didinti eksportą. Būtina pažymėti, kad tokiu atveju sumažės vartojimas regione, o tai turėtų sumažinti ir augimą.

Almeida (2007) pabrėžia, kad ekonomikoje, įskaitant ir regionų ekonomiką, labai svarbus sudėtinių ekonominių aspektų ir vietos konkurencijos augimo supratimas. Autorė pabrėžia, kad nors apie šiuos aspektus diskutuojama jau seniai, tačiau empirinių darbų aptinkama tik pastaraisiais metais. Pirmasis masto ekonomikos sąvoką aiškinant ūkinės veiklos svarbą aglomeracijoje iškėlė Marshall (1890). Šios koncepcijos pagrindinė idėja yra ta, kad įmonėms būtų naudingiau pradėti gamybą vietovėje, kurioje telkiasi kitos tos pačios pramonės šakos įmonės. Ši nauda paaiškinama tokiais priežastimis: tarpinių prekių egzistavimas, specializuota darbo jėga, didesnė produktų paklausa ir žinių sklaidos prieinamumas vietinėje aplinkoje. Almeida (2007) pažymi, kad išoriniuose augimo modeliuose yra pabrėžiami išorės veiksniai (tokie kaip technologinės naujovės), kurie turi įtakos ekonomikos augimui.

Buvo reikalaujama, kad ekonominio augimo teorijos paaiškintų kai kurių šalių turtingumo ir greitesnio augimo priežastis. Ekonominio augimo priežasčių

nustatymas tapo ypač svarbi užduotis po Antrojo pasaulinio karo (Moon, Lee, 2013). XVIII ir XIX a. Anglijoje vykusį pramonės revoliuciją, ankstyvųjų novatoriškų gamybos metodų taikymą Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Šiaurės Amerikoje, Vokietijoje ir Japonijoje, Pietų Korėjos ir Taivano sėkmingas perėjimas į industrinių valstybių grupę paskatino šių valstybių ekonominį augimą. Murias ir kt. (2012), analizuodami Italijos ir Ispanijos regionų augimą, teigia, kad vietos ir regioniniai procesai turi didelę įtaką nagrinėjant regionų ekonominę gerovę. Pavyzdžiui, Italijoje regioninė ar vietos dinamika tapo svarbi ne tik dėl decentralizacijos ir regioninių valdymo struktūrų sustiprėjimo, bet ir dėl įmonių konkurencingumo padidėjimo, kuris glaudžiai susijęs su kitų tai pačiai pramonės šakai priklausančių įmonių veikla inovacijų ir rinkodaros srityse.

Moon ir Lee (2013) teigimu, akivaizdu, kad industrializacija buvo pagrindinė priežastis, lėmusi pirmos kartos plėtrą nagrinėjusių ekonomistų darbus. Ankstyvuosiuose augimo modeliuose dažnai akcentuojamas taupymo ir kapitalo kaupimo vaidmuo industrializacijos procese (Rosenstein-Rodan, 1943; Moon, Lee, 2013). Nors kai kurios ankstyvosios plėtos teorijos 1950–1960-aisiais metais daugiausiai nagrinėjo, kaip keičiasi ekonomikos struktūra priklausomai nuo taupymo ir kapitalo kaupimo normų, kai kurie ekonomistai (Harrod, 1939; Domar, 1946; Solow, 1956) pradėjo analizuoti siauresnę nei plėtra koncepciją – modeliavo ekonomikos augimo procesą. Harrod ir Domar sukūrė paprastą augimo modelį, kuriame augimo tempus lemia taupymo ir kapitalo normos (Harrod, 1939; Domar, 1946). Solow (1956) išplėtė augimo modelį, į jį įtraukdamas darbo veiksnį ir technologinius pokyčius. Neoklasikinis modelis buvo pritaikytas regiono ekonominio augimo vertinimui ir remiasi šiomis prielaidomis: naudingumo maksimizavimas, mobilumas, tobula informacija ir tobula konkurencija (Maier ir Trippl, 2009). Mažėjanti kapitalo grąža, pastovi pusiausvyra, ekonomikos augimo normos Solow modelyje nustatomos išoriškai. Akcentuotina, kad šis neoklasikinis regiono ekonominio augimo modelis turi aiškias prielaidas ir pasekmes. Šios prielaidos leido suformuluoti išvadą, kad besivystančios šalys turėtų augti sparčiau nei išsivysčiusios. Tokiu būdu tarp šalių bus pasiekta pajamų konvergencija bei susilygins darbo užmokesčio ir kapitalo nuomos lygis. Nepaisant pradinio kapitalo, sukaupto regione, dydžio, augimas visada ves prie ilgalaikės pusiausvyros užtikrinimo (Maier ir Trippl, 2009). Pažymėtina, kad išlaikius visas neoklasikinio regiono ekonominio augimo modelio prielaidas Pareto optimalumas bus pasiektas.

Pirmosios kartos ekonominės plėtos ir augimo modeliai turėjo įtakos sampratos, koku būdu valstybių ekonomikos gali pradėti sparčiau augti, susiformavimui. Šios kartos modelių atstovai pabrėžė industrinio sektoriaus taupymo ir kapitalo kaupimo normų įtaką ekonominiam augimui. Buvo tikima, kad stiprus vyriausybės vaidmuo kaupiant kapitalą, investuojant į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą, skleidžiant naujas technologijas, subsidijuojant pramonės sektorių pagreitins industrializacijos procesą. Šie modeliai buvo labai sėkmingi aprašant ekonomikos plėtrą, tačiau pateikti politiniai pasiūlymai, kaip besivystančioms valstybėms sparčiau plėtotis ir pasivyti išsivysčiusias šalis, patyrė

nesėkmę. Pabrėžtina, kad nebuvo nustatyta besivystančių ir išsivysčiusių šalių pajamų konvergencija. Todėl buvo pradėti kurti antrosios kartos modeliai.

Jei į ekonominio augimo modelį bus įtrauktos inovacijos, tai, Maier ir Trippl (2009) teigimu, ekonomika ilgu laikotarpiu augs tokiu pat greičiu, koku didėja technologinės žinios ar pažanga dėl inovacijų. Akcentuotina, kad neoklasikinio ekonominio augimo modeliuose neatsižvelgiama į technologinę pažangą; technologinė pažanga lieka egzogeninis kintamasis. Dėl šios priežasties 1980–1990 m. pradėti plėtoti endogeniniai augimo modeliai.

Antrosios kartos modelių atstovai (Schultz, 1961; Lucas, 1988; Romer, 1986, 1990; Grossman ir Helpman, 1991; Williamson, 2000) atkreipė dėmesį į siauresnes sąvokas: žmogiškojo kapitalo ekonomika; rinkos ir institucijos; prekyba ir globalizacija. Šios naujos sąvokos atspindi fundamentalų perėjimą nuo plačios plėtros sąvokos prie mikrolygmens išsivystymo skirtumų ypatybių. Šiuo laikotarpiu buvo kuriami endogeniniai ekonominio augimo modeliai, kurie, kaip teigia Wang (2009), yra darnaus ekonomikos augimo variklis. Pirmasis endogeninio ekonominio augimo modelį sukūrė Romer (1986), modeliuodamas technologinę pažangą kaip netiesioginį sprendimo investuoti į kapitalo kaupimą rezultatą (Angeriz ir kt., 2008) bei įvesdamas išorinį poveikį į augimo procesą. Šis endogeninio augimo modelis dar vadinamas išoriniu modeliu. Vėlesniuose bandymuose (Romer, 1990; Grossman ir Helpman, 1991) buvo nustatytas sektorius, kuriame kuriamos naujos technologijos. Manoma, kad šis sektorius pasižymi monopoline galia, o tai skatina įmones kurti naujas technologijas. Angeriz ir kt. (2008) pabrėžia, kad endogeniniam augimui būtina žinių sklaida, leidžianti padidinti grąžą; nesant grąžos, nebus pasiektas ir augimas, nes bus stokojama išorinės varomosios jėgos.

Lucas (1988) sukūrė modelį, kuris parodo, kad pajamos tarp pirmaujančių ir vėliau pradėsiančių augti regionų konverguos dėl žinių (žmogiškojo kapitalo) sklaidos. Pažymėtina, kad Lucas (1988) teigė, jog žmogiškasis kapitalas gali paaiškinti endogeninį augimą. Be to, modelis parodo, kad aukštesnio lygio žmogiškasis kapitalas leidžia regiono ekonomikai augti greičiau, todėl šis gamybos veiksnys bus geriau apmokamas. Šio modelio prielaida ta, kad vėliau pradėjusiems augti regionams pasivyti pirmaujančius industrializacijos procese prireiks mažiau laiko. Akcentuotina, kad realybėje yra sudaromos technologijų perdavimo kliūtys daugelyje besivystančių valstybių. Taigi, Lucas (1988) numatytas konvergencijos procesas nevyksta automatiškai. Vėliau pradėję augti regionai turi turėti kvalifikuotą darbo jėgą, gebančią įsisavinti naujausias technologijas bei pritaikyti jas konkrečioje aplinkoje.

Postoiu (2015) pabrėžė, kad 1990-aisiais mokslininkai savo darbuose bandė nustatyti ryšį tarp geografinių vienetų ir augimo. Tuo metu į diskusiją buvo įtraukti tokie veiksniai kaip padidėjusi grąža, aglomeracijos dydis, klasteriai ir valstybių bei regionų produktyvumo rodikliai (Krugman, 1991; Martin, 1999; Crafts ir Venables, 2002; Porter, 2003). Erdviniu kontekstu (Maier ir Trippl, 2009), masto grąžos padidėjimas reiškia teigiamą aglomeracijos poveikį, t. y. koncentruojant gamybą vienoje ekonominėje erdvėje galima pasiekti didesnę darbo našumą.

Ekonominio augimo literatūra 1980–1990 m. laikotarpiu nurodo, kad ilgalaikį ekonominį augimą lemia politinis stabilumas; valdymo institucijos; technologinė pažanga; inovacijos, idėjos; materialus ir nematerialus (socialinis, fizinis ir žmogiškasis) kapitalas; atvirumas (prekyba); tiesioginės užsienio investicijos, geografija ir kultūra ar istorija. Išskirti ekonominio augimo veiksniai gali lemti tiek atskirų valstybių, tiek ir regionų tose valstybėse ekonominį augimą. Liu ir Agbola (2014) teigia, kad tiesioginių užsienio investicijų poveikis regionų ekonomikos augimui ir plėtrai priklauso nuo stabilios ekonominės ir socialinės aplinkos egzistavimo. Ekonominė ir socialinė aplinka, atsižvelgiant į vietinės rinkos ir regioninę politikas, gali skirtis įvairiose šalyse, regionuose ir net provincijose. Liu ir kt. (2009) pažymi, kad empiriniai tyrimai, analizuojantys tarptautinės prekybos, tiesioginių užsienio investicijų ir augimo ryšius, yra kildinami iš neoklasikinės ir endogeninio augimo teorijų. Neoklasikiniame augimo modelyje augimo varomąją jėgą yra laikomas kapitalo kaupimas. Tiesioginės užsienio investicijos, kaip gamybos veiksnys, didina investicijas, pagerina efektyvumą ir paskatina augimą vidutiniu laikotarpiu. Liu ir kt. (2009) teigia, kad tiesioginės užsienio investicijos gali visam laikui padidinti augimo tempus investicijas priimančioje šalyje per technologijų perdavimo, sklaidos ir kitą šalutinį poveikį. Be to, Purju ir Branten (2013) pažymi, kad siekis pereiti prie naujų technologijų regione gali paskatinti bendradarbiavimą. Endogeninio augimo modeliuose yra įvertinamas ryšys tarp ilgalaikio augimo ir technologinės pažangos. Be to, šio tipo modeliuose, Pan (2016) teigimu, pabrėžiama investicijų į materialų ir žmogiškąjį kapitalą svarba. Pabrėžiama, kad regioninis augimas priklauso nuo tarptautinės ekonominės integracijos, žmogiškųjų veiksnių bei vyriausybės politikos.

Churski ir Dominiak (2014) teigimu, augimo poliaus teorija yra labiausiai tinkama aiškinant dvejopus vystymosi procesus erdvėje, suskirstytoje pagal ekonomikos augimo ir stagnacijos sritis. Teorijoje suformuluotos prielaidos atsižvelgia į kintančias socialines ir ekonomines kryptis. Šiais laikais, Churski ir Dominiak (2014) teigimu, naudojamos netolygaus augimo pagrindinės sąvokos yra kildinamos iš daugybės koncepcijų: regioninė poliarizacija, sektorių ir regionų poliarizacija, poliarizuoto regiono samprata, regioninės poliarizacijos koncepcija, centro ir periferijos teorija, naujoji endogeninio augimo teorija, naujoji ekonominės geografijos teorija ir naujoji endogeninio augimo politikos koncepcija. Visos šios nurodytos teorinės koncepcijos turi vieną bruožą, t. y. jose kaip pagrindinis augimo veiksnys yra inovacijos. Šis klausimas buvo sprendžiamas ir Porter (1990), kuris pateikė svarbų ekonomikos augimo modelį, susidedantį iš trijų etapų: augimą skatina pagrindiniai gamybos veiksniai (veiksnių-skatinamasis augimas); augimas, besiremiantis investicijomis (investicijų-skatinamasis augimas) ir augimas, grindžiamas inovacijomis (inovacijų-skatinamasis augimas). Šio mokslininko teigimu, regiono augimo ir konkurencingumo rezultatai priklauso nuo sugebėjimo įsisavinti naujoves ir yra pagrindinis regionų plėtros ar augimo skirtumų šaltinis. Churski ir Dominiak (2014) pažymi, kad inovacijos gali paveikti žmogiškojo ir socialinio kapitalo kokybę, taip pat ir regiono ekonominį augimą, ypač jeigu inovacijos yra sukauptos ekonomiškai augančiuose regionuose.

Stel ir Nieuwenhuijsen (2004) pritaikė Glaeser ir kt. (1992) regioninio augimo modelį 40 Nyderlandų regionų atveju. Glaeser ir kt. (1992) regioninio augimo modelyje analizuojami trys regiono sektorinio augimo veiksniai: specializacija, įvairovė (angl. *diversity*) ir konkurencija. Specializacijos hipotezėje daroma prielaida, kad palengvinama žinių sklaida tarp to paties sektoriaus įmonių. Įvairovės hipotezė siejama su žinių sklaidos tarp skirtingų sektoriaus įmonių palengvinimu. Specializacijos ir įvairovės įtaka augimui pabrėžia sektoriaus viduje ir tarpsektorinio žinių sklaidos poreikį. Pažymėtina, kad konkurencija gali turėti tiek teigiamos, tiek neigiamos įtakos inovacinei veiklai bei ekonominiam augimui. Būtinai suderinimas tarp inovacijų internacionalizavimo (vietinė monopolija) bei poreikio inovuoti, siekiant išlikti konkurencingam rinkoje (vietinė konkurencija). Akcentuotina, kad regionų ekonominis augimas gali būti skirtingas dėl žinių sklaidos efektyvumo. Stel ir Nieuwenhuijsen (2004) nenustatė teigiamo ryšio tarp specializacijos ir augimo, bet nustatė teigiamą ryšį tarp konkurencijos ir augimo bei tarp įvairovės ir augimo.

Šipilova (2014) pažymi, kad tam tikri sektoriai ar regionai gali pasiekti didesnį darbo našumo augimą nei kiti, ir tai pageidautina dėl išteklių perskirstymo (Peneder, 2003, Janger ir kt., 2011). Pažymėtina, kad darbo našumo lygis yra glaudžiai susijęs ir su technologiniu intensyvumu, ypač aukštųjų technologijų sektoriuje. Akcentuotina, kad egzistuoja technologiniai skirtumai tarp regionų, kuriuose sugeneruojamos didelės ir mažos pajamos. Europos patirtis rodo, kad mažiau ekonomiškai išsivystę regionai vis dar nesugeba sustabdyti darbo našumo atotrūkio dėl lėtos technologijų konvergencijos (Filipetti, Peyrache, 2015). Siekiant regionų ekonominio augimo, reikia diversifikuoti sektorius ekonomikoje (Boschma, 2012; Urraca-Ruiz, 2013) ir technologinį intensyvumą (Neffke ir kt., 2011).

Liučvaitienė ir Peleckis (2011) analizuodami konkurencinio pranašumo formavimą globalioje rinkoje teigia, kad vienos ūkio šakos ar šalies aukšto augimo lygis nemažina kitų ūkio šakų, regionų ar šalių gyvenimo lygio. Tačiau tokias įžvalgas galima daryti tik trumpu laikotarpiu, nes ilgo laikotarpio perspektyvoje galimi nuostoliai dėl įvairių veiksmų, tarp jų ir importuojamų produktų paklausos. Ekonominis augimas atviroje rinkoje priklauso nuo pasaulinės paklausos augimo ir gamintojų sugebėjimo, įgijus konkurencinį pranašumą, konkuruoti su kitomis šalimis ar regionais. Tokia samprata yra labai paprasta, įvertinamas tik paprastas pasiūlos-paklausos modelis ir jo sudėtinių dalių sąveika, siekiant įgauti konkurencinį pranašumą ir prisidėti prie ekonominio augimo.

Lopez-Baso ir kt. (2014), kaip ir De Dominicis (2014), analizavo teritorinę nelygybę bei ekonominį augimą. Šie mokslininkai pabrėžė, kad nuo neoklasikinio augimo modelio sukūrimo tendencija naudoti erdvinius ekonometrinus modelius tiriant Europos regionų konvergenciją sustiprėjo. Mokslininkų darbai remiasi augimo modeliu, patobulintu Ertur ir Koch (2007), skirtu modeliuoti technologinę priklausomybę pasaulio mastu. Modelis remiasi pradiniu Solow-Swan augimo modeliu, į jį įtraukiant tokius išorinius kintamuosius kaip fizinis kapitalas bei žinios. Akcentuotinas regionų ekonominis augimas, susijęs su regiono aglomeracija. Pritaikant modelį 188 Europos regionams, buvo nustatyta, kad mažiau išsivysčiusiuose regionuose aglomeracija (pajamų koncentracija) teigiamai paveikia

ekonominį augimą. Lopez-Baso ir kt. (2014) remdamiesi atliktais tyrimais teigia, kad konvergencijos procesas – ir regioninis augimas bendrąja prasme – labai skiriasi ir priklauso nuo skirtingų išsivystymo lygių / stadijų. Be to, nustatyta, kad konvergencijos greitis nėra pastovus bėgant laikui. Akcentuotina ir regionų konvergencijos intensyvumo sąsaja su nacionaline plėtra. Forte ir kt. (2015) analizavo socialinio kapitalo įtaką regiono ekonominiam augimui ir pažymėjo, kad socialinis kapitalas teigiamai veikia augimą tiek valstybės, tiek regioniniu lygmeniu.

Tačiau Mairate (2006) teigia, kad regionų ekonominiam augimui, regiono konkurencingumui ir užimtumui, didelę įtaką turi Europos Sąjungos Struktūrinių fondų lėšos. Eckey ir kt. (2007) analizavo regioninės konvergencijos procesus Vokietijoje ir nustatė, kad Rytų Vokietijos lėtesnį ekonominį augimą lėmė mažas produktyvumo lygis, struktūrinės priežastys, skirtingi sektorių modeliai, mažas kapitalo intensyvumas, silpnos įmonių rinkos pozicijos bei netinkama pramonės politika, kuri buvo vykdoma teikiant subsidijas fiziniam kapitalui. Nijkamp ir Poot (1998) analizavo darbo ir kapitalo migracijos, technologijų ir prekybos sklaidos poveikį regiono ekonominiam augimui ir įtraukė naujas lygtis į neoklasikinį modelį. Šie mokslininkai nurodė, kad regioniniu lygmeniu egzistuoja erdviniai ryšiai tarp prekybos, kapitalo srautų, migracijos, technologinės pažangos sklaidos ir informacijos mainų, bei pažymėjo, kad uždari ekonominiai modeliai suteiks labai ribotą suvokimą apie regiono ekonominį augimą. Nijkamp ir Poot (1998) analizės rezultatai leido suformuluoti išvadą, kad imigracija (nebent imigruotų aukštos kvalifikacijos darbuotojai) mažina regiono ekonominio augimo rodiklį. Faggian ir McCann (2009) teigia, kad šis aspektas mokslinėje literatūroje retai analizuojamas.

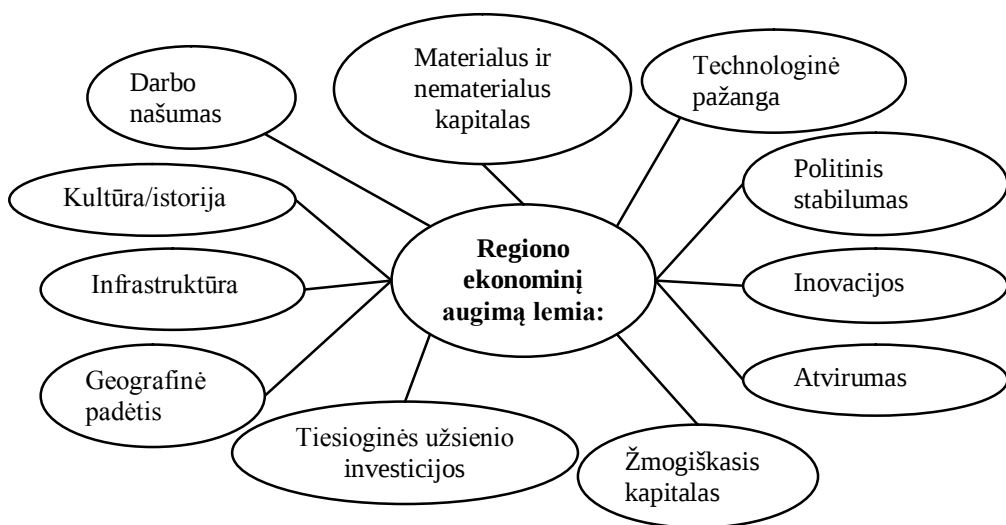
Dijkstra ir kt. (2013) pažymi, kad nacionalinės ir regionų ekonomikos augimas iš dalies priklauso nuo gamybos veiksmų judėjimo laisvės tarp regionų. Teigiama, kad tarpregioninis veiksmų judrumas yra reikalingas, siekiant užtikrinti, kad valstybės būtų kiek įmanoma arčiau savo erdvių kainų pusiausvyros sąlygų, o produktyvumo didėjimui įtakos turės išteklių perskirstymas. Batabyal ir Nijkamp (2013) pritaikė endogeninio augimo modelį, vertinant visuminės našumo augimo dispersijos priklausomybę nuo bendrųjų inovacijų pateikimo normos ir išteklių dalies, išleistos kuriant naujas inovacijas. Garicano ir Rossi-Hansberg (2012) naudotas augimo modelis parodė, kad nors informacinių technologijų pažanga skatina ekonomikos augimą, tačiau patobulinimai ryšių technologijų srityje gali augimą sulėtinti arba net privesti prie stagnacijos. Atkočiūnienė ir kt. (2010) teigia, kad ekonomikos plėtros augimo procesui regione svarbūs yra šie ekonominės veiklos veiksniai: žmoniškųjų išteklių plėtra, technologijų ir socialinių inovacijų kūrimas, transporto ir ryšių infrastruktūros tobulinimas, kapitalo rinkos plėtotė bei šiuolaikinių valdymo metodų taikymas.

Šiais laikais, sparčiai keičiantis ekonomikoms, silpnėjant valstybių sienoms, regionams susipinant ir sudarant stambesnius junginius, ypač svarbus vaidmuo regioninėje politikoje tenka žmoniškųjų išteklių potencialui bei žinių kūrimui. Pagrindinė ekonomikos varomoji jėga tampa žmogiškieji ištekliai ir sukauptos žinios, kurios tampa galingu įrankiu, padedančiu regionams nustatyti jų stipriąsias

bei silpnąsias vietas bei jas įvertinti (Atkočiūnienė ir kt., 2010; Yeo, 2010; Batabyal, Nijkamp, 2013; D'Agostino, Scarlato, 2013).

Batabyal ir Nijkamp (2013) bei D'Agostino ir Scarlato (2013) akcentuoja, kad žinios yra *atsakingos* už daugelio regionų ekonomikų augimą šiais laikais, bei nurodo, kad aukštos kvalifikacijos darbuotojai yra pagrindiniai tokių paslaugų kaip žinios teikėjai. Kitaip tariant, galima teigti, kad žmogiškasis kapitalas regione tiesiogiai lemia galutinio vartojimo prekių gamybą. Cuaresma ir kt. (2014) nustatė, kad greičiau auga tie regionai, kuriuos sudaro valstybių sostinės, ir tie regionai, kuriuose darbo jėga yra labiau kvalifikuota (ypač Vidurio ir Rytų Europos valstybėse). Žmogiškojo kapitalo svarbą regionų ekonominiam augimui taip pat pabrėžė ir Eckey ir kt. (2007), Solow modelį papildydami žmogiškojo kapitalo veiksmu. Tačiau šie mokslininkai pabrėžia, kad investicijas į žmogiškąjį kapitalą ir jų atsipirkimą labai sudėtinga įvertinti.

Analizuojant Romer (1986), Lucas (1988), Krugman (1991), Martin (1999), Crafts ir Venables (2002), Porter (2003), Liu ir kt. (2009), Maier ir Trippl (2009), Bruneckienės ir Krušinsko (2011), Bruneckienės ir Palekienės (2012), Garicano ir Rossi-Hansberg (2012), Batabyal ir Nijkamp (2013), Liu ir Agbola (2014), Pan (2016) darbus identifikuoti regiono ekonominį augimą lemiantys veiksniai išskirti 2 pav.

2 pav. Regiono ekonominį augimą lemiantys veiksniai

Šaltinis: sudaryta autorės.

2 pav. pateiktų veiksnių, turinčių įtakos regiono ekonominiam augimui, sąrašas nėra galutinis, nes, skiriantis regiono apibrėžimui bei atliekant empirinius tyrimus įvertinti regiono ekonominį augimą, veiksnių sąrašą galima praplėsti, pvz., veiksnių sąrašą papildant struktūriniais fondais, kapitalo ir finansinės rinkos plėtra

bei kitais veiksniais. Kadangi ne visi 2 paveikslė pateikti regiono ekonominį augimą lemiantys veiksniai yra išmatuojami (pvz., kultūra ar istorija, turima infrastruktūra ar geografinė padėtis), tolimesniame tyrime, t.y. vertinant ĮSA įtaką regiono ekonominiam augimui, atsižvelgiama tik į statistiškai įvertinamus ekonominius rodiklius, tokius kaip tiesioginės užsienio investicijos, inovacijos, žmogiškasis kapitalas, technologinė pažanga. ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo rodikliai pateikiami 3.2. disertacijos dalyje.

Žinių ekonomikos idėjas, Atkočiūnienės ir kt. (2010) teigimu, nagrinėja ir endogeninė plėtros teorija, atsiradusi tik praėjusiame dešimtmetyje. Ji akcentuoja kvalifikuotų specialistų ugdymo, naujų technologijų, ekonominio atvirumo bei efektyvaus valstybinio reglamentavimo svarbą regionų plėtros procesams ir yra tinkama vystymosi alternatyva industriniu požiūriu jaunoms šalims ar regionams. Sąlygas tokio tipo plėtrai turėtų sudaryti šalių vyriausybės didindamos ekonominį atvirumą, skatindamos investicijas į žmogiškųjų išteklių potencialo efektyvų išnaudojimą. Ezcurra (2009) teigia, kad Europos Sąjungoje pasiekta pažanga gali būti siejama su endogeninio augimo teorijos atsiradimu 1980-ųjų viduryje. Šių modelių prielaidos leidžia suformuluoti išvadą, kad greičiau auga ekonomiškai turtingi regionai, o laikui bėgant teritorinės pusiausvyros skirtumai tik didės. Šio autoriaus teigimu, regionų ekonominiam augimui turi įtakos daug veiksnių. Paminėtini yra šie: ekonominės veiklos rūšis, struktūrinių pokyčių procesai, turima infrastruktūra, žmogiškasis kapitalas, technologijų ir inovacijų pajėgumai, Europos regioninė politika, rinkos potencialas, erdviniai skirtumai bei socialinis kapitalas.

D'Agostino ir Scarlato (2013) pabrėžia, kad inovatyvi veikla taip pat prisideda prie regiono ekonominio augimo. Akcentuotina, kad regioninis augimas yra glaudžiai susijęs su inovatyvių verslininkų veikla. Gries ir Naude (2009) akcentuoja, kad verslumas yra svarbi regionų ekonomikos augimo ir vystymosi prielaida, bei pabrėžia, kad verslumas gali būti matuojamas statistiškai, įvertinant įsidarbinimo (angl. *self-employment*), kitaip tariant, darbo vieto susikūrimo, lygį. Regionų ekonominį augimą, Bosker (2007) teigimu, gali sustiprinti ūkinės veiklos klasterizacijos efektas per didesnę žinių sklaidą bei didesnes vietos gamintojų ir vartotojų rinkas. Šis autorius pažymi, kad endogeninio augimo teorijos ignoruoja klasterizacijos proceso įtaką ekonominiam augimui, sutelkdamos dėmesį į technologijų plėtros veiksmus. Ówlicki ir Jabłoński (2015) pažymi, kad didesnis ekonominis augimas valstybėje ar regione galimas padidėjus ūkio subjektų informuotumui apie natūralią aplinkos apsaugą, tarpasmeninių santykių kokybę, sąžiningos prekybos taisykles bei teisingumą. Kitaip tariant, ekonominis augimas, suprantamas kaip gyvenimo sąlygų pagerėjimas, leidžia įtraukti į augimą tokias ypatybes kaip ĮSA koncepcija.

Apibendrinant analizuotas regionų ekonominio augimo teorijas, galima teigti, kad daug dėmesio šiose teorijose skiriama palankioms sąlygoms ekonominiam regiono augimui sudaryti, teorijos yra orientuotos į ekonomikos sektorių modernizavimą bei tarptautinio verslo plėtrą. Naujuose regionų plėtros teorijų modeliuose matoma ryški ekonomikos, valdymo ir kitų socialinių šiuolaikinių koncepcijų integracija. Tai atspindi klasterio ir endogeninėje plėtros teorijose,

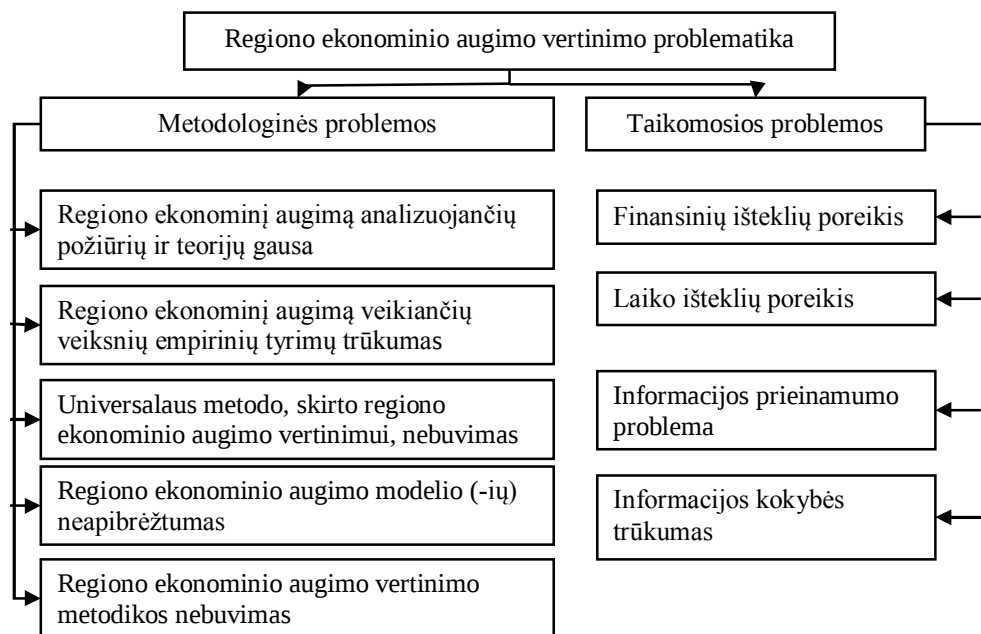
kuriose akcentuojamas socialinių regionų plėtros tikslų ir ekonominių siekių derinimas. Regiono gebėjimas suteikti geresnį gyvenimo lygį jo žmonėms kritiškai priklauso nuo ilgalaikio ekonominio augimo tempo. Ilguoju laikotarpiu netgi nedidelis ekonominio augimo tempų skirtumas tarp regionų gali virsti dideliu vidutinio žmogaus pajamų skirtumu. Akcentuojama, kad ekonominio augimo užtikrinimui svarbūs tampa kokybiniai veiksniai, susiję ne tik su žmogiškuoju kapitalu ir technologijomis, bet ir su bendradarbiavimu tarp skirtingų ekonominių vienetų (įmonių, darbuotojų ir pan.), t. y. socialiniu kapitalu. Tačiau būtina pažymėti, kad nėra vieno universalaus metodo, kuris galėtų užtikrinti regiono ekonominį augimą ir būtų tinkamas bet kokiomis aplinkybėmis. Tuo labiau, kad skirtingos regionų ekonomikos augimo teorijos tarpusavyje nesuderinamos, tačiau vienos teorijos empirinis pagrindimas nebūtinai reiškia, kad kita teorija yra klaidinga.

Ekonominis augimas ir plėtra reiškia teigiamus pokyčius, susijusius su kokybinėmis ir kiekybinėmis individų gyvenimo sąlygomis. Kitaip tariant, augimas vyksta, kai per tam tikrą laikotarpį individų ir bendra gerovė didėja tam tikroje teritorijoje (regione, valstybėje, valstybių grupėje ar pasaulyje). Dabartinė gerovė ir augimas nebėra siejamas tik su gaunamų pajamų vienam gyventojui verte (Ćwiklicki ir Jabłoński, 2015). Pažymėtina, kad augimas šiuo metu siejamas ir su pasitenkinimu gyvenimu ir laime plačiąja prasme, o tai yra daugiau nei vien tik ekonominės pažangos rezultatas pinigine išraiška (Frey ir Stutzer, 2002; Ng, 2003; Potocki, 2013). Taigi, augimas (kartais vartojamas gerovės terminas) dažniau siejamas su gyvenimo kokybe, t. y. fizinėmis, socialinėmis, ekologinėmis ir kito tipo sąlygomis, dėl kurių individai egzistuoja (Ćwiklicki ir Jabłoński, 2015). Akcentuotina, kad dėl šios priežasties ekonominis augimas turi būti suprantamas kaip multidimensinis procesas, susijęs su nacionalinių pajamų ir gamybos pokyčiais, instituciniais, socialiniais, aplinkosauginiais ir administraciniais pokyčiais, socialiniais santykiais ir pan.

Išanalizavus regiono sampratą, regionų plėtros teorijas bei regionų ekonominį augimą skatinančius veiksniai, būtina išnagrinėti ir su regiono ekonominio augimo vertinimu susijusias problemas, siejamas tiek su teoriniais, tiek su praktiniais apribojimais (žr. 3 pav.). Šių problemų identifikavimas yra svarbus norint įvertinti, su kokiais sunkumais bus susiduriama atliekant įvairių veiksmų įtakos regiono ekonominiui augimui vertinimo analizę.

Kaip matyti iš 3 pav., regiono ekonominio augimo vertinimui įtakos turi teoriniai apribojimai (arba metodologinės problemos). Pirmoji metodologinė problema yra regiono kaip sąvokos neapibrėžtumas. Būtina pažymėti ir tai, kad skirtingos regionų plėtros teorijos akcentuoja įvairius regiono ekonominį augimą skatinančius veiksniai. Be to, šios teorijos tarpusavyje yra nesuderinamos. Pažymėtinas ir universalaus metodo, vertinant regiono ekonominį augimą, nebuvimas. Akcentuotina ir tai, kad empiriniai modeliai ekonomikos augimui matuoti yra susiję su modelio neapibrėžtumo problema. Sudėtinga yra pasirinkti tinkamus kintamuosius ir modelio specifikaciją. Be to, sudėtinga įvertinti vieno veiksmų įtaką galutiniam regionų ekonomikos augimui. Pasak Cuaresma ir kt.

(2014), regionų ekonomikos augimui vertinti dažnai naudojami Bayesian vidurkio modelis (angl. *Bayesian model averaging*), Bayesian klasikiniai vidurkio įverčiai (angl. *Bayesian averaging of classical estimates* – BACE). Šis metodas remiasi mažiausių kvadratų vertinimu ir imtyje dominuoja modelio koeficientai, tiesiogiai susiję su Bayesian informacijos kriterijumi (angl. *Bayesian information criterion* – BIC). Mokslinėje literatūroje vis dar nėra modelio, kuris įvertintų augimo veiksnių neapibrėžtumus regionų plėtros teorijose.

3 pav. Regiono ekonominio augimo vertinimo problemos

Šaltinis: sudaryta autorės.

Lukianenko ir kt. (2013) pažymi, kad funkcionaliais yra pripažįstami tik tie regionai, kurie yra naudingi bei gali įgyvendinti iškeltus tikslus. Funkcionalumas šiuo atveju traktuojamas kaip efektyvumo sinonimas. Dėl augančių poreikių bei didėjančio gyventojų skaičiaus efektyviose ekonominėse sistemose turėtų būti sukurtos kontrolės priemonės, užtikrinančios socialinės gerovės ir gyvenimo kokybės augimą. Pažymėtina, kad fundamentali problema yra regiono ekonomikos augimo trukmė. Be to, svarbus yra ir ekonomikos augimo bei efektyvumo kriterijaus pasirinkimas. Dažnai regionų ekonominio augimo skirtumams vertinti naudojamas BVP vienam gyventojui rodiklis, tačiau šis rodiklis, Lukianenko ir kt. (2013), Ćwiklicki ir Jabłoński (2015) teigimu, nėra visiškai tinkamas įvertinti nacionalinį ar regioninį augimą, socialinę gerovę bei gyvenimo sąlygas. Todėl Murias ir kt. (2012) regionų ekonominį augimą siūlo sieti su regiono ekonomine gerove. Šie autoriai remiasi prielaidomis, kad į regionų ekonominės gerovės vertinimus reikėtų įtraukti

ne tik einamųjų pajamų lygi, bet ir ateities kartų. Akcentuotina, kad Murias ir kt. (2012) pateiktas regionų ekonominės gerovės modelis padeda įvertinti ir subjektyvius veiksmus, susijusius su vietos ir regionų vystymosi prigimtimi bei pobūdžiu. Remiamasi keturių dimensijų sistema, apimančia vartojimo gebėjimus, kaupimą, pajamų paskirstymo lygybę ir ekonominį saugumą. Šie veiksniai vertinami ne kaip baigtiniai, o kaip daugiamačiai ekonominės gerovės komponentai. Vartojimo gebėjimai kildinami iš prielaidos, kad konkretaus regiono ekonominė gerovė priklauso nuo gamybinių išteklių (prekių ir paslaugų), skirtų dabartinės kartos vartojimui. Pažymėtina, kad kiekvieno konkretaus regiono ekonominė gerovė priklauso ne tik nuo dabartinio vartojimo pajėgumų, bet ir nuo ekonominio bei technologinio kapitalo sukaupimo ir perdavimo ateities kartoms, žinių perdavimo ir privačios nuosavybės forma.

Akcentuotina ir tai, kad bendros pajamos negali įvertinti regionų ekonominės gerovės, nes, Murias ir kt. (2012) teigimu, pajamų lygybė skatina augimą, o nelygybė veikia priešingai. Todėl yra pabrėžiamas pajamų paskirstymo sąžiningumo aspektas. Be to, individai skiriasi ir viso gyvenimo vartojimu. Kadangi pajamų srautai gali skirtis, individų dabartinio vartojimo planus riboja dabartinės ir numatomos būsimos pajamos.

Regiono ekonominis augimas priklauso ir nuo regiono konkurencingumo. Bruneckienė (2010) regionų konkurencingumą sieja su gebėjimu pasinaudoti konkurencingumo veiksniais konkurencinei pozicijai kurti ir išlaikyti tarp kitų regionų pažymėdama, kad konkurencingumas yra ciklinis procesas. Grigore ir Grigore (2011) teigimu, konkurencingumas dažniausiai apibrėžiamas kaip gebėjimas kurti darnų konkurencinį pranašumą gaminant prekes ar paslaugas. Dijkstra ir kt. (2011) pateiktas regiono konkurencingumo sąvokos apibrėžimas sujungia tiek įmonės, tiek gyventojų perspektyvą. Regiono konkurencingumas suvokiamas kaip gebėjimas įmonėms ir gyventojams pasiūlyti patrauklią ir darnią aplinką gyventi ir dirbti. Kaip matyti iš Grigore ir Grigore (2011) bei Dijkstra ir kt. (2011) regiono konkurencingumo apibrėžimų, regiono konkurencingumas siejamas su darnia plėtra. Kadangi ĮSA kai kurių autorių (žiūrėti 1.1.1. poskyrį) suvokiama kaip darnios plėtos poaibis, tai galima teigti, kad regionų konkurencingumas gali būti siejamas su ĮSA. Žitkus ir Mickevičienė (2013) teigia, kad vertinant regionų konkurencingumą reikia įvertinti ir tiesioginius bei netiesioginius ryšius, kurie sieja mikro ir makrolygio ekonomikos subjektus su teritoriniais vienetais. Pažymėtina, kad įmonių ir regionų konkurencingumas priklauso vienas nuo kito, t. y. įmonių konkurencingumas turi įtakos regiono konkurencingumo formavimuisi. Be to, regiono konkurencingumo veiksniai gali paveikti įmonių konkurencingumą. Gedminaitė-Raudonė (2011) analizuodama ekonominį regiono konkurencingumą teigia, kad konkurencingumą gali parodyti bendro vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, dydis.

Kiekvienas regionas turi sau būdingą „konkurencingumo profilį“, kuris priklauso nuo jo istorijos, tradicijų ir vertybių sistemos, regioninių institucijų ir strateginių sprendimų rezultato. Be to, kaip pažymi Navickas ir Malakauskaitė (2010), regionų ekonomikos augimo ir konkurencingumo procesą lemia trys

pagrindiniai mechanizmai: technologinė pažanga, viešųjų institucijų išsivystymo lygis ir makroekonominė aplinka. Šių autorių teigimu, technologinė pažanga laikytina kritiniu augimo konkurencingumo veiksniu (ir vieninteliu ilgalaikio augimo veiksniu), tačiau technologinės pažangos šaltiniai įvairiose šalyse gali skirtis. Huggins ir kt. (2014) teigia, kad regioninis konkurencingumas yra tiesiogiai susijęs su žinių miesto (angl. *knowledge city*), žinių regiono (angl. *knowledge region*) ir žiniomis besiremiančios urbanizuotos plėtros (angl. *knowledge-based urban development*) koncepcijomis. Be to, konkurencingumo koncepcija yra susijusi su žiniomis kaip pagrindiniu regiono plėtros priemonių konstruktu. Svarbu yra identifikuoti regiono žinių išteklius. Pažymėtina, kad regiono ekonominis augimas priklausys nuo žinių gamybos, platinimo ir naudojimo regione.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad regiono ekonominį augimą bei jį skatinančius veiksnius nagrinėjančių teorijų gausa, vieningo modelio ar metodikos nebuvimas ir neapibrėžtumas lemia regiono ekonominio augimo vertinimo metodologines problemas. Prie regiono ekonominio augimo vertinimo paminėtinos ir taikomosios problemos: finansinių išteklių poreikis, laiko išteklių poreikis, informacijos prieinamumo ir kokybės problema. Siekiant įvairiapusiškai įvertinti regiono ekonominį augimą, nustatyti šiam augimui labiausiai įtakos turinčius veiksnius, reikia remtis ne vienu ekonominio augimo modeliu, o sukurti išsamią ir detalią vertinimo metodiką. Taigi, susiduriama su laiko išteklių ribotumu. Akcentuotinas ir statistinių duomenų gavimo operatyvumas, kuris taip pat sietinas ir su informacijos prieinamumo ir kokybės klausimu. Kuo detaliau siekiama įvertinti regiono ekonominį augimą, tuo šis vertinimas pareikalaus daugiau finansinių išteklių. Jeigu regiono ribos nustatomos platesniame geografiniame kontekste, ypač svarbus tampa informacijos prieinamumo ir kokybės klausimas. Taigi, galima teigti, kad regiono ekonominio augimo vertinimas yra laikui, finansiniams ištekliams imlus procesas.

2.3. Įmonių socialinės atsakomybės įtaka regiono vystymui

Regioninės plėtros teorijoms, pasak Lovering (1998), yra būdinga klasikinė klaida, nurodyta Andrew Sayer: painiojama plėtra regione su to regiono plėtra. Be to, šiuolaikiniai regioniniai valdymo modeliai nėra tinkami nustatyti bei suvaldyti verslo sektoriaus vaidmenį regioniniame planavime ir plėtroje (Morrison ir kt., 2012; Lovering 1998). Todėl būtina, pasak Potts (2010), sukurti efektyvias vystymosi ir valdymo formas regioniniu mastu, mažinant ekonominės veiklos poveikį aplinkai, kartu prisidedant prie gyvenimo kokybės gerinimo. Agnew (2000) ir Rodriguez-Pose (2010) teigimu, yra ryšys tarp regioninės socialinės struktūros ir ekonomikos augimo. Įmonėms, įsikūrusioms arba ieškančioms veiklos galimybių regionuose, kuriuose gausu išteklių, prieinamos naujos arba išplėtos rinkos, teikiamos įmonėms reikalingos paslaugos bei yra verslo operacijoms ir pelningumo didėjimui tinkamos socialinės ir politinės sąlygos („geras verslo klimatas“) (Byrne, 2001; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007; Uski ir kt., 2007). Pagrindiniai ištekliai, reikalingi įmonių veiklai vykdyti bei plėsti, didžiąja dalimi yra regioniniai,

t. y. galimi tik tam tikroje fiziškai ir geografiškai apibrėžtoje teritorijoje (Byrne, 2001; Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007), o įmonės, siekdamos atsakingai šiuos išteklius valdyti, dalyvauja regioniškai atsakingoje praktikoje. Tokiu atveju, pasak Reimann ir kt. (2012), priimančios šalies regionas gauna naudos iš tokių kompanijų veiklos tiek gyventojų gyvenimo kokybės, tiek ekonominės pažangos išraiška. Siekdamos užsitikrinti būtinus išteklius ir prieigą prie jų ateityje, organizacijos dalyvauja regioniškai atsakingoje praktikoje ir veikia kaip atsakingas regioninių išteklių valdytojas.

Regioninė atsakomybė gali būti apibrėžta kaip aktyvus įmonės dalyvavimas strateginiuose regioniniuose procesuose, vietinės ir regioninės plėtros (angl. *local and regional development*, toliau L&RED) iniciatyvose ir regioninėje filantropijoje (Jussila ir kt. 2007). Būdama pirmtake ir aktyvia dalyve savo veiklos zonoje, įmonė gali prieiti prie labai vertingų regioninių išteklių, tokių kaip klientų lojalumas, verslo vieta, eksploatacinės aplinkos išmanymas, ir kartu apsaugoti savo padėtį rinkoje bei išsaugoti konkurencinio pranašumo šaltinius (Jussila ir kt. 2007), prisidėti prie socialinio kapitalo kaip vertingo turto vystymo (Rodriguez-Pose, 2010).

Ryšiai tarp įmonių ir regionų yra abipusiai ne tik ekonominių mainų požiūriu; įmonės įgyja kai kurias tik joms būdingas savybes dėl regionų, tuo pat metu tiesiogiai darydamos įtaką tam tikrų regionų ar vietovių charakteristikoms (Jussila ir kt., 2007; Porter ir Kramer, 2006). Tuominen ir kt. (2006) teigimu, globalizacija pabrėžė regionų ir įmonių tarpusavio sąveiką. Viena vertus, tam tikrų įmonių tipų sėkmė ir išlikimas tampa vis labiau priklausomas nuo regionų gerovės bei išsivystymo. Kita vertus, įvairios kompanijos aktyviai dalyvauja palaikant ir atkuriant regionų konkurencingumą (Tuominen ir kt., 2006; Jussila ir kt., 2007). Pažymėtina, kad įmonių, kaip aktyvių regioninių veikėjų, idėja pastaraisiais dešimtmečiais išaugo (Van den Berg ir kt., 2004; Jussila ir kt., 2007).

Įmonių ir regionų tarpusavio santykių paaiškinimai gali būti randami mažiausiai dviejose teorijose:

1. Savanaudiško racionalumo teorija (angl. *the enlightened self-interest rationale theory*).
2. Augimo teorija (angl. *the growth machine theory*).

Savanaudiško racionalumo teorijoje teigiama, kad prisidėjimas prie visuomenės vystymosi, stiprios bendruomenės suformavimo bus naudingas verslui ilgalaikėje perspektyvoje (Jussila ir kt., 2007). Pažymėtina, kad savanaudiškas racionalumas remiasi dviem įžvalgų kryptimis. Pirma, visuomenė tikisi, kad verslas, turėdamas didelius finansinius išteklius ir galią, duos gražos visuomenei, antraip bus priimtos reguliavimo taisyklės ar net galima susidurti su vartotojų boikotu. Antras savanaudiško racionalumo teorijos argumentas pažymi, kad verslo socialinė veikla (arba kitaip ĮSA) teigiamai paveiks ir verslo sėkmę, nes padės pritraukti vartotojus ir darbuotojus, tiekėjus, bus sukurta geresnė aplinka, bus atsižvelgta į suinteresuotųjų grupių poreikius, be to, valstybės institucijos bus palankesnės tokioms įmonėms (Keim, 1978; Tuominen ir kt., 2006, Jussila ir kt., 2007). Porter ir Kramer (2006) pažymi, kad į savanaudiško racionalumo principą įtraukiamas 3P principas, t. y. būtina užtikrinti ekonominį, socialinį ir aplinkosauginį

veiksmingumą. Kitaip tariant, įmonės turėtų veikti taip, kad užsitikrintų ilgalaikę ekonominę veiklą. Dėl įmonės ir regiono tarpusavio sąveikos gali susiformuoti stipri bendruomenė, pastebima visuomenės plėtra, sukuriama geresnė verslo aplinka, pastebimas palankesnis valstybinių institucijų požiūris į įmones, didesnis regiono išsivystymas, o tai turi įtakos įmonių, veikiančių regione, verslo sėkmei.

Augimo teorijoje (Besser ir Miller, 2004; Troutman, 2004; Jussila ir kt., 2007) analizuojama ir įteisinama regiono bei atskiro miesto plėtra, tačiau yra reikalaujama, jog augimas suteiktų kiekvienam individui ar organizacijai (įmonei) naudos. Tai būtų suprantama kaip geras kolektyvinis sprendimas. Šie autoriai taip pat išskyrė ir kitoki požiūrį į šią teoriją: manoma, kad nors teorija naudojama įteisinti „savanaudišką“ bendruomenės išteklių naudojimą, augimo privalumai gali atitekti tik pasirinktiems ekonominiams veikėjams (t. y. tam tikroms gyventojų ar įmonių (organizacijų) grupėms). Augimo teorija siejama ir su vietiniu bei regioniniu ekonominiu vystymusi (L&RED). L&RED yra santykinai nauja politikos sritis, kuri paprastai apima plėtros strategijas, įvairias veiklas, tokias kaip L&R (angl. *local and regional*) rinkodara, žemės ir nuosavybės iniciatyvos, infrastruktūros lobizmas, investicijos į regeneraciją, darbo rinkos iniciatyvos, parama mažoms įmonėms, kultūrinių projektų vystymas, turizmo skatinimas ir t. t. (Jussila ir kt., 2007).

L&RED organizacijų įtaka regionų išsivystymui priklauso nuo gero strateginio planavimo (priimami prioritetais besiremiantys, pasverti sprendimai), paramos bendruomenei sutelkimo ir įtakos kitų agentūrų sprendimams. Įmonių dalyvavimas ir jų turimų žinių panaudojimas reikalingas tiek strateginiuose procesuose, apibrėžiant regionų plėtros priedais, nustatant strateginę kryptį bei veiksmų planus, tiek įgyvendinant regionines strategijas (Van den Berg ir kt., 2004; Jussila ir kt., 2007). Pažymėtina, kad regionų plėtros strateginiuose procesuose yra labai svarbus įmonių dalyvavimas bei bendradarbiavimo su kitomis organizacijomis ar institucijomis stiprinimas. Tai yra būtina, siekiant įgyti išteklius, žinias, rinkti ir platinti informaciją, pristatyti programas bei gauti pagrindinių suinteresuotųjų grupių paramą. Vieni svarbiausių veiksmų, pasak Jussila ir kt. (2007), turinčių įtakos tarpsektorinei ir tarpinstitucinei partnerystei bei bendradarbiavimui, yra vidinė įmonių ir valstybinio sektoriaus organizacijų kultūra. Santykiai turi būti grindžiami solidarumu, atvirumu, pasitikėjimu ir lojalumu tarp dalyvių. Be to, būtinas ir ilgalaikis dalyvavimas regionų plėtros strateginio planavimo procesuose, strategijų kūrimo bei įgyvendinime. Pažymėtina, kad tai yra būtina sąlyga regioninės plėtros sėkmei pasiekti.

Jussila ir kt. (2007), Tuominen ir kt. (2006), Uski ir kt. (2007) teigimu, tarptautinių ekonominių ir socialinių pokyčių bei L&RED diskusijų metu iškilo ĮSA koncepcija. Šie autoriai nurodė, jog ĮSA simbolizuoja naują priemonę L&RED strategijoms. Jussila (2007) pabrėžė ĮSA idėjos suteikiamas naujas galimybes valstybinių ir privačių organizacijų bendradarbiavime. Tuo pat metu šie autoriai teigė, jog ĮSA ir L&RED paprastai nagrinėjamos atskirai. Jussila ir kt. (2007) teigia, kad prisitaikymas prie suinteresuotųjų grupių lūkesčių yra svarbus ĮSA ir L&RED elementas. Įmonėms derėtų priimti tokius sprendimus, kurie turėtų teigiamą poveikį visoms suinteresuotosioms grupėms (Jussila ir kt., 2007; Uski ir kt., 2007; Kolk, van

Tulder, 2010; Nicolopoulou, 2011). Reimann ir kt. (2012), Tuominen ir kt. (2006) teigimu, įmonės, siekdamos išlaikyti ir plėtoti savo veiklą kituose regionuose ar valstybėse, turi laikytis vietos suinteresuotųjų grupių nustatytų taisyklių, socialinių normų bei vertybių. Porter ir Kramer (2002) pabrėžia, kad įmonių sėkmė priklauso nuo vietinių institucijų ir kitų sąlygų. Taip pat analizuojama vietinių vartotojų svarba regiono konkurencumui.

Jussila ir kt. (2007), Uski ir kt. (2007) ir Diez ir kt. (2008) analizavo ĮSA praktikos ir regionų išsivystymo ryšį tam tikruose regionuose. 10 lentelėje pateikta, kokiuose regionuose buvo vertinamas ĮSA ir regiono išsivystymo ryšys, nusakytos pagrindinės idėjos, kas lemia šio ryšio egzistavimą.

10 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės praktikos ir regiono išsivystymo ryšys

Autoriai	Regionas	Įmonių tipas	ĮSA ir regiono ryšys
Jussila ir kt. (2007)	Suomija	Kooperatyvai	Remiasi savanaudiško racionalumo idėja Efektyvus regioninių išteklių valdymas Vietos interesų gynimas Bendradarbiavimas su vietos ir regioniniais tiekėjais
Uski ir kt. (2007)	Suomija	Kooperatyvai	Lengviau įgyja veiklos teisėtumą Kooperatyvo sėkmė glaudžiai susijusi su regiono išsivystymu Bendradarbiavimas su vietos ir regionų subjektais
Diez ir kt. (2008)	Biskajos kraštas	Mažos ir vidutinės įmonės	Įmonės prisideda prie ekonomikos vystymo ir socialinės sanglaudos Sukurta bendra sistema Sukurta ĮSA diagnostikos tobulinimo metodika Biskajos kraštui

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Jussila ir kt. (2007), Uski ir kt. (2007), Diez ir kt. (2008).

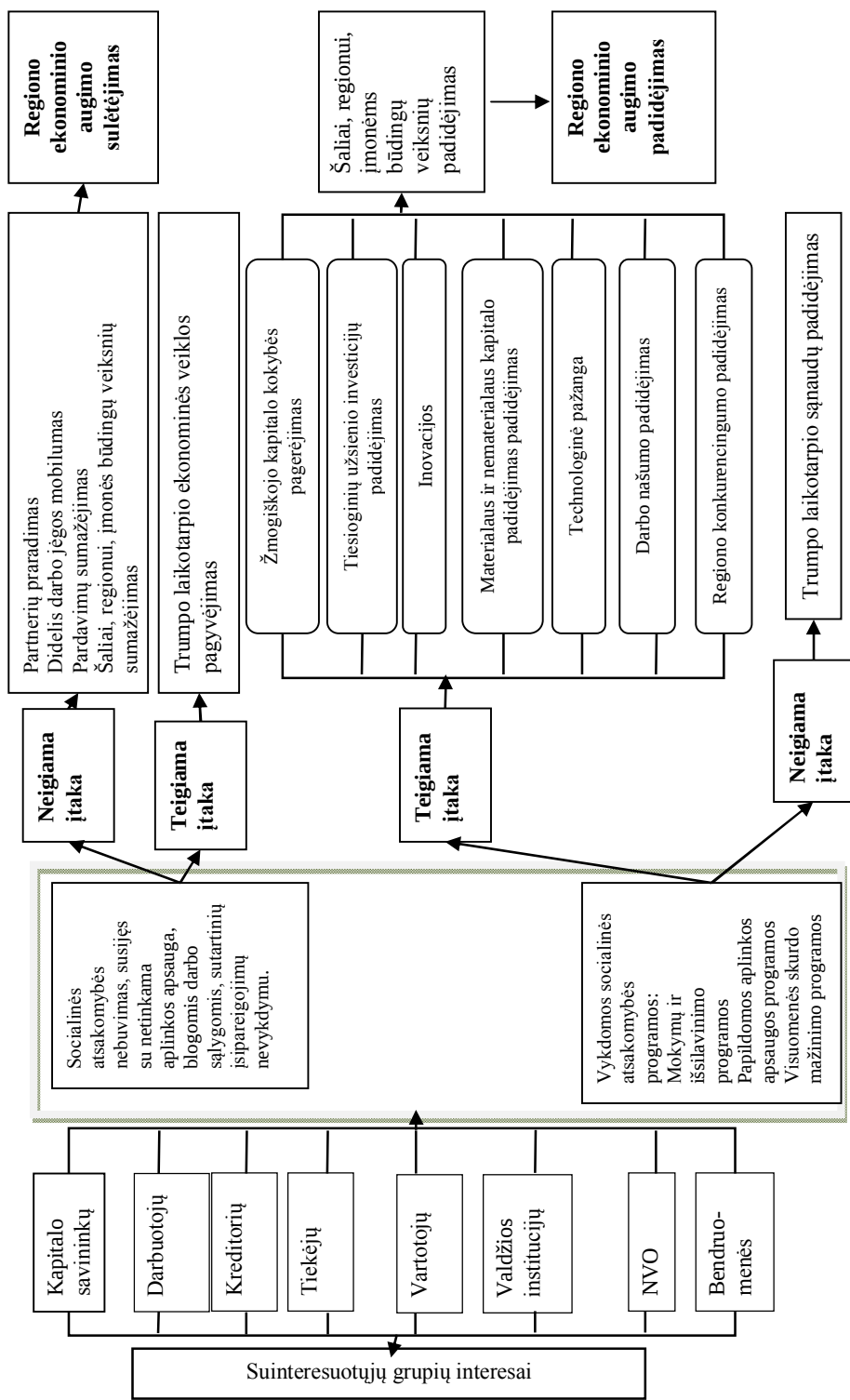
Jussila ir kt. (2007) analizavo regioninės atsakomybės koncepciją Suomijos kooperatyvuose. Šių autorių teigimu, pagrindinė ekonominė kooperatyvų idėja – vietinių ir regioninių lygiu organizuojami ir nacionaliniu (ar net tarptautiniu) mastu suvienyti tinklai savo nariams teikia naudą, kurios negautų veikdami atskirai. Nuo uždarytų akcinių bendrovių kooperatyvai skiriasi nuosavybės pobūdžiu ir tikslais; jie nesiekia maksimizuoti investuoto kapitalo vertės, bet siekia sukurti naudą savo nariams. Socialinė atsakomybė tradiciškai buvo neatskiriama kooperatyvų filosofijos dalis, tai gerai atspindi tokios kooperatyvų vertybės, kaip savipagalba, savarankiška atsakomybė, demokratija, nuosavas kapitalas ir solidarumas, sąžiningumas, atvirumas, socialinė atsakomybė ir rūpinimasis kitais bei bendruomene. Kooperatyvų aktyvus vaidmuo regioninėje plėtroje gali remtis dalyvių tikėjimu savanaudiško racionalumo teorija, o tai reiškia, kad kooperatinių organizacijų vadovai mano, jog tai, kas yra gerai bendruomenei, bus gerai verslui ilgalaikėje perspektyvoje. Regioninė atsakomybė kooperatyvuose gali būti suprata kaip efektyvus regioninių išteklių naudojimas ir vietos interesų gynimas. Tai reiškia, kad, pirkdami prekes ir teikdami paslaugas, kooperatyvų nariai bendradarbiauja su vietos ir regioniniais tiekėjais.

Uski ir kt. (2007) analizavo S grupės kooperatyvų socialinę atsakomybę. Šie autoriai nustatė, jog kooperatyvai veiktų teisėtumą per vietines ir regionines suinteresuotąsias grupes įgyja lengviau nei jų konkurentai, esantys už regiono ribų ar veikiantys tarptautiniu mastu. Bendruomenės požiūris į kooperatyvą gali būti racionalus, nes kooperatyvo išlikimas ir sėkmė yra glaudžiai susijusi su regiono išsivystymu. Be to, kooperatyvai bendradarbiauja su vietos ir regiono subjektais, siekdami sukurti gerai funkcionuojančią institucinę aplinką.

Diez ir kt. (2008) nagrinėjo ĮSA skatinimą Biskajos krašte. Buvo susikoncentruota į mažas ir vidutines įmones, kuriose dirba nuo 25 iki 250 darbuotojų, nes tokios įmonės turi glaudesnius ryšius su pačiu regionu ir didesnes galimybes bendradarbiauti su regionų ir vietos plėtros agentūromis. Šie autoriai, remdamiesi socialiniais ir ekonominiais Biskajos krašto duomenimis, pabrėžė, jog verslo prisidėjimas prie regiono ekonomikos vystymosi ir socialinės sanglaudos gali būti pageidaujamas užimtumo padidėjimo ir poveikio aplinkai požiūriu. Šio tyrimo pagrindu buvo sukurta bendra sistema, pavadinta xertatu, kurioje tarp numatytų veiksmų planų buvo metodikos Biskajos kraštui parengimas diagnostikai ir nuolatiniam ĮSA tobulinimui.

Porter ir Kramer (2011), analizuodami bendros vertės kūrimo naudą, pabrėžė, kad įmonių konkurencingumui labai svarbus stiprių bendruomenių sukūrimo aspektas. Šie autoriai teigė, kad vietiniai tiekėjai įmonėms padeda išvengti transakcijos kaštų, gali sumažinti ciklo laiką, padidinti lankstumą, skatinti greitą mokymąsi, inovacijų diegimą. Pastebimi ir teigiami padariniai vietiniams tiekėjams, t. y. jie gali sustiprėti, padidėti pelnai, padidėti darbuotojų skaičius bei darbo užmokesčiai. Taigi, padidės bendruomenės sėkmė ir bus sukurta bendra vertė. Būtina pažymėti, kad bendros vertės kūrimas yra siejamas tiek su socialinių aspektų įtraukimu į įmonių veiklą, tiek bendros gerovės įmonėms ir bendruomenėms užtikrinimu. Galima teigti, kad bendros vertės kūrimas, kaip ir ĮSA diegimas, turi įtakos regiono vystymui bei ekonominiam augimui. Porter ir Kramer (2011) pabrėžia, kad vietinių klasterių egzistavimas pastebimas visose sėkmingose ir augančiose regionų ekonomikose. Šių klasterių egzistavimas svarbus gerinant našumą, diegiant inovacijas bei didinant konkurencingumą.

Identifikavus įmonių veiklos ir regiono ekonominio augimo ryšio egzistavimą, 4 pav. pateikta idėjinė ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo schema. Kaip matyti iš šio paveikslo, įmonių įsitraukimui į ĮSA įtakos turi įvairių suinteresuotųjų grupių spaudimas. Įmonės gali įsitraukti į socialiai atsakingą veiklą arba gali būti fiksuojamas socialinės atsakomybės nebuvimas. Įmonėms įsitraukus į ĮSA veiklą bei atsižvelgiant į suinteresuotųjų grupių lūkesčius, įgyvendinant ĮSA programas identifikuojama galima teigiama įtaka. Regiono ekonominio augimo padidėjimas galimas per žmogiškojo kapitalo kokybės pagerėjimą, inovacijų padidėjimą, tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo mastų padidėjimą bei regiono konkurencingumo didėjimą.

4 pav. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui schema

Šaltinis: sudaryta autorės

Iš 4 pav. matyti, kad galima ir neigiama įtaka regiono ekonominiam augimui, jei įmonės neįsitraukia į ĮSA praktiką, nes, vykdant neetišką veiklą, netinkamą aplinkos apsaugą, neužtikrinant gerų darbo sąlygų, nevykdant sutartinių įsipareigojimų, galima prarasti verslo partnerius, sumažės pardavimų apimtys ir įmonės, regionai bei valstybės praras konkurencinius pranašumus, todėl bus pastebimas regiono ekonominio augimo sulėtėjimas. Ši schema disertacijoje bus panaudojama vertinant teigiamą ĮSA įtaką regiono ekonominiam augimui bei nagrinėjant, kokią įtaką konkretūs ĮSA instrumentai turi tiesioginių užsienio investicijų, inovacijų, žmogiškojo kapitalo padidėjimui bei bendrai regiono ekonominiam augimui.

Apibendrinant galima teigti, kad, nepaisant neapibrėžtos ir integralios ĮSA praktikos, kultūrinių skirtumų ir skirtingų reguliavimo mechanizmų įvairiose šalyse ir regionuose, yra ryšys tarp verslo įmonių indėlio ir regionų išsivystymo. Išanalizavus regiono sampratą, regiono ekonominį augimą lemiančius veiksniai identifiкуotos ekonomikos augimo teorijose, nustačius su regiono ekonominio augimo vertinimu susijusias metodologines problemas bei išnagrinėjus ryšį tarp įmonių, ĮSA bei regionų, galima teigti, kad regiono sąvokai būdingas subjektyvumas, regiono sampratai trūksta apibrėžtumo. Disertacijoje regionas apibrėžiamas kaip valstybių grupė, besiskirianti socialine-ekonominė ideologija ir ĮSA veiklos aktyvumu (valstybių suskirstymas į regionus pateikiamas 3 disertacijos dalyje). Pastebima gausa regiono ekonominio augimo teorijų, kurios tarpusavyje nesuderinamos, nustatytas ekonominio augimo modelių neapibrėžtumas, bendros metodikos nebuvimas. Konstatuotina, kad egzistuoja ryšys tarp įmonių veiklos ir regiono ekonominio augimo. Akcentuotina, kad, siekdamas užsitikrinti būtinus išteklius ir prieigą prie jų ateityje, įmonės dalyvauja regioniškai atsakingoje praktikoje ir veikia kaip atsakingas regioninių išteklių valdytojas, tuo prisidėdamas prie regionų plėtros. Be to, ryšiai tarp įmonių ir regionų yra abipusiai. Įmonių veiklos sėkmė ir išlikimas vis labiau priklauso nuo regionų gerovės bei išsivystymo. Kartu įvairios kompanijos aktyviai dalyvauja palaikant ir atkuriant regionų konkurencingumą. Ryšio stiprumas priklauso nuo gero strateginio planavimo, bendruomenės paramos sutelkimo, bendradarbiavimo su įmonėmis, organizacijomis ir valstybės institucijomis. Taigi, svarbus tampa bendros vertės tarp įmonių ir regionų ar valstybių kūrimas, kuris siejamas su socialinių aspektų įtraukimu į įmonių veiklą (t. y. ĮSA) bei bendros gerovės įmonėms ir bendruomenėms užtikrinimu. Pabrėžtina, kad bendros vertės kūrimas, kaip ir ĮSA diegimas, turi įtakos regiono vystymui bei ekonominiam augimui.

3. ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONO EKONOMINIAM AUGIMUI MODELIO STRUKTŪRA

Mokslinėje literatūroje (Gjølberg, 2009; Skouloudis, 2014; Ćwiklicki ir Jabłoński, 2015) atkreipiamas dėmesys į ryšio tarp ĮSA ir ekonominio augimo egzistavimą. Pažymima, kad ekonominis augimas apima ne tik kiekybinius, bet ir kokybinius aspektus: etiką, pasitikėjimą ir darnumą. Analizuojami ir teoriniai tarpusavio priklausomybės tarp ĮSA ir ekonominio augimo ar plėtros argumentai.

Spence ir Perrini (2010) ir Steurer ir kt. (2012) remdamiesi mokslinė literatūra apie gerovės valstybes ES nares suskirstė į socialinius-ekonominus modelius pagal analizuojamas ĮSA temas. Šie autoriai teigia, kad egzistuoja ĮSA įgyvendinimo skirtumai ne tik tarp tokių regionų kaip JAV, Europa ar Azija, bet taip pat pastebimi ženklūs skirtumai tarp Vakarų ir Rytų Europos ar netgi tarp atskirų valstybių šiuose regionuose. 11 lentelėje pateikiami socialiniai-ekonominiai modeliai ir pagrindiniai bruožai, kuriais remiantis ES valstybės disertacijoje ir buvo suskirstytos į penkis regionus. Šiuose regionuose dėl skirtingos socialinės-ekonominės ideologijos skiriasi ir ĮSA veikla. Toks suskirstymas yra svarbus, nes paaiškina skirtingą įmonių įsitraukimą į socialiai atsakingą veiklą, įvairių skatinimo priemonių taikymą skirtingose ES valstybėse, nors pats ĮSA reglamentavimas ES mastu yra vienodas visoms sąjungą sudarančioms valstybėms.

11 lentelė. Penki socialiniai-ekonominiai Europos modeliai

Modelio pavadinimas	ES valstybės	Pagrindiniai bruožai
Skandinaviškas	Švedija, Suomija, Danija, Olandija	Siekama užtikrinti socialines teises Skatinama socialinių standartų lygybė Universalios socialinės išmokos
Kontinentinis	Vokietija, Prancūzija, Belgija, Austrija, Liuksemburgas	Parama dirbančioms motinoms Socialinių teisių skirtumai Socialinė politika siekiama išsaugoti tradicijas
Anglosaksiškas	JK, Airija	Remiamasi rinkos logika, skatinamas individualus gerovės užtikrinimas Socialinės išmokos nedidelės, dažnai tikrinamos
Viduržemio jūros	Ispanija, Graikija, Italija, Portugalija, Malta, Kipras	Socialinė politika fragmentiška, atsižvelgiama į pajamų šaltinius
Vidurio ir Rytų Europos (arba tarpinis)	Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Vengrija, Čekija, Bulgarija, Rumunija, Slovėnija ir Slovakija	Vystosi nauja socialinė sistema, dideli skirtumai Didėjantis skurdas Socialinės išlaidos nesiekia ES-15 vidurkio

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis R. Steurer ir kt. (2012).

Spence ir Perrini (2010) ir Steurer ir kt. (2012) teigia, kad keturi pirmieji idealaus tipo modeliai susiformavo Europoje 1950 m., o paskutinis tik 2004 m. prisijungus naujoms ES šalims narėms.

Remiantis šiuo suskirstymu, buvo analizuojama valstybėse vykdoma ĮSA veikla ir politikos instrumentai. Nustatyta, kad anglosaksiškam modeliui priskiriamos valstybės labiau įsitraukia į ĮSA veiklą; tai galima paaiškinti liberalia ĮSA prigimtimi. ĮSA remiasi savanoriškais susitarimais, manoma, kad reguliavimas yra nereikalingas. Kontinentiniame modelyje pabrėžiama, kad ĮSA turi remtis tiek savanoriškumu, tiek kai kurios veiklos reglamentavimu, teikiamos socialinės atsakomybės ataskaitos.

ĮSA veikla skandinaviškame modelyje nėra tokia aktyvi kaip anglosaksiškame. Tai galima paaiškinti ideologiniu skirtumu, nes skandinaviškame modelyje pastebima socialinė ekonominė ideologija, o anglosaksiškame liberali ideologija. Skandinaviškame modelyje įmonės ypač glaudžiai siejamos su bendruomenėmis ir bendra šalies gerove bei lygybe, todėl ir ĮSA veikla skiriama bendruomeniškumui stiprinti.

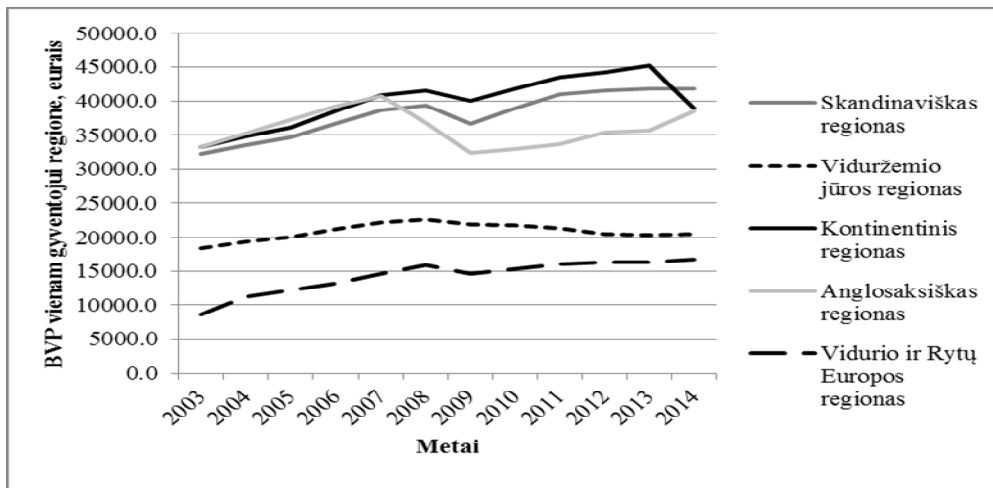
Vidurio ir Rytų Europos modeliui priklausančios valstybės nėra tokios aktyvios ĮSA veikloje, formuojasi tik ĮSA veiklos užuomazgos, kai daugiausia dėmesio skiriama ĮSA koncepcijos žinomumo sklaidai, naudos nustatymui, strategijos formulavimui bei įtraukimo į įmonių veiklą skatinimui. ĮSA investicijos šiame modelyje yra nedidelės, tačiau pastebimas „žaliųjų“ pirkimų skatinimas. Viduržemio jūros modelyje įmonės į ĮSA veiklą įsitraukia panašiai kaip ir Vidurio ir Rytų Europos modelyje. Didžioji ĮSA veiklos dalis šiame modelyje skiriama žinomumo sklaidai, pastebimos ir socialiai atsakingų investicijų užuomazgos. 11 lentelėje pateikiami modeliai disertacijoje yra prilyginami regionams, nes regionu galima apibrėžti teritorinius vienetų, kurie pagal pasirinktą kriterijų skiriasi vienas nuo kito. Kadangi šie modeliai / regionai atspindi teritorinius vienetų ir vienas nuo kito skiriasi socialine-ekonominė ideologija ir ĮSA veiklos laipsniu, toks suskirstymas, disertacijos autorės nuomone, yra tikslingas ir atspindi regiono sampratą.

Išskirti regionai skiriasi ne tik ĮSA įgyvendinimo laipsniu, bet ir ekonominių rodiklių dinamika. Siekiant įvertinti ekonominių rodiklių dinamiką nagrinėjamas BVP vienam gyventojui, tiesioginių užsienio investicijų, inovacijų, užimtumo bei nedarbo rodiklių kitimas regionuose 2003–2014 m. laikotarpiu.

Vienas iš svarbiausių rodiklių, parodančių regiono ekonominį augimą, yra BVP vienam gyventojui rodiklis. Kaip matyti iš 5 pav., analizuojamu laikotarpiu didžiausia BVP vienam gyventojui apimtis tenka kontinentinio regiono gyventojams. Kontinentiniame regione iki 2013 m. BVP vienam gyventojui nuolat didėjo, 2013 m. pasiekta maksimali reikšmė, kai šis rodiklis siekė vidutiniškai 45160 eurų, o 2014 m. fiksuojamas rodiklio sumažėjimas. Skandinaviškame regione BVP vienam gyventojui analizuojamu laikotarpiu didėjo, išskyrus krizinius 2009 m., ir vidutiniškai augo beveik 30 proc. kasmet.

Analizuojant 5 pav. duomenis, galima pastebėti, kad sparčiausiai BVP vienam gyventojui augo Vidurio ir Rytų Europos regione, kuriame šio rodiklio augimas

analizuojamu laikotarpiu sudarė net 96,5 proc. Nors šiame regione BVP vienam gyventojui rodiklis visu nagrinėjamu laikotarpiu buvo pats mažiausias, tačiau dėl sparčiausio augimo greitu metu turėtų pasivyti Viduržemio jūros regiono BVP, tenkančio vienam gyventojui, rodiklį, kuris 2014 m. siekė 20475 eurus. Anglosaksiškame regione pastebimas vienas iš didžiausių BVP, tenkančio vienam gyventojui, rodiklio svyravimas 2003–2014 m. laikotarpiu. Maksimali BVP vienam gyventojui reikšmė pasiekta 2007 m., 2007–2009 m. laikotarpiu fiksuojamas 20 proc. rodiklio mažėjimas, o nuo 2009 m. BVP, tenkantis vienam gyventojui, vėl nuosekliai pradėjo kilti ir 2014 m. beveik pasiekė 2007 m. rodiklio reikšmę.

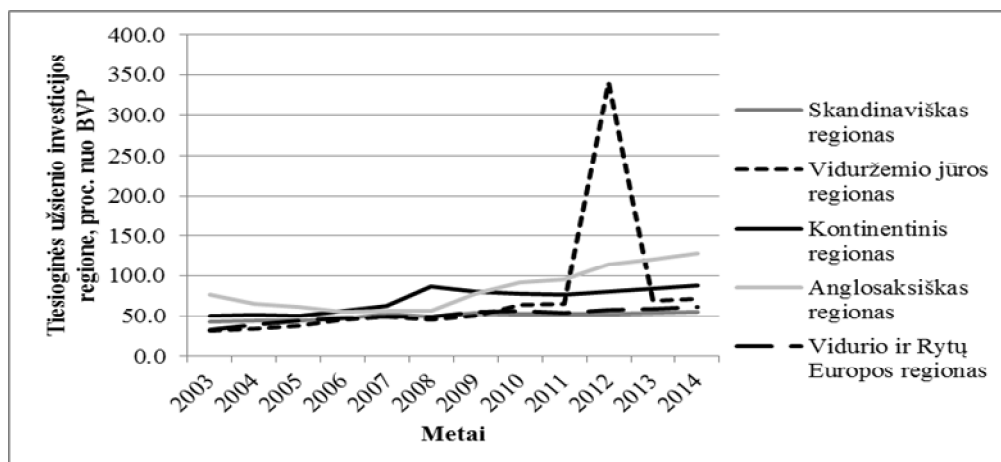
5 pav. BVP vienam gyventojui kitimas regionuose 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat (2016f) duomenimis.

Kitas svarbus ekonominis rodiklis, teigiamai veikiantis regiono ekonominį augimą bei parodantis regioninius skirtumus, yra tiesioginės užsienio investicijos. Siekiant eliminuoti regionus sudarančių valstybių ekonomikų dydžių efektus, buvo pasirinkta nagrinėti ne bendras tiesioginių užsienio investicijų apimtį, o pritrauktų tiesioginių užsienio investicijų proc. nuo BVP rodiklį. Kaip matyti iš 6 pav., daugiausia tiesioginių užsienio investicijų pritraukia anglosaksiško regiono valstybės, šiame regione pastebimas nuoseklus tiesioginių užsienio investicijų proc. nuo BVP augimas nuo 2008 m. Viso laikotarpio metu šis rodiklis anglosaksiškame regione padidėjo 67 proc.

Galima pastebėti, kad tiesioginių užsienio investicijų proc. nuo BVP rodiklis sparčiausiai augo Viduržemio jūros regione, net 127 proc., išskirtinai šiam regionui buvo 2012 m., kai Maltoje (vienoje iš regioną sudarančių valstybių) pritrauktos tiesioginės užsienio investicijos proc. nuo BVP sudarė net 1823 proc. Mažiausias šio rodiklio augimas analizuojamu laikotarpiu fiksuojamas skandinaviškame regione ir siekė vos 32 proc. Dėl tokio nuosaikaus tiesioginių užsienio investicijų proc. nuo BVP rodiklio didėjimo pastebima, kad skandinaviškame regione pritraukiama vos

55 proc. tiesioginių užsienio investicijų nuo BVP. Vidurio ir Rytų Europos regione tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas proc. nuo BVP padidėjo nuo 32,8 proc. laikotarpio pradžioje iki 62 proc. laikotarpio pabaigoje, t. y. fiksuojamas 89 proc. šio rodiklio padidėjimas. Kontinentiniame regione tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas proc. nuo BVP sparčiai didėjo iki 2008 m., o nuo 2008 m. iki laikotarpio pabaigos pastebimas nuosaikis, vos 0,35 proc. augimas.

6 pav. Tiesioginių užsienio investicijų kitimas regionuose 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat (2016g) duomenimis.

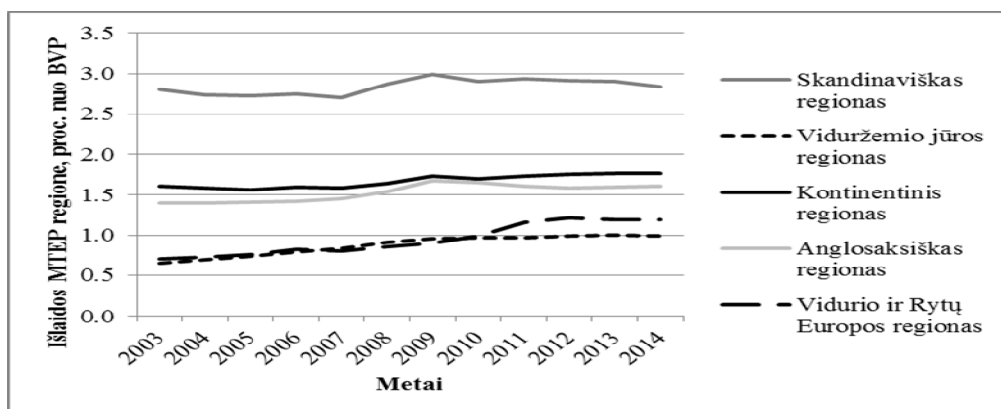
Inovacijos regione parodo regiono inovacinę gebą, technologinę pažangą, technologijų kūrimą ir panaudojimą, be to, turi įtakos regiono ekonominiui augimui ateityje, todėl yra svarbus rodiklis, parodantis ir regioninius skirtumus. Vertinant šio rodiklio dinamiką, galima nuspėti, kaip regionas vystysis ateityje. Inovacijoms įvertinti pasirinktas šis rodiklis: regiono išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP). Šis rodiklis apima sisteminį kūrybinį darbą, siekiant padidinti žmogiškąją kapitalą ir jo panaudojimą praktinėse veiklose. Siekiant eliminuoti regionus sudarančių valstybių ekonomikos dydį, buvo pasirinkta vertinti išlaidas MTEP proc. nuo BVP. 7 pav. pateiktas išlaidų MTEP proc. nuo BVP kitimas regionuose 2003–2014 m. laikotarpiu.

Kaip matyti iš 7 pav., mažiausiai lėšų inovacijoms yra skiriama Viduržemio jūros regione, tačiau pastebimas šio rodiklio didėjimas nuo 0,6 proc. nuo BVP laikotarpio pradžioje iki 1 proc. 2009 m. Vėlesniais metais fiksuojamos tokio pat dydžio (t. y. 1 proc. nuo BVP) išlaidos MTEP. Tačiau vertinant išlaidų MTEP proc. nuo BVP pokytį viso laikotarpio metu, būtina pastebėti, kad šis rodiklis padidėjo 53 proc.

Sparčiausiai išlaidos MTEP veiklai proc. nuo BVP augo Vidurio ir Rytų Europos regione – net 69 proc. Tačiau būtina pastebėti, kad šis rodiklis daugiau nei dviem kartais atsilieka nuo pirmaujančio skandinaviško regiono, kuriame šios

išlaidos sudarė 2,8 proc. nuo BVP (kaip matome, didžiausios išlaidos MTEP veiklai fiksuojamos 2009 m., kai siekė net 3 proc. nuo BVP).

Anglosaksiškame regione išlaidos MTEP proc. nuo BVP didėjo iki 2009 m., kai siekė 1,7 proc., o nuo 2011 m. pastebimas šio rodiklio mažėjimas. Nagrinėjant inovacijų rodiklį kontinentiniame regione, galima pastebėti, kad šis rodiklis vienas iš didžiausių ir siekia 1,8 proc. nuo BVP. Viso analizuojamo laikotarpio metu fiksuojamas 15 proc. rodiklio didėjimas. Apibendrinant išlaidų MTEP proc. nuo BVP kitimą regionuose galima teigti, kad, nors sparčiausiai šis rodiklis didėja Vidurio ir Rytų bei Viduržemio jūros regionuose, išlaidos inovacijoms čia vis dar atsilieka, todėl galima daryti prielaidą, kad ir šių regionų ekonominis augimas nebus toks spartus, koks galėtų būti, jei būtų skiriamos didesnės išlaidos MTEP veiklai.

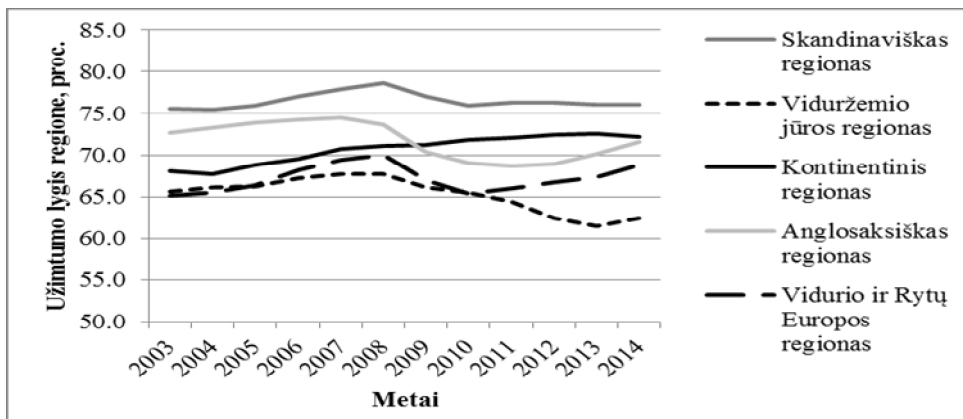
7 pav. Išlaidų MTEP kitimas regionuose 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat (2016c) duomenimis.

8 pav. yra pateiktas užimtumo lygio regionuose kitimas. Šis rodiklis regioninių skirtumų identifikavimui buvo pasirinktas, nes užimtumas labai svarbus regiono ekonominiam augimui: esant aukštesniam užimtumo lygiui regione geriau išnaudojamas turimas žmogiškasis kapitalas bei sukuriama didesnė pridėtinė vertė.

Kaip matyti iš 8 pav., mažiausias užimtumo lygis yra Viduržemio jūros regione, kuriame šis rodiklis visu analizuojamu laikotarpiu mažėjo nuo 65,6 proc. 2003 m. iki 61,4 proc. 2013 m., 2014 m. pastebimas 0,9 proc. užimtumo padidėjimas. Vidurio ir Rytų Europos regione užimtumo lygis didžiausias buvo 2008 m., kai siekė 70 proc., iki 2010 m. šis rodiklis sumažėjo beveik 5 proc., tačiau vėlesniais metais pastebimas užimtumo lygio didėjimas ir laikotarpio pabaigoje fiksuojamas beveik 69 proc. užimtumo lygis šiame regione. Anglosaksiškame regione didžiausias užimtumo lygis buvo 2007 m., kai siekė 74,5 proc. Vėlesniais metais (t. y. iki 2011 m.) pastebimas spartus užimtumo mažėjimas šiame regione, kai šis rodiklis sumažėjo net 5,8 proc. ir siekė vos 68,7 proc. Nuo 2012 m. pastebimas užimtumo lygio didėjimas anglosaksiškame regione, tačiau šis rodiklis vis dar nepasiekė net 2003 m. lygio.

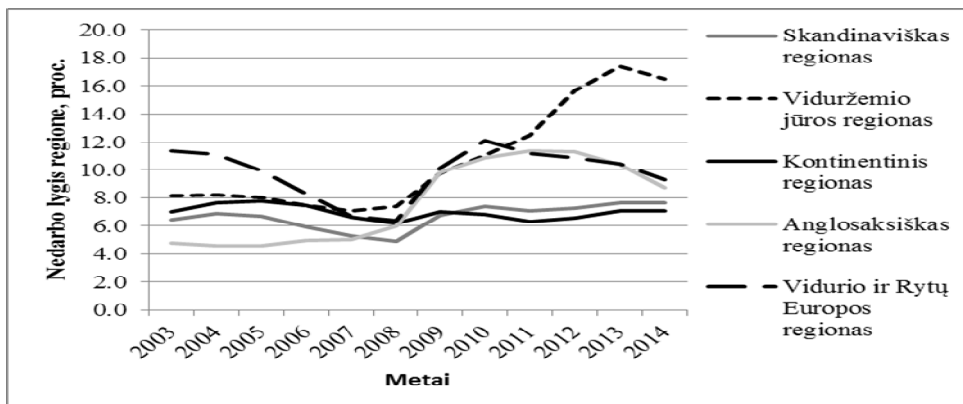
Nuoseklus užimtumo lygio didėjimas visu nagrinėjamu laikotarpiu pastebimas kontinentiniame regione nuo 68,1 proc. 2003 m. iki 72,1 proc. 2014 m. Didžiausias užimtumo lygis pastebimas skandinaviškame regione 2008 m., kai siekė net 78,7 proc. Nuo 2009 m. iki laikotarpio pabaigos užimtumo lygis šiame regione sumažėjo 2,6 proc.

8 pav. Užimtumo lygio regionuose kitimas 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat (2016e) duomenimis.

Kitas svarbus ekonominis rodiklis yra nedarbo lygis, parodantis neišnaudotus regiono pridėtinės vertės kūrimui žmoniškųjų išteklių resursus. Nagrinėjant 9 pav. duomenis, pastebima, kad nedarbo lygis visuose regionuose ypač padidėjo nuo 2008 m. ir tik Vidurio ir Rytų Europos bei anglosaksiškame regionuose šis rodiklis pastaraisiais metais turi mažėjimo tendenciją (Viduržemio jūros regione nedarbo lygis taip pat sumažėjo 2014 m.).

9 pav. Nedarbo lygio regionuose kitimas 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat (2016d) duomenimis.

Kaip matyti iš 9 pav., didžiausias nedarbo lygis yra Viduržemio jūros regione (2013 m. šis rodiklis siekė net 17,4 proc.). Vidurio ir Rytų Europos bei anglosaksiškame regione nedarbo lygis yra panašus, atitinkamai 9,3 ir 8,7 proc. 2014 m. Mažiausias nedarbo lygis yra skandinaviškame ir kontinentiniame regionuose, atitinkamai 7,7 ir 7,1 proc. 2014 m.

Vidurio ir Rytų Europos regionas išsiskiria tuo, kad jame nedarbo lygis lyginant 2003 ir 2014 m., sumažėjo 18 proc., kituose regionuose fiksuojamas nedarbo lygio didėjimas vertinant laikotarpio pradžios ir pabaigos duomenis: 1 proc. nedarbo lygio padidėjimas kontinentiniame regione, 19 proc. nedarbo lygio padidėjimas skandinaviškame regione, 81 proc. nedarbo lygio padidėjimas anglosaksiškame regione bei didžiausias, net 103 proc., nedarbo lygio padidėjimas Viduržemio jūros regione.

Svarbu ne tik įvertinti ekonominių rodiklių dinamiką 2003–2014 m. laikotarpiu regionuose, bet ir suranguoti regionus pagal nagrinėtus rodiklius (t. y. BVP vienam gyventojui, tiesiogines užsienio investicijas, inovacijas, užimtumo bei nedarbo lygius). Rangavimas yra tokia procedūra, kai pačiam svarbiausiam kriterijui suteikiamas aukščiausias rangas, t. y. 1, antram pagal svarbumą – 2 rangas ir t. t. Šis metodas lengvai pritaikomas praktikoje, nes padeda įvertinti, kurie regionai pirmauja pagal išskirtus rodiklius, o kurie atsilieka. Regionai suranguoti remiantis 2014 m. ir 2003–2014 m. laikotarpio rodiklių kitimo duomenimis (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Regionų surangavimas pagal BVP vienam gyventojui, tiesioginių užsienio investicijų, inovacijų, užimtumo bei nedarbo rodiklius 2014 m. ir 2003–2014 m. laikotarpiu

Regionas	2014					2003/2014				
	Inova- cijos	Nedar- bas	Užim- tumas	BVP 1gyv.	TUI	Inova- cijos	Nedar- bas	Užim- tumas	BVP 1 gyv.	TUI
Skandina- viškas regionas	1	2	1	1	5	5	3	3	2	5
Vidurže- mio jūros regionas	5	5	5	4	3	2	5	5	5	1
Kontinen- tinis regionas	2	1	2	2	2	4	2	1	3	3
Anglosak- siškas regionas	3	3	3	3	1	3	4	4	4	4
Vidurio ir Rytų Europos regionas	4	4	4	5	4	1	1	2	1	2

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matyti iš 12 lentelės, skandinaviškas regionas 2014 m. pirmavo pagal daugelį ekonominių rodiklių, t. y. inovacijų, užimtumo lygio, BVP vienam

gyventojui, tačiau labai atsilieka pagal tiesioginių užsienio investicijų rodiklį (užima paskutinę vietą tarp regionų). Vertinant viso laikotarpio dinamiką, galima pastebėti, kad šis regionas atsilieka nuo kitų pagal inovacijų bei pritrauktų tiesioginių užsienio investicijų tempo spartą, t. y. kituose regionuose šie rodikliai didėjo sparčiau.

Kontinentinis regionas buvo antroje vietoje, tik pagal nedarbo lygio rodiklį pirmavo. Nedarbo lygis vertinamas kaip kintamasis, turintis neigiamos įtakos regiono ekonominiam augimui, rangavimo metu, siekiant duomenų palyginamumo, šiam rodikliui buvo suteikta neigiama reikšmė, t. y. jeigu priskirtas 1 rangas, vadinasi, nedarbo lygis šiame regione mažiausias, jei 5 rangas – nedarbo lygis regione didžiausias. Nagrinėjant rodiklių dinamiką analizuojamu laikotarpiu, pastebima, kad kontinentiniame regione sparčiausiai iš visų regionų didėjo užimtumas, o pagal inovacijų rodiklio kitimą regionas užėmė tik 4 vietą.

Anglosaksiškas regionas pagal inovacijų, BVP vienam gyventojui, užimtumo ir nedarbo lygius užima 3 vietą tarp regionų. O tai reiškia, kad pagal analizuotus ekonominius rodiklius yra vidutinis regionas. Tačiau būtina pastebėti, kad pagal tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą anglosaksiškas regionas pirmauja.

Vidurio ir Rytų Europos regionas galėtų būti priskiriamas prie atsiliekančių regionų, nes net pagal 4 rodiklius užima priešpaskutinę vietą, o pagal BVP vienam gyventojui yra 5 vietoje. Tačiau vertinant nagrinėtų rodiklių dinamiką 2003–2014 m. laikotarpiu, pastebima, kad būtent Vidurio ir Rytų Europos regione pastebimas sparčiausias inovacijų, BVP vienam gyventojui didėjimo ir nedarbo lygio mažėjimo tempas. Pagal užimtumo lygio ir tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą šis regionas, vertinant laikotarpio dinamiką, užima 2 vietą.

Prasčiausia padėtis pastebima Viduržemio jūros regione. Šiame regione mažiausi inovacijų ir užimtumo rodikliai bei didžiausias nedarbo lygis. Be to, vertinant rodiklių dinamiką 2003–2014 m. laikotarpiu, pastebima, kad Viduržemio jūros regione nedarbo lygio mažėjimas atsilieka nuo kitų regionų, o užimtumo ir BVP vienam gyventojui rodikliai auga lėčiausiai (pagal šiuos rodiklius regionas ranguojamas paskutinėje vietoje).

Toliau disertacijoje analizuojama ĮSA iniciatyvų diegimo situacija regionuose bei pristatyta ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui modelio struktūra, pasirinkti ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo rodikliai. Empirinio tyrimo rezultatai, siekiant patvirtuoti modelį, pateikiami ketvirtoje disertacijos dalyje.

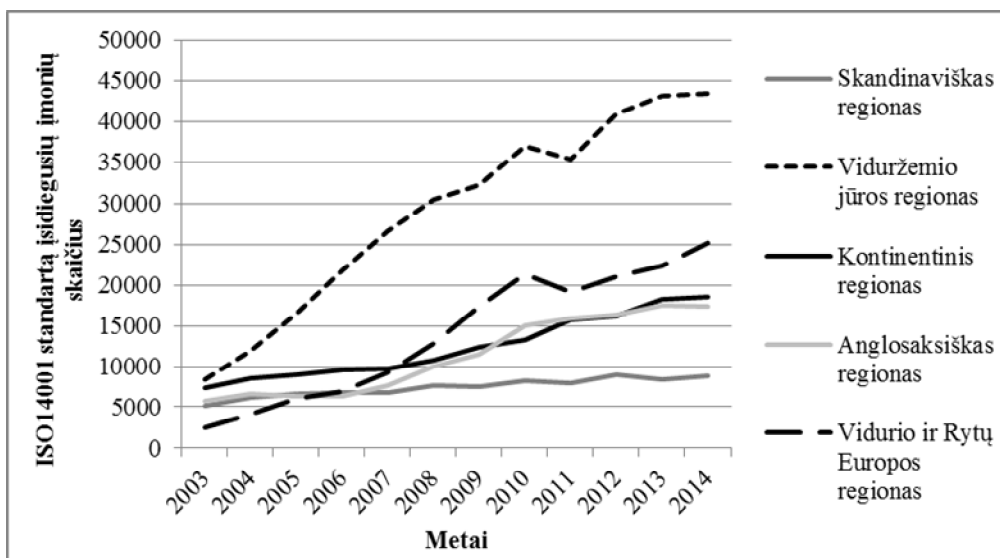
3.1. Įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo regionuose analizė

Šiame disertacijos poskyryje analizuojama ĮSA iniciatyvų diegimo situacija išskirtuose regionuose. 1 disertacijos dalyje buvo konstatuota, kad egzistuoja ženklūs ĮSA diegimo, ĮSA instrumentų populiarumo skirtumai skirtingose pasaulio dalyse, valstybėse bei regionuose. Siekiant išsiaiškinti ĮSA iniciatyvų diegimo skirtumus regionuose, buvo analizuojamas įvairių ĮSA instrumentų įgyvendinimo kitimas tarp regionų įmonių 2003–2014 m. laikotarpiu. Analizuoti šie pagrindiniai ĮSA instrumentai: ISO14001 standartas, GRI gairės, SA8000 standartas, AA1000 standartas, prisijungimas prie JT pasaulinio susitarimo. Nors ISO 26000 standartas

yra skirtas būtent ĮSA, tačiau dėl duomenų stokos regioniniai šio standarto įgyvendinimo skirtumai nebuvo analizuoti.

AA1000 standartą įsidedusių įmonių duomenys yra tik 2014 ir 2015 m. Išanalizavus duomenis buvo nustatyta, kad AA1000 standartą įsidedusių įmonių daugiausia yra įsikūrusių anglosaksiškame regione, 2014 m. tokių įmonių buvo 36, o 2015 jau tik 11. Daroma prielaida, kad dar ne visos įmonės pateikė ataskaitas už 2015 m. Viduržemio jūros regione įmonių, įsidedusių AA1000 standartą, 2014 m. buvo 31, o 2015 m. – 14. Skandinaviškame regione tik 12 proc. įmonių (t. y. 10 įmonių) iš visų 5 regionų įmonių buvo įsidedusios šį standartą 2014 m., 2015 m. taip pat fiksuojamas įmonių skaičiaus sumažėjimas (iki 6 įmonių). Kontinentiniame bei Vidurio ir Rytų Europos regione tik po vieną įmonę yra įsidedusios AA1000 standartą. Galima teigti, kad šio standarto diegimas nėra populiarus regionų įmonėse. Dėl ankstesnių laikotarpių duomenų stokos apibendrinančių išvadų apie tendencijas formuluoti neįmanoma.

10 paveiksle pateikiamas ISO 14001 įsidedusių įmonių skaičiaus kitimas regionuose.

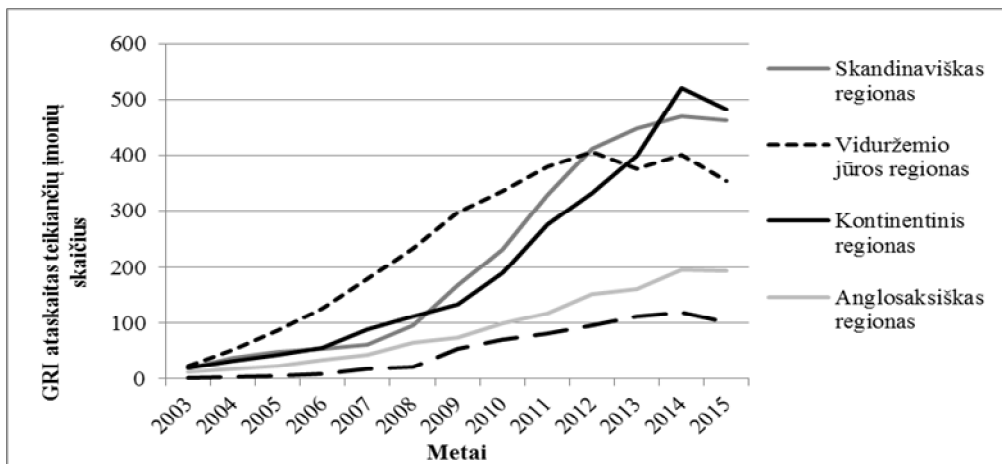
10 pav. ISO 14001 standartą įsidedusių įmonių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ISO Survey (2014) duomenimis.

Kaip matyti iš 10 pav., ISO 14001 standartą įsidedusių įmonių skaičius visuose penkiuose regionuose sparčiai didėjo. Mažiausias įmonių, įsidedusių šį standartą, skaičius pastebimas skandinaviškame regione. Nuo 2003 iki 2014 m. įmonių, įsidedusių ISO 14001 standartą skandinaviškame regione, skaičius padidėjo 0,73 karto, arba kitaip 73 proc. Didžiausias skaičiaus augimas pastebimas Vidurio ir Rytų Europos regione, ISO 14001 standartą įsidedusių įmonių skaičius padidėjo beveik 10 kartų arba 914 proc. Daroma prielaida, kad didžiausias augimas šiame

regione yra dėl to, kad ir valstybių bei įmonių skaičius šiame regione yra didžiausias. Didžiausias ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių skaičius pastebimas Viduržemio jūros regione, kuriame tokių įmonių 2014 m. buvo net 43362. Nuo 2003 iki 2014 m. įmonių, įsdiegusių šį standartą, skaičius padidėjo 4,2 karto. Kontinentiniame ir anglosaksiškame regione įmonių, įsdiegusių ISO 14001 standartą, skaičius padidėjo atitinkamai 1,5 ir 2 kartus bei analizuojamo laikotarpio pabaigoje siekė 18472 ir 17351 įmonių atitinkamai.

11 paveiksle yra pateiktas įmonių, teikiančių GRI ataskaitas, skaičiaus kitimas regionuose 2003–2015 m. laikotarpiu. Kaip matyti iš šio paveikslo, mažiausiai GRI ataskaitų teikia įmonės, priklausančios Vidurio ir Rytų Europos regionui. Būtina akcentuoti, kad pastebimas nuoseklus įmonių, teikiančių šio tipo ataskaitas, skaičiaus didėjimas iki 2014 m. Analizuojamu laikotarpiu ataskaitas teikiančių įmonių skaičius padidėjo 50 kartų nuo 2 (2003 m.) iki 102 (2015 m.). Pažymėtina, kad tarp įmonių, teikiančių GRI ataskaitas, dominuoja didelės ir tarptautinės kompanijos.

11 pav. GRI ataskaitas teikiančių įmonių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2015 m.

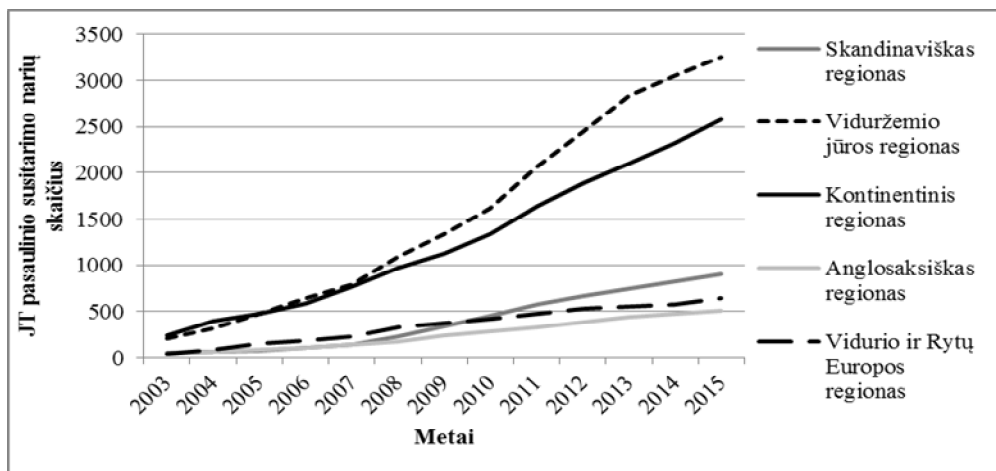
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis GRI Reporting (2016) duomenimis.

Anglosaksiškame regione veikiančios įmonės GRI ataskaitas teikia panašiu tempu kaip ir Vidurio bei Rytų Europos regione. Egzistuoja ženklus atotrūkis nuo kitų trijų regionų įmonių. Anglosaksiško regiono įmonių, teikiančių GRI ataskaitas, skaičius analizuojamu laikotarpiu augo lėčiausiai, t. y. beveik 14 kartų. Toks pats augimo tempas fiksuojamas ir Viduržemio jūros regione.

Iki 2011 m. Viduržemio jūros regione buvo fiksuojamas didžiausias įmonių, teikusių GRI ataskaitas, skaičius, t. y. 379 įmonės. Nuo 2012 m. pastebimas skaičiaus svyravimas bei GRI ataskaitų teikimo mažėjimo tendencija. Šis regionas išsiskiria ir tuo, kad tarp įmonių, teikiančių GRI ataskaitas, 23,5 proc. sudaro mažos ir vidutinės privačios įmonės, didelės įmonės 62,6 proc., o tarptautinėms korporacijoms tenka beveik 14 proc.

Daugiausiai įmonių, teikiančių GRI ataskaitas, yra skandinaviškame regione ir kontinentiniame regione. Šiuose regionuose įmonių skaičius padidėjo atitinkamai 23,4 ir 23,1 karto. 2014 m. įmonių, priskiriamų kontinentiniam modeliui, teikusių ataskaitas, skaičius buvo didžiausias ir siekė 521, 2015 m. pastebima skaičiaus mažėjimo tendencija. Kontinentiniame regione sparčiausias skaičiaus augimas užfiksuotas 2012 ir 2014 m. Skandinaviškame regione augimas buvo nuosaikus. Analizuojant įmones, teikusias GRI ataskaitas, nustatyta, kad tiek skandinaviškame, tiek kontinentiniame regione dominavo didelės įmonės, atitinkamai 57,8 ir 51,4 proc., bei tarptautinės kompanijos, atitinkamai 30 ir 28,7 proc. Mažų ir vidutinių įmonių skaičius nebuvo toks ženklaus, šios įmonės sudaro atitinkamai po 12 ir 19,8 proc. tarp įmonių, teikusių ataskaitas 2014 m.

Prie JT pasaulinio susitarimo prisijungusių įmonių skaičiaus kitimas 5 regionuose pateiktas 12 paveiksle. Kaip matyti iš šio paveikslo, įmonių, prisijungusių prie JT pasaulinio susitarimo, skaičius augo nuosekliai. Vidurio ir Rytų Europos regione bei anglosaksiškame regione pastebimas mažiausias įmonių, dalyvaujančių šioje iniciatyvoje, skaičius, atitinkamai 644 ir 511 įmonės 2015 m. Būtina pastebėti, kad fiksuojamas antras pagal spartumą JT pasaulinio susitarimo narystės skaičiaus augimas būtent Vidurio ir Rytų Europos regione, kai įmonių, tapusių pasaulinio susitarimo narėmis, skaičius išaugo net 15 kartų.

12 pav. Jungtinių Tautų pasaulinio susitarimo narių skaičiaus kitimas regionuose 2003–2015 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis JT pasaulinio susitarimo (2016) duomenimis.

Skandinaviškame regione įmonių, tapusių pasaulinio susitarimo narėmis, skaičius analizuojamu laikotarpiu didėjo sparčiausiai – beveik 19 kartų, tačiau šis augimas nebuvo pakankamas norint prisivytį du lyderiaujančius pagal šį rodiklį regionus – kontinentinį ir Viduržemio jūros regionus. Pažymėtina, kad daugiausiai įmonių, tapusių JT pasaulinio susitarimo narėmis, yra Viduržemio jūros regione, kuriame tokių įmonių buvo 3254 2015 m. pabaigoje. Šiame regione įmonių,

prisijungusių prie JT pasaulinio susitarimo, skaičius analizuojamu laikotarpiu išaugo beveik 15 kartų. Kontinentiniame regione įmonių skaičius augo nuosaikiau – beveik 10 kartų. Pažymėtina, kad šio regiono įmonių skaičiaus augimas buvo lėčiausias, tačiau bendras skaičius buvo didesnis už skandinavisko, Vidurio ir Rytų Europos bei anglosaksiško regiono rodiklius.

Analizuojant SA8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus kitimą 2003–2015 m. bei pasiskirstymą regionuose buvo nustatyta, kad šio standarto diegimas įmonėse nėra labai populiarus. Mažiausiai įmonių, įsidiegusių SA8000 standartą, yra anglosaksiškame regione ir šis skaičius 2015 m. siekė tik 10. Analizuojamu laikotarpiu įmonių, įsidiegusių šį standartą, skaičius padidėjo 9 kartus (laikotarpio pradžioje tik 1 įmonė buvo įsidiegusi SA8000 standartą anglosaksiškame regione). Skandinaviskame regione įmonių, įsidiegusių SA8000 standartą, taip pat nėra daug – vos 12 tokių įmonių buvo 2015 m. pabaigoje (2003 m. taip pat buvo tik viena įmonė). Kontinentiniame regione analizuojamu laikotarpiu yra fiksuojamas 17 kartų įmonių, įsidiegusių šį standartą, skaičiaus augimas nuo 1 įmonės 2003 m. iki 18 įmonių 2015 m.

Vidurio ir Rytų Europos regione fiksuojamas vienas iš sparčiausių įmonių, įsidiegusių SA8000 standartą, skaičiaus augimas – 214 kartų (laikotarpio pradžioje nė viena įmonė nebuvo įsidiegusi SA8000 standarto, o pabaigoje tokių įmonių buvo 214). Būtina pabrėžti, kad įmonės šiame regione standartą pradėjo diegti tik nuo 2006 m. Analizės metu taip pat buvo nustatyta, kad Viduržemio jūros regiono įmonės aktyviausiai diegia SA8000 standartą, buvo nustatytas beveik 50 kartų augimas. 2003 m. Viduržemio jūros regione šį standartą buvo įsidiegusios 24 įmonės, o laikotarpio pabaigoje jau 1221 įmonė arba kitaip 83 proc. visų įmonių, įsidiegusių SA8000 standartą analizuojamuose penkiuose regionuose. Dėl tokių ženklų regioninių skirtumų diegiant šį standartą, grafinis skaičiaus kitimo vaizdavimas analizuojamu laikotarpiu nebuvo pateiktas.

Toliau disertacijoje pateikiama ĮSA indekso skaičiavimo metodika. Šis indeksas yra skaičiuojamas norint įvertinti ir palyginti valstybes bei regionus pagal jose įsteigtų įmonių įsitraukimą į socialiai atsakingą veiklą.

3.2. Įmonių socialinės atsakomybės indekso skaičiavimo metodika

Nacionalinę ĮSA indekso skaičiavimo metodiką pirmą kartą pateikė Gjølberg 2007 m., vėliau šis indeksas buvo skaičiuotas 2009 m. Šis indeksas svarbus norint įvertinti valstybes pagal ĮSA praktiką ir veiklą bei atskleisti netolygumus bei nacionalinius įmonių įsitraukimo į socialiai atsakingą praktiką ypatumus.

ĮSA indekso regionuose bei regionus sudarančiose valstybėse (norint nustatyti bendras tendencijas) skaičiavimui buvo naudojama 1 formulė, kurią pirmą kartą pateikė bei pritaikė Gjølberg (2009) pasirinktų pasaulio valstybių atveju.

ĮSA indeksas sukurtas remiantis nusistovėjusiomis tarptautinėmis iniciatyvomis ir reitingais, o instrumentai gali būti sugrupuoti į keturias grupes: socialiai atsakingi investiciniai reitingai; pasaulinės ĮSA iniciatyvos; ĮSA apskaitos ir atskaitomybės sistemos; valdymo sistemos standartai.

$$ISA \text{ indeksas} = \sum_{i=1}^{15} \frac{\left(\frac{Instrumentas_{regione}}{Instrumentas_{bendrai}} \right)}{\left(\frac{BVP_{regiono}}{BVP_{bendras}} \right)} \quad (1)$$

čia:

$Instrumentas_{regione}$ – ĮSA instrumentą įdiegusių įmonių skaičius atskirame regione.

$Instrumentas_{bendrai}$ – ĮSA instrumentą įdiegusių įmonių skaičius visuose regionuose.

$BVP_{regiono}$ – regione sukurtas bendras vidaus produktas.

$BVP_{bendras}$ – bendras vidaus produktas, sukurtas visuose regionuose.

ĮSA indeksui skaičiuoti disertacijoje naudojama ta pati Gjølberg (2009) pateikta formulė (žr. 1 formulę), tačiau įtrauktas didesnis ĮSA instrumentų skaičius. 13 lentelėje yra pateikiami ĮSA indekso skaičiavimo mokslininkų darbuose (Gjølberg, 2009; Skouloudis, 2014) bei disertacijoje skirtumai.

13 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės indekso skaičiavimo palyginimas

Autorius	Valstybės	Valstybių atrankos kriterijai	ĮSA instrumentai
Gjølberg (2007; 2009)	ĮSA indeksas skaičiuotas 20 valstybių atveju	Atrinktos pagal ekonomikos dydį Vertinama pagal BVP, išreikštą Perkamosios Galios Standartu	Įtraukti 9 instrumentai: Dow Jones Sustainability Indeksas; FTSE4Good Indeksas; Global 100; Jungtinių Tautų pasaulinis susitarimas; pasaulio verslo darnaus vystymosi tarybos (WBCSD) narių skaičius; GRI gairės; KPMG's apklausa apie atsakingas ataskaitas; ISO 14001 standartu; SustainAbility 100 (100 geriausių darnumo ataskaitų)
Skouloudis (2014)	ĮSA indeksas skaičiuotas 86 valstybių atveju	Nepateikti atrankos kriterijai	Indeksas papildytas 7 instrumentais: ECPI ESG indeksu; MSCI World ESG indeksu; etiškiausių pasaulio įmonių sąrašas; pasaulio klimato kaitos (CDP) ataskaita; SA 8000 standartu; OHSAS 18001 standartu; GHG ataskaita
Disertacijos autorė	28 Europos Sąjungos valstybės bei 5 regionai (valstybės suskirstytos į regionus remiantis socialine-ekonomine ideologija ir ĮSA veiklos aktyvumu)	Būti prisijungusios prie Europos Sąjungos	Įtraukta 15 instrumentų, sugrupuotų į keturias grupes. Detalesnis į ĮSA indekso skaičiavimą įtrauktų ĮSA instrumentų sąrašas bei jų paaiškinimai pateikti 16 priede.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matyti iš 13 lentelės, Gjølberg (2009) ĮSA indeksą skaičiavo 20 valstybių atveju, valstybės buvo atrinktos pagal ekonomikų dydį. Į indekso skaičiavimą buvo įtraukti 9 ĮSA instrumentai. Skouloudis (2014) ĮSA indekso skaičiavimuose rėmėsi 16 instrumentų duomenimis iš 86 pasaulio valstybių, tačiau nėra aiškūs valstybių atrankos kriterijai. Pažymėtina, kad šių mokslininkų skaičiavimuose nebuvo atsižvelgiama į tai, kad valstybėse yra skirtinga socialinė-ekonominė sistema, turinti įtakos ĮSA iniciatyvų įgyvendinimui, skiriasi valstybių vyriausybių vykdoma politika ĮSA skatinimo atžvilgiu bei valstybių ekonominis išsivystymas. Be to, ĮSA indeksas nebuvo skaičiuotas regionų atveju.

Visi į ĮSA indekso skaičiavimą įtraukti instrumentai ir jų paaiškinimai pateikti 16 priede. ĮSA indeksas buvo skaičiuotas 2014 m. dėl 2015 m. duomenų apie ISO 14001 standartą įsidiegusias įmones stokos. Be to, ĮSA indeksas buvo skaičiuojamas tiek valstybių, įeinančių į regioną, atveju, tiek ir atskiro regiono atveju. ĮSA indeksų regionuose ir juos sudarančiose valstybėse skaičiavimo rezultatai pateikti 4.1. disertacijos dalyje.

3.3. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonomiam augimui vertinimo modelis

Įvairių ekonominių mokyklų (klasikinė, neoklasikinė, liberali ir neoliberali) atstovai analizavo ekonominio augimo veiksnius ir kliūtis bei nustatė, kad šį procesą paaiškinti yra labai sudėtinga. Be to, socialiniai-ekonominiai procesai vyksta skirtingose valstybėse ir ekonominį augimą lemia skirtingi veiksniai. Tradiciniai barjerai, tokie kaip žemės ištekliai, darbuotojai ir fizinis kapitalas, analizuojami klasikinės ekonomikos modeliuose, buvo papildyti moderniomis sąlygomis, tokiomis kaip darbuotojų kvalifikacija (žmogiškasis kapitalas) bei egzogeniniais ir endogeniniais žinių ir technologijų kintamaisiais (Ćwiklicki ir Jabłoński, 2015).

Regionų ekonomikos augimui vertinti naudojami skirtingi matavimo metodai. Vieni (Cuaresma ir kt., 2014) naudoja Bajeso vidurkio modelį, kiti (Krumplytė ir Rimkevičienė, 2004; Palevičienė ir kt., 2014; Palevičienė ir Dumčiuvienė, 2015) akcentuoja klasterinės ir faktorinės analizės tinkamumą regioninių skirtumų tyrimams. Martišius ir Kėdaitis (2011, 2013), Asteriou ir kt. (2014), Pellegrini ir kt. (2012) kaip vieną iš tinkamiausių metodų įvertinti įvairių veiksmų įtaką regionų ekonomiam augimui siūlo naudoti regresinę analizę.

Pasak Cuaresma ir kt. (2014), regionų ekonomikos augimui vertinti dažnai naudojami Bajeso vidurkio modelis (angl. *Bayesian model averaging*), Bajeso klasikiniai vidurkio įverčiai (angl. *Bayesian averaging of classical estimates* – BACE), šis metodas remiasi mažiausių kvadratų vertinimu ir imtyje dominuoja modelio koeficientai, tiesiogiai susiję su Bajeso informacijos kriterijumi (angl. *Bayesian information criterion* – BIC). Pasak Martišiaus ir Kėdaičio (2011), Bajeso teorema leidžia įvertinti kažkokios prielaidos tikimybės dydį po to, kai jau buvo gautas konkretus bandymo rezultatas.

Krumplytė ir Rimkevičienė (2004) teigia, kad regionus galima vertinti kompleksiskai panaudojant rangavimo ir klasterinės analizės metodologijas.

Ranguojant pagal kiekvieno nagrinėjamo rodiklio reikšmes regionai išdėstomi nuo geriausiai įvertinto (pirmas rangas) iki blogiausiai įvertinto, t. y. sudaroma ranžiruota eilutė, kurioje skaitmeninės charakteristikos, apibūdinančios tam tikrą regiono socialinį ekonominį aspektą, yra išdėstomos nuosekliai didėjančia tvarka, kai rodiklio reikšmių didėjimas rodo gerėjančią situaciją (šis metodas buvo pritaikytas 3.1. disertacijos dalyje).

Kitas būdas įvertinti regionų socialinius-ekonominius rodiklius yra atlikti *klasterinę analizę*, kai nustatomi objektų panašumai ir objektai suskirstomi į klasterius (t. y. panašių objektų grupes). Šios analizės tikslas yra suskirstyti objektus taip, kad skirtumai klasterių viduje būtų kuo mažesni, o tarp klasterių kuo didesni. Šioje disertacijoje ES valstybės buvo suskirstytos į klasterius, remiantis socialine-ekonominė ideologija. Dažniausiai klasterių grupavimui naudojami šie panašumo matai:

- metriniai atstumo matai. Tai tokie matai, kai objektus charakterizuojantys požymiai yra matuojami pagal intervalų ar santykių skalę. Naudojami Euklido, Euklido atstumo kvadratų, Minkovskio, Manheteno, Čebyšovo, vektorių kampo kosinuso ir Mahalanobio atstumo kvadratų matai;
- koreliacijos koeficientai. Retai naudojami kiekybinių duomenų panašumui nustatyti dėl neįtakos kintamųjų reikšmių išsibarstymui ir poslinkiui, aiškos statistinės prasmės nebuvimo ir pan.
- asociatyvumo koeficientai. Naudojami nustatant panašumus, kai duomenys yra kokybiniai, bei sudarant pavadinimų ir rangų matavimo skales.

Klasterinės analizės metodai yra skirstomi į hierarchinius ir nehierarchinius metodus. Atliekant klasterinę analizę nehierarchiniu būdu dažniausiai yra taikomas k-vidurkių metodas, kai klasterių skaičių reikia nustatyti iš anksto. Krumplytė ir Rimkevičienė (2004) klasterinę analizę pritaikė vertindamos Lietuvos regionų ekonominius-socialinius skirtumus bei naudojo hierarchinius jungimo metodus ir pateikė regionų grupavimo dendogramas (t. y. grupavimo proceso schemą vaizduojančius grafikus), pritaikydamos vienetinės jungties ir Vordo metodus. Šie analizės metodai leido įvertinti regionų panašumus ir jų hierarchiškumą. Palevičienė ir Dumčiuvienė (2015) klasterių išskyrimui ES valstybių viduje pritaikė hierarchinės bei k-vidurkių klasterinės analizės metodus. Hierarchinės klasterinės analizės metodas buvo pritaikytas ir Palevičienės ir kt. (2014) analizuojant Lietuvos socialinę politiką Europos socialinio modelio kontekstu. Disertacijos autorės nuomone, klasterinės analizės metodas nėra tinkamas siekiant įvertinti, ar įmonių socialinė atsakomybė turi įtakos regiono ekonominiui augimui. Ši analizė leistų tik sugrupuoti regionus pagal atskirus kriterijus į klasterius, bet ne įvertinti, kokią įtaką atskiri veiksniai turi regiono ekonomikos augimui. Šis metodas būtų tinkamas, jei disertacijos siekis būtų suklasifikuoti ES valstybes pagal pasirinktus kriterijus į

klasterius, kurių viduje skirtumai tarp valstybių būtų mažiausi, o tarp skirtingų klasterių didžiausi.

Palevičienė ir Dumčiuvienė (2015) analizuodamos socialinius-ekonominius ES regionų skirtumus taikė du metodus: faktorinę analizę ir pagrindinių komponentių analizę (angl. *principal components analysis*) arba kitaip komponentinę analizę. Kaip pagrindinį šių dviejų metodų taikymo skirtumą nurodė, kad faktorinės analizės tikslas yra nustatyti latentinius kintamuosius, kurie prisideda prie bendros dispersijos, o pagrindinių komponentių analizės tikslas yra transformuoti kintamuosius į svertinius linijinius šių kintamųjų derinius.

Faktorinę analizę, Martišiaus ir Kėdaičio (2013) teigimu, padeda nagrinėti ir išskirti reiškinių dėsningumus ir struktūrą. Įvairūs reiškiniai turi savo kitimo šablonus, kurie yra susieti tarpusavio ryšiais. Pažymėtina, kad faktorinė analizė neturi vienintelio sprendinio, o koreliacinę matricą galima pavaizduoti faktoriais be galo daug būdų. Kaip vienas iš šio metodo trūkumų, disertacijos autorės nuomone, yra tai, kad faktorinė analizė nėra vienas metodas, ją sudaro skirtingi modeliai, iš kurių dažniausiai yra naudojami šie: pagrindinių komponentių analizė, pagrindinė faktorinė analizė, kanoninė faktorinė analizė, alfa faktorinė analizė. Akcentuotina, kad visi šie modeliai remiasi faktorių svorių matricos apskaičiavimu. Be to, metodo pasirinkimą dažniausiai lemia skaičiavimo patogumas bei tyrėjo prielankumas vienam iš metodų. Faktorinės analizės metodas pasižymi ir trūkumais: sudėtingi matematiniai skaičiavimai, specialūs terminai (bendrieji ir specifiniai faktoriai, komponentai, tikrinės vertės, svoriai ir sukimai), rezultatų suvestinės užima keletą puslapių ir jų analizei sugaištama daug laiko. Pateikiant faktorinės analizės aprašus tenka įvertinti ir pagrįsti šių metodų taikymo galimybes ir ypatybes, matematinių modelių veikimo principus, o rezultatų interpretacija nėra paprasta ir vienareikšmė. Faktorinės analizės metodas taikomas tiriant veiksmų tarpusavio ryšius ir klasterių išskyrimą bei apibrėžimą (Martišius, Kėdaitis, 2013).

Komponentinės analizės esmė, Martišiaus ir Kėdaičio (2013) teigimu, yra tiesioginės požymių koreliacinės matricos išskaidymas į daugybę ortogonalų komponentų, kurių skaičius yra lygus į analizę įtrauktų pradinių rodiklių skaičiui. Dažniausiai taikoma komponentinės analizės procedūra – pagrindinių ašių metodas, kuris turi nemažai faktorinės analizės bruožų, t. y. pagrindiniai komponentai gali būti nagrinėjami ne visi, bet tik jų dalis. Pabrėžtina, kad, norint tiksliai aprašyti pirminių rodiklių koreliacijas, į modelį būtina įtraukti visus komponentus. Martišiaus ir Kėdaičio (2013) teigimu, kai kurie autoriai komponentinę analizę mano esant ne savarankiška analizės šaka, o atskiru faktorinės analizės atveju dėl pastebimų panašumų. Tačiau pastebimi ir skirtumai. Išskirtini tokie komponentinės analizės skirtumai nuo faktorinės: naudojama ortogonalios transformacijos nekoreliuotiems kintamiesiems gauti; nekeliamos išankstinės prognozės; nesumažina kintamųjų skaičiaus; metodas orientuotas į dispersijas, o ne koreliacijas ir kovariacijas; modelis yra tiesinis ir adityvus, nėra keliama hipotezių; daugelis komponentinės analizės skaičiavimo procedūrų yra daug paprastesnės nei faktorinės analizės.

Statistinės analizės teorijoje (Martišius ir Kėdaitis, 2013) išskiriamas ir daugiamačių skalių modelis – tikslingas objektų išdėstymas daugiamatėje erdvėje. Daugiamatės skalės yra suprantamos kaip matematinių procedūrų visuma, kuri yra skirta atskleisti latentinę arba nematomą duomenų struktūrą. Pažymėtina, kad šis metodas iš esmės yra panašus į klasterinės, faktorinės ir pagrindinių komponentių analizės metodikas. Šis metodas daugiau taikomas rinkodaroje, t. y. kur reikia suprasti respondentų pasirinkimus ir motyvus. Kadangi šio metodo panaudojimo, siekiant įvertinti įmonių socialinės atsakomybės įtaką regiono ekonominiam augimui, tikslingumo nėra, todėl plačiau disertacijoje analizuojamas nebus.

Vienas iš dažniausiai socialiniuose moksluose naudojamų metodų, siekiant analizuoti ekonominius procesus ir nustatyti sąsajas, yra *ekonometrinis modeliavimas*. Martišius ir Kėdaitis (2011) ekonometrinį modelį apibrėžia kaip analitinę išraišką, kai viena lygtimi ar jų sistema yra užfiksuojami esminiai ūkinių procesų, juos apibūdinančių rodiklių ryšiai ir dėsningumai. Šis metodas padeda atskleisti nagrinėjamo ekonominio rodiklio susiformavimo mechanizmą, kiekybiškai apibūdinti reiškinių priklausomybę nuo konkrečių veiksnių bei išnagrinėti pačių veiksnių sąveiką. Pabrėžtina, kad ekonometrinis modeliavimas leidžia išsamiau parodyti analizuojamų rodiklių priklausomybę ir kaitą, nes yra įvertinama ne tik sąveika, bet ir jos laipsnis. Be to, leidžia analizuojamų rodiklių priklausomybę įvertinti kiekybiškai. Šiam tikslui yra naudojama regresinė analizė, kuri padeda matematinės lygties ar lygčių sistema užrašyti veiksnių įtaką nagrinėjamam ekonominiam reiškiniui.

Regresinius modelius, aiškindami pajamų nelygybės ir globalizacijos ryšį, naudojo Asteriou ir kt. (2014). Regresijos metodą taikė darydami prielaidą apie kintamųjų homogeniškumą, vertindami stacionarų bei atsitiktinį poveikį bei pateikė tris regresinius modelius (iš pirmojo modelio eliminavo didelio poveikio neturinčius kintamuosius, taip buvo sudarytas antrasis regresinis modelis, vėliau iš jo vėl buvo eliminuoti didesnio poveikio neturintys kintamieji, kol liko tik kintamieji, turintys didžiausią įtaką pajamų nelygybei). Pellegrini ir kt. (2012) regresinius modelius pasitelkė vertindami ES regioninės politikos įtaką ekonominiam augimui.

14 lentelėje yra pateiktas dažniausiai regioniniuose tyrimuose naudojamų metodų palyginimas.

14 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio kintamieji

Metodas	Privalumai	Trūkumai
Bajeso vidurkio modelis	Galima įvertinti prielaidos tikimybės dydį Remiasi mažiausių kvadratų vertinimu	Modelio koeficientai tiesiogiai susiję su Bajeso informacijos kriterijumi Prielaidos tikimybės dydis vertinamas tik gavus konkrečius bandymo rezultatus
Rangavimo metodas	Galima suranguoti regionus nuo geriausio iki blogiausio pagal pasirinktą kriterijų	Reikia ranguoti pagal kiekvieną kriterijų Neįvertina kintamųjų tarpusavio ryšio bei ekonominių procesų

14 lentelės tęsinys		
Klasterinė analizė	Klasteriuose objektai panašūs Galima klasterių skaičių pasirinkti iš anksto	Neįvertina ekonominių procesų Priklausomybė neįvertinama kiekybiškai
Faktorinė analizė	Platus pritaikymas Išskirti komponentai netiesiogiai apibūdina nagrinėjamo proceso sklaidą Padeda nagrinėti ir išskirti reiškinio dėsningumus ir struktūrą	Nėra vieno metodo Sudėtingi matematiniai skaičiavimai Didelė rezultatų suvestinės apimtis Rezultatų interpretacija nėra paprasta ir vienareikšmė
Komponentinė analizė	Naudojama nekoreliuotiems kintamiesiems gauti Pradiniams rodikliams nekeliamos išankstinės prognozės Modelis yra tiesinis Skaičiavimo procedūra paprastesnė nei faktorinės analizės	Matoma kaip faktorinės analizės sudėtinė dalis
Ekonometrinis modeliavimas	Galima išanalizuoti ekonominius procesus ir nustatyti sąsajas Leidžia įvertinti rodiklių priklausomybę bei ją įvertinti kiekybiškai	Neaiškus priežastingumo ryšys Sudarant regresines lygtis reikia eliminuoti kintamuosius, neturinčius didelės įtakos

Šaltinis: sudaryta autorės.

Apibendrinant galima teigti, kad, vertinant regionų socialinius-ekonominius rodiklius, jų dinamiką, dažniausiai naudojamas klasterinės analizės metodas, Bajeso metodas, faktorinė analizė ar ekonometrinis modeliavimas, pasitelkiant regresinės analizės metodus.

Disertacijoje ekonometrinis modelis yra sudarytas plačiausiai paplitusiu būdu, t. y. naudojant koreliacinę-regresinę analizę ir statistinių išvadų teorijas. Regresinė analizė yra statistinis metodas, kai naudojant matematinę procedūrą yra gaunama lygtis arba jų sistema, įvertinanti vieno ar daugiau veiksnių įtaką nagrinėjamam reiškiniui. Turint matematinę priklausomybės lygtį ar lygčių sistemą galima matematiškai aprašyti nagrinėjamo reiškinio priklausomybę nuo jį lemiančių veiksnių, nes konkreti regresijos ryšio matematinė lygtis leidžia gauti ekonominės analizės išvadoms naudingus rodiklius, t. y. ryšio ženklą (nurodama, ar ryšys yra teigiamas, ar neigiamas) bei įtakos pobūdį (tiesioginė ar netiesioginė įtaka; naudojantis statistinių išvadų teorijomis, galima atrinkti, kurie veiksniai turi daugiau įtakos, ir tik juos įtraukti į regresines lygtis), nustatyti nagrinėjamą ekonominį procesą veikiančius bei jam esminio poveikio nedarančius veiksnius.

Modeliavimo procesas apima keletą etapų: kintamųjų pasirinkimą, tarp jų egzistuojančių ryšių nustatymą, tiesinės regresinės lygties sudarymą bei jos tinkamumo įvertinimą. Siekiant empiriškai patikrinti teorinę hipotezę apie ryšio tarp regiono ekonominio augimo ir ĮSA egzistavimą, atliekamas statistinis tyrimas. Skaičiuojami koreliacijos koeficientai tarp kintamųjų, t. y. ekonomikos išsivystymo lygio ir ekonomikos augimo bei ĮSA naudojimo intensyvumo regionuose. Norint nustatyti kintamųjų statistinį reikšmingumą skaičiuojamas Stjudento t-pasiskirstymas ir reikšmingumo lygmens rodiklis (skaičiavimai ir gauti rezultatai

pateikiami 4.2. disertacijos dalyje). Antrajame etape atliekama *koreliacinė analizė*, t. y. tiesinio ryšio tarp dviejų veiksnių egzistavimo tyrimas. Koreliacijos koeficientas skaičiuojamas pasitelkiant transformuotus duomenis. Modelio verifikavimo procese įvertinama ir autokoreliacijos galimybė, t. y. nagrinėjamų veiksnių įtaka rezultatiniam rodikliui (BVP vienam gyventojui regione) pasireiškia ne iš karto, o tik po tam tikro laikotarpio, todėl skaičiuojami autokoreliacijos koeficientai dviem ankstesniems laikotarpiams. Trečiajame etape yra sudaroma *tiesinė regresinė lygtis* ir įvertinamas jos tinkamumas.

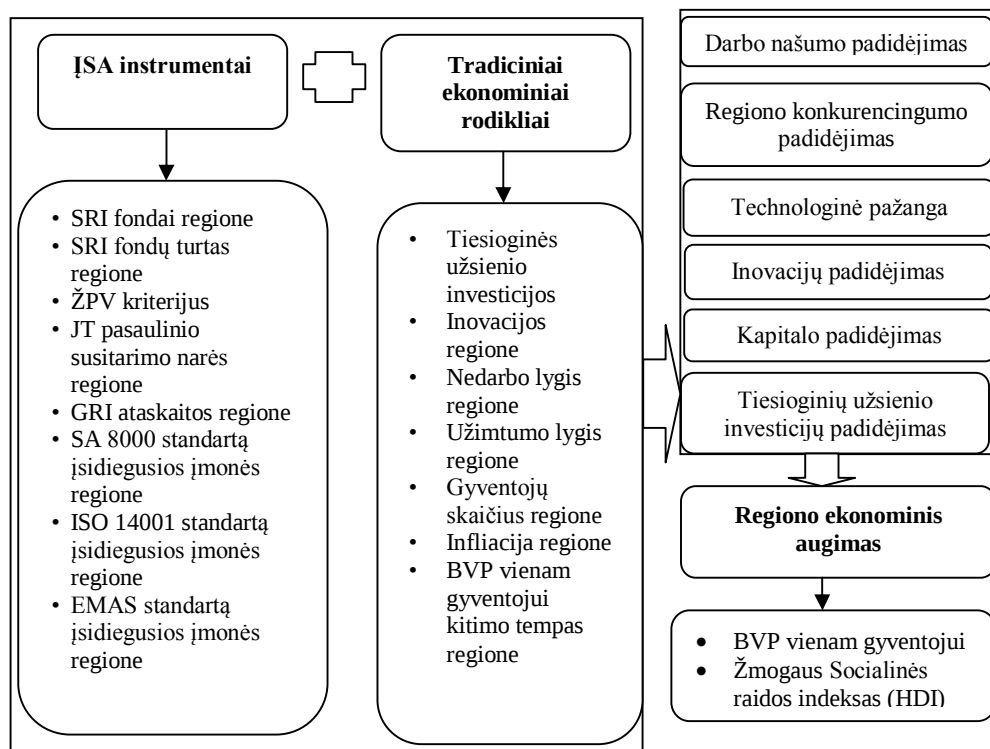
Ekonomikos augimo ir išsivystymo vertinimui buvo atsižvelgiama į du rodiklius:

1. BVP, tenkanti vienam gyventojui, kuris parodo ekonominį augimą.
2. Žmogaus socialinės raidos indeksą (angl. *human development index* – HDI), kuris atspindi nepiniginį ekonomikos augimo aspektą.

Šie du rodikliai, vertinantys regiono ekonominį augimą, buvo pasirinkti dėl keleto priežasčių. Pirma, nors mokslinėje literatūroje (Slesnick, 1998; Ng, 2003; Lawn, 2003; Kubiszewski ir kt., 2013; Ćwiklicki ir Jabłoński, 2015) yra išskiriama nemažai ekonominį augimą ir ekonominę gerovę vertinančių rodiklių (pavyzdžiui, darnios ekonominės gerovės indeksas, nacionalinės gerovės rodiklis, progreso indikatorius ir ekonominės gerovės matas, atitinkamai angl. *index of sustainable economic welfare*, *net national welfare*, *genuine progress indicator*, *measure of economic welfare*), tačiau dauguma iš jų netinka atliekant lyginamąją analizę tarptautiniu kontekstu dėl savo subjektyvumo. Šie rodikliai apskaičiuojami atrenkant sudėtinės dalis ir priskiriant joms tam tikras svorines vertes. Antra, rodikliai apskaičiuojami tik labai ribotam valstybių skaičiui. Trečia, rodikliai skaičiuojami per trumpam laiko tarpui, todėl sudėtinga įvertinti ilgalaikį kitimą.

Išanalizavus ĮSA instrumentus (1.3. disertacijos dalis), galima teigti, kad ĮSA instrumentai skiriasi savo populiarumu, tikslais ir duomenų prieinamumu. ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimui pasirinkti instrumentai turėjo atitikti keletą kriterijų. Pirma, tarptautinis ĮSA instrumentų pobūdis. Antra, galimybė gauti duomenis 2003–2014 m. laikotarpiu. Dėl per trumpo laikotarpio duomenų prieinamumo buvo atmesti AA1000 standartas ir ISO 26000 standartas. Modelio verifikavimui pasirinkti ĮSA instrumentai pavaizduoti 13 pav. (kaip ir bendras vertinimo modelis). Prisijungimas prie JT pasaulinio susitarimo, ISO 14001, SA 8000 standartai, EMAS standartai ir GRI ataskaitos buvo pasirinkti, nes šie ĮSA instrumentai atspindi platų ĮSA koncepcijos aspektų pobūdį. Šie rodikliai buvo skaičiuojami 1 mln. gyventojų siekiant pašalinti skirtingų valstybių, sudarančių regioną, ekonomikų dydžio poveikį.

ĮSA įgyvendinimą taip pat atspindi ir socialiai atsakingos investicijos, t. y. socialiai atsakingų investicinių fondų egzistavimas regione bei šiuose fonduose sukauptos lėšos ir viešųjų žaliųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas į regioną sudarančių valstybių viešuosius pirkimus (jei valstybėje šis kriterijus taikomas, priskiriamas 1, jei ne – 0. Sudedami visų valstybių, sudarančių regioną, duomenys, gautas rezultatas dalinamas iš valstybių skaičiaus).

13 pav. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis

Šaltinis: sudaryta autorės.

Regiono ekonominiam augimui įtakos turi ir tradiciniai ekonominiai rodikliai, identifikuoti disertacijos 2.2. dalyje. Į ISA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelį buvo įtraukti šie ekonominiai rodikliai:

- Tiesioginės užsienio investicijos regione – skatina naujų darbo vietų kūrimą, žmogiškojo kapitalo kvalifikacijos tobulinimą, technologijų perdavimą, eksporto didinimą. Šie veiksniai teigiamai veikia regiono ekonominį augimą.
- Inovacijos regione – rodo regiono inovacinę gebą, technologijų kūrimą ir naudojimą įvairiose srityse bei regiono ekonominį augimą ateityje.
- Nedarbo lygis regione – turi tiesioginę įtaką regiono ekonominiam augimui, nes esant didesniai nedarbo lygiui regione sukuriamą pridėtinę vertę yra mažesnė ir efektyviai neišnaudojamas regiono žmogiškasis kapitalas.
- Užimtumo lygis regione – turi tiesioginę įtaką regiono ekonominiam augimui, nes esant aukštesniai užimtumo lygiui regione sukuriamą didesnę pridėtinę vertę, efektyviau išnaudojamas regiono žmogiškasis kapitalas.

- Gyventojų skaičius regione – turi įtakos regiono ekonominiam augimui, nes esant didesniai gyventojų skaičiui sukuriamas didesnė regiono pridėtinė vertė. Regiono ekonominiam augimui įtakos turi ir gyventojų skaičiaus kitimas regione, kadangi teigiama mechaninė ir natūrali kaita turi įtakos regiono ekonominiam augimui. Esant neigiamai mechaninei ir natūraliai kaitai regionas susiduria su žmogiškojo kapitalo, ypač kvalifikuoto, trūkumu, o tai turi įtakos regiono ekonominiam augimui.
- Infliacija regione – turi neigiamos įtakos kapitalo kaupimui ir taupymo lygiui bei regiono ekonominiam augimui. Numatant, kad ateityje pinigai praras savo vertę, regiono gyventojai bei investuotojai bus linkę peržiūrėti lūkesčius bei poreikius, todėl nebus užtikrintas optimalus taupymo lygis.

15 lentelėje yra pateikti sugrupuoti ekonometriniam modeliavimui pasirinkti rodikliai, jų aprašymas bei matavimo vienetai.

15 lentelė. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio kintamieji

Rodiklių grupė	Rodiklio pavadinimas	Rodiklio trumpinys	Aprašymas	Matavimo vienetas
ISA instrumentai	ISO 14001 standartas	X_1	ISO14001 standartą įsdiegusios įmonės regione	Vienetai/1 mln. gyventojų
	SA 8000 standartas	X_2	SA8000 standartą įsdiegusios įmonės regione	Vienetai/1 mln. gyventojų
	GRI gairės	X_3	GRI ataskaitas teikiančios įmonės regione	Vienetai/1 mln. gyventojų
	JT PS narės	X_4	JT pasaulinio susitarimo narės regione	Vienetai/1 mln. gyventojų
	EMAS standartas	X_5	EMAS standartą įsdiegusios įmonės regione	Vienetai/1 mln. gyventojų
	SRI fondų turtas	X_6	Socialiai atsakingų investicinių fondų turtas regione	Mrld. eurų
	SRI fondai	X_7	Socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius regione	Vienetai
	ŽPV kriterijus	X_8	Žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas į viešuosius pirkimus	Koeficientas nuo 0,1 iki 1
Ekonominiai rodikliai	TUI	X_9	Tiesioginės užsienio investicijos regione	Procentas nuo BVP
	Inovacijos	X_{10}	Inovacijos regione	Išlaidos MTEP procentais nuo BVP
	Nedarbas regione	X_{11}	Nedarbo lygis	Procentai
	Užimtumas regione	X_{12}	Užimtumo lygis	Procentai
	Gyventojų skaičius	X_{13}	Gyventojų skaičius regione	Mrld. vienetų
	Infliacija regione	X_{14}	Infliacijos lygis regione	Procentai
	BVP vienam gyventojui kitimo tempas regione	X_{15}	BVP vienam gyventojui kitimo tempas regione	Procentai

Šaltinis: sudaryta autorės.

Išnagrinėjus ĮSA instrumentų įgyvendinimo tendencijas bei ĮSA indeksą pasirinktuose regionuose, konstatuotina, kad egzistuoja ženklūs skirtumai. Remiantis ekonometrinio modeliavimo metodu sudarytas ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui vertinimo modelis. Daroma prielaida, kad ĮSA turi įtakos regiono ekonominiam augimui. Buvo pasirinkti šie ĮSA instrumentai: socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius ir turtas regione, žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus egzistavimas regione, SA 8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione, EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione, ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione bei GRI iniciatyvų regione skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų. Taip pat vertinami ir tradiciniai ekonominiai rodikliai bei jų įtaka regiono ekonominiam augimui. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio verifikavimo skaičiavimo rezultatai pasirinktų regionų atveju pateikiami 4.2. disertacijos dalyje.

4. ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS ĮTAKOS REGIONO EKONOMINIAM AUGIMUI MODELIO VERIFIKAVIMAS

Šioje disertacijos dalyje pateikiami ĮSA indekso regionuose ir juos sudarančiose valstybėse skaičiavimo rezultatai bei sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelis verifikuotas panaudojant koreliacinės-regresinės analizės metodą.

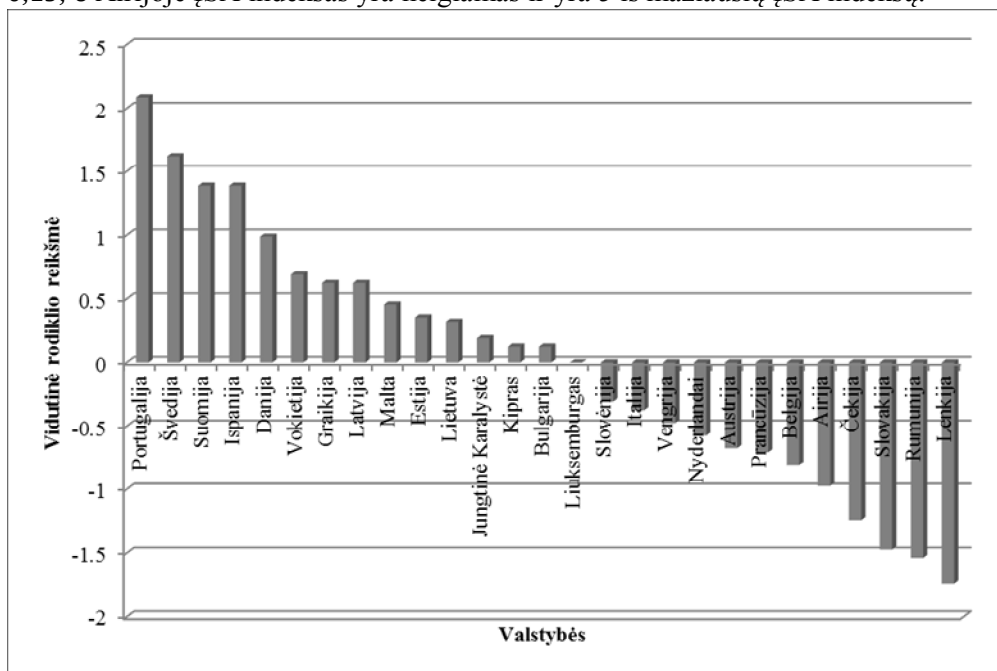
4.1. Įmonių socialinės atsakomybės indekso metodikos pritaikymas

ĮSA indekso skaičiavimui disertacijoje naudojama Gjølborg (2009) pateikta formulė (žr. 1 formulę), kuri plačiau nagrinėta disertacijos 3.2. dalyje. Visi į ĮSA indekso skaičiavimą įtraukti instrumentai ir jų paaiškinimai pateikti 16 priede. Šis indeksas buvo skaičiuojamas tiek valstybių, įeinančių į regioną, atveju, tiek ir atskiro regiono atveju, o pradinis ĮSA indeksas buvo papildytas 6 ĮSA instrumentais.

ĮSA indeksas buvo skaičiuotas 2014 m. dėl 2015 m. duomenų apie ISO 14001 standartą įsidiegusias įmones stokos. 17 priede pateikiami skaičiavimuose naudoti duomenys. ĮSA indekso sudėtinės dalys buvo apskaičiuotos pagal 1 formulę. Kadangi kai kuriose valstybėse nėra įgyvendinama kuri nors ĮSA iniciatyva, būtina pažymėti, kad rodiklio reikšmė buvo pasirinkta 0,1, o ne 0 (siekiama išvengti dalybos iš 0). Kiekvienas regiono ir valstybės ĮSA instrumentas buvo suranguotas nuo 1 (žemiausia reikšmė) iki 25 (didžiausia reikšmė) valstybių, sudarančių regionus, atveju arba nuo 1 (žemiausia reikšmė) iki 5 (didžiausia reikšmė) regionų atveju. Vėliau buvo sudėti visų instrumentų rangai ir apskaičiuota vidutinė reikšmė, t. y. gautas rodiklis padalintas iš 15 (skaičiavimuose naudojamų instrumentų skaičiaus). Apskaičiavus vidutinę rodiklio reikšmę, rodikliai buvo transformuoti į standartizuotus balus (panaudojus z transformaciją). Šis standartizavimo metodas naudingas norint palyginti rodiklius, turinčius skirtingus vidurkius bei standartinius nuokrypius ĮSA indekso atveju. Atlikus duomenų z transformaciją, galima įvertinti, kuris regionas ar valstybė pirmauja pagal ĮSA indeksą, o kuris atsilieka.

14 paveiksle yra pateikti ĮSA indeksai visose valstybėse, priskirtose 5 analizuotiems regionams, siekiant geriau pamatyti ĮSA indekso skirtumus tarp valstybių. Kaip matyti iš šio paveikslo, didžiausias ĮSA indeksas 2014 m. yra Portugalijoje – 2,08, Švedijoje – 1,62 ir Suomijoje – 1,39. 14 valstybių ĮSA indeksas didesnis už vidutinį, t. y. teigiamas, likusiose valstybėse mažesnis už vidutinį, t. y. neigiamas. Liuksemburge apskaičiuotas ĮSA indeksas yra vidutinis, t. y. lygus 0. Mažiausias ĮSA indeksas yra Lenkijoje ir siekia – 1,74. Suskirsčius valstybes į regionus pagal ĮSA indeksą galima pastebėti, kad net 3 valstybėse iš 5 didžiausių indeksą turinčių valstybių tarpo yra būtent valstybės, priskiriamos skandinaviškam regionui, t. y. Suomija, Švedija ir Danija (tik Nyderlanduose ĮSA indeksas neigiamas). Išsiskiria ir Viduržemio jūros regionas, kuriame 5 valstybėse ĮSA indeksas buvo didesnis už vidutinį, t. y. Portugalijoje, Ispanijoje, Graikijoje, Maltoje ir Kipre. Tik Italijoje buvo neigiamas ĮSA indeksas, kuris siekė – 0,38.

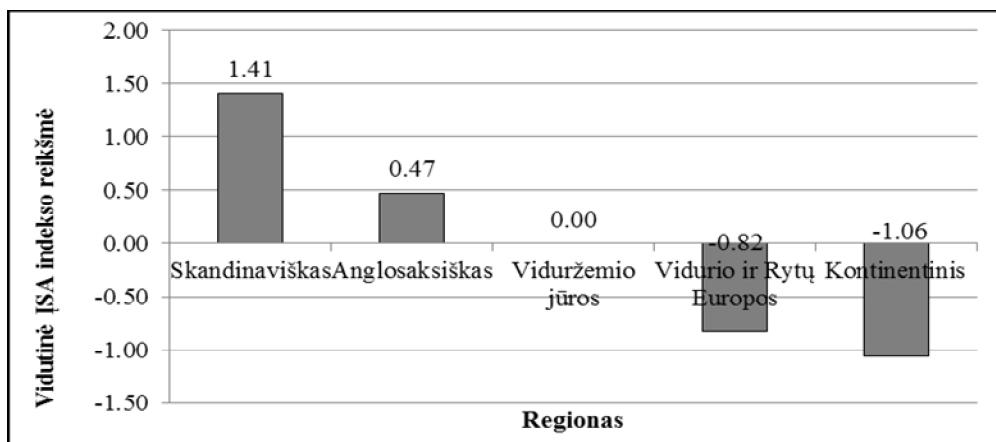
Didžiausias ĮSA rodiklis iš valstybių, priskiriamų Vidurio ir Rytų Europos regionui, buvo Latvijoje bei siekė 0,62; teigiami ĮSA indeksai buvo ir Estijoje, Lietuvoje ir Bulgarijoje, likusiose 6 valstybėse (Rumunijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje ir Čekijoje) buvo neigiami ĮSA indeksai. Didžiausias rodiklis iš kontinentinio regiono buvo Vokietijoje ir siekė 0,69, o likusiose šio regiono valstybėse (Prancūzijoje, Belgijoje ir Austrijoje) apskaičiuoti ĮSA indeksai buvo neigiami. Nagrinėjant anglosaksiškam regionui priskiriamas valstybes, pastebima, kad Jungtinėje Karalystėje apskaičiuota reikšmė yra teigiama ir siekia 0,19, o Airijoje ĮSA indeksas yra neigiamas ir yra 5 iš mažiausių ĮSA indeksų.

14 pav. Įmonių socialinės atsakomybės indeksas valstybėse 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės.

ĮSA rodiklis regionuose buvo apskaičiuotas naudojant tą pačią 1 formulę, susumuojant visų valstybių, sudarančių regioną, ĮSA instrumentus, skaičiavimams naudoti duomenys pateikti 18 priede. Kiekvienas ĮSA instrumentas regionuose buvo suranguotas nuo 1 (žemiausia reikšmė) iki 5 (didžiausia reikšmė). Vėliau gautos rangų reikšmės buvo sudėtos ir apskaičiuota vidutinė reikšmė, t. y. gautas rodiklis buvo padalintas iš 15 (instrumentų skaičiaus). Apskaičiuota vidutinė reikšmė buvo standartizuota, kaip ir valstybių atveju, panaudojus z transformaciją. Kaip matyti iš 15 pav., ĮSA indeksas 2014 m. buvo didžiausias skandinaviškame regione ir siekė 1,41, o mažiausias buvo kontinentiniame regione – -1,06, nes, kaip matyti iš 13 pav., didžiojoje dalyje valstybių, t. y. Prancūzijoje, Belgijoje ir Austrijoje, buvo neigiamas ĮSA indeksas, o teigiamas fiksuojamas tik Vokietijoje.

15 pav. Įmonių socialinės atsakomybės indeksas regionuose 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Išnagrinėjus ĮSA instrumentų įgyvendinimo tendencijas bei ĮSA indeksą pasirinktuose regionuose, apibendrinant galima teigti, kad egzistuoja ženklūs skirtumai. Viduržemio jūros regiono įmonės yra aktyviausios diegiant SA8000 bei ISO14001 standartus, taip pat pirmąją pagal narystę JT pasauliniame susitarime, tačiau pastaraisiais metais šiek tiek atsilieka pagal GRI ataskaitų teikimą, užima tik trečiąją vietą. Viduržemio jūros regionas išsiskiria ir pagal santykinai aktyvų įvairių ĮSA instrumentų diegimą mažose ir vidutinėse įmonėse, o kituose regionuose dominuoja didelės ir tarptautinės įmonės. Pažymėtina ir tai, kad Rytų ir Vidurio Europos regiono įmonės atsilieka nuo bendrų tendencijų, ĮSA instrumentų įgyvendinimo mastai nėra dideli, tačiau fiksuojamas sparčiausias augimas, tikėtina, kad ateityje augimas taip pat bus spartus. Anglosaksiskame regione įmonės rečiausiai diegia SA8000 standartą, taip pat palyginti nedidelis įmonių, priklausančių JT pasauliniam susitarimui, skaičius. Būtina pažymėti, kad, nepaisant liberalios ĮSA koncepcijos prigimties bei šiam regionui išsiskiriant liberalesne socialine-ekonominė sistema, šis regionas atsilieka nuo pirmaujančių kontinentinio, skandinaviško bei Viduržemio jūros regiono pagal ĮSA instrumentų įgyvendinimo tarp įmonių spartą. Kontinentiniame regione veikiančios įmonės yra aktyvios JT pasaulinio susitarimo narės, pirmąją pagal GRI ataskaitų teikimą, tačiau atsilieka pagal SA8000 standarto diegimą. Skandinaviškame regione veikiančios įmonės atsilieka pagal ISO 14001 standarto diegimą, tačiau gana aktyviai teikia GRI ataskaitas. Apskaičiavus ĮSA indeksą 2014 m. galima teigti, kad šis indeksas didžiausias yra skandinaviškame bei anglosaksiskame regione, o mažiausias kontinentiniame regione. Konstatuotina, kad egzistuoja ir ĮSA indekso skirtumai tarp valstybių, sudarančių regionus. Didžiausias ĮSA rodiklis yra Portugalijoje, Švedijoje ir Suomijoje, o mažiausias Slovakijoje, Rumunijoje ir Lenkijoje.

4.2. Įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui modelio pritaikymas

Įvertinant įmonių socialinės atsakomybės įtaką regiono ekonominiam augimui naudoti šie metodai: sudarytas ekonometrinis modelis, naudojant koreliacinę-regresinę analizę; pritaikyti statistinių išvadų teorijos aspektai vertinant modelio patikimumą. Modeliavimo procesas apėmė keletą etapų: kintamųjų parinkimą, egzistuojančių ryšių tarp kintamųjų nustatymą, tiesinės regresinės lygties sudarymą ir jos tinkamumo įvertinimą. Analizuojami regionai bei juos sudarančios valstybės skiriasi dydžiu bei išsivystymu, todėl yra tikėtina, kad skirsis ir ĮSA iniciatyvų poveikis bei šio poveikio stiprumas regiono ekonominiam augimui. Buvo sudaryti penki ekonometriniai modeliai kiekvienam iš regionų.

Pirmasis žingsnis bet kuriame modeliavimo procese yra *kintamųjų* pasirinkimas. Kaip pateikta 3.2. disertacijos poskyryje, buvo pasirinkti 8 kintamieji, apibūdinantys ĮSA veiklą regione, bei 7 kintamieji, apibūdinantys bendrą regiono ekonominę aplinką, arba, kitaip tariant, tradiciniai ekonominiai rodikliai, kurie turi įtakos regiono ekonominiam augimui. Modelio verifikavimui buvo naudojamosi Pasaulio Banko (WDI, 2016) duomenimis apie infliaciją, gyventojų skaičiaus kitimą valstybėse, Jungtinių Tautų (UNDP, 2016) duomenimis apie Žmogaus socialinės raidos indeksą, Eurostat (2016 b, c, d, e, f, g) duomenimis apie gyventojų skaičių, išlaidas MTEP veiklai proc. nuo BVP, nedarbą, užimtumą, BVP vienam gyventojui rodiklį, TUI proc. nuo BVP rodiklį, JT pasaulinio susitarimo (2016) duomenimis apie įmones, prisijungusias prie šio tinklo, ISO Survey (2014) duomenimis apie ISO 14001 standartą įsidedusias įmones, Socialinio atsakingumo akreditavimo paslaugų duomenų bazės (SA8000, 2016) duomenimis apie SA 8000 standartą įsidedusias įmones, GRI reporting (2013) duomenimis apie darnumo ataskaitas, remiantis GRI gairėmis, teikiančias įmones, Eurostat (2016a) duomenimis apie EMAS standartą įsidedusias įmones, Vigeo (2008, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014) ir Avanzi (2005, 2006) duomenimis apie socialiai atsakingus investicinius fondus ir jų turtą valstybėse ir Eurostat (2016h) duomenimis apie žaliųjų viešųjų pirkimų strategijas ES valstybėse. Siekiant gauti kuo tikslesnius rezultatus, nagrinėjama santykinai plati duomenų imtis, t. y. analizuojamas 2003–2014 m. laikotarpis. Skandinaviško regiono apibendrinti duomenys yra pateikti 19 priede, kontinentinio regiono – 21 priede, anglosaksiško regiono – 23 priede, Viduržemio jūros regiono – 25 priede ir Vidurio bei Rytų Europos regiono – 27 priede. Kadangi nagrinėjami rodikliai skiriasi savo išraiška (pvz., BVP vienam gyventojui išreikštas piniginiiais vienetais, nedarbo ar užimtumo lygis išreikštas proc., ĮSA iniciatyvos – santykiniais rodikliais) ir, norint išvengti duomenų heteroskedastiškumo arba, kitaip tariant, nestacionarumo (t. y. vidurkio ir dispersijos kitimo laike), duomenys buvo transformuoti pasitelkiant MS Excell StatPro įdiegtį (ši įdiegtis buvo naudojama viso ekonometrinio modeliavimo metu). Transformavus modeliui atrinktų rodiklių duomenis logaritmų metodu (duomenys pateikti kiekvienam regionui atitinkamai 20, 22, 24, 26 ir 28 prieduose) buvo suskaičiuotos pagrindinės jų charakteristikos –

vidurkis, dispersija, standartinis nuokrypis, moda, mediana ir pasikliautiniai intervalai (žr. 34 priedą).

Antrajame etape atliekama *koreliacinė analizė*, t. y. tiesinio ryšio tarp dviejų kintamųjų egzistavimo tyrimas. Koreliacijos koeficientas skaičiuojamas tarp BVP vienam gyventojui regione transformuotų duomenų ir pasirinktų analizei kintamųjų transformuotų duomenų bei HDI transformuotų duomenų ir pasirinktų analizei kintamųjų transformuotų duomenų (žr. 20, 22, 24, 26 ir 28 priedus).

Koreliacinės analizės kintamieji (iš 13 pav. pateikto 3.3. disertacijos dalyje) visų regionų atveju žymimi taip:

Y_1 – BVP vienam gyventojui regione (transformuoti duomenys);

Y_2 – žmogaus socialinės raidos indeksas (HDI) regione (transformuoti duomenys);

X_1 – ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų regione (transformuoti duomenys);

X_2 – SA 8000 standartą įsdiegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų regione (transformuoti duomenys);

X_3 – GRI iniciatyvos, tenkančios 1 mln. gyventojų, regione (transformuoti duomenys);

X_4 – JT pasaulinio susitarimo narės, tenkančios 1 mln. gyventojų, regione (transformuoti duomenys);

X_5 – EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų regione (transformuoti duomenys);

X_6 – socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius regione (transformuoti duomenys);

X_7 – socialiai atsakingų investicinių fondų turtas regione (transformuoti duomenys);

X_8 – žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas į viešuosius pirkimus regione (transformuoti duomenys);

X_9 – tiesioginės užsienio investicijos regione proc. nuo BVP (transformuoti duomenys);

X_{10} – išlaidos MTEP regione proc. nuo BVP (transformuoti duomenys);

X_{11} – vidutinis nedarbo lygis regione (transformuoti duomenys);

X_{12} – vidutinis užimtumo lygis regione (transformuoti duomenys);

X_{13} – vidutinis gyventojų skaičius regione (transformuoti duomenys);

X_{14} – vidutinė infliacija regione (transformuoti duomenys);

X_{15} – BVP vienam gyventojui kitimo tempas regione (pokyti lyginant su praėjusiais metais).

21 priede pateikta koreliacinė analizė skandinaviško regiono atveju. Kaip matyti iš šios lentelės, stipriausias ryšys šiame regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui regione ir JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, nustatytas stiprus ryšys ir tarp BVP vienam regiono gyventojui ir šių rodiklių: ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių 1 mln. gyventojų regione skaičiaus, GRI iniciatyvų 1 mln. regiono gyventojų skaičiui, vidutinio gyventojų skaičiaus regione, tiesioginių užsienio investicijų regione, socialiai atsakingų

investicinių fondų ir jų turto regione. Taip pat galima pastebėti, kad du veiksniai – vidutinis nedarbas regione ir vidutinė infliacija regione – silpnai koreliuoja su BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodikliu; koreliacijos koeficientai siekia tik 0,2. Silpnas ryšys egzistuoja ir tarp BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, ir vidutinio užimtumo lygio regione; koreliacijos koeficientas siekia tik 0,28, o tai rodo silpno ryšio tarp šių kintamųjų egzistavimą. Būtina pažymėti, jog šie rezultatai neleidžia visiškai atmesti galimybės, kad identifikuoti trys veiksniai visiškai neturi įtakos BVP vienam gyventojui ir šio rodiklio kitimui, nes koreliacijos koeficientas vertina *tiesinio ryšio* tarp kintamųjų egzistavimą, todėl išlieka netiesinio ryšio tarp kintamųjų egzistavimo galimybė.

Nagrinėjant ryšį tarp HDI ir pasirinktų kintamųjų, galima teigti, kad stipriausias ryšys skandinaviškame regione yra tarp HDI ir BVP vienam gyventojui augimo tempo bei išlaidų MTEP veiklai. Galima pastebėti, kad egzistuoja silpnas ryšys tarp HDI ir trijų veiksnių – vidutinės infliacijos regione, vidutinio nedarbo lygio regione bei vidutinio užimtumo lygio regione; koreliacijos koeficientai nesiekia net 0,2. Kaip ir vertinant BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, ir pasirinktų kintamųjų koreliacinį ryšį, ir šiuo atveju negalima atmesti galimybės, kad egzistuoja netiesinis ryšys tarp HDI ir identifikuotų trijų veiksnių.

Analizuojant koreliacinius ryšius skandinaviško regiono atveju ir tarp kitų veiksnių, ne tik BVP vienam gyventojui ar HDI, galima pastebėti tendenciją, kad egzistuoja koreliaciniai ryšiai ir tarp įvairių ĮSA iniciatyvų. Pavyzdžiui, egzistuoja stipri koreliacija tarp ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų, ir GRI iniciatyvų skaičiaus 1 mln. gyventojų; socialiai atsakingų investicinių fondų turto ir GRI iniciatyvų skaičiaus; EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų, ir socialiai atsakingų investicinių fondų regione. Tarp įvairių ĮSA iniciatyvų koreliacinis ryšys yra labai stiprus, t. y. ribose tarp 0,8 ir 0,9. Išlaidos MTEP veiklai koreliuoja su BVP 1 gyventojui augimo tempu, Žmogaus socialinės raidos indeksu, GRI iniciatyvomis, tenkančiomis 1 mln. regiono gyventojų.

Nagrinėjant koreliacinius ryšius tarp veiksnių, reikia įvertinti ir autokoreliacijos galimybę, t. y. galimybę, kad rezultatiniam rodikliui nagrinėjamų kintamųjų įtaka pasireiškia ne iš karto, o tik po tam tikro laiko tarpo. Siekiant įvertinti vėluojančią įtaką buvo skaičiuojami vėluojančios koreliacijos (arba kitaip autokoreliacijos) koeficientai dviem ankstesniems laikotarpiams ($t-2$) (žr. 16 lentelę).

Atlikus autokoreliacinę analizę skandinaviško regiono atveju, išryškėjo keletas tendencijų ir naujų ryšių, siejančių analizuojamus kintamuosius ir BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodiklį. Pavyzdžiui, esamuoju laiko momentu (t) ir prieš metus ($t-1$) BVP, tenkančiam vienam regiono gyventojui, teigiamos įtakos turi SA 8000 standartą įsdiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius; JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius; EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; socialiai atsakingų investicinių fondų turtas regione; žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas į

viešuosius pirkimus regiono valstybėse; tiesioginės užsienio investicijos regione; išlaidos MTEP regione; vidutinis nedarbo lygis regione; vidutinis užimtumo lygis regione bei vidutinis gyventojų skaičius regione. Pažymėtina, kad ISO standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų, socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius regione, vidutinė infliacija regione ir regiono BVP vienam gyventojui augimo tempas neturi reikšmingos įtakos BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodikliui.

16 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai skandinaviško regiono atveju

	<i>t</i>	<i>t-1</i>	<i>t-2</i>
Y ₁	1	0.6747	0.3667
Y ₂	-0.3429	0.1479	-0.2823
X ₁	0.9122	0.5320	0.4401
X ₂	0.7761	0.7358	0.4731
X ₃	0.9114	0.7498	0.5352
X ₄	0.9280	0.7878	0.5545
X ₅	-0.8192	0.6139	0.3761
X ₆	0.8287	0.4843	0.3366
X ₇	0.8682	0.7153	0.4320
X ₈	0.8947	0.7132	0.3871
X ₉	0.8773	0.6455	0.4572
X ₁₀	0.5029	0.6673	0.3404
X ₁₁	0.2213	0.6106	0.0978
X ₁₂	0.2793	0.5942	-0.0367
X ₁₃	0.9056	0.7651	0.5301
X ₁₄	0.2137	-0.0622	-0.4065
X ₁₅	-0.1964	0.1235	-0.2439

Šaltinis: sudaryta autorės.

Trečiajame etape sudaroma *tiesinė regresinė lygtis*. Viesiems penkiems regionams sudaromos regresinės lygtys, naudojant priklausomą kintamąjį Y₁ ir jį veikiančius nepriklausomus kintamuosius X₁, X₂, X₃, X₄, X₅, X₆, X₇, X₈, X₉, X₁₀, X₁₀, X₁₂, X₁₃, X₁₄, X₁₅, autoregresiją, reiškiančią, kad proceso praeitis pati save generuoja (t. y. praeitis veikia ateitį), įtraukiant du ankstesnius laiko momentus. Kadangi žmogaus socialinės raidos indeksas skaičiuojamas įtraukiant daug veiksnių, atspindinčių ir bendrą valstybių socialinę bei ekonominę situaciją, kurie disertacijoje neanalizuojami, todėl nėra tikslinga sudaryti regresinės lygties šiam rodikliui. Bendrąją formą tiesinė regresinė lygtis BVP vienam regiono gyventojui yra tokia:

$$Y_1 = b_0 + b_1 * X_{1(t)} + b_2 * X_{1(t-1)} + b_3 * X_{1(t-2)} + b_4 * X_{2(t)} + b_5 * X_{2(t-1)} + b_6 * X_{2(t-2)} + b_7 * X_{3(t)} + b_8 * X_{3(t-1)} + b_9 * X_{3(t-2)} + b_{10} * X_{4(t)} + b_{11} * X_{4(t-1)} + b_{12} * X_{4(t-2)} + b_{13} * X_{5(t)} + b_{14} * X_{5(t-1)} + b_{15} * X_{5(t-2)}$$

$$\begin{aligned}
& + b_{15} * X_{5(t-2)} + b_{16} * X_{6(t)} + b_{17} * X_{6(t-1)} + b_{18} * X_{6(t-2)} + b_{19} * X_{7(t)} + b_{20} * X_{7(t-1)} + b_{21} * X_{7(t-2)} + \\
& + b_{22} * X_{8(t)} + b_{23} * X_{8(t-1)} + b_{24} * X_{8(t-1)} + b_{25} * X_{9(t)} + b_{26} * X_{9(t-1)} + b_{27} * X_{9(t-2)} + b_{28} * X_{10(t)} + \\
& + b_{29} * X_{10(t-1)} + b_{30} * X_{10(t-2)} + b_{31} * X_{11(t)} + b_{32} * X_{11(t-1)} + b_{33} * X_{11(t-2)} + b_{34} * X_{12(t)} + b_{35} * X_{12(t-1)} \\
& + b_{36} * X_{12(t-2)} + b_{37} * X_{13(t)} + b_{38} * X_{13(t-1)} + b_{39} * X_{13(t-2)} + b_{40} * X_{14(t)} + b_{41} * X_{14(t-1)} + b_{42} * X_{14(t-2)} \\
& + b_{43} * X_{15(t)} + b_{44} * X_{15(t-1)} + b_{45} * X_{15(t-2)} + b_{46} * Y_{2(t-1)} + b_{47} * Y_{2(t-2)}. \quad (2)
\end{aligned}$$

Pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ apskaičiuojami visi koeficientai b_i ir laisvasis narys b_0 bei patikrinamos hipotezės, ar šie koeficientai nelygūs nuliui:

$$\begin{cases} H_0: b_i = 0; \\ H_1: b_i \neq 0; \quad i = 0, 1, 2 \dots 47. \end{cases}$$

Patikrinus hipotezes galima suformuluoti išvadą, kad skandinavishkame regione BVP vienam gyventojui reikšmingos įtakos turi praėjusio laikotarpio BVP, tenkantis vienam regiono gyventojui, praėjusio laikotarpio socialiai atsakingų investicinių fondų turtas, išlaidos MTEP veiklai bei BVP vienam gyventojui augimo tempas (žr. 35 priedą). Kiti veiksniai reikšmingos įtakos neturi. Sudaryta tiesinė regresinė lygtis yra:

$$Y_1 = -2,9203 + 1,2465 * Y_{1(t-1)} - 0,0323 * X_{7(t-1)} + X_{10} + 0,0194 * X_{15}. \quad (3)$$

Vertinant sudaryto modelio tinkamumą apskaičiuojamas determinacijos koeficientas R^2 , padedantis nustatyti, kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y_1 . Iš tiesinės regresijos duomenų (žr. 35 priedą) matome, kad $R^2 = 0.9993$, o tai reiškia, kad šios regresinės lygties patikimumas yra 99,93 proc. Be to, atlikus skaičiavimus taip pat matoma, kad reikia atmesti pradinę hipotezę H_0 , nes reikšmingumo lygmuo yra lygus 0.000000001593, kuris yra mažesnis už reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$. Konstatuotina, kad sudaryta regresinė lygtis yra patikima.

24 priede pateikta atlikta koreliacinė analizė kontinentinio regiono atveju, remiantis 22 priede pateiktais transformuotais duomenimis. Kaip matyti iš šios lentelės, stipriausias ryšys kontinentiniame regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui regione ir vidutinio užimtumo lygio regione; koreliacijos koeficientas siekia 0,926. Egzistuoja stiprus ryšys tarp BVP vienam kontinentinio regiono gyventojui ir šių rodiklių: socialiai atsakingų investicinių fondų turto regione; JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų; GRI iniciatyvų 1 mln. regiono gyventojų skaičiui; socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus regione; tiesioginių užsienio investicijų regione. Taip pat galima pastebėti, kad du veiksniai – vidutinė infliacija regione ir BVP vienam gyventojui kitimo tempas regione – silpnai koreliuoja su BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodikliu; koreliacijos koeficientai nesiekia net 0,2. Nagrinėjant ryšį tarp HDI ir pasirinktų kintamųjų, galima teigti, kad stipriausias ryšys kontinentiniame regione yra tarp HDI ir tiesioginių užsienio investicijų regione. Silpnas ryšys egzistuoja tarp HDI ir dviejų veiksnių – vidutinės infliacijos regione ir žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimo į viešuosius pirkimus; koreliacijos koeficientai nesiekia net 0,2. Kontinentinio regiono atveju taip pat galima pastebėti, kad egzistuoja koreliaciniai ryšiai tarp įvairių ISA iniciatyvų. Egzistuoja stiprūs koreliaciniai ryšiai tarp išlaidų MTEP veiklai ir įvairių ISA iniciatyvų bei išlaidų MTEP veiklai ir vidutinio užimtumo regione. Koreliacijos koeficientai šių ryšių atveju svyruoja intervale nuo

0,8 iki 0,9. Stiprus koreliacinis ryšys egzistuoja ir tarp tiesioginių užsienio investicijų regione ir socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus regione; koreliacijos koeficientas siekia 0,951.

Kontinentinio regiono atveju buvo vertinama ir autokoreliacijos galimybė dviem ankstesniems laikotarpiais ($t-2$) (žr. 17 lentelę). Atlikus autokoreliacinę analizę kontinentinio regiono atveju, išryškėjo keletas tendencijų ir naujų ryšių, siejančių analizuojamus kintamuosius ir BVP, tenkančio viename regiono gyventojui, rodiklį. Pavyzdžiui, esamuoju laiko momentu (t) ir prieš metus ($t-1$) BVP, tenkančio viename regiono gyventojui, teigiamos įtakos turi 10 rodiklių: ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; SA 8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus ir turto regione; tiesioginių užsienio investicijų regione; išlaidų MTEP regione; vidutinio užimtumo lygio regione ir vidutinio gyventojų skaičiaus regione. Pažymėtina, kad HDI regione, žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas, vidutinė infliacija regione ir regiono BVP viename gyventojui augimo tempas neturi reikšmingos įtakos BVP, tenkančio viename regiono gyventojui, rodikliui.

17 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai kontinentinio regiono atveju

	t	$t-1$	$t-2$
Y_1	1	0.6500	0.3483
Y_2	-0.4140	0.1305	-0.2680
X_1	0.7930	0.7601	0.5307
X_2	0.6055	0.7221	0.4492
X_3	0.8396	0.7343	0.5072
X_4	0.8652	0.7114	0.4967
X_5	-0.8239	0.7805	0.5382
X_6	0.8296	0.7815	0.5391
X_7	0.8924	0.7285	0.4539
X_8	-0.3378	0.3103	-0.0926
X_9	0.8147	0.7213	0.4495
X_{10}	0.6760	0.7755	0.5418
X_{11}	-0.6383	0.4832	-0.1093
X_{12}	0.9261	0.7992	0.4831
X_{13}	0.7452	0.5853	0.2543
X_{14}	0.0838	-0.1744	-0.2933
X_{15}	-0.1305	0.0063	-0.3928

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kontinentinio regiono atveju taip pat buvo sudaryta *tiesinė regresinė lygtis*, naudojant priklausomą kintamąją Y_1 ir jį veikiančius nepriklausomus kintamuosius $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}, X_{10}, X_{12}, X_{13}, X_{14}, X_{15}$, autoregresiją, reiškiančią, kad proceso praeitis pati save generuoja (t. y. praeitis veikia ateitį), įtraukiant du ankstesnius laiko momentus.

Pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ apskaičiuojami visi koeficientai b_i ir laisvasis narys b_0 bei patikrinamos hipotezės, ar šie koeficientai nelygūs nuliui:

$$\begin{cases} H_0: b_i = 0; \\ H_1: b_i \neq 0; \quad i = 0, 1, 2 \dots 47. \end{cases}$$

Patikrinus hipotezes galima suformuluoti išvadą, kad kontinentiniame regione BVP vienam gyventojui reikšmingos įtakos turi EMAS standartą įsidedusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų, socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius esamuoju ir praėjusių metų laikotarpiu bei vidutinis užimtumas regione (žr. 36 priedą). Kiti veiksniai reikšmingos įtakos neturi. Sudaryta tiesinė regresinė lygtis kontinentinio regiono atveju yra:

$$Y_1 = -21,4584 + 0,4739 X_5 - 0,2104 X_6 + 0,1168 X_{6(t-1)} + 7,1846 X_{12}. \quad (4)$$

Vertinant sudaryto modelio tinkamumą apskaičiuojamas determinacijos koeficientas R^2 , padedantis nustatyti, kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąją Y_1 . Iš tiesinės regresijos duomenų (žr. 36 priedą) matome, kad $R^2 = 0.9306$, o tai reiškia, kad šios regresinės lygties patikimumas yra 93,06 proc. Be to, atlikus skaičiavimus taip pat matoma, kad reikia atmesti pradinę hipotezę H_0 , nes reikšmingumo lygmuo yra lygus 0.0013, kuris yra mažesnis už reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$. Konstatuotina, kad sudaryta regresinė lygtis yra patikima.

27 priede pateikta atlikta koreliacinė analizė anglosaksiško regiono atveju, remiantis 24 priede pateiktais transformuotais duomenimis. Kaip matyti iš šios lentelės, stipriausias ryšys (nors šis yra vidutinio stiprumo) anglosaksiškame regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui regione ir vidutinio užimtumo lygio regione; koreliacijos koeficientas siekia 0,667. Egzistuoja vidutinio stiprumo ryšys tarp BVP, tenkančio vienam anglosaksiško regiono gyventojui, ir BVP augimo tempo. Taip pat galima pastebėti, kad trys veiksniai – GRI iniciatyvų skaičius 1 mln. regiono gyventojų, Pasaulinio susitarimo narių skaičius 1 mln. regiono gyventojų bei gyventojų skaičius regione – silpnai koreliuoja su BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodikliu; koreliacijos koeficientai siekia tik 0,1. Be to, nėra ryšio tarp BVP vienam regiono gyventojui ir žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus; koreliacijos koeficientas lygus 0.

Nagrinėjant ryšį tarp HDI ir pasirinktų kintamųjų, galima teigti, kad stipriausias ryšys anglosaksiškame regione yra tarp HDI ir išlaidų MTEP veiklai regione ir BVP augimo tempų. Labai silpnas ryšys egzistuoja tarp HDI ir EMAS standartą įsidedusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; koreliacijos koeficientai nesiekia net 0,1. Pastebima, kad egzistuoja stiprūs koreliaciniai ryšiai tarp tiesioginių užsienio investicijų regione bei išlaidų MTEP veiklai ir šių veiksmų: ISO 14001, SA 8000 ir EMAS standartus įsidedusių įmonių

skaičiaus 1 mln. gyventojų, nedarbo lygio regione, regiono gyventojų skaičiaus ir užimtumo; koreliacijos koeficientai svyruoja nuo 0,8 iki 0,9.

Anglosaksiško regiono atveju vertinama ir autokoreliacijos galimybė dviem ankstesniems laikotarpiams (*t-2*) (žr. 18 lentelę). Atlikus autokoreliacinę analizę anglosaksiško regiono atveju, išryškėjo keletas tendencijų ir naujų ryšių, siejančių analizuojamus kintamuosius ir BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodiklį. Pavyzdžiui, ankstesniais metais (*t-1*) BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, teigiamos įtakos turi 11 rodiklių: ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; SA 8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus regione; tiesioginių užsienio investicijų regione; išlaidų MTEP regione; vidutinio nedarbo lygio regione; vidutinio užimtumo lygio regione ir vidutinio gyventojų skaičiaus regione. Pažymėtina, kad HDI regione, socialiai atsakingų investicinių fondų turtas regione, žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimas, vidutinė infliacija regione ir regiono BVP vienam gyventojui augimo tempas neturi reikšmingos įtakos BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodikliui *t-1* ir *t-2* laikotarpiu.

18 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai anglosaksiško regiono atveju

	<i>t</i>	<i>t-1</i>	<i>t-2</i>
Y ₁	1	0.5163	-0.0932
Y ₂	0.4061	0.1624	-0.2952
X ₁	-0.2579	0.8091	0.5911
X ₂	-0.3098	0.7961	0.5561
X ₃	-0.0395	0.7522	0.5208
X ₄	-0.0391	0.7369	0.4999
X ₅	-0.1276	0.6384	0.3207
X ₆	0.0310	0.6853	0.4205
X ₇	0.1729	0.4430	0.1253
X ₈	0.0000	0.0000	0.0000
X ₉	-0.3337	0.7923	0.5183
X ₁₀	-0.4101	0.7870	0.4751
X ₁₁	-0.4806	0.8455	0.5669
X ₁₂	-0.0616	0.8265	0.4549
X ₁₃	0.6674	0.7680	0.5262
X ₁₄	0.3385	0.1795	-0.3910
X ₁₅	0.5305	0.2879	-0.0836

Šaltinis: sudaryta autorės.

Anglosaksiško regiono atveju taip pat buvo sudaryta *tiesinė regresinė lygtis*, naudojant priklausomą kintamąjį Y_1 ir jį veikiančius nepriklausomus kintamuosius $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}, X_{10}, X_{12}, X_{13}, X_{14}, X_{15}$, autoregresiją, reiškiančią, kad proceso praeitis pati save generuoja (t. y. praeitis veikia ateitį), įtraukiant du ankstesnius laiko momentus.

Pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ apskaičiuojami visi koeficientai b_i ir laisvasis narys b_0 bei patikrinamos hipotezės, ar šie koeficientai nelygūs nuliui. Patikrinus hipotezes galima suformuluoti išvadą, kad anglosaksiškame regione BVP vienam gyventojui reikšmingos įtakos turi išlaidos MTEP veiklai regione, praėjusio laikotarpio nedarbo lygis, gyventojų skaičius ir praėjusio laikotarpio užimtumo lygis regione (žr. 37 priedą). Kiti veiksniai reikšmingos įtakos neturi. Sudaryta tiesinė regresinė lygtis anglosaksiško regiono atveju yra:

$$Y_1 = -70,628 - 2,3434 X_{10} + 0,4737 X_{11(t-1)} + 5,8681 X_{12(t-1)} + 3,2409 X_{13}. \quad (5)$$

Vertinant sudaryto modelio tinkamumą apskaičiuojamas determinacijos koeficientas R^2 , padedantis nustatyti, kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y_1 . Iš tiesinės regresijos duomenų (žr. 37 priedą) matome, kad $R^2 = 0.9828$, o tai reiškia, kad šios regresinės lygties patikimumas yra 98,28 proc. Be to, atlikus skaičiavimus taip pat matoma, kad reikia atmesti pradinę hipotezę H_0 , nes reikšmingumo lygmuo yra lygus 0.0000200318166692784, kuris yra mažesnis už reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$. Konstatuotina, kad sudaryta regresinė lygtis yra patikima.

30 priede pateikta atlikta koreliacinė analizė Viduržemio jūros regiono atveju, remiantis 26 priede pateiktais transformuotais duomenimis. Kaip matyti iš šios lentelės, stipriausias ryšys Viduržemio jūros regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui regione ir GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus, koreliacijos koeficientas siekia 0,6844. Pažymėtina, kad šis ryšys yra vidutinis. Taip pat vidutinio ryšio stiprumas (kai koreliacijos koeficientas yra tarp 0,5 ir 0,7) Viduržemio jūros regione egzistuoja ir tarp BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, ir šių veiksnių: žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimo; ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus 1 mln. regiono gyventojų; išlaidų MTEP veiklai; EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus 1 mln. regiono gyventojų; gyventojų skaičiaus regione ir SA 8000 standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų. Galima pastebėti, kad vidutinis nedarbo lygis ir vidutinė infliacija labai silpnai koreliuoja su BVP vienam regiono gyventojui; koreliacijos koeficientas siekia tik 0,1.

Nagrinėjant ryšį tarp HDI ir pasirinktų kintamųjų, galima teigti, kad stipriausias ryšys Viduržemio jūros regione yra tarp HDI ir BVP vienam gyventojui augimo tempo; koreliacijos koeficientas yra 0,631, o tai reiškia vidutinio stiprumo ryšio tarp šių kintamųjų egzistavimą. Egzistuoja vidutinio stiprumo ryšys tarp HDI ir šių trijų veiksnių: išlaidų MTEP veiklai, gyventojų skaičiaus regione ir GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus. Silpnas ryšys egzistuoja tarp HDI ir šių dviejų kintamųjų: socialiai atsakingų investicinių fondų turto regione bei žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus egzistavimo; koreliacijos koeficientai nesiekia net 0,1.

Analizuojant koreliacinius ryšius tarp skirtingų veiksnių Viduržemio jūros regiono atveju, pastebima, kad stiprūs koreliaciniai ryšiai egzistuoja tarp išlaidų MTEP veiklai ir ISO 14001, SA 8000, EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų, bei prisijungimo prie JT pasaulinio susitarimo ir GRI iniciatyvų teikimo. Taip pat stiprus koreliacinis ryšys yra ir tarp išlaidų MTEP bei gyventojų skaičius. Visais atvejais koreliacijos koeficientai viršijo 0,9. Stiprus koreliacinis ryšys egzistuoja ir tarp įvairių standartų bei narystės JT pasauliniame susitarime, tačiau silpnas koreliacinis ryšys egzistuoja tarp šių ĮSA iniciatyvų ir socialiai atsakingų investicinių fondų ir jų turto regione bei žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus įtraukimo į regioną, sudarančių valstybių viešuosius pirkimus.

Viduržemio jūros regiono atveju vertinama ir autokoreliacijos galimybė dviem ankstesniems laikotarpiams ($t-2$) (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai Viduržemio jūros regiono atveju

	t	$t-1$	$t-2$
Y_1	1	0.65134	0.24801
Y_2	-0.2903	0.12029	-0.22104
X_1	0.6696	0.68446	0.40314
X_2	0.5615	0.69607	0.43228
X_3	0.6844	0.67693	0.42999
X_4	0.4999	0.73441	0.48455
X_5	0.5829	0.83148	0.57037
X_6	-0.2971	0.56264	0.14473
X_7	-0.2530	0.53890	0.02798
X_8	-0.6748	0.13834	0.00963
X_9	0.1607	0.31434	0.25774
X_{10}	0.6375	0.75534	0.50576
X_{11}	-0.1001	0.81353	0.51747
X_{12}	0.3254	0.80055	0.43004
X_{13}	0.5720	0.74465	0.50530
X_{14}	-0.0423	0.05672	-0.17780
X_{15}	-0.1915	0.42695	0.11764

Saltinis: sudaryta autorės.

Atlikus autokoreliacinę analizę Viduržemio jūros regiono atveju, išryškėjo keletas tendencijų ir naujų ryšių, siejančių analizuojamus kintamuosius ir BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodiklį. Pavyzdžiui, BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, teigiamos įtakos turi ankstesnių metų ($t-1$) BVP vienam gyventojui rodiklis. Ankstesniais metais ($t-1$) didesnę įtaką BVP, tenkančio vienam

regiono gyventojui, turi šie rodikliai: ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; SA 8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; JT pasaulinio susitarimo narių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. regiono gyventojų; išlaidų MTEP veiklai. Be to, nustatyta, kad ankstesniais metais ($t-1$) atsiranda stipresnis ryšys (t. y. stipri koreliacija) tarp BVP vienam regiono gyventojui ir vidutinio nedarbo lygio regione bei vidutinio užimtumo regione. Pabrėžtina, kad vidutinė infliacija bei HDI įtakos regiono BVP vienam gyventojui įtakos neturi nei esamuoju laikotarpiu, nei $t-1$ bei $t-2$ laikotarpiais, nes koreliacijos koeficientai siekia tik 0,1.

Viduržemio jūros regiono atveju taip pat buvo sudaryta *tiesinė regresinė lygtis*, naudojant priklausomą kintamąją Y_1 ir jį veikiančius nepriklausomus kintamuosius $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}, X_{10}, X_{12}, X_{13}, X_{14}, X_{15}$, autoregresiją, reiškiančią, kad proceso praeitis pati save generuoja (t. y. praeitis veikia ateitį), įtraukiant du ankstesnius laiko momentus.

Pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ apskaičiuojami visi koeficientai b_i ir laisvasis narys b_0 bei patikrinamos hipotezės, ar šie koeficientai nelygūs nuliui. Patikrinus hipotezes galima suformuluoti išvadą, kad Viduržemio jūros regione BVP vienam gyventojui reikšmingos įtakos turi BVP vienam gyventojui augimo tempas, išlaidos MTEP veiklai regione bei vidutinis nedarbo lygis regione (žr. 38 priedą). Kiti veiksniai reikšmingos įtakos neturi. Sudaryta tiesinė regresinė lygtis Viduržemio jūros regiono atveju yra:

$$Y_1 = 10,4537 + 0,5639 X_{10} - 0,1849 X_{11} + 0,0036 X_{15}. \quad (6)$$

Vertinant sudaryto modelio tinkamumą apskaičiuojamas determinacijos koeficientas R^2 , padedantis nustatyti, kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąją Y_1 . Iš tiesinės regresijos duomenų (žr. 38 priedą) matome, kad $R^2 = 0.9924$, o tai reiškia, kad šios regresinės lygties patikimumas yra 99,24 proc. Be to, atlikus skaičiavimus taip pat matoma, kad reikia atmesti pradinę hipotezę H_0 , nes reikšmingumo lygmuo yra lygus 0.000000008215, kuris yra mažesnis už reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$. Konstatuotina, kad sudaryta regresinė lygtis yra patikima.

33 priede pateikta atlikta koreliacinė analizė Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju, remiantis 28 priede pateiktais transformuotais duomenimis. Kaip matyti iš 20 lentelės, stipriausias ryšys Vidurio ir Rytų Europos regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui ir JT pasaulinio susitarimo narių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; koreliacijos koeficientas 0,976. Taip pat stiprus ryšys egzistuoja (koreliacijos koeficientai svyruoja tarp 0,8 ir 0,95) tarp BVP vienam gyventojui ir šių veiksnų: ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; tiesioginių užsienio investicijų regione; GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; vidutinio gyventojų skaičiaus regione; EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus 1 mln. regiono gyventojų; gyventojų skaičiaus regione ir išlaidų MTEP veiklai regione. Akcentuotina, kad neegzistuoja ryšys tarp BVP vienam gyventojui ir socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus bei turto regione, nes koreliacijos koeficientas lygus 0.

Nagrinėjant ryšį tarp HDI ir pasirinktų kintamųjų, galima teigti, kad stipriausias ryšys Vidurio ir Rytų Europos regione yra tarp HDI ir BVP vienam gyventojui augimo tempo; koreliacijos koeficientas yra 0,603, o tai reiškia vidutinio stiprumo ryšio tarp šių kintamųjų egzistavimą. Būtina pabrėžti, kad neegzistuoja ryšys tarp HDI ir socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus bei turto regione, o silpnas ryšys egzistuoja tarp HDI ir šių keturių kintamųjų: išlaidų MTEP veiklai regione, vidutinio nedarbo ir užimtumo lygio regione ir vidutinės infliacijos regione. Ryšys tarp HDI ir paskutinių trijų kintamųjų yra ypač silpnas; koreliacijos koeficientai siekia nuo 0,01 iki 0,1. Vakarų ir Rytų Vidurio regiono atveju vertinama ir autokoreliacijos galimybė dviem ankstesniems laikotarpiams ($t-2$) (žr. 20 lentelę).

20 lentelė. Autokoreliacijos koeficientai Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju

	t	$t-1$	$t-2$
Y_1	1	0.5470	0.3361
Y_2	-0.3794	0.3424	-0.1034
X_1	-0.2836	0.0141	-0.4265
X_2	0.9444	0.7096	0.4708
X_3	0.4829	0.7431	0.4724
X_4	0.9083	0.7594	0.5413
X_5	0.9759	0.6542	0.3948
X_6	0.8679	0.7958	0.5341
X_7	0.0000	0.0000	0.0000
X_8	0.0000	0.0000	0.0000
X_9	-0.4551	0.5729	0.0522
X_{10}	0.9512	0.6086	0.3472
X_{11}	0.8051	0.7997	0.5482
X_{12}	-0.2452	0.5908	-0.0707
X_{13}	0.5216	0.5227	-0.1483
X_{14}	-0.8834	0.7635	0.5295
X_{15}	-0.3387	0.2133	0.0024

Šaltinis: sudaryta autorės.

Atlikus autokoreliacinę analizę Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju, išryškėjo keletas tendencijų ir naujų ryšių, siejančių analizuojamus kintamuosius ir BVP, tenkančio vienam regiono gyventojui, rodiklį. Pastebima, kad ankstesnių metų ($t-1$) laikotarpiu silpnėja ryšys tarp BVP vienam gyventojui ir šių veiksnių: SA 8000 standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; JT pasaulinio susitarimo narių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; EMAS standartą įsidiegusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų; socialiai atsakingų investicinių fondų skaičiaus regione; išlaidų MTEP veiklai regione;

vidutinio nedarbo lygio regione ir vidutinės infliacijos regione. Pastebima, kad vėluojanti koreliacija, t. y. ryšys, pasireiškia po vieno metų, egzistuoja tarp regiono BVP vienam gyventojui ir GRI iniciatyvų skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų, ir vidutinio užimtumo lygio regione. Dviejų ankstesnių metų ($t-2$) visų rodiklių įtaka regiono BVP vienam gyventojui silpnėja. Galima pastebėti, kad socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius ir turtas regione neturi įtakos regiono BVP vienam gyventojui nei esamuoju laikotarpiu, nei $t-1$ bei $t-2$ laikotarpiais.

Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju taip pat buvo sudaryta *tiesinė regresinė lygtis*, naudojant priklausomą kintamąjį Y_1 ir jį veikiančius nepriklausomus kintamuosius $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8, X_9, X_{10}, X_{12}, X_{13}, X_{14}, X_{15}$, autoregresiją, reiškiančią, kad proceso praeitis pati save generuoja (t. y. praeitis veikia ateitį), įtraukiant du ankstesnius laiko momentus.

Pasirinkus reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ apskaičiuojami visi koeficientai b_i ir laisvasis narys b_0 bei patikrinamos hipotezė, ar šie koeficientai nelygūs nuliui. Patikrinus hipotezes galima suformuluoti išvadą, kad Vidurio ir Rytų Europos regione BVP vienam gyventojui reikšmingos įtakos turi ISO 14001 standartą įsidięusių įmonių skaičius, praėjusio laikotarpio EMAS standartą įsidięusių įmonių skaičius, tiesioginės užsienio investicijos regione, išlaidos MTEP veiklai ir vidutinis užimtumas regione (žr. 39 priedą). Kiti veiksniai reikšmingos įtakos neturi. Sudaryta tiesinė regresinė lygtis Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju yra:

$$Y_1 = 0,6981 + 0,3538 X_1 - 0,0625 X_5 - 0,8696 X_9 + 0,2925 X_{10} + 2,3539 X_{12}. \quad (7)$$

Vertinant sudaryto modelio tinkamumą apskaičiuojamas determinacijos koeficientas R^2 , padedantis nustatyti, kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y_1 . Iš tiesinės regresijos duomenų (žr. 39 priedą) matome, kad $R^2 = 0.9910$, o tai reiškia, kad šios regresinės lygties patikimumas yra 99,10 proc. Be to, atlikus skaičiavimus taip pat matoma, kad reikia atmesti pradinę hipotezę H_0 , nes reikšmingumo lygmuo yra lygus 0.000040858683397979, kuris yra mažesnis už reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$. Konstatuotina, kad sudaryta regresinė lygtis yra patikima.

Siekiant interpretuoti gautus rezultatus visų regionų atveju, 21 lentelėje pateikti atliktos koreliacinės analizės rezultatai. Vertinamas koreliacinis ryšys tarp BVP vienam gyventojui regione ir žmogaus socialinės raidos indekso regione bei identifikuotų ĮSA iniciatyvų bei tradicinių ekonominių rodiklių. Kaip matyti iš šios lentelės, stipriausias koreliacinis ryšys visų regionų atveju egzistuoja tarp BVP, tenkančio vienam gyventojui, ir JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. gyventojų, regione rodiklio Vidurio ir Rytų Europos regione; koreliacijos koeficientas siekia net 0,976. Panašaus stiprumo koreliacinis ryšys šiame regione egzistuoja tarp BVP vienam gyventojui ir ISO 14001 standartą įsidięusių įmonių skaičiaus, tenkančio 1 mln. regiono gyventojų, bei tiesioginių užsienio investicijų regione proc. nuo BVP. Gautą rezultatą galima interpretuoti įvairiai: įvairias ĮSA iniciatyvas Vidurio ir Rytų Europos įmonės diegė ganėtinai vangiai 2003 m., tačiau iki laikotarpio pabaigos fiksuojamas sparčiausias ĮSA iniciatyvų diegimo tempas šio regiono įmonėse, taip gali būti ne tik dėl ĮSA skatinimo valstybių kontekstu, bet ir dėl įvairių suinteresuotųjų grupių spaudimo diegti ĮSA iniciatyvas siekiant pritraukti

tiesiogines užsienio investicijas ar tapti tarptautinių įmonių tiekėjais bei partneriais. Norint geriau išanalizuoti, kokie veiksniai skatino tokį spartų ĮSA iniciatyvų diegimą Vidurio ir Rytų Europos regione, tikslinga būtų atlikti įmonių vadovų apklausą.

21 lentelė. Koreliacinės analizės rezultatai visų regionų atveju

	Skandinaviškas regionas		Kontinentinis regionas		Anglosaksiškas regionas		Viduržemio jūros regionas		Vidurio ir Rytų Europos regionas	
	Y ₁	Y ₂	Y ₁	Y ₂	Y ₁	Y ₂	Y ₁	Y ₂	Y ₁	Y ₂
Y ₁	1	-0.343	1	-0.414	1	0.406	1	-0.29	1	-0.284
Y ₂	-0.343	1	-0.414	1	0.406	1	-0.29	1	-0.284	1
X ₁	0.912	-0.529	0.793	-0.473	-0.258	-0.486	0.670	-0.511	0.944	-0.364
X ₂	0.776	-0.255	0.606	-0.425	-0.310	-0.346	0.561	-0.520	0.483	-0.347
X ₃	0.911	-0.495	0.840	-0.482	-0.039	-0.462	0.684	-0.541	0.908	-0.294
X ₄	0.928	-0.507	0.865	-0.507	0.000	-0.474	0.500	-0.538	0.976	-0.346
X ₅	-0.819	0.337	-0.824	0.420	-0.128	0.058	0.583	-0.543	0.868	-0.381
X ₆	0.829	-0.412	0.830	-0.579	0.031	-0.568	-0.297	0.377	0.000	0.000
X ₇	0.868	-0.300	0.892	-0.533	0.173	-0.257	-0.253	0.128	0.000	0.000
X ₈	0.895	-0.383	-0.338	-0.061	0.000	0.000	-0.675	-0.118	-0.455	0.252
X ₉	0.877	-0.393	0.815	-0.605	-0.334	-0.234	0.161	-0.285	0.951	-0.256
X ₁₀	0.503	-0.670	0.676	-0.503	-0.410	-0.644	0.638	-0.569	0.805	-0.198
X ₁₁	0.221	-0.190	-0.638	0.282	-0.481	-0.506	-0.1	-0.425	-0.245	-0.072
X ₁₂	0.279	-0.136	0.926	-0.498	-0.062	-0.440	0.325	0.313	0.522	0.011
X ₁₃	0.906	-0.421	0.745	-0.499	0.667	0.408	0.572	-0.575	-0.883	0.297
X ₁₄	0.214	0.044	0.084	0.209	0.339	0.254	-0.042	0.275	-0.339	-0.001
X ₁₅	-0.196	0.628	-0.130	0.541	0.530	0.572	-0.192	0.631	-0.379	0.603

Šaltinis: sudaryta autorės.

Stiprus koreliacinis ryšys egzistuoja skandinaviškame regione tarp BVP vienam gyventojui ir šių rodiklių: ISO 14001 standartą įsdiegusių įmonių skaičiaus 1 mln. gyventojų, GRI iniciatyvų, tenkančių 1 mln. gyventojų ir JT pasaulinio susitarimo narių, tenkančių 1 mln. gyventojų, skaičiaus. Toks rezultatas gali būti siejamas su stipria bendruomenių veikla bei susirūpinimu aplinkos apsauga šiame regione. Nagrinėjant 20 lentelės duomenis galima teigti, kad silpniausi koreliaciniai ryšiai tarp BVP vienam gyventojui ir įvairių ĮSA iniciatyvų egzistuoja anglosaksiškame ir Viduržemio jūros regionuose. Nors 3.1. disertacijos dalyje buvo identifikuota, kad Viduržemio jūros regione įvairias ĮSA iniciatyvas įmonės diegia

sparčiausiai, tačiau koreliacinis ryšys tarp BVP vienam gyventojui ir ĮSA iniciatyvų nėra toks stiprus kaip Vidurio ir Rytų Europos ar skandinaviško regiono atvejais.

Vertinant koreliacinio ryšio stiprumą tarp žmogaus socialinės raidos indekso ir kitų identifikuojamų rodiklių, būtina pažymėti, kad stipriausias koreliacinis ryšys (nors jis būtų tik vidutinio stiprumo, nes koreliacijos koeficientas yra tarp 0,5 ir 0,7) yra tarp HDI ir BVP vienam gyventojui augimo tempo skandinaviškame, Viduržemio jūros ir Vidurio bei Rytų Europos regionuose. Kontinentiniame regione vienas iš stipriausių atvirkštinių ryšių egzistuoja tarp HDI ir tiesioginių užsienio investicijų regione proc. nuo BVP. Anglosaksiškame regione vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys egzistuoja tarp HDI ir išlaidų MTEP regione proc. nuo BVP. Galima formuluoti išvadą, kad HDI išskirtuose regionuose didesnę įtaką daro praėjusio laikotarpio BVP vienam gyventojui augimo tempai, išlaidos MTEP bei tiesioginės užsienio investicijos, o ne įvairių ĮSA iniciatyvų įgyvendinimas.

Apibendrinant galima teigti, kad, remiantis koreliacine-regresine analize, egzistuoja ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir regiono ekonominio augimo, matuojamo BVP vienam regiono gyventojui rodikliu ir žmogaus socialinės raidos indeksu, kuris naudojamas siekiant įvertinti ne ekonominius augimo aspektus. Ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir ekonominio augimo regionuose skiriasi. Nustatytas stiprus koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir BVP vienam gyventojui rodiklio šiuose regionuose: skandinaviškame regione, kontinentiniame regione bei Vidurio ir Rytų Europos regione (išskyrus koreliacinį ryšį tarp BVP vienam gyventojui ir SA8000 standartą įsidiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičių šiame regione). Būtina pastebėti, kad vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys skandinaviškame regione egzistuoja ir tarp HDI ir šių ĮSA iniciatyvų: ISO 14001 standartą įsidiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus, GRI iniciatyvų 1 mln. regiono gyventojų skaičiaus bei prie JT pasaulinio susitarimo prisijungusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; kitos ĮSA iniciatyvos silpnai koreliuoja su HDI indeksu. Sudarius tiesinę regresinę lygtį skandinaviško regiono atveju, buvo nustatyta, kad šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi socialiai atsakingų investicinių fondų turtas, išlaidos MTEP veiklai, BVP vienam gyventojui augimo tempas ir praėjusio laikotarpio BVP vienam regiono gyventojui rodiklis. Taigi, galima teigti, kad ĮSA (vertinant socialiai atsakingų investicinių fondų turtą bei galimą mokslinių tyrimų ir eksperimentinės veiklos įtaką atliekant ĮSA tyrimus regione) turi įtakos skandinaviško regiono ekonominiam augimui.

Vertinant HDI ir ĮSA iniciatyvų koreliacinį ryšį kontinentiniame regione, nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinio ryšio egzistavimas. Sudarius tiesinę regresinę lygtį buvo nustatyta, kad kontinentinio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi EMAS standartą įsidiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius, socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius esamuojų ir praėjusių metų laikotarpiu bei vidutinis užimtumas regione. Galima pastebėti, kad net 3 ĮSA rodikliai turi reikšmingos įtakos šio regiono ekonominiam augimui.

Vidurio ir Rytų Europos regione fiksuojamas silpno koreliacinio ryšio tarp HDI ir ĮSA iniciatyvų egzistavimas. Nors šis regionas pagal daugelį rodiklių

atsilieka nuo kitų analizuotų regionų, ypač įgyvendinamų ĮSA iniciatyvų atžvilgiu, tačiau būtina pabrėžti, kad, sudarius tiesinę regresinę lygtį, nustatyta, kad šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi ĮSA iniciatyvų įgyvendinimas, pavyzdžiui, ISO 14001 ir EMAS standartus įsdiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius. Regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi ir tiesioginės užsienio investicijos regione (kurios gali perteikti tarptautinių įmonių patirtį diegiant ĮSA iniciatyvas ir taip skatinant dar didesnę šių iniciatyvų įgyvendinimo populiarumą regione), išlaidos MTEP veiklai (galimas dėmesio skyrimas su ĮSA tyrimais susijusiems moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai) bei vidutinis užimtumo lygis regione.

Vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir regiono ekonominio augimo nustatytas Viduržemio jūros regione, taip pat nustatytas ir vidutinio stiprumo koreliacinio ryšio tarp HDI ir GRI ataskaitų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus egzistavimas. Sudarius tiesinę regresinę lygtį, nustatyta, kad ĮSA iniciatyvos reikšmingesnės įtakos Viduržemio jūros regiono ekonominiam augimui neturi. Šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi išlaidos MTEP veiklai, BVP vienam gyventojui augimo tempas ir vidutinis nedarbo lygis regione.

Silpnas koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir BVP vienam gyventojui rodiklio bei HDI indekso egzistuoja anglosaksiškame regione. Šis regionas išsiskiria ir tuo, kad ĮSA iniciatyvų įgyvendinimas didesnės įtakos turi praėjus vieniems metams, tai parodo autokoreliacijos koeficientai. Pagal sudarytą regresinę analizę, anglosaksiško regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi tik nedarbo bei užimtumo lygiai ir gyventojų skaičius.

Atlikus koreliacinę-regresinę analizę vertinant ĮSA įtaką regiono ekonominiam augimui, apibendrintai galima konstatuoti, kad ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui turi skandinaviškame, kontinentiniame bei Vidurio ir Rytų Europos regionuose.

IŠVADOS

1. Analizuojant ir apibendrinant įmonių socialinės atsakomybės teorines nuostatas, nustatyta, kad:
 - Plėtojantis ĮSA sampratai, ĮSA tyrimai perėjo iš etinės orientacijos prie orientacijos į veiklą, o analizės lygmenyje matomas tyrimų perėjimas iš makrosocialinio lygmens į organizacinį lygmenį.
 - Stokojama vieno ĮSA kaip koncepcijos apibrėžimo bei bendro termino taikymo. *Įmonių atsakomybė, įmonių pilietiškumas, įmonių darnumas, įmonių socialinis efektyvumas* dažnai vartojami kaip sinonimai ĮSA koncepcijai.
 - Gausu ĮSA sampratos interpretacijų: įmonių darnumas yra ĮSA poaibis, ĮSA yra etikos poaibis, ĮSA yra mikroekonominė darnaus vystymosi interpretacija, ĮSA yra evoliucinio pobūdžio funkcija, rodanti įmonių socialinę reakciją į aplinkos problemas, ĮSA – vienas iš svarbiausių globalaus kapitalizmo reiškinių XXI amžiaus pradžioje, iššūkis tarptautinėms kompanijoms, ĮSA yra unikali verslo funkcija. Disertacijoje yra remiamasi Europos Komisijos pateiktu ĮSA apibrėžimu.
 - ĮSA nagrinėjančiose teorijose skiriasi požiūris į verslo vaidmenį visuomenėje bei tarpusavio ryšius, dažniausiai teorijose vertinamos įvairios suinteresuotosios grupės ir jų poveikis ĮSA plėtrai. Įmonių įsitraukimo į ĮSA plėtrą įtakos turi laisvi resursai, kultūrinės, politinės, ekonominės-socialinės dimensijos, lemiančios ir skirtingą įmonių įsitraukimą į šią veiklą įvairiuose regionuose ar valstybėse.
 - Ankstyviesiems ir vėlesniesiems ĮSA modeliams būdingas normatyvinis bei aprašomasis pobūdis, nepateikiama įrankių ar rekomendacijų, kaip į įmonių veiklą įtraukti atsakomybę. Stokojama ĮSA modelių praktinio verifikavimo, praktiškai pritaikyti buvo tik ĮSA *deimanto* modelis bei *dvių dimensijų* ĮSA modelis. Daugelyje ĮSA modelių pabrėžiama 3P svarba nustatant, ar įmonės vykdo socialiai atsakingą verslo praktiką, tačiau stokojama esminių veiksmų, leidžiančių įmonėms įsitraukti į ĮSA praktiką, identifikavimo.
 - ĮSA matavimui naudojami šie metodai: reputacijos indeksas, turinio analizė, VAS modelis, Likert skalė, I-atstumo metodas, rodikliai, besiremiantys reitingų kriterijumi. Tarp ĮSA instrumentų paminėti šie: atskaitomybės sistemos, valdymo ir sertifikavimo sistemos bei standartai, siekiamybės iniciatyvos ir elgesio kodeksai bei reitingavimo instrumentai.
 - ĮSA įgyvendinimas skiriasi tarp vietovių, pramonės šakų ir bėgant laikui. Tampa svarbus ĮSA nagrinėjimo kontekstas. Skiriami trys ĮSA iniciatyvų analizavimo lygmenys: bazinė, arba pagrindinė, ĮSA, pusiau periferinė ĮSA, periferinė ĮSA. Identifikuojama, kad ĮSA įgyvendinimo regioniniai skirtumai galimi dėl daugelio veiksnių, tokių kaip vyriausybių vykdomos politikos įgyvendinimo skirtumai, ĮSA veiklos reguliavimo valstybėse

skirtumai, socialinių ir ekonominių prioritetų skirtumai, skirtingos politinės ir socialinės sąlygos, skirtinga regionų kultūrinė, istorinė raida.

- Siekiant skatinti ĮSA ES lygmeniu rengiami ĮSA nacionaliniai veiksmų planai, kuriuose pabrėžiama vartotojų informuotumo didinimo, atsakingo verslo skatinimo, ĮSA ataskaitų ir informacijos sklaidos didinimo, socialinių kriterijų įtraukimo į žaliuosius viešuosius pirkimus ir kitų priemonių svarba.
2. Analizuojant regiono ekonominį augimą skatinančius veiksnius regiono ekonominio augimo teorijose bei nagrinėjant regiono ekonominio augimo vertinimo teorines galimybes, nustatyta, kad:
- Regiono sąvoka vartojama dažnai bei įvairaus pobūdžio kontekste, šiai sąvokai būdingas neapibrėžtumas, regiono ribų apibrėžimas susijęs su tam tikru subjektyvumu. Regionai skiriasi išorės ryšiais, jiems būdingais konkurenciniais pranašumais, turimu išteklių kiekiu, lokalizuota socialine ir ekonomine aplinka bei palankia politika.
 - Regiono ekonominis augimas siejamas su produktyvumu, efektyvumu, darbo pasidalijimu, gamybos veiksnių produktyvumu, nepanaudotų kapitalo išteklių naudojimu, konkurencingumu, ilgalaikė dinamika ir nuolatinėmis inovacijomis.
 - Regiono ekonominio augimo teorijose daug dėmesio skiriama palankioms sąlygoms ekonominiam regiono augimui analizuoti. Teorijos orientuotos į ekonomikos sektorių modernizavimą bei tarptautinio verslo plėtrą, pastebima ir ekonomikos, valdymo bei kitų šiuolaikinių socialinių koncepcijų integracija. Regiono ekonominio augimo užtikrinimui svarbūs tampa ir kokybiniai veiksniai, susiję ne tik su žmogiškuoju kapitalu ir technologijomis, bet ir su bendradarbiavimu tarp skirtingų ekonominių vienetų.
 - Regiono ekonominį augimą lemia šie veiksniai: darbo našumas, materialus ir nematerialus kapitalas, technologinė pažanga, politinis stabilumas, inovacijos, regiono kultūra ir istorija, infrastruktūra, regiono geografinė padėtis, tiesioginės užsienio investicijos, žmogiškasis kapitalas, regiono ekonomikos atvirumas, darbo ir kapitalo migracija, technologijų poveikis ir prekybos sklaida, aglomeracija.
 - Regiono ekonominio augimo vertinimo problematika siejama su regiono ekonominio augimo teorijų gausa ir jų nesuderinamumu, bendro regiono apibrėžimo nebuvimu, bendro modelio ar metodikos, skirtos įvertinti regiono ekonominį augimą, nebuvimu, regiono ekonominį augimą veikiančių veiksnių empirinių tyrimų trūkumu. Paminėtinos ir taikomosios problemos: finansinių išteklių poreikis, laiko išteklių poreikis, informacijos prieinamumo ir kokybės problema.
 - Ryšiai tarp įmonių ir regionų vystymosi yra abipusiai ne tik ekonominių mainų, bet ir įgyjamų savybių požiūriu. Šio ryšio stiprumas priklauso nuo strateginio planavimo, bendruomenės paramos sutelkimo,

- bendradarbiavimo su įmonėmis, organizacijomis ir valstybės institucijomis. Didėja įmonių kaip aktyvių regioninių veikėjų svarba bei atsiranda regioninės atsakomybės poreikis.
- Disertacijoje regionas apibrėžiamas kaip valstybių grupė, besiskirianti socialine-ekonominė ideologija ir ĮSA veiklos aktyvumu. Išskirti penki regionai: skandinaviškas, kontinentinis, anglosaksiškas, Viduržemio jūros bei Vidurio ir Rytų Europos.
3. Remiantis suformuluota regiono samprata ir nagrinėjant įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvų diegimo tendencijas regionuose bei apskaičiavus įmonių socialinės atsakomybės indeksą šiuose regionuose ir juos sudarančiose valstybėse, nustatyta, kad:
- Egzistuoja ženklūs ĮSA iniciatyvų įgyvendinimo skirtumai analizuojamuose regionuose. Viduržemio jūros regione veikiančios įmonės yra aktyviausios diegiant SA 8000 bei ISO 14001 standartus, pirmąją pagal narystę JT pasauliniame susitarime, tačiau atsilieka pagal GRI ataskaitų teikimą.
 - Vidurio ir Rytų Europos regiono įmonės atsilieka nuo bendrų tendencijų, ĮSA instrumentų įgyvendinimo mastai nėra dideli, tačiau analizuojamu laikotarpiu šiame regione fiksuojamas sparčiausias įvairių ĮSA iniciatyvų diegimo augimas.
 - Anglosaksiškame regione įmonės rečiausiai diegia SA 8000 standartą, taip pat nedidelis skaičius įmonių, prisijungusių prie JT pasaulinio susitarimo, palyginti nedidelis įmonių, įsidiegusių EMAS standartą, skaičius.
 - Kontinentiniame regione veikiančios įmonės yra aktyvios JT pasaulinio susitarimo narės, pirmąją pagal GRI ataskaitų teikimą, tačiau atsilieka pagal SA8000 standarto diegimą.
 - Skandinaviškame regione veikiančios įmonės atsilieka pagal ISO 14001 standarto diegimą, tačiau gana aktyviai teikia GRI ataskaitas. Šiame regione fiksuojamas sparčiausias JT pasaulinio susitarimo narių skaičiaus augimas analizuojamu laikotarpiu.
 - Apskaičiavus ĮSA indeksą 2014 m. konstatuotina, kad šis indeksas didžiausias yra skandinaviškame bei anglosaksiškame regionuose, o mažiausias – kontinentiniame regione.
 - Egzistuoja ĮSA indekso skirtumai tarp valstybių, sudarančių regionus. ĮSA indeksas didžiausias Portugalijoje, Švedijoje, Suomijoje, Ispanijoje ir Danijoje (valstybėse, priskiriamose prie skandinaviško ir Viduržemio jūros regionų), o mažiausias Airijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Rumunijoje ir Lenkijoje (dominuoja Vidurio ir Rytų Europos regionui priskiriamos valstybės).
4. Remiantis teorinėmis įmonių socialinės atsakomybės ir regiono tarpusavio ryšio nuostatomis, identifikuotais regiono ekonominį augimą skatinančiais veiksniais, sudarytas įmonių socialinės atsakomybės įtakos regiono ekonominiam augimui

vertinimo modelis, kuriame daroma prielaida, kad ĮSA turi įtakos regiono ekonominiam augimui. Pasirinkti šie rodikliai:

- Ekonomikos augimo ir išsivystymo vertinimui nagrinėjamas BVP, tenkantis vienam gyventojui (parodo regiono ekonominio augimo tendencijas), žmogaus socialinės raidos indeksas (HDI, atspindi nepiniginį ekonomikos augimo aspektą).
 - ĮSA instrumentai: socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius ir turtas regione, žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijaus egzistavimas regione, SA 8000 standartą įsidedusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione, EMAS standartą įsidedusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione, ISO 14001 standartą įsidedusių įmonių skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų, regione bei GRI iniciatyvų regione skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų.
 - Tradiciniai ekonominiai rodikliai bei jų įtaka regiono ekonominiam augimui: tiesioginės užsienio investicijos proc. nuo BVP regione, išlaidos MTEP veiklai regione, gyventojų skaičius regione, nedarbo lygis regione, užimtumo lygis regione, infliacija regione, BVP vienam gyventojui augimo tempas regione.
5. Atlikus koreliacinę-regresinę analizę siekiant įvertinti įmonių socialinės atsakomybės įtaką regiono ekonominiam augimui pasirinktų regionų atveju, nustatyta, kad:
- Remiantis koreliacine-regresine analize, egzistuoja ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir regiono ekonominio augimo matuojamo BVP vienam regiono gyventojui rodikliu ir žmogaus socialinės raidos indeksu, kuris naudojamas siekiant įvertinti neekonominis augimo aspektus.
 - Nustatytas stiprus koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir BVP vienam gyventojui rodiklio šiuose regionuose: skandinaviškame, kontinentiniame bei Vidurio ir Rytų Europos (išskyrus koreliacinį ryšį tarp BVP vienam gyventojui ir SA8000 standartą įsidedusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičių pastarajame regione).
 - Būtina pastebėti, kad vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys skandinaviškame regione egzistuoja ir tarp HDI ir šių ĮSA iniciatyvų: ISO 14001 standartą įsidedusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus, GRI iniciatyvų 1 mln. regiono gyventojų skaičiaus bei prie JT pasaulinio susitarimo prisijungusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus; kitos ĮSA iniciatyvos silpnai koreliuoja su HDI indeksu.
 - Sudarius tiesinę regresinę lygtį skandinaviško regiono atveju, buvo nustatyta, kad šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi socialiai atsakingų investicinių fondų turtas, išlaidos MTEP veiklai, BVP vienam gyventojui augimo tempas ir praėjusio laikotarpio BVP vienam regiono gyventojui rodiklis. Taigi, galima teigti, kad ĮSA turi įtakos skandinaviško regiono ekonominiam augimui.

- Vertinant HDI ir ĮSA iniciatyvų koreliacinį ryšį kontinentiniame regione, nustatytas vidutinio stiprumo koreliacinio ryšio egzistavimas. Sudarius tiesinę regresinę lygtį buvo nustatyta, kad kontinentinio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi EMAS standartą įsidiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius, socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius esamuoju ir praėjusių metų laikotarpiu bei vidutinis užimtumas regione.
- Vidurio ir Rytų Europos regione fiksuojamas silpno koreliacinio ryšio tarp HDI ir ĮSA iniciatyvų egzistavimas. Sudarius tiesinę regresinę lygtį, nustatyta, kad šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi ĮSA iniciatyvų įgyvendinimas, pavyzdžiui ISO 14001 ir EMAS standartus įsidiegusių įmonių, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičius. Regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi ir tiesioginės užsienio investicijos regione, išlaidos MTEP veiklai bei vidutinis užimtumo lygis regione.
- Vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir regiono ekonominio augimo nustatytas Viduržemio jūros regione, taip pat nustatytas ir vidutinio stiprumo koreliacinio ryšio tarp HDI ir ĮSA iniciatyvų, tenkančių 1 mln. regiono gyventojų, skaičiaus egzistavimas. Sudarius tiesinę regresinę lygtį, nustatyta, kad ĮSA iniciatyvos reikšmingesnės įtakos Viduržemio jūros regiono ekonominiam augimui neturi. Šio regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi išlaidos MTEP veiklai, BVP vienam gyventojui augimo tempas ir vidutinis nedarbo lygis regione.
- Silpnas koreliacinis ryšys tarp ĮSA iniciatyvų ir BVP vienam gyventojui rodiklio bei HDI indekso egzistuoja anglosaksiškame regione. Šis regionas išsiskiria ir tuo, kad ĮSA iniciatyvų įgyvendinimas didesnės įtakos turi praėjus vieniems metams, remiamasi autokoreliacijos koeficientais. Pagal sudarytą regresinę analizę, anglosaksiško regiono ekonominiam augimui reikšmingos įtakos turi tik nedarbo bei užimtumo lygiai ir gyventojų skaičius.

Atlikus koreliacinę-regresinę analizę vertinant ĮSA įtaką regiono ekonominiam augimui, apibendrintai galima konstatuoti, kad ĮSA įtakos regiono ekonominiam augimui turi skandinaviškame, kontinentiniame bei Vidurio ir Rytų Europos regionuose. Sudarius tiesines regresines lygtis konstatuotina, kad anglosaksiško ir Viduržemio jūros regionų atvejais ĮSA iniciatyvos reikšmingesnės įtakos šių regionų ekonominiam augimui neturi; šių regionų ekonominiam augimui įtakos turi kiti veiksniai. Gautus rezultatus galima sieti su įvairių suinteresuotųjų grupių spaudimu įsitraukti į ĮSA veiklą (ypač Vidurio ir Rytų Europos regione), įvairių ĮSA įgyvendinimo skatinimo metodų egzistavimu bei stipriu bendruomeniškumu (ypač skandinaviškame regione).

LITERATŪRA

1. Aaronson, S. A. (2003). Corporate responsibility in the global village: the British role model and the American laggard. *Business and Society Review*, 108(3), 309–338.
2. Abreu, R., David, F., & Crowther, D. (2005). Corporate social responsibility in Portugal: empirical evidence of corporate behaviour. *Corporate Governance*, 5(5), 3–18.
3. Abreu, M. C. S., & Barlow, C. (2013). A comparative picture of corporate social responsibility approaches by leading companies in the United Kingdom and Brazil. *Social Responsibility Journal*, 9(4), 571–588.
4. Achua, J. K. (2008). Corporate social responsibility in Nigerian banking system. *Society and Business Review*, 3(1), 57–71.
5. Ackerman, R. W. (1973). How companies respond to social demands. *Harvard Business Review*, 51(4), 88–98.
6. Ackerman, R. W., & Bauer, R. A. (1976). *Corporate Social Responsiveness*. Reston: Reston Publishing.
7. Affuso, A., Capello, R., Fratesi, U. (2011). Globalization and competitive strategies in European vulnerable regions. *Regional studies*, 45(5), 657–675.
8. Agle, B. R., Mitchell, R. K., & Sonnenfeld, J. A. (1999). Who Matters to CEOs? An Investigation of Stakeholder Attributes and Salience, Corporate Performance and CEO Values. *Academy of Management Journal*, 42(5), 507–525.
9. Agnew, J. (1999). Regions on the mind does not equal regions of the mind. *Progress in Human Geography*, 23(1), 91–96.
10. Agnew, J. (2000). From the political economy of regions to regional political economy. *Progress in Human Geography*, 24(1), 101–110.
11. Aguilera, R. V., Rupp, D. E., Williams, C. A., & Ganapathi, J. (2007). Putting the S back in corporate social responsibility a multilevel theory of social change in organizations. *Academy of Management Review*, 32(3), 836–863.
12. Alas, R., & Tafel, K. (2008). Conceptualizing the dynamics of social responsibility: evidence from a case study of Estonia. *Journal of Business Ethics*, 81(2), 371–385.
13. Aldama, L. P., & Zicari, A. (2012). Value-added reporting as a tool for sustainability: a Latin American experience. *Corporate Governance*, 12(4), 485–498.
14. Allen, J., Massey, D. B., & Cochrane, A. (1998). *Rethinking the Region*. London: Routledge.
15. Allen, J., & Cochrane, A. (2007). Beyond the territorial fix: regional assemblages, politics and power. *Regional Studies*, 41(9), 1161–1175.
16. Almeida, R. (2007). Local economic structure and growth. *Spatial Economic Analysis*, 2(1), 65–90.
17. Amin, A. (2004). Regions unbound: towards a new politics of place. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 86(1), 33–44.
18. Andersen, M., & Skjoett-Larsen, T. (2009). Corporate social responsibility in global supply chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 14(2), 75–86.
19. Angeriz, A., McCombie, J., & Roberts, M. (2008). Some new estimates of returns to scale for EU regional manufacturing, 1986–2002. *International Regional Science Review*, 31(1), 62–87.
20. Antal, A. B., & Sobczak, A. (2007). Corporate Social Responsibility in France: A Mix of National Traditions and International Influences. *Business and Society*, 46(1), 9–32.

21. Ararat, M. (2008). A development perspective for „corporate social responsibility“: case of Turkey. *Corporate Governance*, 8(3), 271–285.
22. Aras, G., & Crowther, D. (2009). *The Durable Corporation*. Farnham: Gower Publishing.
23. Argandoña, A., & von Weltzien Hoivik, H. (2010). Corporate Social Responsibility: One Size Does Not Fit All. Collecting Evidence from Europe. *Journal of Business Ethics*, 89(3), 221–234.
24. Arx von, U., & Ziegler, A. (2013). The effect of corporate social responsibility on stock performance: new evidence from the USA and Europe. *Quantitative Finance*, 14(6), 977–991.
25. Asongu, J. J. (2007). The history of corporate social responsibility. *Journal of business and Public Policy*, 1(2), 1–18.
26. Assiouras, I., Ozgen, O., & Skourtis, G. (2013). The impact of corporate social responsibility in food industry in product-harm crises. *British Food Journal*, 115(1), 108–123.
27. Asteriou, D., Dimelis, S., & Moudatsou, A. (2014). Globalization and income inequality: a panel data econometric approach for the EU27 countries. *Economic Modelling*, 36, 592–599.
28. Atkočiūnienė, Z., O., Gineitienė, Z., & Žiogelytė, L. (2010). Regionų plėtra: Žmoniškųjų išteklių potencialas. *Viešasis Administravimas*, 25–26(1–2), 44–52.
29. Aupperle, K. E., Carroll, A. B., & Hatfield, J. D. (1985). An empirical investigation between corporate social responsibility and profitability. *Academy of Management Journal*, 28(2), 446–63.
30. Aupperle, K. E. (1991). The use of forced choice survey procedures in assessing corporate social orientation. In Post, J. E. (Ed.), *Research in Corporate Social Performance and Policy* (pp. 269–280). Greenwich: JAI Press.
31. Avanzi (2005). Green, social and ethical funds in Europe: review. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.avanzi-sri.org/pdf/complete_report_2005_final.pdf
32. Avanzi (2006). Green, social and ethical funds in Europe: review. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.avanzi-sri.org/pdf/complete_report_2006_final.pdf
33. Avetisyan, E., & Ferrary, M. (2013). Dynamics of stakeholders' implications in the institutionalization of the CSR field in France and in the United States. *Journal of Business Ethics*, 115(1), 115–133.
34. Backhaus, K. B., Stone, B. A., & Heiner, K. (2002). Exploring the relationship between corporate social performance and employer attractiveness. *Business & Society*, 41(3), 292–318.
35. Bagdonienė, D., & Paulavičienė, E. (2010). Socialinės atsakomybės ir organizacijos vadybos sistemos integravimas. *Ekonomika ir vadyba*, 15, 366–373.
36. Balčiūnienė, I., & Kazlauskaitė, R. (2012). The linkage between HRM, CSR and performance outcomes. *Baltic Journal of Management*, 7(10), 5–24.
37. Banalieva, E. R., & Santoro, M. (2009). Local, regional or global? Geographic orientation and relative financial performance of emerging market multinational enterprises. *European Management Journal*, 2(5), 344–355.
38. Banalieva, E. R., Santoro, M. D., & Jiang, J. R. (2012). Home region focus and technical efficiency of multinational enterprises. *Management International Review*, 52(4), 493–518.

39. Banytè, J., & Salickaitè, R. (2008). Successful diffusion and adoption of innovation as a means to increase competitiveness of enterprises. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 56(1), 48–56.
40. Baron, D. P. (2001). Private politics, corporate social responsibility, and integrated strategy. *Journal of Economics & Management Strategy*, 10(1), 7–45.
41. Barrett, D. J. (2009). Corporate social responsibility and quality management revisited. *The Journal for Quality & Participation*, 31(4), 24–30.
42. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1997). Technological diffusion, convergence and growth. *Journal of Economic Growth*, 2(1), 1–26.
43. Barroso, M. J., Galera, C., Valero, V., & Galan, M. M. (2012). Corporate social responsibility: a study of savings banks. *International Journal of Banking Marketing*, 30(6), 414–435.
44. Baskaran, V., Nachiappan, S., & Rahman, S. (2011). Supplier assessment based on corporate social responsibility criteria in Indian automotive and textile industry. *International Journal of Sustainable Engineering*, 4(4), 359–369.
45. Batabyal, A. A., & Nijkamp, P. (2013). Human capital use, innovation, patent protection, and economic growth in multiple regions. *Economics of Innovation and New Technology*, 22(2), 113–126.
46. Baughn, C. C., Bodie, N. L., & McIntosh, J. C. (2007). Corporate social and environmental responsibility in Asian countries and other geographic regions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 14(4), 189–205.
47. Beckman, J. (1975). *Social Responsibility and Accountability*. New York: New York University Press.
48. Beckman, T., Colwell, A., & Cunningham, P. H. (2009). The emergence of corporate social responsibility in Chile: the importance of authenticity and social networks. *Journal of Business Ethics*, 86, 191–206.
49. Beesley, M. E., & Evans, T. (1978). *Corporate Responsibility: A Reassessment*. London: Croom Helm.
50. Belak, J., Duh, M., Mulej, M., & Štrukelj, T. (2010). Requisitely holistic ethics planning as pre-condition for enterprise ethical behaviour. *Kybernetes*, 39(1), 19–36.
51. Belak, J. (2013). Corporate governance and the practice of business ethics in Slovenia. *Systemic Practice and Action Research*, 26(6), 527–535.
52. Belke, A., Haskamp, U., & Setzer, R. (2016). Regional bank efficiency and its effect on regional growth in „normal“ and „bad“ times. *Economic Modelling*. Prieiga per doi: [10.1016/j.econmod.2015.12.020](https://doi.org/10.1016/j.econmod.2015.12.020)
53. Bellamy, J., Meppem T., Goddar, R., & Dawson, S. (2003). The changing face of regional governance for economic development: implications for local government. *Sustaining Regions*, 2(3), 7–17.
54. Berle, A. A. Jr. (1932). For whom corporate managers are trustees: a note. *Harvard Law Review*, 45(8), 1365–1372.
55. Berman, S. L., Wicks, A. C., Kotha, S., & Jones, T. M. (1999). Does stakeholder orientation matter? The relationship between stakeholder management models and firm financial performance. *Academy of Management Journal*, 42, 486–506.
56. Beschorner, T. (2013). Creating shared value: the one-trick pony approach. *Business Ethics Journal Review*, 1(17), 106–112.
57. Besser, T. L., & Miller, N. (2004). The risk of enlightened self interest: small businesses and support for community. *Business and Society*, 43(4), 398–425.

58. Bestratén, M., & Pujol, L. (2005). Responsabilidad social de las Empresas (I) y (II), Notas Técnicas de Prevención (NTP No. 643 y 644). Ministerio del Trabajo y Asuntos Sociales, Instituto Nacional de Seguridad e Higiene en el Trabajo, Madrid, Spain [žiūrėta 2013-11-15]. Prieiga per internetą: [https://osha.europa.eu/sites/default/files/publications/documents/es/publications/reports/210/Informe -
La responsabilidad social de las empresas y la seguridad y la salud en el trabajo.pdf](https://osha.europa.eu/sites/default/files/publications/documents/es/publications/reports/210/Informe_-_La_responsabilidad_social_de_las_empresas_y_la_seguridad_y_la_salud_en_el_trabajo.pdf)
59. Beurden, P. V., & Gossling, T. (2008). The worth of values-A literature review on the relation between corporate social and financial performance. *Journal of Business Ethics*, 82, 407–424.
60. Bhaduri, S. N., & Selarka, E. (2016). *Corporate governance and corporate social responsibility of Indian Companies*. Singapore: Springer Science and Business Media. Prieiga per doi: 10.1007/978-981-10-0925-9_2
61. Bhattacharyya, A., & Cummings, L. (2013). Attitudes towards environmental responsibility within Australia and India: a comparative study. *Journal of Environmental Planning and Management*, 57(5), 769–791.
62. Bhide, A., & Stevenson, H. H. (1990). Why Be Honest If Honesty Does Not Pay. *Harvard Business Review*, 68(5), 121–129.
63. Bird, R., Hall, A. D., Momente, F., & Reggiani, F. (2007). What corporate social responsibility activities are valued by the market? *Journal of Business Ethics*, 76(2), 189–206.
64. Birch, D., & Moon, J. (2004). Introduction: JCC theme issue: corporate social responsibility in Asia. *Journal of Corporate Citizenship*, 13, 18–23.
65. Byrne, D. (2001). *Understanding the Urban*. New York: Palgrave.
66. Blotvogel, H. H. (2005). Region / Region. In Ammon, U., Dittmar, N., Mattheier, K. J. & Trudgill, P. (Eds.) *Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* (2nd ed.), pp.360–369. Berlin: Walter de Gruyter.
67. Blowfield, M. (2005). Corporate social responsibility – the failing discipline and why it matters to international relations. *International Relations*, 19(2), 173–191.
68. Blowfield, M., & Frynas, J. G. (2005). Setting new agendas: critical perspectives on corporate social responsibility in the developing world. *International Affairs*, 81, 499–513.
69. Blowfield, M., Murray, A. (2008). *Corporate responsibility: a critical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
70. Bosch-Badia, M. T., Montllor-Serrats, J., & Tarrazon, M. A. (2013). Corporate social responsibility from Friedman to Porter and Kramer. *Theoretical Economics Letters*, 3, 11–15.
71. Boschma, R. A. (2004). The competitiveness of regions from an evolutionary perspective. *Regional Studies*, 38(9), 1001–1014.
72. Boschma, R. (2012). Constructing regional advantage and smart specialization: comparison of two European Policy concepts. *Papers in Evolutionary Economic Geography*, No. 1322.
73. Bosker, M. (2007). Growth, agglomeration and convergence: A space-time analysis for european regions. *Spatial Economic Analysis*, 2(1), 91–100.
74. Bouvain, P., Baumann, C., & Lundmark, E. (2013). Corporate social responsibility in financial services: a comparison of Chinese and East Asian banks vis-à-vis American banks. *International Journal of Bank Marketing*, 31(6), 420–439.

75. Boyd, D. E., Spekman, R. E., Kamauff, J. W., & Werhane, P. (2007). Corporate social responsibility in global supply chains: a procedural justice perspective. *Long Range Planning*, 40, 341–356.
76. Boulouta, I., & Pitelis, C. N. (2014). Who need CSR? The impact of corporate social responsibility on national competitiveness. *Journal of Business Ethics*, 119(3), 349–364.
77. Bowen, H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper.
78. Bowman, E. H., & Haire, M. (1975). A strategic posture toward corporate social responsibility. *California Management Review*, 18(2), 49–58.
79. Bradley, J. (2006). Evaluating the impact of european union cohesion policy in less-developed countries and regions. *Regional Studies*, 40(2), 189–200.
80. Branco, M. C., & Rodrigues, L. L. (2007). Positioning stakeholder theory within the debate on corporate social responsibility. *Electronic Journal of Business Ethics and Organisation Studies*, 12, 5–15.
81. Brammer, S., & Millington, A. (2008). Does it pay to be different? An analysis of the relationship between corporate social and financial performance. *Strategic Management Journal*, 29(12), 1325–1343.
82. Brammer, S., Jackson, G., & Matten, D. (2012). Corporate social responsibility and institutional theory: new perspectives on private governance. *Socio-Economic Review*, 10(1), 3–28.
83. Brown, B. (1998). Do stock market investors reward companies with reputations for social performance? *Corporate Reputation Review*, 1(3), 271–280.
84. Bruneckienė, J. (2010). Šalies regionų konkurencingumo vertinimas įvairiais metodais: rezultatų analizė ir vertinimas. *Ekonomika ir Vadyba*, 15, 25–31.
85. Bruneckienė, J., & Kilijonienė, A. (2011). Lietuvos regionų konkurencingumo klasterinė analizė. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 25(1), 60–69.
86. Bruneckienė, J., & Krušinskas, R. (2011). ES struktūrinės paramos įtakos Lietuvos regionų plėtrai ir išsivystymo netolygumams mažinti vertinimas. *Ekonomika ir Vadyba*, 16, 127–136.
87. Bruneckienė, J., & Palekienė, O. (2012). Lietuvos – Latvijos pasienio regiono ekonominės-socialinės plėtros vertinimo specifika ir metodologinės gairės. *Economics and Management*, 17(3), 952–962.
88. Burbulytė, G. (2005). Regioniniai tyrimai visuomeninėje geografijoje: metodologinių požiūrių kaita. *Geografija*, 41(2), 51–58.
89. Business Innovation and Skills (2008). Corporate responsibility reports. UK Government Publication. [žiūrėta 2015-10-11]. Prieiga per internetą: <http://www.berr.gov.uk/files/file50312.pdf>
90. Caroline, K. (2008). Emerging issues of human rights responsibility in the extractive and manufacturing industries patterns and liability risks. *Northwestern Journal of International Human Rights*, 6(2), 327–353.
91. Campbell, T. (2007). The Normative Grounding of Corporate Social Responsibility: A Human Rights Approach. In D. J. McBarnet, A. Voiculescu and T. Campbell (Eds.), *The New Corporate Accountability: Corporate Social Responsibility and the Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
92. Campbell, J. L. (2007). Why would corporations behave in socially responsible ways? *Academy of Management Review*, 32(3), 946–967.

93. Campbell, J. L. (2011). The US Financial Crisis: Lessons for Theories of Institutional Complementarity. *Socio-Economic Review*, 9(2), 211–234.
94. Capello, R. (2009). Space, growth and development. In Capello, R., & Nijkamp, P. (Eds). *Handbook of Regional Growth and Development Theories* (pp. 3–52). Cornwall: MPG Books.
95. Carroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4, 497–505.
96. Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organisational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.
97. Carroll, A. B. (1998). The four faces of corporate citizenship. *Business and Society Review*, 100(1), 1–7.
98. Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: evolution of a definitional construct. *Business and Society*, 38, 268–295.
99. Carroll, A. B. (2008). A history of corporate social responsibility: concepts and practices. In Crane, A., McWilliams, A., Matten, M., Moon, J. and Siegel, D. (Eds), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* (pp.19–46). Oxford: Oxford University Press.
100. Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: a review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 85–105.
101. Carter, D., Simkins, B. J., & Simpson, W. G. (2003). Corporate governance, board diversity, and firm performance. *Financial Review*, 38(1), 33–53.
102. Casadei, A., & Amadei, F. (2010). The competitive influence of corporate social responsibility and corporate social disclosure in Italian small and medium sized companies: focus on disclosure and competitive drivers. *Social and Environmental Accountability Journal*. 30(1), 13–25.
103. Chamberlain, N. W. (1973). *The Limits of Corporate Social Responsibility*. New York: Basic Books Inc.
104. Chapple, W., & Moon., J. (2005). Corporate Social Responsibility in Asia: A Seven-Country Study of CSR Web Site Reporting. *Business & Society*, 44(4), 415–441.
105. Chi, T. (2011). Building a sustainable supply chain: an analysis of corporate social responsibility (CSR) practices in the Chinese textile and apparel industry. *Journal of the Textile Institute*, 102(10), 837–848.
106. Chi-Keung, L. (2010). Convergence across the United States: Evidence from Panel ESTAR Unit Root Test. *International Advances in Economic Research*, 16(1), 52–64.
107. Churski, P., Dominiak, J. (2013). The impact of innovations on growth and stagnation regions in Poland. *European Planning Studies*, 22(6), 1143–1164.
108. Clark, J. M. (1926). *Social control of business*. Chicago: University of Chicago Press.
109. Clarkson, M. B. E. (1995). A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance. *Academy of Management Review*, 20, 92–117.
110. Claydon, J. (2011). A new direction for CSR: the shortcomings of previous CSR models and the rationale for a new model. *Social Responsibility Journal*, 7(3), 405–420.
111. Claval, P. (1998). *An Introduction to Regional Geography*. Oxford: Blackwell.
112. Clement, K. (2004). Structural fund programmes as instruments for sustainable regional development. *Innovation: the European Journal of Social Sciences*, 17(1), 43–60.
113. Cochran, P. L., & Wood, R. A. (1984). Corporate social responsibility and financial performance. *Academy of Management Journal*, 27, 42–56.

114. Cochran, P. L. (2007). The evolution of corporate social responsibility. *Business Horizons*, 50(6), 449–454.
115. Compendium (2014). Corporate Social Responsibility: national public policies in the European Union. *Social Europe*. Brussels: European Commission.
116. Cowton, C. (1987). Corporate philanthropy in the United Kingdom. *Journal of Business Ethics*, 6(7), 553–558.
117. Crafts, N. F. R., & Venables, T. (2002). Globalisation and Geography: An Historical Perspective. In Bordo, M., Taylor, A., & Williamson, J. G. (Eds.). *Globalisation in Historical Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
118. Cramer, J., Kim, R., & Dam, E. (2004). Corporate social responsibility in the Dutch industry. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 11(4), 188–195.
119. Creyer, E. H., & Ross, W. T. (1997). The influence of firm behavior on purchase intention: Do consumers really care about business ethics? *Journal of Consumer Marketing*, 14(6), 421–432.
120. Cruz, L. B., Boehe, D. M. (2010). How do leading retail MNCs leverage CSR globally? Insights from Brazil. *Journal of Business Ethics*, 91, 243–263.
121. CSR Forum (2014). Study Report on How to Make Appropriate USE of ISO 26000 and other International Standards on Corporate Social Responsibility in Businesses. *Japan*. [žiūrėta 2016-05-02]. Prieiga per internetą: http://www.bpfi.jp/act/download_file/98193838/84332173.pdf
122. Cuaresma, J. C., Doppelhofer, G., & Feldkircher, M. (2014). The determinants of economic growth in European regions. *Regional Studies*, 48(1), 44–67.
123. Cuesta-Gonzalez de la, M., Munoz-Torres, M. J., & Fernandez-Izquierdo, M. A. (2006). Analysis of social performance in the Spanish financial industry through public data. A proposal. *Journal of Business Ethics*, 69(3), 289–304.
124. Ćwiklicki, M., & Jabłoński, L. (2015). Economic Development and the Implementation of CSR Initiatives in National Economies. In O’Riordan, L., Zmuda, P., Heinemann, S. (Eds.). *New Perspectives on Corporate Social Responsibility: Locating the Missing Link* (pp. 147–168). Essen: FOM Hochschule für Oekonomie & Management.
125. Čepinskis, J., & Sakalauskaitė, E. (2009). Įmonių socialinė atsakomybė ekonominės krizės sąlygomis Lietuvoje. *Taikomoji Ekonomika: Sisteminiai Tyrimai*, 3(1), 143–162.
126. Čiegis, R., Gavėnauskas, A., Petkevičiūtė, N., & Štreimikienė, D. (2008). Ethical values and sustainable development: Lithuanian experience in the context of globalisation. *Ūkio Technologinis ir Ekonominis Vystymas*, 14(1), 29–37.
127. Čiegis, R., Ramanauskienė, J., & Startienė, G. (2009). Theoretical Reasoning of the Use of Indicators and Indices for Sustainable Development Assessment. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 63(3), 33–40.
128. D’agostino, G., & Scarlato, M. (2013). Innovation, socio-institutional conditions and economic growth in the Italian regions. *Regional Studies*, 49(9), 1514–1534.
129. Dahlsrud, A. (2007). How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15(1), 1–13.
130. Dale, E. (1948). *Greater Productivity through Labor-Management Cooperation*. New York: American Management Association.
131. Dasgupta, S., Hettige, H., & Wheeler, D. (2000). What Improves Environmental Compliance?: Evidence from Mexican Industry. *Journal of Environmental Economics & Management*, 39(1), 39–67.

132. Davis, K. (1960). Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*, 2, 70–76.
133. Davis, K. (1967). Understanding the social responsibility puzzle: what does the businessman owe to society?. *Business Horizons*, 10(4), 45–50.
134. Davis, K. (1973). The case for and against business assumption of social responsibilities. *Academy of Management Journal*, 16, 312–322.
135. Davis, K., & Blomstrom, R. L. (1966). *Business and Its Environment*. New York: McGraw Hill.
136. De Dominicis, L. (2014). Inequality and growth in european regions: Towards a place-based approach. *Spatial Economic Analysis*, 9(2), 120–141.
137. De Jongh, D., & Prinsloo, P. (2005). Why Teach Corporate Citizenship Differently?. *Journal of Corporate Citizenship*, 18, 113–122.
138. De Lombaerde, P., Söderbaum, F., Langenhove, van L., & Baert, F. (2010). The problem of comparison in comparative regionalism. *Review of International Studies*, 36(3), 731–753.
139. Dicken, P. (2003). *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. London: SAGE Publications Ltd.
140. Dierkes, M. (1980). Corporate social reporting and performance in Germany. In Preston, L. E. (Ed.), *Research in Corporate Social Performance and Policy*, Vol. 2. Greenwich: JAI Press, pp. 251–289.
141. Díez, J. B., de la Cruz Ayuso, C., & Sasia Santos, P. M. (2008). Strategic local responses to global governance: the case of xertatu. *Corporate Governance*, 8(4), 571–577.
142. Dijkstra, L., Annoni, P., & Kozovska, K. (2011). *A new regional competitiveness index: theory, methods and findings*. Brussels: European Union Regional Policy, Working Papers, No. 2.
143. Dijkstra, L., Garcilazo, E., & McCann, P. (2013). The economic performance of european cities and city regions: Myths and realities. *European Planning Studies*, 21(3), 334–354.
144. DiMaggio, P., & Powell, W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
145. Doh, J. P., & Guay, T. R. (2006). Corporate social responsibility, public policy, and NGO activism in Europe and the United States: An institutional-stakeholder perspective. *Journal of Management Studies*, 43(1), 47–73.
146. Doherty, B., & Meehan, J. P. (2006). Market entry based on social resources: the case of Day Chocolate Company in the UK confectionery sector. *Journal of Strategic Marketing*, 14(4), 299–313.
147. Domar, E. D. (1946). Capital expansion, rate of growth, and employment. *Econometrica*, 14, 137–147.
148. Donaldson, T., & Preston, L. E. (1995). The stakeholder theory of the corporation: concepts, evidence and implications. *Academy of Management Review*, 20, 65–91.
149. Drucker, P. F. (1954). *The Practice of Management*. New York: Collins.
150. Drucker, P. F. (1984). The new meaning of corporate social responsibility. *California Management Review*, 26, 53–63.
151. Eberhard-Harribey, L. (2006). Corporate social responsibility as a new paradigm in the European policy: how CSR comes to legitimate the European regulation process. *Corporate Governance*, 6(4), 358–368.

152. Eckey, H., Kosfeld, R., & Türck, M. (2007). Regional convergence in Germany: A geographically weighted regression approach. *Spatial Economic Analysis*, 2(1), 45–64.
153. Eells, R. (1958). Corporate Giving: Theory and Practice. *California Management Review*, 1(1), 37–46.
154. Eells, R. & Walton, C. (1961). *Conceptual Foundations of Business*. Homewood: Richard D. Irwin.
155. Egels, N. (2005). CSR in Electrification of Rural Africa: The Case of ABB in Tanzania. *Journal of Corporate Citizenship*, 18, 75–85.
156. Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks. The triple bottom line of 21st century business*. Oxford: Capstone.
157. Elkington, J. (2004). Biting the bullet points. In European Business Forum (Ed.), *EBF on corporate social responsibility*. London: EBF.
158. Emmelhainz, M. A., & Adams, R. J. (1999). The apparel industry response to “Sweatshop” concerns: a review and analysis of codes of conduct. *The Journal of Supply Chain Management*, 35(3), 51–57.
159. Enright, M. J. (2009). The location of activities of manufacturing multinationals in the Asia-Pacific. *Journal of International Business Studies*, 40(5), 818–839.
160. Enquist, B., Johnson, M., & Skalen, P. (2006). Adoption of corporate social responsibility – incorporating a stakeholder perspective. *Qualitative Research in Accounting and Management*, 3(3), 188–207.
161. Epstein, E. M. (1987). The corporate social policy process: beyond business ethics, corporate social responsibility, and corporate social responsiveness. *California Management Review*, 29(3), 99–114.
162. Ertur, C., & Koch, W. (2007) Technological interdependence and spatial externalities: theory and evidence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 1033–1062.
163. Eua-anant, P., Ayuwat, D., & Promphakping, B. (2011). Relations between positive impacts of CSR, external support, CSR knowledge and the degree of CSR practices in Thai small and medium enterprises. *International Business and Economics Research Journal*, 10(11), 17–26.
164. European Commission (2001). *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*. Brussels: EC.
165. European Commission (2011). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A renewed EU strategy 2011–2014 for Corporate Social Responsibility*. Brussels: EC.
166. European Commission (2014). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: taking stock of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels: EC.
167. Eurostat (2016a). *Organisations and sites with eco-management and audit scheme (EMAS registration. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc410&plugin=1>*.
168. Eurostat (2016b). *Population on 1 January by age and sex. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en*.
169. Eurostat (2016c). *Gross domestic expenditures on R&D. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą:*

- http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_20&plugin=1.
170. Eurostat (2016d). Total unemployment rate. [žiūrėta 2016-05-14]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/printTable.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdec450&printPreview=true>.
 171. Eurostat (2016e). Employment rate by sex, age and group 20–64. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_10&plugin=1.
 172. Eurostat (2016f). GDP per capita. [žiūrėta 2016-05-14]. Prieiga per internetą: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_aux_gph&lang=en.
 173. Eurostat (2016g). Inward FDI stocks in % of GDP. [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00105&plugin=1>.
 174. Eurostat (2016h). National GPP strategies. [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/national_gpp_strategies_en.pdf
 175. Evans, W. M., & Freeman, R. E. (1988). A stakeholder theory of the modern corporation: Kantian capitalism. In Beauchamp, T., & Bowie, N. (Eds.), *Ethical theory and business* (3rd ed., pp. 501–510). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
 176. Evans, N., Sawyer, J. (2010). CSR and stakeholders of small businesses in regional South Australia. *Social Responsibility Journal*, 6(3), 433–451.
 177. Ezcurra, R. (2009). Does income polarization affect economic growth? The case of the European regions. *Regional Studies*, 43(2), 267–285.
 178. Faggian, A., McCann, P. (2009). Human capital and regional development. In Capello, R., & Nijkamp, P. (Eds). *Handbook of Regional Growth and Development Theories* (pp. 133–151). Cornwall: MPG Books.
 179. Fawn, R. (2009). Regions and their study: wherefrom, what for and whereto? Review of International Studies, 35(S1), 5–34.
 180. Ferreira, A. (2000). Convergence in Brazil: recent trends and long-run prospects. *Applied Economics*, 32(4), 479–489.
 181. Filippetti, A., & Peyrache, A. (2015). Labour productivity and technology gap in European Regions: a conditional frontier approach. *Regional Studies*, 49(4), 532–554.
 182. Fitch, H. G. (1976). Achieving corporate social responsibility. *Academy of Management Review*, 1, 38–46.
 183. Fombrun, C. J. (2005). Building corporate reputation through CSR initiatives: evolving standards. *Corporate Reputation Review*, 8(1), 7–11.
 184. Forsman-Hugg, S., Katajajuuri, J. M., Riipi, I., Makela, J., Jarvela, K., & Timonen, P. (2013). Key CSR dimensions for the food chain. *British Food Journal*, 115(1), 30–46.
 185. Forte, A., Peiró-Palomino, J., & Tortosa-Ausina, E. (2015). Does social capital matter for European economic growth. *European Economic Review*, 77, 47–64.
 186. Franke, G. R., & Nadler, S. S. (2008). Culture, economic development, and national ethical attitudes. *Journal of Business Research*, 61(3), 254–264.
 187. Fratesi, U. (2012). A globalization-based taxonomy of European regions. *Regional science policy and practice*, 4(1), 1–23.
 188. Frederic, W. C. (2008). Corporate social responsibility: deep roots, flourishing growth, promising future. *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* (pp. 522–531). Oxford: Oxford University Press.

189. Frederick, W. C. (1960). The growing concern over business responsibility. *California Management Review*, 2(4), 52–61.
190. Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman.
191. Freeman, R. E. (2002). Stakeholder theory of the modern corporation. In T. Donaldson & P. Werhane (Eds.) *Ethical Issues in Business: A Philosophical Approach* (7th ed.). Upper Saddle River: Prentice Hall.
192. Freeman, R. E. (2008). Managing for stakeholders. In T. Donaldson & P. Werhane (Eds.) *Ethical Issues in Business: A Philosophical Approach* (8th ed). Upper Saddle River: Prentice Hall.
193. Freeman, I. & Hasnaoui, A. (2011). The meaning of corporate social responsibility: the vision of four nations. *Journal of Business Ethics*, 100(3), 419–443.
194. Freeman, R. E., & Velamuri, S. R. (2006). A new approach to CSR: Company stakeholder responsibility. In Kakabadse, A., & Morsing, M. (Eds.), *Corporate social responsibility (CSR): Reconciling aspiration with application* (pp. 9–23). New York: Palgrave Macmillan.
195. Frey, B. S., & Stutzer, A. (2002). What can economics learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402–435.
196. Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
197. Friedman, M. (1970). The social responsibility of a business is to increase its profits. *The New York Times Magazine*, 32–33, 122–126.
198. Friedman, A. L., & Miles, S. (2006). *Stakeholders: Theory and practice*. Oxford: Oxford University Press.
199. Fuller, T., & Tian, Y. (2006). Social and symbolic capital and responsible entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 287–304.
200. Gaberrel, S., & Debarbieux, B. (2014). Mapping regions, framing projects: a comparative analysis on the role of mapping in the region-building process of two European regions. *Geoforum*, 52, 123–136.
201. Galbraith, J. K. (1952). *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*. Boston: Houghton-Mifflin.
202. Galbraith, J. K. (1958). *The Affluent Society*. Boston: Houghton-Mifflin.
203. Garicano, L., & Rossi-Hansberg, E. (2012). Organizing growth. *Journal of Economic Theory*, 147, 623–656.
204. Garriga, E., & Melé, D. (2004). Corporate social responsibility theories: mapping the territory. *Journal of Business Ethics*, 53(1), 51–71.
205. Gaski, J. F. (1985). “Dangerous Territory”: The Societal Marketing Revisited. *Business Horizon*, 28(4), 42–47.
206. Gao, Y. (2009). Corporate social performance in China: evidence from large companies. *Journal of Business Ethics*, 89(1), 23–35.
207. Gedminaitė–Raudonė, Ž. (2011). Lietuvos regionų ekonominio dinamiškumo vertinimas. *Verslas XXI Amžiuje*, 3(4), 76–81.
208. Genaro, D., & Melchor, E. (2010). The impact of the tertiarization process in spanish economic growth from a regional perspective. *The Service Industries Journal*, 30(3), 359–374.
209. Gilbert, A. (1988). The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography*, 12 (2), 208–228.

210. Gilbert, D. U., & Rasche, A. (2007). Opportunities and problems of standardized ethics initiatives—a stakeholder theory perspective. *Journal of Business Ethics*, 82(3), 448–461.
211. Gill, D. L., Dickinson, S. J., & Scharl, A. (2008). Communicating sustainability: a web content analysis of North American, Asian and European firms. *Journal of Communication Management*, 12(3), 243–262.
212. Gilli, M., Mazzanti, M., & Nicolli, F. (2013). Sustainability and competitiveness in evolutionary perspectives: environmental innovations, structural change and economic dynamics in the EU. *The Journal of Socio-Economics*, 45, 204–215.
213. Girard, C., & Sobczak, A. (2012). Towards a model of corporate and social stakeholder engagement; analyzing the relations between a French mutual bank and its members. *Journal of Business Ethics*, 107, 215–225.
214. Gjolberg, M. (2007). The origin of corporate social responsibility: global forces or national legacies? *Working Paper*. Oslo: Centre for development and the environment [žiūrēta 2014-05-12]. Prieiga per internetą: <http://www.compass.org/wpseries/Gjolberg2007.pdf>
215. Gjolberg, M. (2009). The origin of corporate social responsibility: global forces or national legacies? *Socio-Economic Review*, 7(4), 605–637.
216. Glaeser, E. L., Kallal, H. D., Scheinkman, J. A., & Shleifer, A. (1992). Growth in cities. *Journal of Political Economy*, 100(6), 1126–1152.
217. Godfrey, P. C., Merrill, C. B., & Hansen, J. M. (2009). The relationship between corporate social responsibility and shareholder value: an empirical test of the risk management hypothesis. *Strategic Management Journal*, 30, 425–445.
218. Gond, J. P., Kang, N., & Moon, J. (2011). The Government of Self-Regulation: On the Comparative Dynamics of Corporate Social Responsibility. *Economy and Society*, 40(4), 640–671.
219. Gonzalez-Perez, M. A., Riegler, S., & Riegler, F. X. (2011) Foreign direct investments (FDI) and social responsibility networks (SRN) in Colombia. *Journal of Globalization, Competitiveness and Governability*, 5(1), 42–59.
220. Gonzalez-Trejo, E. S., Gonzalez-Salazar, N. M., Pedroza-Cantu, G., & Elizondo-Aroyave, S. G. (2013). Corporate supply chain responsibility (CSCR). Theoretical rationale, research propositions and implementation guidelines. *Journal of Management Development*, 32(4), 363–375.
221. Goodpaster, K. (1991). Business and stakeholder analysis. *Business Ethics Quarterly*, 1(1), 53–74.
222. Graves, S. B., & Waddock, S. A. (1994). Institutional Owners and Corporate Social Performance. *Academy of Management Journal*, 37(4), 1034–1046.
223. GRI reporting (2016). Sustainability reporting database. [žiūrēta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://database.globalreporting.org/search>.
224. Gries, T., & Naudé, W. (2009). Entrepreneurship and regional economic growth: Towards a general theory of start-ups. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 22(3), 309–328.
225. Grigore, G., & Grigore, C. (2011). Social responsibility, an element of competitiveness – the case of SMEs in Romania. *Proceedings of the European Conference on Management, Leadership*, 181–188.
226. Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge: MIT Press.

227. Gruževskis, B., Vasiljevičienė, N., Moskvina, J., & Kleinaitė, I. (2006). Įmonių socialinė atsakomybė. *Aktualūs socialinės politikos klausimai Nr. 7*. Vilnius: Trišalės Tarybos sekretoriatas.
228. Guan, J., & Noronha, C. (2013). Corporate social responsibility reporting research in the Chinese academia: a critical review. *Social Responsibility Journal*, 9(1), 33–55.
229. Hajizada, M., & Marciacq, F. (2013). New regionalism in Europe's Black Sea Region: the EU, BSEC and changing practices of regionalism. *East European Politics*, 29(3), 305–327.
230. Hall, P. A., & Soskice, D. (2001). An Introduction to Varieties of Capitalism. In Hall, P. A. and Soskice, D. (Eds.), *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York, Oxford University Press.
231. Hamann, R., & Kapelus, P. (2004). Corporate Social Responsibility in Mining in Southern Africa: FairAccountability or Just Greenwash. *Societys for International Development*, 47(3), 85–92.
232. Hamman, R., Agbazue, T., Kapelus, P., & Hein, A. (2005). Universalizing Corporate Social Responsibility? South African Challenges to the International Organization for Standardization's New Social Responsibility Standard. *Business and Society*, 110(1), 1–19.
233. Han, X., & Hansen, E. (2012). Corporate social responsibility implementation in the global forest sector. *The Journal of Corporate Citizenship*, 47, 101–118.
234. Harmaarkorpi, V., & Niukkanen, H. (2007). Leadership in different kinds of regional development networks. *Baltic Journal of Management*, 2(1), 80–96.
235. Harrod, R. F. (1939). An essay on dynamic theory. *Economic Journal*, 49, 14–33.
236. Hart, S., & Ahuja, G. (1996). Does it pay to be green? An empirical examination of the relationship between emission reduction and firm performance. *Business, Strategy and the Environment*, 5(1), 30–37.
237. Hay, R. D., Gray, E. R., & Gates, J. D. (1976). *Business and Society*. Cincinnati: Southwestern Publishing.
238. Herrmann, K. K. (2004). Corporate Social Responsibility and Sustainable Development: the European Union initiative as a case study. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 11(2), 205–232.
239. Hillman, A. J., & Keim, G. D. (2001). Shareholder value, stakeholder management, and social issues: What's the bottom line? *Strategic Management Journal*, 22(2), 125–139.
240. Ho, F. N., Wang, H. D., & Vitell, S. J. (2012). A Global Analysis of Corporate Social Performance: The Effects of Cultural and Geographic Environments. *Journal of Business Ethics*, 107(4), 423–433.
241. Hoffman, A. J. (1997). *From heresy to dogma: An institutional history of corporate environmentalism*. San Francisco: New Lexington Press.
242. Holmes, S. L. (1976). Executive perceptions of corporate social responsibility. *Business Horizons*, 19(3), 34–40.
243. Hooghiemstra, R. (2000). Corporate Communication and Impression Management – New Perspectives Who Companies Engage in Corporate Social Reporting. *Journal of Business Ethics*, 27(1/2), 55–68.
244. Hooghe, L., Marks, G., & Schakel, A. (2010). *The rise of regional authority*. London: Routledge.
245. Hopkins, M. (2003). The planetary bargain: Corporate social responsibility matters. London: Earthscan.

246. Hopkins, M. (2004). Corporate social responsibility: an issues paper. *Working Paper No. 27*. Geneva: International Labour Organization [žiūrėta 2012-11-15]. Prieiga per internetą: http://natlex.ilo.ch/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079130.pdf
247. Hudson, R. (2004). Conceptualizing economies and their geographies: Spaces, flows and circuits. *Progress in Human Geography*, 28(4), 447–471.
248. Huggins, R., Izushi, H., Prokop, D., & Thompson, P. (2014). Regional evolution and waves of growth: a knowledge-based perspective. *Expert Systems with Applications*, 41(12), 5573–5586.
249. Husted, B. W., & Allen, D. B. (2006). Corporate social responsibility in the multinational enterprise: strategic and institutional approaches. *Journal of International Business Studies*, 37, 838–849.
250. Husted, B. W., Allen, D. B., & Rivera, J. E. (2008). Governance choice for strategic corporate social responsibility: evidence from Central America. *Business and Society*, 49(2), 194–200.
251. Husted, B., & de Jesus Salazar, J. (2006). Taking Friedman seriously: Maximising profit and social performance. *Journal of Management Studies*, 43(1), 75–91.
252. Idemudia, U., & Ite, U. E. (2006). Corporate-Community Relations in Nigeria's Oil Industry: Challenges and Imperatives. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13(4), 194–206.
253. Isaksson, R., & Steimle, U. (2009). What does GRI-reporting tell us about corporate sustainability? *The TQM Journal*, 21(2), 168–181.
254. ISO Survey (2014). Survey data. [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.iso.org/iso/iso-survey.htm?certificate=ISO%209001&countrycode=AF>
255. Yeo, B. J. K. (2010). Driving the knowledge economy: Explaining the impact of regional innovation capacity on economic performance. *Contemporary Management Research*, 6(1), 71–86.
256. Jabłoński, Ł. (2013). Theoretical issues of economic convergence. In Lukianenko, D., Chuzhikov, V., & Woźniak, M. G. (Eds.). *Convergence and divergence in Europe: Polish and Ukrainian cases* (pp. 50–67). Kiev: Kneu.
257. Jacques, A. (2010). Socially Conscious: Companies Share CSR Best Practices. *Public Relations Tactics*, 12–13.
258. Jamali, D. (2008). A stakeholder approach to corporate social responsibility: A fresh perspective into theory and practice. *Journal of Business Ethics*, 82(1), 213–231.
259. Janger, J., Holzl, W., Kaniovski, S., Kutsam, J., Peneder, M., Reinstaller, A., Sieber, S., Stadler, I., Unterlass, F., Guttmann, D., Hranyai, K., Langer, I., Neppl, E., Sokoll, E., Hollensstein, V., & Wewresa, M. (2011). *Structural Change and the Competitiveness of EU Member States*. Final Report – CR 2011.
260. Janney, J. J., Dess, G., & Forlani, V. (2009). Glass houses? Market reactions to firms joining the UN global compact. *Journal of Business Ethics*, 90(3), 407–423.
261. Jay, T. (2010). Do offensive words harm people? *Psychology, Public Policy and Law*, 15(12), 81–101.
262. Jenkins, H. (2006). Small business champions for corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 241–256.
263. Jensen, M. C. (1986). Agency costs of free cash flow, corporate finance and takeovers. *The American Economic Review*, 76(2), 323–329.
264. Jensen, M. C. (2001). Value maximization, stakeholder theory, and the corporate objective function. *Journal of Applied Corporate Finance*, 14(3), 8–21.

265. Johnson, H. L. (1971). *Business in Contemporary Society: Framework and Issues*. Belmont: Wadsworth Pub. Co.
266. Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G., & Watts, M. (2010). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell.
267. Jones, T. M. (1980). Corporate social responsibility revisited, redefined. *California Management Review*, 22(3), 59–67.
268. Jones, T. M. (1995). Instrumental stakeholder theory: a synthesis of ethics and economics. *Academy of Management Review*, 20, 404–437.
269. JT pasaulinis susitarimas (2016). United Nations Global Compact. [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants>
270. Jussila, I., Kotonen, U., & Tuominen, P. (2007). Customer-owned Firms and the Concept of Regional Responsibility: Qualitative Evidence from Finnish Co-operatives. *Social Responsibility Journal*, 3(3), 35–43.
271. Juščius, V. (2007). Verslo socialinės atsakomybės teorijų raida. *Ekonomika*, 78, 48–64.
272. Juščius, V., & Snieška, V. (2008). Influence of Corporate Social Responsibility on Competitive Abilities of Corporations. *Engineering Economics*, 3, 34–44.
273. Juščius, V. (2009). Įmonių socialinė atsakomybė ir organizacijų tapatumas šiuolaikinės ekonominės krizės kontekste. *Ekonomika ir Vadyba*, 14, 264–271.
274. Kaptein, M., & Wempe, J. (2002). *The Balanced Company. A Theory of Corporate Integrity*. New York: Oxford University Press.
275. Kang, N., & Moon, J. (2012). Institutional Complementarity between Corporate Governance and Corporate Social Responsibility: A Comparative Institutional Analysis of Three Capitalisms. *Socio-Economic Review*, 10(1), 85–108.
276. Karake, Z. A. (1998). An examination of the impact of organizational downsizing and discrimination activities on corporate social responsibility as measured by a company's reputation index. *Management Decision*, 36(3), 206–216.
277. Katz, J., Swanson, D., & Nelson, L. (2001). Culture based expectations of corporate citizenship: a propositional framework and comparison of four cultures. *The International Journal of Organizational Analysis*, 9(2), 149–171.
278. Kaziliūnas, A. (2008). Problems of auditing using quality management systems for sustainable development of organizations. *Ūkio Technologinis ir Ekonominis Vystymas*, 14(1), 64–75.
279. Keating, M. (2008). A quarter century of the Europe of the regions. *Regional and Federal Studies*, 18(5), 629–635.
280. Keim, G. D. (1978). Corporate social responsibility: an assessment of the enlightened self-interest model. *Academy of Management Review*, 21(1), 32–39.
281. Kilcullen, M., & Kooistra, J. O. (1999). At least do no harm: sources on the changing role of business ethics and corporate social responsibility. *Reference Services Review*, 27(2), 158–178.
282. Kilijonienė, A., & Bruneckienė, J. (2011). Regionų ekonomikos konvergencija ir divergencija ekonominės krizės kontekste. *Ekonomika ir Vadyba*, 16, 189–196.
283. Kilijonienė, A., & Simanavičienė, Ž. (2010). Regionų plėtros teorijų taikymas: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba*, 15, 93–99.
284. Kimber, D., & Lipton, P. (2005). Corporate governance and business ethics in the Asia-Pacific region. *Business and Society*, 44(2), 178–210.
285. Kinderman, D. (2012). “Free us Up so We can be Responsible!” The Co-evolution of Corporate Social Responsibility and Neo-liberalism in the UK, 1977–2010. *Socio-Economic Review*, 10(1), 29–57.

286. Kitzmueller, M., & Shimshack, J. (2012). Economic perspectives on corporate social responsibility. *Journal of Economic Literature*, 50(1), 51–84.
287. Kolk, A. (2010). Social and sustainability dimensions of regionalization and (semi)globalization. *Multinational Business Review*, 18(1), 51–72.
288. Kolk, A., Hong, P., & Dolen, W. (2010). Corporate social responsibility in china: an analysis of domestic and foreign retailers' sustainability dimensions. *Business Strategy and the Environment*, 19(5), 289–303.
289. Kolk, A., & Lenfant, F. (2010). MNC reporting on CSR and conflict in Central Africa. *Journal of Business Ethics*, 93, 241–255.
290. Kolk, A., & Paolo, P. (2014). Sustainable bonuses: sign of corporate responsibility or window dressing? *Journal of Business Ethics*, 119(1), 1–15.
291. Kolk, A., & Tulder van, R. (2010). International business, corporate social responsibility and sustainable development. *International Business Review*, 19(2), 119–125.
292. Koos, S. (2012). The Institutional Embeddedness of Social Responsibility: A Multilevel Analysis of Smaller Firms' Civic Engagement in Western Europe. *Socio-Economic Review*, 10(1), 135–162.
293. Korsakienė, R., & Marcinkevičius, S. (2013). Filantropinė įmonės atsakomybė ir veiklos rezultatai: gamybos įmonės atvejis. *Verslas: teorija ir praktika*, 14(2), 131–139.
294. Kosiedowski, W. (2001). Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego. *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym: problemy teorii i praktyki*. Torun: Dom Organizatora, pp. 17–43.
295. Kovaliov, R., Simanavičienė, Ž., & Šubonytė, J. (2011). Įmonių socialinės atsakomybės skatinimo politikos Lietuvoje SSGG analizė. *Ekonomika ir Vadyba*, 16, 605–611.
296. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.
297. Krumplytė, J., & Rimkevičienė, A. (2004). Rangavimo ir klasterinės analizės taikymas vertinant Lietuvos regionų hierarchiškumą ir skirtumus socialiniu-ekonominiu požiūriu. *Sisteminiai tyrimai*, 4, 39–48.
298. Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., & Aylmer, C. (2013). Beyond GDP: measuring and achieving global genuine progress. *Ecological Economics*, 93, 57–68.
299. Labatt, S. (1991). A framework of assessing discretionary corporate performance toward the environment. *Environmental Management*, 15(2), 163–78.
300. Lafferty, B. A., Goldsmith, R. E., & Newell, S. J. (2002). The dual credibility model: the influence of corporate and endorser credibility on attitudes and purchase intentions. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(1), 1–12.
301. Langenhove, van L. (2013). What is a region? Towards a statehood theory of regions. *Contemporary Politics*, 19(4), 474–490.
302. Lantos, G. P., (2001). The boundaries of strategic corporate social responsibility. *Journal of Consumer Marketing*, 18(7), 595–632.
303. Lawn, P. A. (2003). An assessment of the valuation methods used to calculate the index of sustainable economic welfare (ISEW), genuine progress indicator (GPI), and sustainable net benefit index (SNBI). *Ecological Economics*, 44, 105–118.
304. Leal, C. C. (2007). Social responsibility of the top ten publicly traded Brazilian companies, in relation to the Amazon Rainforest. Prieiga per doi: 10.2139/ssrn.1008843

305. Lee, M. P. (2008). A review of the theories of corporate social responsibility: its evolutionary path and the road ahead. *International Journal of Management Reviews*, 10(1), 53–73.
306. Levitt, T. (1958). The Dangers of Social Responsibility. *Harvard Business Review*, 36(5), 41–50.
307. Li, G. H., Yu, C. M., & Seetoo, D. H. (2010). Toward a theory of regional organization: the emerging role of sub-regional headquarters and the impact on subsidiaries. *Management International Review: MIR, Journal of International Business*, 50(1), 5–33.
308. Lichtenstein, D. R., Drumwright, M. E., & Braig, B. M. (2004). The effect of corporate social responsibility on customer donations to corporate-supported nonprofits. *Journal of Marketing*, 68, 16–32.
309. Lietuvos Respublikos Seimas (2012). *Nutarimas dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo* (2012 m. gegužės 15 d., Nr. XI-2015). [žiūrėta 2014-05-16]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5EE74F9648A5>
310. Lietuvos Respublikos Seimas (2010). *Nutarimas dėl nacionalinės įmonių socialinės atsakomybės plėtros 2009–2013 metų programos ir jos įgyvendinimo 2009–2011 m. priemonių plano patvirtinimo* (2010 m. sausio 12 d., Nr. 53). [žiūrėta 2013-05-12]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F49A22DBB0C0>
311. Lietuvos Respublikos Seimas (2014). *Regioninės politikos įstatymo Nr. VIII-1889 pakeitimo įstatymas* (2014 m. rugsėjo 18 d., Nr. XII-1094). [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a7f9f440496811e483c6e89f9dba57fd>
312. Lietuvos Respublikos Seimas. (2016). *Įmonių socialinės atsakomybės 2016–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo įstatymas* (2016 m. vasario 12 d., Nr. A1-82). [žiūrėta 2016-06-12]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActPrint?documentId=974612a0d15711e583a295d9366c7ab3>
313. Lindgreen, A., Swaen, V., & Johnston, J. W. (2009). Corporate social responsibility: an empirical investigation of US organizations. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 303–323.
314. Liu, W. S., & Agbola, F. W. (2014). Regional analysis of the impact of inward foreign direct investment on economic growth in the Chinese electronic industry. *Applied Economics*, 46(22), 2576–2592.
315. Liu, X., Shu, C., & Sinclair, P. (2009). Trade, foreign direct investment and economic growth in Asian economies. *Applied Economics*, 41(3), 1603–1612.
316. Liučvaitienė, A., & Peleckis, K. (2011). Konkurencinio pranašumo formavimas globalioje rinkoje: teorinės prielaidos ir vertinimo galimybės. *Contemporary issues in business, management and education*, 14, 181–194.
317. Liviu-Stelian, B., Patache, L., & Irod, A. (2009). Current Economic Crisis in Romania. *The Academy of Economic Studies Bucharest*, 2(11), 672–677.
318. Lockett, A., Moon, J., & Visser, W. (2006). Corporate social responsibility in management research: focus, nature, salience and sources of influence. *Journal of Management Studies*, 43(1), 115–136.
319. Longnecker, J. G. (1985). Management priorities and management ethics. *Journal of Business Ethics*, 4(1), 65–70.

320. Longo, M., Mura, M., & Bonoli, A. (2005). Corporate Social Responsibility and Corporate Performance: The Case of Italian SMEs. *Corporate Governance*, 5(4), 28–42.
321. López-Bazo, E., Monastiriotis, V., Ramos, R. (2014). Spatial inequalities and economic growth. *Spatial Economic Analysis*, 9(2), 113–119.
322. Lovering, J. (2001). The coming regional crisis (and how to avoid it). *Regional Studies*, 35(4), 349–354.
323. Lovering, J. (1999). Theory led by policy? The inadequacies of “the new regionalism” in economic geography illustrated from the case of Wales. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 379–395.
324. Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3–42.
325. Lukianenko, D., Chuzhykov, V., & Wozniak, M. G. (2013). *Convergence and Divergence in Europe: Polish and Ukrainian Cases*. Kyiv: KNEU.
326. Ma, J. (2012). A study on the models for corporate social responsibility of small and medium enterprises. *Physics Procedia*, 25, 435–442.
327. MacGillivray, A., Sabapathy, J., & Zadek, S. (2003). *Responsible competitiveness index 2003*. London: AccountAbility and the Copenhagen Centre.
328. MacLeod, G. (2001). New regionalism reconsidered: globalization and the remaking of political economic space. *International journal of urban and regional research*, 25(4), 804–829.
329. Maier, G., & Trippel, M. (2009). Location / allocation of regional growth. In Capello, R., & Nijkamp, P. (Eds). *Handbook of Regional Growth and Development Theories* (pp. 53–65). Cornwall: MPG Books.
330. Maignan, I., & Ferrell, O. C. (2000). Measuring corporate citizenship in two countries: the case of the United States and France. *Journal of Business Ethics*, 23(3), 283–297.
331. Maignan, I., & Ferrell, O. C. (2004). Corporate social responsibility and marketing: An integrative framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(1), 3–19.
332. Maignan, I., & Ralston, D. A. (2002). Corporate social responsibility in Europe and the U.S.: insights from businesses’ self-presentations. *Journal of International Business Studies*, 33(3), 497–514.
333. Mairate, A. (2006). The ‘added value’ of European Union cohesion policy. *Regional Studies*, 40(2), 167–177.
334. Manne, H. & Wallich, H. C. (1972). *The Modern Corporation and Social Responsibility*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
335. Marens, R. (2004). Wobbling on a one-legged stool: the decline of American pluralism and the academic treatment of corporate social responsibility. *Journal of Academic Ethics*, 2(1), 63–87.
336. Marens, R. (2008). Recovering the past: reviving the legacy of the early scholars of corporate social responsibility. *Journal of management history*, 14(1), 55–72.
337. Marčinskis, A., & Seiliūtė, J. (2008). Socialinė atsakomybė viešajame sektoriuje ir versle: lyginamoji analizė. *Viešasis administravimas*, 17(1), 70–79.
338. Margolis, J. D., & Walsh, J. P. (2003). Misery loves companies: Rethinking social initiatives by business. *Administrative Science Quarterly*, 48, 268–305.
339. Maricic, M., & Kostic-Stankovic, M. (2016). Towards an impartial responsible competitiveness index: a twofold multivariate l-distance approach. *Quality&Quantity*, 50(1), 103–120.

340. Marshall, T. H. (1965). *Class, citizenship and social development*. New York: Anchor Books.
341. Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. London: Macmillan.
342. Martin, R. (1999). The New Geographical Turn in Economics: Some Critical Reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23(1), 65–91.
343. Martišius, S. A. (2014). *Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
344. Martišius, S. A., & Kėdaitis, V. (2011). *Statistika. II dalis. Statistinės išvados ir sprendimai*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
345. Martišius, S. A., & Kėdaitis, V. (2013). *Statistika. I dalis. Statistinės analizės teorija ir metodai*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
346. Marquis, C., Glynn, M. A., & Davis, G. F. (2007). Community isomorphism and corporate social action. *Academy of Management Review*, 32(3), 925–945.
347. Massey, D. (2005). *For Space*. London: Sage Publications Ltd.
348. Matten, A., & Crane, D. (2005). Corporate citizenship: toward an extended theoretical conceptualization. *Academy of Management Review*, 30(1), 166–179.
349. Matten, D., Crane, A., & Chapple, W. (2003). Behind the mask: Revealing the true face of corporate citizenship. *Journal of Business Ethics*, 45(1/2), 109–120.
350. Matten, D., & Moon, J. (2004). Corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 54(4), 323–337.
351. Matten, D., & Moon, J. (2008). “Implicit” and “Explicit” CSR: A Conceptual Framework for Comparative Understanding of Corporate Social Responsibility. *Academy of Management Review*, 33(2), 404–424.
352. Mattila, M. (2007). Personnel’s perceptions in three finnish companies: local CSR vs. Global CSR?. *Social Responsibility Journal*, 3(3), 4–8.
353. Mattila, M. (2008). Values in organizations: difficult to understand, impossible to internalize? *Social Responsibility Journal*, 4(1/2), 24–33.
354. Mauricienė, I., & Paužulienė, J. (2013). Įmonių socialinės atsakomybės svarba: visuomenės požiūris. *Regional formation and development studies*, 10(2), 123–132.
355. Mayhew, S. (2004). *A Dictionary of Geography*. Oxford University press. Oxford Reference Online.
356. McAdam, R., & Leonard, D. (2003). Corporate social responsibility in a total quality management context: opportunities for sustainable growth. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 3(4), 36–45.
357. McGuire, J. (1963). *Business and Society*. New York: McGraw-Hill.
358. McGuire, J. (1969). The changing nature of business responsibilities. *Journal of Risk and Insurance*, 36(1), 55–61.
359. McWilliams, A., & Siegel, D. (2000). Corporate social responsibility and financial performance: Correlation or misspecification? *Strategic Management Journal*, 21(5), 603–609.
360. McWilliams, A. & Siegel, D. (2001). Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. *Academy of Management Review*, 26(1), 117–127.
361. Meehan, J., Meehan, K., & Richards, A. (2006). Corporate social responsibility: the 3C-SR model. *International Journal of Social Economics*, 33(5/6), 386–398.
362. Melman, S. (1956). *Dynamic Factors in Industrial Productivity*. New York: Wiley.
363. Midttun, A., Gautesen, K., & Gjølborg, M. (2006). The Political Economy of CSR in Western Europe. *Corporate Governance – The International Journal of Business in Society*, 6(4), 369–385.

364. Midttun, A., Gjølborg, M., Kourula, A., Sweet, S., & Vallentin, S. (2015). Public policies for corporate social responsibility in four nordic countries: harmony of goals and conflict of means. *Business and Society*, 54(4), 464–500.
365. Montgomery, D. B., & Ramus, C. A. (2011). Calibrating MBA Job Preferences for the 21st Century. *Academy of Management Learning & Education*, 10(1), 9–26.
366. Moon, J., Crane, A. & Matten, D. (2005). Can corporations be citizens? Corporate citizenship as a metaphor for business participation in society. *Business Ethics Quartely*, 15(3), 427–451.
367. Moon, W., Lee, J. (2013). Economic development, agricultural growth and labour productivity in Asia. *The Journal of Comparative Asian Development*, 12(1), 113–146.
368. Moore, C., & Richardson, J. (1988). The politics and practices of corporate responsibility in Great Britain. In Preston, L.E. (Ed.), *Research in Corporate Social Performance and Policy*, Vol. 10 (pp. 267–290). Greenwich: JAI Press.
369. Morrison, T. H., Wilson, C., & Bell, M. (2012). The role of private corporations in regional planning and development: opportunities and challenges for the governance of housing and land use. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 478–489.
370. Moura-Leite, R. C., & Padgett, R. C. (2011). Historical background of corporate social responsibility. *Social Responsibility Journal*, 7(4), 528–539.
371. Muller, A., & Kolk, A. (2009). CSR performance in emerging markets: evidence from Mexico. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 325–337.
372. Muller, A., & Kolk, A. (2015). Responsible Tax as Corporate Social Responsibility: The Case of Multinational Enterprises and Effective Tax in India. *Business & Society*, 54(4), 435–463.
373. Murias, P., Novello, S., & Martinez, F. (2012). The regions of economic well-being in Italy and Spain *Regional Studies*, 46(6), 793–816.
374. Navickaitė, V., & Ruževičius, J. (2007). The development of socially responsible business in Lithuania and Italy: a comparative study. *Ekonomika ir Vadyba*, 12, 1025–1032.
375. Navickas, V., & Malakauskaitė, A. (2010). Methodological problems and limitations of competitiveness evaluation. *Verslas: Teorija Ir Praktika*, 11(1), 5–11.
376. Neffke, F., Henning, M., & Boschma, R. (2011). How do regions diversify over time? Industry relatedness and the development of new growth paths in regions. *Economic Geography*, 87(3), 237–265.
377. Ng, Y. K. (2003). From preference to happiness: Towards a more complete welfare economics. *Social Choice and Welfare*, 20(2), 307–350.
378. Nicolopoulou, K. (2011). Towards a theoretical framework for knowledge transfer in the field of CSR and sustainability. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 30(6), 524–538.
379. Nijkamp, P., & Poot, J. (1998). Spatial perspectives on new theories economic growth. *Annals of Regional Science*, 32(1), 7–27.
380. Nikolaou, I., & Evangelinos, K. (2008). The opportunities and challenges for a general definition of corporate sustainability. *International Journal of Green Economics*, 2(4), 392–410.
381. Nisberg, J. N. (1988). *The Random House Handbook of Business Terms*. New York: Random House.
382. Normann, R., & Ramirez, R. (1993). From value chain to value constellation: designing interactive strategy. *Harvard Business Review*, 71(4), 65–77.

383. Nwabuzor, A. (2005). Corruption and development: new initiatives in economic openness and strengthened rule of law. *Journal of Business Ethics*, 59(1), 121–138.
384. O'Brien, J. A. (1996). *Managing Information Systems: Managing Information Technology in Networked Enterprises*. New York: McGraw-Hill.
385. O'Dwyer, B. (2003). Conceptions of corporate social responsibility: the nature of managerial capture. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 16(4), 523–57.
386. Oh, C. H., & Rugman, A. (2012). Regional integration and the international strategies of large European firms. *International Business Review*, 21(3), 493–507.
387. Ojo, O. (2008). Nigeria: CSR as a Vehicle for Economic Development. In S. O. Idowu and W. L. Filho (Eds.), *Global Practices of Corporate Social Responsibility* (pp. 393–433). Berlin: Springer.
388. Okoye, A. (2009). Theorising corporate social responsibility as an essentially contested concept: is a definition necessary? *Journal of Business Ethics*, 89(4), 613–627.
389. O'Riordan, L., & Fairbrass, J. (2008). Corporate social responsibility (CSR): models and theories in stakeholder dialogue. *Journal of Business Ethics*, 83(4), 745–758.
390. O'Rourke, D. (2003). Outsourcing regulation: analyzing nongovernmental systems of labor standards and monitoring. *Policy Studies Journal*, 31(1), 1–29.
391. Orlitzky, M., Schmidt, F. L., & Rynes, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: a metaanalysis. *Organization Studies*, 24, 403–411.
392. Ortiz-Guerrero, C. E. (2013). The New Regionalism. Policy Implications for Rural Regions. *Cuadernos de Desarrollo Rural*, 10 (70), 47–67.
393. Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164(1), 105–146.
394. Paasi, A. (1991). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A*, 23(2), 239–256.
395. Paasi, A. (2004). Place and region: looking through the prism of scale. *Progress in Human Geography*, 28(4), 536–546.
396. Paasi, A. (2009). The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35, 121–146.
397. Paasi, A. (2011). The region, identity and power. *Procedia – Social and Behavioural Studies*, 14, 9–16.
398. Palazzo, G. S., & Scherer, A. G. (2006). Corporate Legitimacy as Deliberation: A Communicative Framework. *Journal of Business Ethics*, 66(1), 71–88.
399. Palevičienė, A., & Dumčiuvienė, D. (2015). Socio-economic diversity of European regions: finding the impact for regional performance. *Procedia. Economics and Finance*, 23, 1096–1101.
400. Palevičienė, A., Simanavičienė, Ž., & Dumčiuvienė, D. (2014). Lithuanian social policy in the European social model map. *Procedia – Social and Behavioural Sciences*, 156, 203–207.
401. Pan, W. H., & Ngo, X. T. (2016). Endogenous growth theory and regional performance: the moderating effects of special economic zones. *Communists and Post-communists Studies*, 49(2), 113–122.
402. Pedersen, E. R. (2010). Modelling CSR: how managers understand the responsibilities of business towards society. *Journal of Business Ethics*, 91(2), 155–166.

403. Pellegrini, G., Terribile, F., Tarola, O., Muccigrosso, T., & Busillo, F. (2012). Measuring the effects of European Regional Policy on economic growth: a regression discontinuity approach. *Regional Science*, 92(1), 217–233.
404. Peneder, M. (2003). Industrial structure and aggregate growth. *Structural Change and Economic Dynamics*, 14(4), 427–448.
405. Perego, P., & Kolk, A. (2012). Multinationals' accountability on sustainability: the evolution of third-party assurance of sustainability reports. *Journal of Business Ethics*, 110(2), 173–190.
406. Perrini, F. (2006). SMEs and CSR Theory: Evidence and Implications from an Italian Perspective. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 305–316.
407. Petkoski, D., & Barboza, M. (2006). *Corporate social responsibility program for the sugar and ethanol industry in São Paulo, Brazil*. [žiūrėta 2015-11-15]. Prieiga per internetą:
http://siteresources.worldbank.org/CGCSRLP/Resources/unica_report_2006.pdf
408. Pinkston, T. S., & Carroll, A. B. (1996). A retrospective examination of CSR orientations. Have they changed? *Journal of Business Ethics*, 15(2), 199–206.
409. Pirsch, J., Gupta, S., & Grau, S. L. (2007). A framework for understanding corporate social responsibility programs as a continuum: an exploratory study. *Journal of Business Ethics*, 70, 125–140.
410. Pitelis, C. N. (2004). (Corporate) governance, (shareholder) value and (sustainable) economic performance. *Corporate Governance: An International Review*, 12(2), 209–222.
411. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Basic Books.
412. Porter, M. (2003). The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, 37(6–7), 549–578.
413. Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2002). The competitive advantage of corporate philanthropy. *Harvard Business Review*, 80(12), 56–69.
414. Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2006). Strategy and society. The link between competitive advantage and corporate social responsibility. *Harvard Business Review*, 84, 78–92.
415. Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1), 2–17.
416. Portney, P. R. (2008). The (not so) new corporate social responsibility: An empirical perspective. *Review of Environmental Economics and Policy*, 2(2), 261–275.
417. Post, J. (1979). The Corporation in the Public Policy Process – a View Towards the 1980s. *Sloan Management Review*, 21(1), 45–52.
418. Postoiu, C. (2015). Regional growth patterns in The European Union. *Procedia: Economics and Finance*, 30, 656–663.
419. Potocki, T. (2013). Subjective well-being in transition economies. In Ł. Jabłoński, & M. D. Gavrilletea (Eds.). *Selected issues of economic modernization: a central-east European perspective* (pp. 15–39). Krakow: Cracow University of Economics Foundation.
420. Potts, T. (2010). The natural advantage of regions: linking sustainability, innovation, and regional development in Australia. *Journal of Cleaner Production*, 18(8), 713–725.
421. Prahalad, C. K., & Hammond, A. (2002). Serving the world's poor, profitably. *Harvard Business Review*, 80(9), 48–58.
422. Prahalad, C. K. (2004). *Fortune at the bottom of the pyramid: Eradicating poverty through profits*. Upper Saddle River: Wharton School Publishing.

423. Preston, L. E. , & Post, J. E. (1981). Private management and public policy. *California Management Review*, 23(3), 56–62.
424. Pruskus, V. (2003). Verslo socialinė ir etinė atsakomybė rinkodaros aspektu. *Verslas: teorija ir praktika*, 3(1), 43–52.
425. Pудup, M. B. (1988). Arguments within regional geography. *Progress in Human Geography*, 12(3), 369–390.
426. Puidokas, M., & Daukaitė, I. (2013). Lietuvos regioninės politikos tobulinimo kryptys Europos Sąjungos regioninės politikos kontekste. *Public Policy and Administration*, 12(1), 65–79.
427. Pukelienė, V., & Maksvytienė, I. (2008). Economy Scale Impact on the Enterprise Competitive Advantages. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 57(2), 49–54.
428. Purju, A., & Branten, E. (2013). The economies of the baltic sea region: Growth patterns and foreign trade now and in the future. *Journal of East-West Business*, 19(1–2), 4–15.
429. Rajagopalan, N., & Zhang, Y. (2009). Recurring failures in corporate governance: a global disease? *Business Horizons*, 52, 545–552.
430. Ramakrishnan, U., & Cerisola, M. (2004). Regional Economic Disparities in Australia. *International Monetary Fund, Asia and Pacific Department*. WP/04/144, IMF Working Paper. [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04144.pdf>
431. Ramasamy, B., & Hung, W. T. (2004). A comparative analysis of corporate social responsibility awareness: Malaysian and Singaporean firms. *Journal of Corporate Citizenship*, 13, 109–123.
432. Redman, E. (2009). Three Models of Corporate Social Responsibility: Implications for Public policy. *Roosevelt Review*. [žiūrėta 2012-11-15]. Prieiga per internetą: <http://ejournal.narotama.ac.id/files/Three%20Models%20of%20Corporate%20Social%20Responsibility.pdf>
433. Regions in the European Union (2013). Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28. [žiūrėta 2016-11-30]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6948381/KS-GQ-14-006-EN-N.pdf/b9ba3339-b121-4775-9991-d88e807628e3>
434. Reimann, F., Ehr Gott, M., Kaufmann, L., & Carter, C. R. (2012). Local stakeholders and local legitimacy: MNEs' social strategies in emerging economies. *Journal of International Management*, 18(1), 1–17.
435. Reverte, C. (2015). The new Spanish corporate social responsibility strategy 2014–2020: a crucial step forward with new challenges ahead. *Journal of Cleaner Production*, 91, 327–336.
436. Roberts, S., Lawson, R., & Nicholls, J. (2006). Generating Regional-Scale Improvements in SME Corporate Responsibility Performance: Lessons from Responsibility Northwest. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 275–286.
437. Rodriguez, P., Siegel, D., Hillman, A., & Eden, L. (2006). Three lenses on the multinational enterprise: Politics, corruption, and corporate social responsibility. *Journal of International Business Studies*, 37, 733–746.
438. Rodriguez-Pose, A. (2010). Do institutions matter for regional development in the EU? *Instituto Madrilenio de Estudios Avanzados Ciencias Sociales Working Papers*, No. 2010–02.
439. Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94, 1002–1037.

440. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98, 71–102.
441. Rosenstein-Rodan, R. N. (1943). The problem of industrialization of Eastern and Southeastern Europe. *Economic Journal*, 53, 202–211.
442. Ruf, B. M., Muralidhar, K., Brown, M. R., Janney, J. J., & Paul, K. (2001). An empirical investigation of the relationship between change in corporate social performance and financial performance: a stakeholder theory perspective. *Journal of Business Ethics*, 32, 143–156.
443. Ruggie, J. G. (2003). Taking Embedded Liberalism Global: The Corporate Connection. In Held, D. and Koenig-Archibugi, M. (Eds.), *Taming Globalization: Frontiers of Governance*. Cambridge: Polity Press.
444. Rugman, A. M., & Li, J. (2007). Will China's multinationals succeed globally or regionally? *European Management Journal*, 25(5), 333–343.
445. Rugman, A. M., & Oh, C. H. (2010). Does the regional nature of multinationals affect the multinationality and performance relationship. *International Business Review*, 19(5), 479–488.
446. Rutkauskas, A. V. (2008). On the sustainability of regional competitiveness development considering risk. *Technological and Economic Development of Economy*, 14(1), 89–99.
447. Sacconi, L., & Antoni, G. D. (2008). A theoretical analysis of the relationship between social capital and corporate social responsibility: concepts and definitions. *Discussion Paper*, 13. Prieiga per doi: 10.2139/ssrn.1182982.
448. Sagan, I. (2004). Looking for the nature of the contemporary region. *Progress in Human Geography*, 28 (2), 141–144.
449. Sagebien, J., Whellams, M. (2010). CSR and development: seeing the forest for the tress. *Canadian journal of development studies*, 31(3–4), 483–510.
450. Samli, A. C. (1992). *Social Responsibility in Marketing: A Proactive and Profitable Marketing Management*. London: Quorum Books.
451. Sarbutts, N.(2003). Can SMEs do CSR?A Practitioner's View of the Ways Small and Medium Sized Enterprises are Able to Manage Reputation through Corporate Social Responsibility. *Journal of Communication Management*, 7(4), 340–347.
452. Sayer, A. (1989). The 'new' regional geography and the problems of narrative. *Environment and Planning D: Society and Space*, 7(3), 253–276.
453. SA8000 (2016). SA8000 Certified Organizations. [žiūrēta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.saasaccreditation.org/certifacilitieslist.htm>.
454. Scherer, A. G., & Palazzo, G. (2008). Globalization and corporate social responsibility. In A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon, & D. Siegel (Eds.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* (pp. 413–431). New York: Oxford University Press.
455. Schimanski, C. (2013). *An analysis of policy references made by large EU companies to internationally recognised CSR guidelines and principles*. Brussel: European Commision.
456. Schmidheiny, S. (2006). A view of corporate citizenship in Latin America. *Journal of Corporate Citizenship*, 21, 21–24.
457. Schmitt-Egner, P. (2002). The concept of region: theoretical and methodological notes on its reconstruction. *European Integration*, 24(3), 179–200.

458. Schnietz, K., & Epstein, M. J. (2005). Exploring the financial value of a reputation for corporate social responsibility during a crisis. *Corporate Reputation Review*, 7(4), 327–345.
459. Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *American Economic Review*, 1, 1–17.
460. Schwartz, M. S., & Carroll, A. B. (2003). Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach. *Business Ethics Quarterly*, 13(4), 503–530.
461. Schwartz, M. S. (2005). Universal moral values for corporate codes of ethics. *Journal of Business Ethics*, 59, 27–44.
462. Scott, A. J. (1998). *Regions and the world economy*. Oxford: Oxford University Press.
463. Scott, W. R. (2008). *Institutions and organizations* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
464. Selekman, B. M. (1959). *A Moral Philosophy for Management*. New York: McGraw-Hill.
465. Selekman, S. K., & Selekman, B. M. (1956). *Power and Morality in a Business Society*. New York: McGraw-Hill.
466. Sen, S., & Bhattacharya, C. B. (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of Marketing Research*, 38(2), 225–244.
467. Sen, S., Bhattacharya, C. B., & Korschun, D. (2006). The role of corporate social responsibility in strengthening multiple stakeholder relationships: a field experiment. *Journal of the Academy of Marketing Sciences*, 34, 158–166.
468. Sethi, S. P. (1975). Dimensions of corporate social performance: an analytic framework. *California Management Review*, 17(3), 58–64.
469. Shafer, W. E., Fukuwaea, K., & Lee, G. M. (2007). Values and the perceived importance of ethics and social responsibility: the US versus China. *Journal of Business Ethics*, 70, 265–284.
470. Shahin, A., & Zairi, M. (2007). Corporate governance as a critical element for driving excellence in corporate social responsibility. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 24, 753–770.
471. Sharma, A. K., & Talwar, B. (2005). Insights from practice. Corporate social responsibility: modern vis-a-vis Vedic approach. *Measuring Business Excellence*, 9(1), 35–45.
472. Shaw, H. J. (2007). The role of CSR in Re-empowering Local Communities. *Social Responsibility Journal*, 3(2), 11–21.
473. Siegel, D. S., & Vitaliano, D. F. (2007). An empirical analysis of the strategic use of corporate social responsibility. *Journal of Economics and Management Strategy*, 16(3), 773–792.
474. Silberhorn, D., & Warren, R. C. (2007). Defining corporate social responsibility: a view from big companies in Germany and the UK. *European Business Review*, 19(5), 352–372.
475. Sklair, L. (2001). *The Transnational Capitalist Class*. Oxford: Blackwell Publishing.
476. Skouloudis, A. (2014). Revisiting the national corporate social responsibility index. *MPRA Paper*. [žiūrėta 2015-10-15]. Prieiga per internetą: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/64864/>
477. Skouloudis, A., & Evangelinos, K. (2012). A research design for mapping national CSR terrains. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 19(2), 130–143.

478. Slesnick, D. T. (1998). Empirical approaches to the measurement of welfare. *Journal of Economic Literature*, 36(4), 2108–2165.
479. Snieška, V., & Bruneckienė, J. (2009). Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 61(1), 45–57.
480. Soanes, C., & Stevenson, A. (eds.) (2004). The Concise Oxford English Dictionary. *Oxford University Press*. Oxford Reference Online.
481. Sobczak, A., & Martins, L. C. (2010). The impact and interplay of national and global discourse: insights from France and Brazil. *Corporate Governance*, 10(4), 445–455.
482. Sohn, H. F. (1982). Prevailing Rationales in the Corporate Social Responsibility Debate. *Journal of Business Ethics*, 1(2), 139–144.
483. Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65–94.
484. Somasekharan, J. (2011). Convergence hypothesis: some dynamics and explanations of agricultural growth across Indian states. *Agricultural Economics Research Review*, 24(2), 211–216.
485. Soursa, K. (2014). The concept of „region“ in research on regional innovation systems. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 68(4), 207–215.
486. Spence, L. J., & Perrini, F. (2010). Europe: practice and politics: ethics and social responsibility in SMEs in the European Union. In Spence, L. J., & Painter-Morland, M. (Eds.). *Ethics in Small and Medium Sized Enterprises* (pp. 35–54). Springer: Science + Business Media B. V.
487. Staniškis, J., Arbačiauskas, V., & Pivoras T. (2006). Progress in the Process of Sustainable Industrial Development in Lithuania. *Aplinkos Tyrimai, Inžinerija ir Vadyba*, 3(37), 64–73.
488. Steiner, G. A. (1971). *Business and Society*. New York: Random House.
489. Steiner, G. A., & Steiner, J. F. (1997). *Business, Government and Society – A Managerial Perspective*. New York: McGraw-Hills.
490. Steurer, R., Martinuzzi, A., & Margula, S. (2012). Public policies on CSR in Europe: themes, instruments and regional differences. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 19(4), 206–227.
491. Stel, van A. J., & Nieuwenhuijsen, H. R. (2004). Knowledge spillovers and economic growth: an analysis using data of Dutch regions in the period 1987–1995. *Regional Studies*, 38(4), 393–407.
492. Stieb, J. A. (2009). Assessing Freeman’s stakeholder theory. *Journal of Business Ethics*, 87(3), 401–414.
493. Surroca, J., & Tribo´, J. A. (2008). Managerial entrenchment and corporate social performance. *Journal of Business Finance and Accounting*, 35, 748–789.
494. Surroca, J., Tribo´, J. A., & Waddock, S. (2009). Corporate responsibility and financial performance: the role of intangible resource. *Strategic Management Journal*, 31(5), 463–490.
495. Szczepański, M. S., Geisler, R., & Śliz, A. (2009). Building a model of corporate social responsibility in the old industrial region (in the case of Upper Silesia): a sociological perspective. *Social Responsibility Journal*, 5(1), 62–69.
496. Swanson, D. (1995). Addressing a Theoretical Problem by Reorienting the Corporate Social Performance Model. *Academy of Management Review*, 20(1), 43–64.
497. Swift, T., & Zadek, S. (2002). *Corporate responsibility and the competitive advantage of nations*. London: AccountAbility.

498. Šimanskienė, L., & Paužolienė, J. (2010). Įmonių socialinės atsakomybės svarba Lietuvos organizacijoms. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 20(1), 138–145.
499. Špilova, V. (2014). When regional growth does not benefit from high-tech specialization? Explaining the experience of Latvian region. *Procedia: Economics and Finance*, 30, 863–875.
500. Štreimikienė, D. (2001). Regionų plėtros teorijos ir politika. *Regionų plėtra – 2001: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas, Technologija.
501. Štreimikienė, D., & Kovaliov, R. (2007). Verslas ir darnaus vystymosi įgyvendinimas. *Organizacijų Vadyba: Sisteminiai Tyrimai*, 41, 151–167.
502. Štrukelj, T., & Šuligoj, M. (2014). Holism and social responsibility for tourism enterprise governance. *Kybernetes*, 43(3/4), 394–412.
503. Tencati, A., Russo, A., & Quaglia, V. (2010). Sustainability along the global supply chain: the case of Vietnam. *Social Responsibility Journal*, 6(1), 91–107.
504. Terlouw, K., & Weststrate, J. (2013). Regions as vehicles for local interests: the spatial strategies of medieval and modern urban elites in Netherlands. *Journal of Historical Geography*, 40, 24–35.
505. Tripathi, A., & Bains, A. (2013). Evolution of corporate social responsibility: a journey from 1700 BC til 21st century. *International Journal of Advanced Research*, 1(8), 788–796.
506. Troutman, P. (2004). A growth machine's Plan B: legitimating development when the value-free growth ideology is under fire. *Journal of Urban Affairs*, 26(5), 611–622.
507. Tulder van, R., Wijk van, J., & Kolk, A. (2009). From chain liability to chain responsibility. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 399–412.
508. Tuominen, P., Jussila, I., & Saksa, J. M. (2006). Locality and Regionality in Management of Finnish customer owned co-operatives. *The International Journal of Co-operative Management*, 3(1), 9–19.
509. Turban, D. B., & Greening, D. W. (1997). Corporate Social Performance and Organizational Attractiveness to Prospective Employees. *Academy of Management Journal*, 40(3), 658–672.
510. Turker, D. (2009). Measuring corporate social responsibility: a scale development study. *Journal of Business Ethics*, 85(4), 411–427.
511. Tursie, C. (2013). Macro-regional strategies of European integration. What can the Danube Region learn from Baltic Sea Region? *Procedia: Social and Behavioural Sciences*, 183, 1–10.
512. UNDP (2016). International Human Development Indicators. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <http://hdr.undp.org/en/countries>.
513. Urraca-Ruiz, A. (2013). The “technological” dimension of structural change under market integration. *Structural Change and Economic Dynamics*, 27, 1–18.
514. Uski, T., Jussila, I., & Kovanen, S. (2007). Social responsibility in S Group co-operatives: a qualitative analysis of archival data. *The international journal of co-operative management*, 3(2), 49–57.
515. Van den Berg, L., Braun, E., & Otgaar, A. H. J. (2004). Corporate community involvement in European and US cities. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 22, 475–494.
516. Vasiljevienė, N., & Vasiljevas, A. (2006). Management Models in Organizations and Problems of CSR Promotion: Lithuanian Case. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 11(2), 34–41.

517. Verbeke, A., Kano, L., & Yuan, W. (2016). Inside the regional multinationals: a new value chain perspective on subsidiary capabilities. *International Business Review*, 25(3), 785–793.
518. Vidickienė, D. Melnikienė, R. (2008). Lietuvos kaimiškųjų regionų kaip gyvenamosios vietos patrauklumo vertinimas. *Žemės ūkio mokslai*, 15(1), 51–59.
519. Vidyattama, Y. (2007). The Determinants of Provincial Growth in Indonesia during 1983–2003. [žiūrėta 2015-09-10]. Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/6050477/The_Determinants_of_Provincial_Growth_in_Indonesia_During_1983-2003
520. Vigeo (2008). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.financite.be/sites/default/files/references/files/167.pdf>
521. Vigeo (2010). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.vigeo.com/csr-rating-agency/images/PDF/Publications/Green_Social_and_Ethical_Funds_in_Europe_2010_Vigeo.pdf
522. Vigeo (2011). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.vigeo.com/csr-rating-agency/images/PDF/Publications/green%20social%20and%20ethical%20funds%20in%20europe%202011.pdf?mm_userid=2408&mm_key=Verts_EN&mm_newemail=a.sneideriene%40yahoo.com&mm_anniversary=&mm_fname=&mm_lname=&mm_ext1=&mm_ext2=
523. Vigeo (2012). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.vigeo.com/csr-rating-agency/images/PDF/Publications/green_social_and_ethical_funds_in_europe_2012.pdf?mm_userid=2408&mm_key=Vert_2012_EN&mm_newemail=a.sneideriene%40yahoo.com&mm_anniversary=&mm_fname=&mm_lname=&mm_ext1=&mm_ext2=
524. Vigeo (2013). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.vigeo.com/csr-rating-agency/images/formulaires/2013%20Green%20Social%20and%20Ethical%20Funds%20in%20Europe_Final%20version.pdf?mm_userid=2408&mm_key=Green2013&mm_newemail=a.sneideriene%40yahoo.com&mm_anniversary=&mm_fname=&mm_lname=&mm_ext1=&mm_ext2=
525. Vigeo (2014). Green, social and ethical funds in Europe. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.vigeo.com/csr-rating-agency/images/stories/2014%20Green%20Social%20and%20Ethical%20Funds%20in%20Europe_Final.pdf?mm_userid=2408&mm_key=Green2014&mm_newemail=a.sneideriene%40yahoo.com&mm_anniversary=&mm_fname=&mm_lname=&mm_ext1=&mm_ext2=
526. Virvilaitė, R., & Daubaraitė, U. (2011). Corporate Social Responsibility in Forming Corporate Image. *Engineering Economics*, 22(5), 534–543.
527. Visser, W. (2008). Corporate social responsibility in developing countries. In Crane A., McWilliams, A., Matten, D., Moon, J., & Siegel, D. (Eds.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* (pp. 473–499). Oxford: Oxford University Press.
528. Visser, W. (2010). CSR 2.0: the evolution and revolution of corporate social responsibility'. In M. Pohl, & N. Tolhurst (Eds.), *Responsible Business: How to Manage a CSR Strategy Successfully*. Chichester: John Wiley & Sons.
529. Visser, W. (2011). The Ages and Stages of CSR: Towards the Future with CSR 2.0. *CSR International Paper Series*, 3, 1–10.

530. Vogel, D. J. (2005). Is there a market for virtue? The business case for corporate social responsibility. *California Management Review*, 47, 19–45.
531. Vogel, D. (2006). The market for virtue: the impact of corporate social responsibility. *Multinational Monitor*, 27, 37–41.
532. Vos, J. F. J. (2003). Corporate social responsibility and the identification of stakeholders. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 10(3), 141–152.
533. Votaw, D. (1972). Genius Becomes Rare: A Comment on the Doctrine of Social Responsibility, Part 1. *California Management Review*, 15(2), 25–31.
534. Zenisek, T. J. (1979). Corporate social responsibility: a conceptualization based on organizational literature. *Academy of Management Review*, 4(3), 359–368.
535. Zenko, Z., Hrast, A., & Mulej, M. (2013). Social responsibility: measures and measurement as a basis for organizational systemic action. *Systemic Practice and Action Research*, 26(6), 475–484.
536. Zhao, Z. Y., Zhao, X. J., Davidson, K. & Zuo, J. (2012). A Corporate Social Responsibility Indicator System for Construction Enterprises. *Journal of Cleaner Production*, 29–30, 277–289.
537. Zhu, Q., & Sarkis, J. (2004). Relationships between operational practices and performance among early adopters of green supply chain management practices in Chinese manufacturing enterprises. *Journal of Operations Management*, 22(3), 265–285.
538. Žirgutienė, S. (2005). Korporacinė socialinė atsakomybė ir atskaitingumas darnaus vystymosi kontekste. Iš *Kokybės vadybos vaidmuo Lietuvos ūkio globalizacijos procesuose: respublikinės kokybės vadybos konferencijos pranešimų medžiagos*, 2005 m. lapkričio 24 d. Kaunas: Technologija, pp. 183–188.
539. Žitkus, L., & Mickevičienė, M. (2013). Konkurencingumas kaip regiono plėtros siekinys. *Viešoji Politika ir Administravimas*, 12(3), 430–441.
540. Quazi, A. M., & Cook, M. (1996). Managerial Attitudes Towards Social Responsibility in Marketing: Evidence from the Australian Food and Textile Industries. *Journal of Economic and Social Policy*, 1(2), 55–69.
541. Quazi, A. M., & O'Brien, D. (2000). An empirical test of a cross-national model of corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 25(1), 33–51.
542. Waddock, S. A., & Graves, A. B. (1997). The corporate social performance–financial performance link. *Strategic Management Journal*, 18(4), 303–319.
543. Waddock, S. (2004). Parallel universes: companies, academics, and the progress of corporate citizenship. *Business and Society Review*, 109, 5–42.
544. Waddock, S. (2008). Building a new institutional infrastructure for corporate responsibility. *Academy of Management Perspectives*, 22(3), 87–108.
545. Walton, C. C. (1967). *Corporate Social Responsibilities*. Belmont: Wadsworth.
546. Wang, M. (2009). Manufacturing FDI and economic growth: Evidence from asian economies. *Applied Economics*, 41(8), 991–1002.
547. Wartick, S. L., & Cochran, P. L. (1985). The evolution of the corporate social performance model. *Academy of Management Review*, 10(4), 758–769.
548. Waddock, S. A., & Graves, S. (1997). The corporate social performance – financial performance link. *Strategic Management Journal*, 18(4), 303–319.
549. WDI (2016). World development indicators. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <http://databank.worldbank.org/data/>

550. Weitzner, D., & Darroch, J. (2009). Why Moral Failures Precede Financial Crises. *Critical Perspectives on International Business*, 5(1/2), 6–13.
551. Welford, R. (2004). Corporate social responsibility in Europe and Asia: critical elements and best practice. *Journal of Corporate Citizenship*, 13, 31–47.
552. Welford R. (2005). Corporate social responsibility in Europe, North America and Asia. *Journal of Corporate Citizenship*, 17, 33–52.
553. Welford, R., Chan., C., & Man, M. (2007). Priorities for corporate social responsibility: a survey of businesses and their stakeholders. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15(1), 52–62.
554. Welford, R., & Frost, S. (2006). Corporate social responsibility in Asian supply chains. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13(3), 166–176.
555. Whetten, D. A., Rands, G. P., & Godfrey, P. (2002). What are the responsibilities of business to society? In A. M. Pettigrew, H. Thomas, R. Whittington. (Eds.) *Handbook of Strategy and Management* (pp. 373–408). London: Sage.
556. Williamson, O. E. (2000). The institutional economics: Taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38, 595–613.
557. Windsor, D. (2006). Corporate social responsibility: three key approaches. *Journal of Management Studies*, 43(1), 93–114.
558. Windsor, D. (2013). Corporate social responsibility and irresponsibility: a positive theory approach. *Journal of Business Research*, 66(10), 1937–1944.
559. Witt, M. A., & Redding, G. (2012). The Spirits of Corporate Social Responsibility: Senior Executive Perceptions of the Role of the Firm in Society in Germany, Hong Kong, Japan, South Korea and the United States. *Socio-Economic Review*, 10(1), 109–134.
560. Wood, D. J. (1991). Corporate Social Performance Revisited. *The Academy of Management Review*, 16(4), 691–718.
561. Wood, D. J. (2010). Measuring corporate social performance: a review. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 50–84.
562. World Bank (2008). *Corporate social responsibility diamond: Main elements of CSR*. [žiūrėta 2015-05-11]. Prieiga per internetą: http://info.worldbank.org/etools/docs/library/57524/csr_diamond.pdf.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

Mokslinių publikacijų sąrašas

1. Šneiderienė, A. (2016). Evaluation model of corporate social responsibility influence on regional economic growth. In M. Czupich, A. Ignasiak-Szulc, M. Kola-Bezka (Eds.), *Problems of intelligent, sustainable and inclusive development in central and Eastern Europe* (pp. 273–293). Torun: Wyd. Naukowe UMK.
2. Šneiderienė, A. (2016). Įmonių socialinės atsakomybės įgyvendinimo regioniniai skirtumai. *Regionų formavimo ir plėtros studijos*, 2(19), p. 127–136.
3. Šneiderienė, A. (2015). Įmonių socialinės atsakomybės skatinimo Lietuvoje analizė. *Lietuvos ekonomikos ateities vizija, strateginiai tikslai ir valstybės misija juos įgyvendinant: jaunųjų mokslininkų-ekonomistų konferencija* (pp. 61–66). Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.
4. Šneiderienė, A., Juščius, V. (2015). Regiono ekonominio augimo vertinimo metodologinės problemos. *Regional formation and development studies*, 1 (15), p. 134–146.
5. Kiyak, D., Šneiderienė, A. (2014). Įmonių socialinės atsakomybės veiklos sričių integravimas į vertės kūrimo modelį kainodaroje. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 36 (3), p. 547–560.
6. Juščius, V., Šneiderienė, A. (2013). Įmonių socialinės atsakomybės įtaka regioninei plėtrai. *Regional formation and development studies*, 1(9), p. 66–78.
7. Juščius, V., Šneiderienė, A., Griauslytė, J. (2013). Assessment of the benefits of corporate social responsibility as one of the marketing tools. *Regional formation and development studies*, 3(11), p. 88–99.
8. Juščius, V., Šneiderienė, A. (2013). The research of social values influence on consumption decision making in Lithuania. *Ekonomika ir vadyba*, 18 (4), p. 793–801.
9. Šneiderienė, A. (2013). Social issues in multinational corporations activities including regional dimension. *Socialiniai tyrimai*, 30(1), p. 87–95.

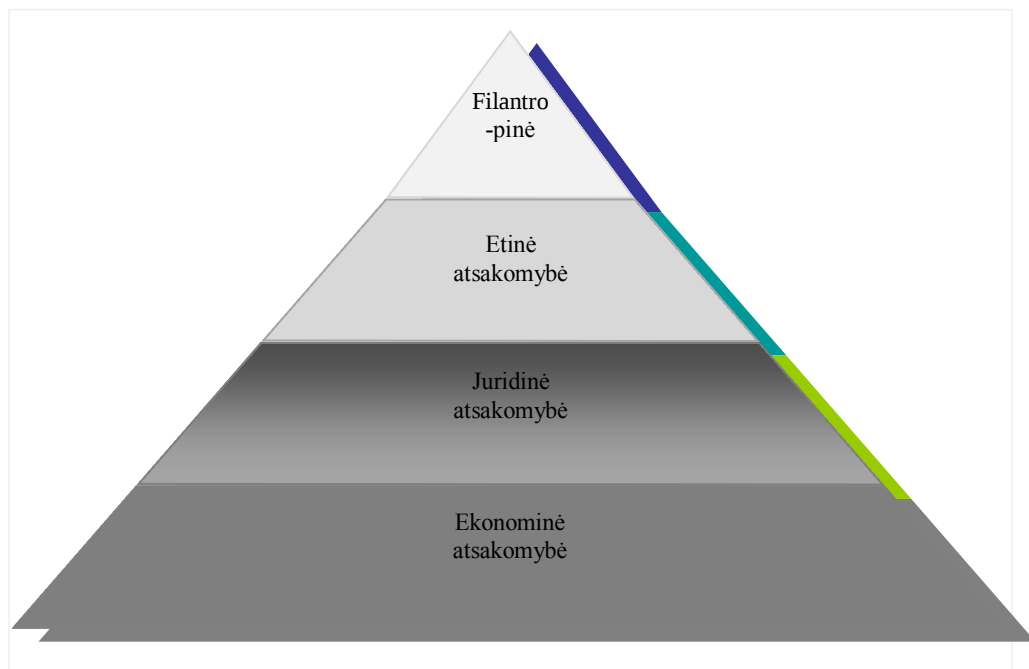
Pranešimai mokslinėse konferencijose

1. Šneiderienė, A. Evaluation model of corporate social responsibility influence on regional economic growth. In *Regional development 2016*, Torun, Poland.
2. Šneiderienė, A. Corporate social responsibility: comparison in Lithuania and Cyprus. In *1-st international scientific students conference 2016*, Larnaka, Cyprus.
3. Šneiderienė, A. Įmonių socialinės atsakomybės skatinimo Lietuvoje analizė. *Lietuvos ekonomikos ateities vizija, strateginiai tikslai ir valstybės misija juos įgyvendinant: jaunųjų mokslininkų-ekonomistų konferencija 2015*, Vilnius, Lithuania.

4. Šneiderienė, A. The promotion of corporate social responsibility in Lithuanian regions. In *Regional identity: the paradigm of public welfare of the Baltic Sea Region* 2015, Klaipėda, Lithuania.
5. Šneiderienė, A. Įmonių socialinės atsakomybės veiklos sričių integravimas į vertės kūrimo modelį kainodaroje. In *Economics and management science and studies – innovative solutions* 2014, Kaunas, Lithuania.
6. Šneiderienė, A. Assessment of the benefits of corporate social responsibility reports as one of the marketing tools. In *Regionalism and sustainability: managing complexities* 2013, Klaipėda, Lithuania.
7. Šneiderienė, A. The research of social values influence on consumption decision making in Lithuania. In *Economics and Management – 2013*, Kaunas, Lithuania.
8. Šneiderienė, A. Social issues in MNE's activities including regional dimension. In *Rethinking regional competitiveness* 2012, Šiauliai, Lithuania.

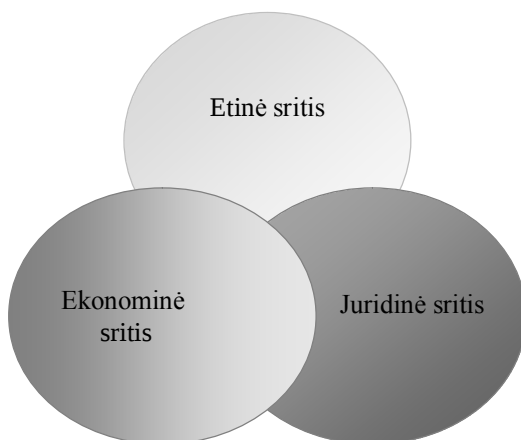
PRIEDAI

1 PRIEDAS

Įmonių socialinės atsakomybės piramidė (Carroll, 1991).

2 PRIEDAS

ISA Veno diagrama (trijų sričių įmonių socialinės atsakomybės modelis) (Schwartz, Carroll, 2003).

3 PRIEDAS

Principai	Procesai	Politikos
Įmonių socialinė atsakomybė: 1. Ekonominė 2. Juridinė 3. Etinė 4. Diskretinė	Įmonių socialinis atsakingumas: 1. Reaktyvus 2. Gynybinis 3. Pritaikomas 4. Proaktyvus	Socialinių klausimų valdymas: 1. Klausimų identifikavimas 2. Klausimų analizė 3. Atsakas plėtrai
Nukreipta į: 1. Verslo socialinę sutartį 2. Verslas – moralus veikėjas	Nukreipta į: 1. Sugebėjimus atsakyti į besikeičiančias socialines sąlygas 2. Valdymo metodus	Nukreipta į: 1. „Staigmenų“ minimizavimas 2. Efektyvios įmonių socialinės politikos nustatymą
Filosofinė orientacija	Institucinė orientacija	Organizacinė orientacija

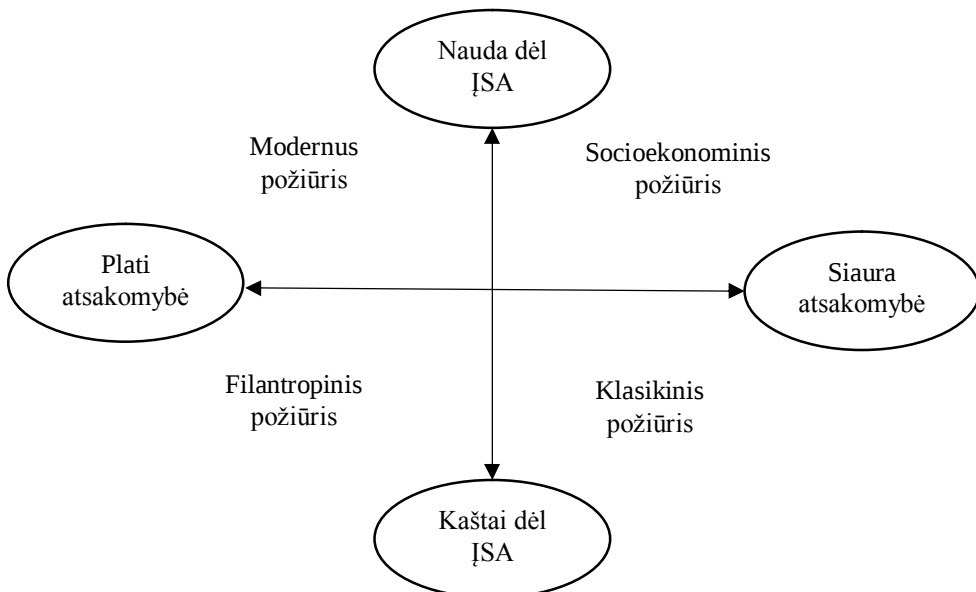
Įmonių socialinės veiklos modelis (Wartich ir Cochran, 1985).

4 PRIEDAS

ĮSA principai	Socialinio atsakingumo procesas	Rezultatai ir poveikis veiklai
Teisėtumas: visuomenė nubaūs galios praradimu, įmonės piktnaudžiaujančias joms suteikta galia	Aplinkos nuskaitymas: gauti informaciją, reikalingą suprasti ir išanalizuoti įmonės socialinę, politinę, juridinę ir etinę aplinkas	Poveikis žmonėms ir įmonei
Viešojo atsakomybė: įmonės yra atsakingos už rezultatus, susijusius su pagrindine ir antrine jų įsitraukimo į visuomenę veiklos sritimi	Suinteresuotųjų grupių valdymas: aktyvus ir konstruktyvus įsitraukimas į ryšius su suinteresuotosiomis grupėmis	Poveikis natūraliai ir fizinei aplinkoms
Diskretiškas vadovavimas: vadovai ir kiti darbuotojai yra moraliniai veikėjai ir turi pareigą savo nuožiūra siekti socialiai atsakingų, etiškų rezultatų	Problemu/viešųjų ryšių valdymas: procesų rinkinys, leidžiantis įmonei identifikuoti, analizuoti ir veikti socialiniais ar politiniais klausimais, kurie gali turėti įtakos įmonės veiklai	Poveikis socialinėms sistemoms ir institucijoms

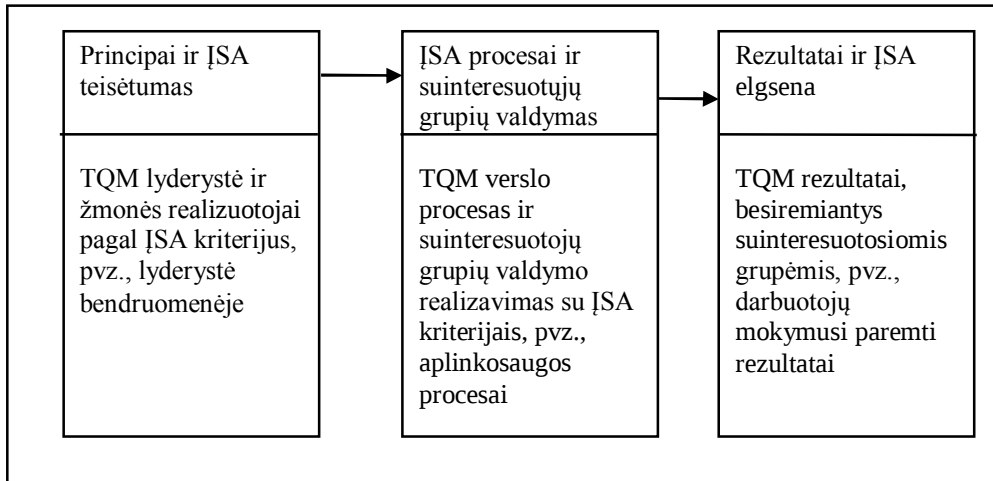
Įmonių socialinės atsakomybės veiklos modelis (Wood, 1991)

5 PRIEDAS

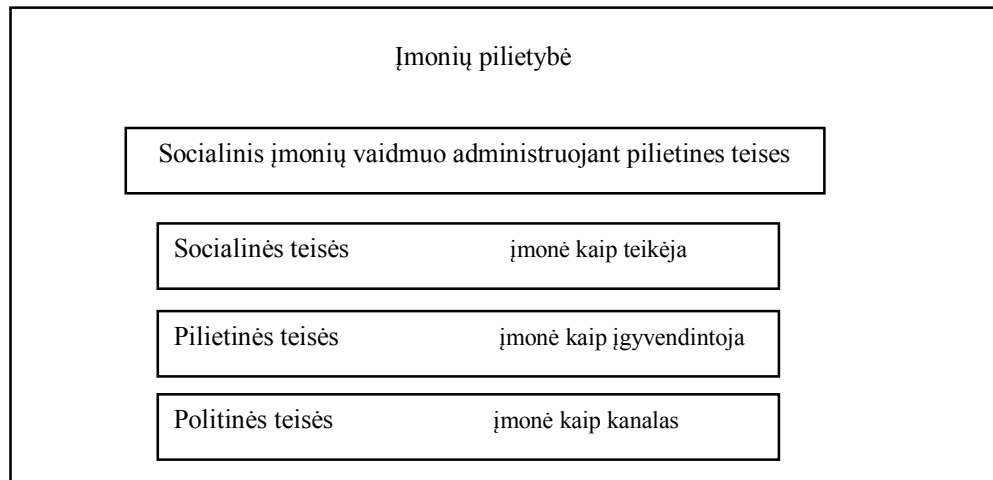
2 dimensijų ĮSA modelis (Quazi, O'Brien, 2000).

6 PRIEDAS

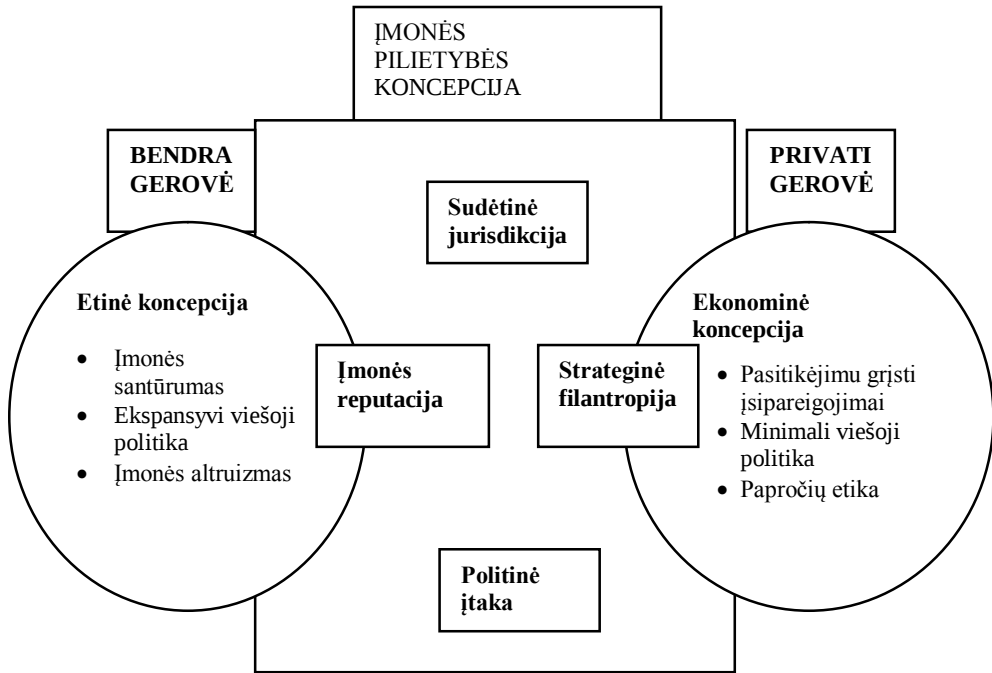

ĮSA visuotinės kokybės vadybos sistemų kontekste (McAdam ir Leonard, 2003).

7 PRIEDAS

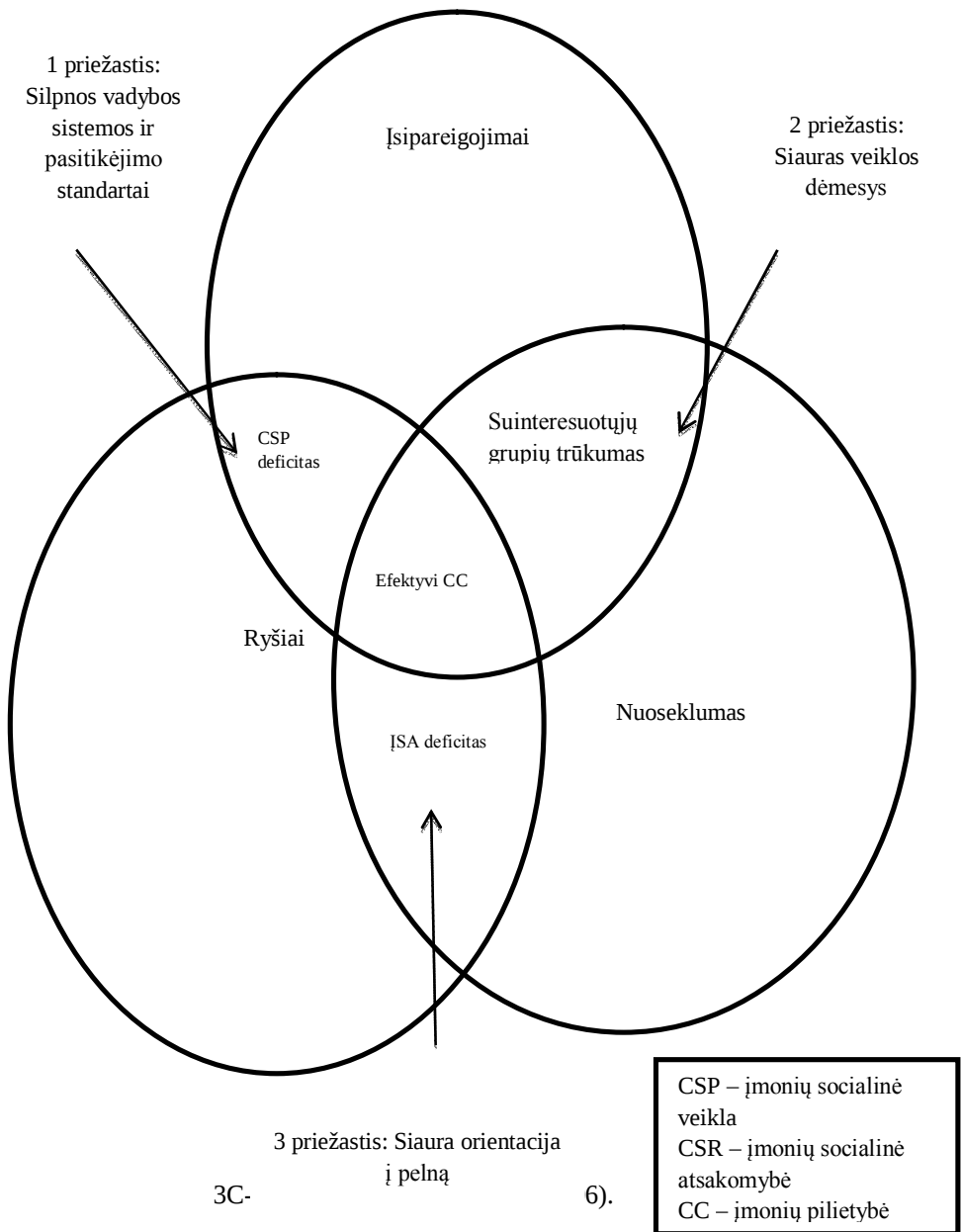

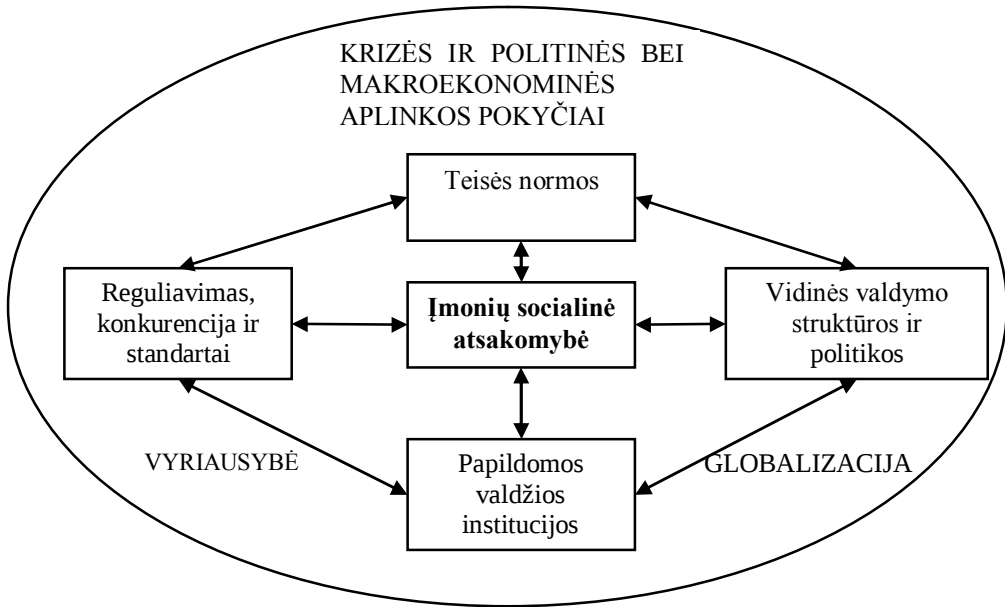
Išplėstinis teorinis įmonės pilietybės konceptinis modelis (Matten ir Crane, 2005).

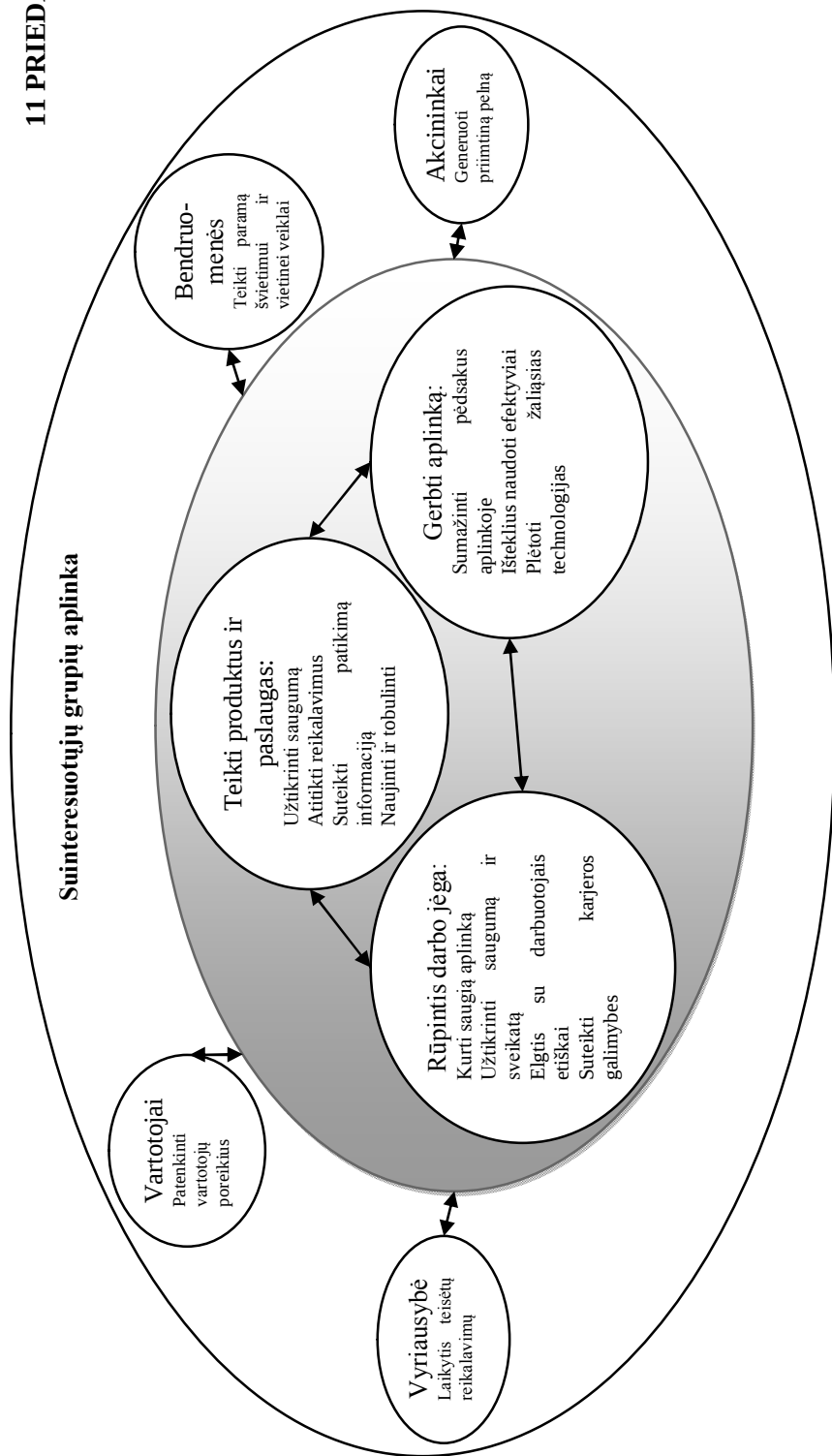
Trijų pagrindinių, besivaržančių požiūrių į įmonių socialinę atsakomybę ryšių, modelis (Windsor, 2006).

9 PRIEDAS

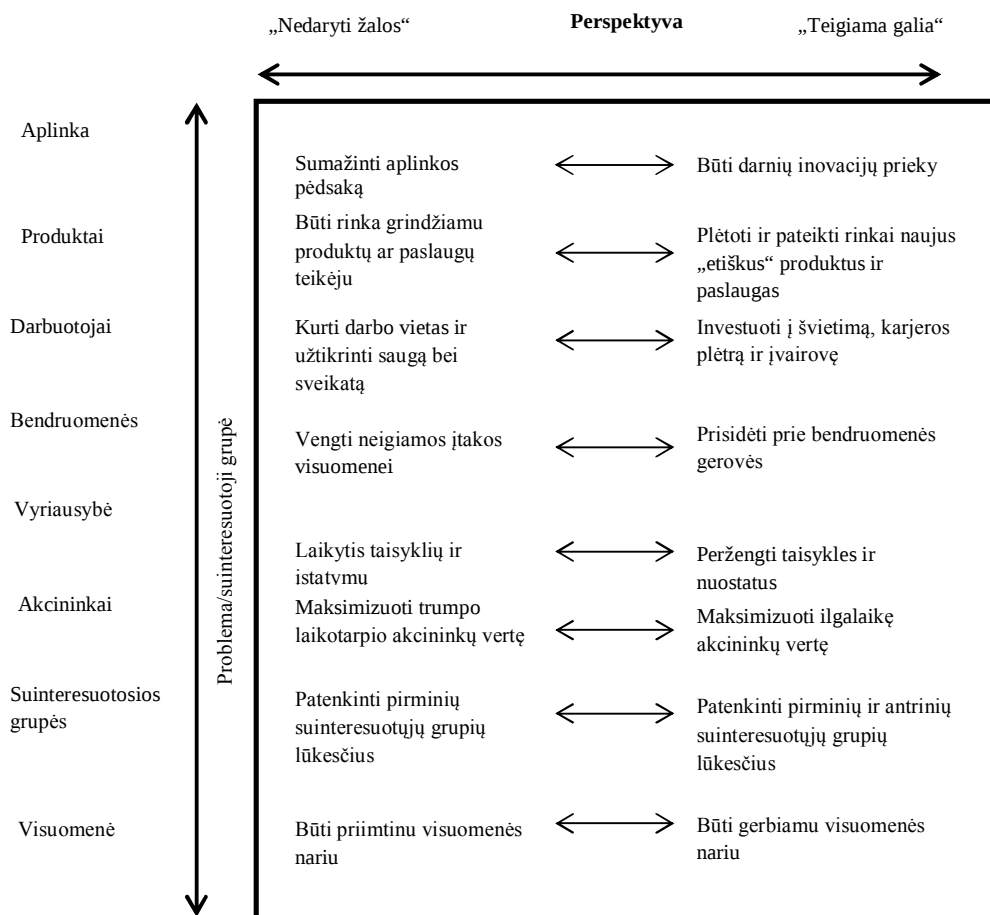

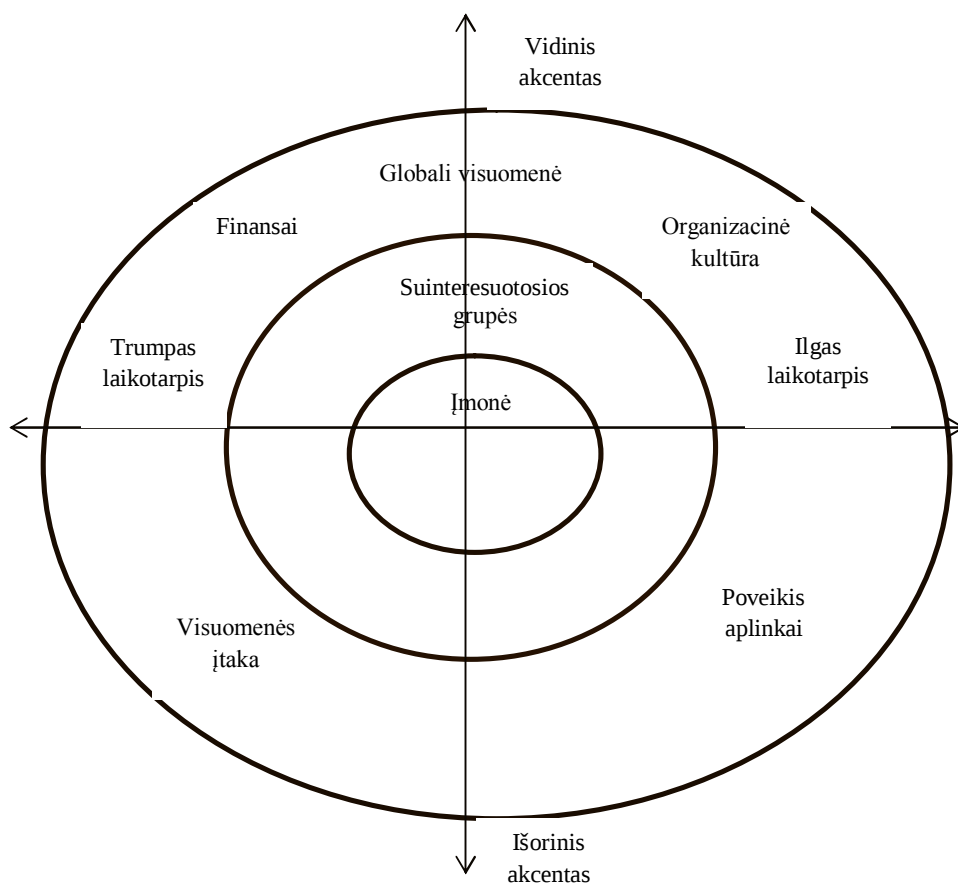
ĮSA deimantas (World Bank, 2008).

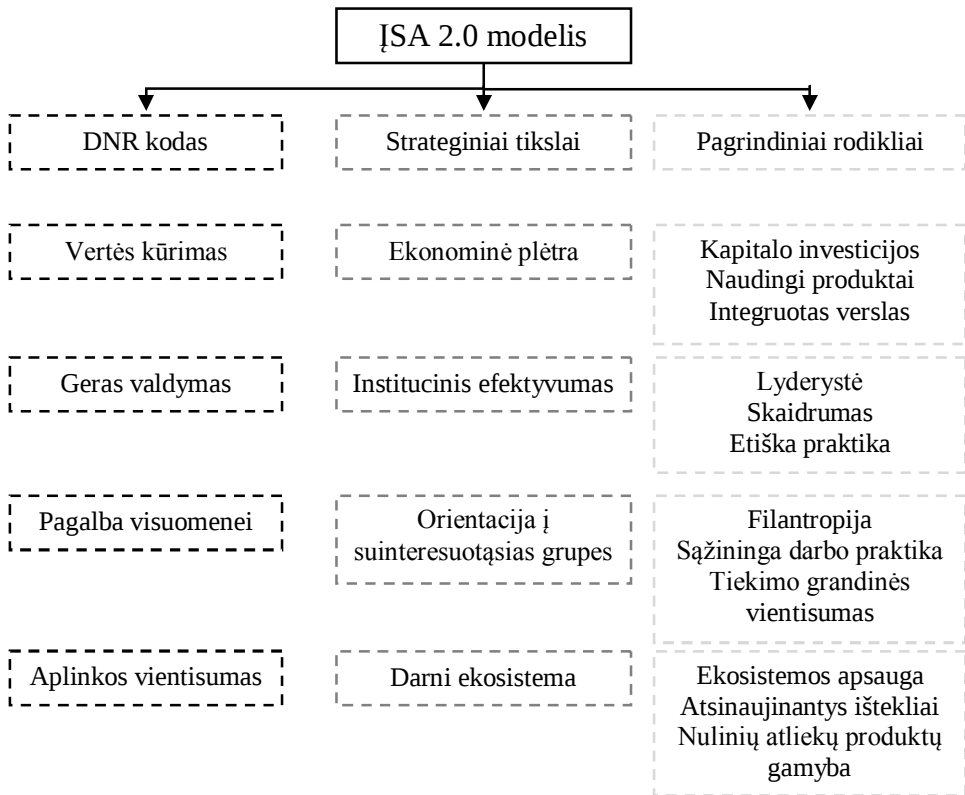
1 pav. Praktika grindžiamas visuomeninės atsakomybės modelis

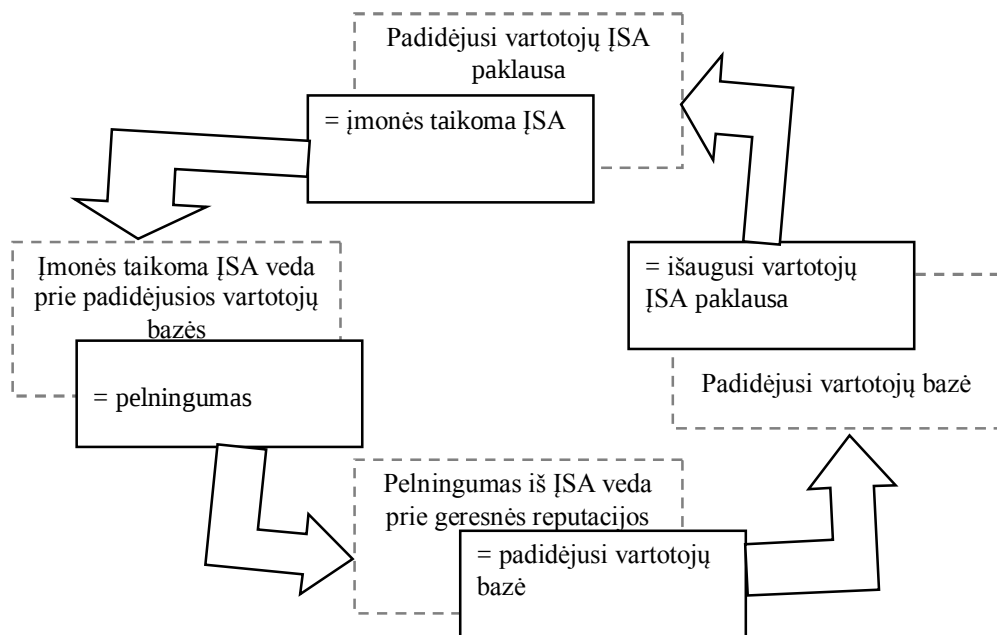
2 pav. Visuomeninės atsakomybės kaip kontinuumas

Darnios plėtros modelis (Aras ir Crowther, 2009).

ISA 2.0 modelis (Visser, 2010, 2011).

Vartotojų skatinamos kolektyvinės atsakomybės modelis (Claydon, 2011).

ISA praktika ES valstybėse

Prioritetas	Priemonės ir aprašymas
Austrija	
Nacionalinis ISA veiksmų planas kurtas nuo 2011 m., yra baigtas galutinis projektas. ISA veiksmai apima: tinklo sukūrimą; apdovanojimus ir informuotumo didinimą.	
Suderinimas su pasauliniu ISA požiūriu	<i>Austrijos darnios plėtos strategija</i> : remiantis Austrijos darnumo rodikliais, strategija yra siekiama sukurti bendrą darnios plėtos vertinimą, panašų į Jungtinių Tautų ir OECD standartus. Strategija apima socialinės ir aplinkos apsaugos klausimus ir teikia darnią sistemą federalinėms provincijoms ir federaliniu lygmeniu.
Vartotojų informuotumas ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Austrijos ISA standartas</i> : suteikti įmonėms atskaitos taško sistemą. Įsteigta speciali darbo grupė ISA standarto plėtojimui. <i>Socialinės atsakomybės tinklas</i> : veikti kaip komunikacijos platforma. Tinklas plėtoja rodiklius, skirtus ISA priemonių vertinimui; organizuoja dialogus tarp skirtingų institucijų ISA klausimais; spausdina su ISA susijusią literatūrą; teikia apdovanojimus įmonėms, veikiančioms socialiai neatsakingai. <i>Austrijos verslo taryba darniam vystymuisi</i> : platforma siekiama skatinti ISA versle. Organizuojamos diskusijos ir seminarai tarp verslo ir suinteresuotųjų grupių. Teikiami kasmetiniai TRIGOS apdovanojimai įvairiose kategorijose.
Socialinės politikos	<i>Rinkinys: tinkamas darbas – moterų pasaulinėje darbo rinkoje</i> : didinti informuotumą ir skatinti moterų teises pasaulinėje darbo rinkoje. <i>PES kampanija žmonių su negalia įdarbinimui</i> : siekiama skatinti didinti užimtumo perspektyvas neįgaliesiems. <i>Meritus įvairovės valdymo apdovanojimai</i> : siekiama atkreipti dėmesį į pagarbą seksualinei orientacijai. <i>NESTOR^{GOLD} kokybės antspaudas</i> : apdovanojimu siekiama paskatinti darbingo amžiaus valdymą. Teikiamas įmonėms, įgyvendinančioms veiksmingas darbingo amžiaus valdymo strategijas. <i>Europos įvairovės, verslo ir įsitraukimo kongresas</i> : siekiama suburti įvairias institucijas, švietimo įstaigas, praktikus pasidalinti kovos su socialine atskirtimi patirtimi. Organizuojami pristatymai, dialogai, moksliniai tyrimai šioje srityje. <i>Fair.versity Austrija</i> : mugės tikslas skatinti karjeros galimybes įvairovės valdymo, lyčių, kultūrinės kompetencijos, darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros srityse. Organizuojami seminarai, pristatymai, diskusijos.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Darnių viešųjų pirkimų veiksmų planas</i> : tikslas – pristatyti aplinkos apsaugos ir socialinius kriterijus viešiesiems pirkimams. Privalomas federalinis veiksmų planas, skirtas visoms visuomeninėms institucijoms.
Belgija	
2010 m. tarpžinybinės komisijos dėl darnios plėtos patvirtintas atnaujintas ISA veiksmų planas. ISA įrankiai apima: informacijos teikimą; dialogą / tinklą. Kuriamas atskiras Belgijos veiksmų planas verslo ir žmogaus teisėms.	
ISA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>ISA vyriausybės internetinėje svetainėje</i> : sukurta svetainė, kurioje federalinės tarnybos praneša visuomenei apie savo ISA veiklą. Pateikiamos nuorodos į ISA veiksmus regioniniu lygiu. <i>Pensijų fondų ataskaitų apie skaidrumą skelbimas</i> : Belgija planuoja priimti teisinę iniciatyvą įpareigoti pensijų kaupimo įstaigas skelbti savo skaidrumo ataskaitas.
Suderinimas su	<i>ISO 26000 informacinė kampanija</i> : vyriausybė kartu su Belgijos

pasauliniais metodais	ISA	standartizacijos biuru (NBN).pradėjo informacinę kampaniją apie ISO 26000 standartą. <i>Bandomasis projektas dėl ISO 26000 naudojimo vyriausybinese agentūrose:</i> tikslas – remti ISO 26000 įgyvendinimą ir visuotinės ataskaitų teikimo iniciatyvos naudojimą keturiuose vyriausybinese agentūrose.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>Mokslinių tyrimų programa dėl tarptautinių ISA standartų Belgijos įmonėse paraiškų:</i> moksliniais tyrimais siekiama išanalizuoti koku mastu Belgijos įmonės taiko vyriausybės nurodytus tarptautinius standartus.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)		<i>SRI skatinimas vyriausybėje:</i> bus sukurtos SRI gairės institucijoms, skirtos skatinti SRI įgyvendinimą finansinių išteklių valdyme ir valdžios sutartyse. <i>SRI standarto plėtra:</i> mąstoma apie juridinės iniciatyvos sukurti minimalų SRI standartą įgyvendinimą, skaidrumo kriterijus pagal tarptautinius standartus.
ISA mažose ir vidutinėse įmonėse		<i>ISA tinklas MVĮ:</i> siekiama suburti MVĮ atstovus mokymosi tinkle keistis žiniomis ir ISA praktikos patirtimi, taip sudarant sąlygas ISA principų taikymui tinkle.
Socialinė ir užimtumo politika		<i>Profesinių sąjungų ISA:</i> vyriausybė siekia remti profesinių sąjungų informuotumą ir žinias apie ISA, atliekant konsultacijas ir mokymus.
Bulgarija		
Bulgarijos ISA strategija (2009–2013) buvo patvirtinta 2009 m. lapkričio mėn., kartu su pirmuoju strategijos veiksmų įgyvendinimo (2009–2010 m.) planu. Antrasis veiksmų įgyvendinimo (2011–2012 m.) planas buvo įgyvendintas, o trečias (2014 m.) ruošiamas. ISA veikla apibrėžiamas per šias priemones: sąmoningumo didinimas; ženklinimas.		
Socialinė ir užimtumo politika		<i>Socialinio dialogo ir geresnių darbuotojų darbo sąlygų skatinimas:</i> siekiama skatinti atsakingas įmones didinant informuotumą, kuriant palankią aplinką ISA, gerinant gebėjimus suderinti ISA standartus su ES
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>Suinteresuotųjų grupių ISA suvokimo gerinimas:</i> per dialogą su suinteresuotosiomis grupėmis, vyriausybė siekia didinti informuotumą apie ISA, kuriant ISA politiką ir iniciatyvas. Suinteresuotųjų grupių dialogas bus vieta pasidalinti gera patirtimi, skleisti ISA informaciją, vertinti viešąsias ISA nuostatas. <i>Sukurti vartotojų organizacijų pajėgumus:</i> siekiama pagerinti vartotojų organizacijų gebėjimus, kad sugebėtų atlikti nepriklausomus tyrimus dėl paslaugų ir produktų, galėtų pateikti pretenzijas gamintojams ir prekybininkams. <i>Vartotojų informuotumo kampanijos:</i> vyriausybė siekia atlikti nacionalinę vartotojų informavimo kampaniją apie ISA naudą taip skatinant darnią vartotojų elgseną. <i>Ženklinimas:</i> vyriausybė siekia pagerinti vartotojų informuotumą ir darnų vartojimą, pristatant socialinį ir ekologinį ženklinimą. <i>Reklamos praktikos reguliavimas:</i> uždraus klaidinančią reklamą apie produktus, turinčius poveikį aplinkai ir sveikatai. <i>ISA valdymo struktūra:</i> sukurti koordinuojančios struktūros administracinius gebėjimus, siekiant remti strategijos įgyvendinimą. <i>Institucinis ISA koordinavimas:</i> vyriausybė rengia ISA įgyvendinimo institucinio koordinavimo mechanizmą..
ISA švietime ir mokymuose		<i>Švietimo ISA programos:</i> tikslas – plėtoti ISA mokymus ir metodologijas.
ISA ataskaitos ir informacijos sklaida		<i>Pagalba skaidrumui ir ataskaitų praktikai:</i> bus skatinamos darnumo ataskaitos ir skaidrumo įteisinimas, kartu su ISA praktikos įgyvendinimu.
Kroatija		
Nacionalinis veiksmų planas ISA Kroatijoje šiuo metu rengiamas. ISA įgyvendinimo įrankiai apima:		

tinklą, informacijos teikimą ir apdovanojimus.	
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Nacionalinis ĮSA tinklas</i>: įkurtas 2010 metais, skirtas suburti suinteresuotąsias grupes iš viešojo, privataus ir pilietinės visuomenės sektorių ir kurti dialogą bei partnerystę įgyvendinant ĮSA. <i>Darnios plėtos žodynas</i>: norėdami sukurti bendrą supratimą apie ĮSA, paaiškina ir apibūdina ĮSA sąvokas, įskaitant tarptautines gaires. <i>ĮSA indeksas</i>: ĮSA indeksas veikia kaip savanoriška ĮSA vertinimo priemonė įmonėms. Jis yra pagrįstas tam tikrais ĮSA rodikliais, pagal kuriuos įmonės galima lyginti savo praktiką. <i>ĮSA apdovanojimai</i>: ĮSA apdovanojimai už atsakingą verslo elgseną suteikiami kasmetinėje konferencijoje.
Socialiai atsakingos investicijos	<i>Socialinio verslumo plėtos 2014–2020 strategija</i>: siekiama skatinti socialinį verslumą per, pavyzdžiui, finansines paskatas, rinkodaros galimybes ir pripažinimą.
Kipras 2011 m. gruodžio mėn. planavimo biuras užsakė konsultaciją, skirtą remti nacionalinio veiksmų plano rengimą ĮSA (2013–2015). 2013 m. vasario mėn. jis buvo pateiktas Ministrų Tarybai. Nacionalinis veiksmų planas visų pirma pabrėžia šias priemones: tinklo kūrimą; sąmoningumo didinimą; mokymus / gebėjimų stiprinimą.	
ĮSA MVĮ	<i>ĮSA seminarai MVĮ</i>: organizuojami 5 seminarai šia tematika: ĮSA privalumai visoms įmonėms; ĮSA įgyvendinimo veikla; dialogas su suinteresuotosiomis grupėmis; darnumo ataskaitos bei komunikacijos apie ĮSA būdai.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ĮSA informacinis vadovas</i>: bus sukurtas ĮSA informacinis vadovas ir elektroniniu būdu paskleistas privačiame ir viešajame sektoriuje. <i>ĮSA Kipro tinklas</i>: CSR Kipro tinklas bus išplėstas, pavyzdžiui, plėtojant savo svetainę. <i>ĮSA skatinimas svarbių administracijos organų tinklalapiuose</i>: atitinkamų institucijų tinklalapiuose bus įtrauktas specifinis ĮSA skyrius. <i>Socialinė barometras</i>: Socialinės barometras A.S.B.I (sąmoningumo ir socialinės elgsenos indeksas) bus pristatytas įvertinti ĮSA suvokimą pilietinėje visuomenėje ir versle. <i>Geriausios ĮSA praktikos apdovanojimai</i>: bus nustatyti kriterijai už geriausią ĮSA praktiką.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>ĮSA nacionalinis mechanizmas</i>: bus įsteigtas siekiant užtikrinti nacionalinio veiksmų plano įgyvendinimą ir įvertinti jo efektyvumą, taip pat užtikrinti suinteresuotųjų grupių dalyvavimą. <i>Informuotumo didinimas tarp listinguojamų įmonių</i>: bus skatinamas palaipsniui įvedant ataskaitas kartu su Kipro vertybinių popierių birža (TPP), taip pat su TPP bendrovių valdymo kodeksu ir įmonių valdymo principais. <i>Socialinės atsakomybės atskaitomybės pusiau vyriausybines organizacijose</i>: pusiau nevyriausybines organizacijas bus įpareigosios atskleisti ĮSA statistiką, remiantis 20 rodiklių pagal GRI gaires. Kai kurie rodikliai bus taikomi visoms organizacijoms, o kiti priklausys nuo pramonės sektoriaus.
ĮSA švietime ir mokymuose	<i>Kasmetinė ĮSA konferencija</i>: bus organizuojama siekiant palengvinti žinių dalijimąsi apie ĮSA politiką. <i>Informuotumo didinimas ir ĮSA rėmimas mokymo įstaigose</i>: skatinti ĮSA švietimo įstaigose, didinti informuotumą apie šešis Atsakingo švietimo valdymo JT principus.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo	<i>Žmogaus teisių skatinimas</i>: skatinti pagarbą žmogaus teisėms. Tai galėtų būti, pavyzdžiui, elgesio kodekso įgyvendinimą dėl pagarbos žmogaus

grandinės valdymas	teisėms, taip pat mokymai šia tema. <i>Vaikų teisių įgaliotinis</i> : siekiant užtikrinti vaikų teises ir pranešti apie piktnaudžiavimą tokiomis teisėmis, buvo įsteigtas Vaikų teisių įgaliotinis, kuris gali svarstyti skundus ir perduoti juos į atitinkamą instituciją.
Čekija	
Čekijos ĮSA Nacionalinis veiksmų planas buvo patvirtintas vyriausybės (2014 m. balandžio mėn.). ĮSA veiksmus Čekijoje visų pirma apima: keitimasi žiniomis; informacijos teikimą. Verslo ir žmogaus teisių bus įtrauktos į nacionalinį ĮSA veiksmų planą.	
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>Informacinis ĮSA portalas</i> : veikia nuo 2014 m., teikia informaciją apie ĮSA gaires (pvz OECD gaires). <i>JT pasaulinio susitarimo nacionalinis tinklas</i> : sukurtas 2014 m.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Žmogaus teisių įmonėse monitoringas</i> : Čekijos valdžios institucijos ir suinteresuotosios grupės bendradarbiaus stebint žmogaus teisių principai, taikymą versle.
ĮSA MVĮ	<i>Informacija MVĮ</i> : bus pateikta publikacija MVĮ ĮSA informacijos klausimais.
Socialiai atsakingos investicijos	<i>ĮSA investicijos</i> : teisinė bazė bus pristatyta skatinti verslo investicijas į ĮSA.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ĮSA žinių mainai</i> : per konferencijas, apskritojo stalo diskusijas ir seminarus, keitimasis žiniomis apie ĮSA bus skatinamas, o gera ĮSA praktika bus platinama. <i>ĮSA kasmetinis forumas</i> : pristatytas nuo 2014 m. Kokybės Tarybos ir Pramonės ir prekybos ministerijos. <i>Čekijos ĮSA techniniai standartai</i> : techninius standartus įtrauks į ĮSA valdymą.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Moterys valdyme</i> : planas, kaip integruoti daugiau moterų į valdymą, bus plėtojamas.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Aplinkos ir socialiniai kriterijai</i> : bus pristatyti aplinkos ir socialiniai kriterijai viešiesiems pirkimams.
Danija	
Danijos nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA (2012–2015) buvo sukurtas ir paskelbtas 2012 m. vasario mėn. ĮSA veiksmai apima: mokymus; dalijimąsi žiniomis; partnerystę; teisės aktų kūrimą. Danija paskelbė atskirą veiksmų planą dėl verslo ir žmogaus teisių.	
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>Tarpininkas ir skundų dėl atsakingos verslo praktikos teikimo mechanizmas</i> : leidžia tirti Danijos įmonių potencialius žmogaus teisių pažeidimus, įvestas tarpininkavimo ir skundų dėl atsakingo verslo elgesio mechanizmas, kuris siekia atitikti JT pagrindinius verslo ir žmogaus teisių principus bei OECD gaires tarptautinėms kompanijoms. <i>JT pasaulinio susitarimo skatinimas</i> : siekiama remti tarptautinį Pasaulinio susitarimo Sekretariatą, taip pat pasaulinio susitarimo vietinius tinklus tam tikrose besivystančiose šalyse. <i>Šiaurinė ĮSA strategija</i> : vyriausybė priėmė Šiaurinę ĮSA strategiją su kitomis Šiaurės valstybių vyriausybėmis (iš Šiaurės Tarybos) 2012 m., dėmesys skiriamas sukurti partnerystę, siekiant pagerinti atsakingą verslą Šiaurės šalyse ir skatinti ISO 26000. <i>ĮSA visuomeniniame sektoriuje</i> : kartu su vietos ir regionų valdžios institucijomis, vyriausybė siekia sukurti gaires valstybės institucijoms kaip išvengti tarptautinių ĮSA gairių pažeidimų.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Žmogaus teisių konferencija</i> : didinti informuotumą apie JT pagrindinius verslo ir žmogaus teisių principus, 2012 m. vyriausybė organizavo tarptautinę konferenciją šia tema. <i>Danida verslo partnerystės programa</i> : per Danida verslo partnerystės programą, vyriausybė remia atsakingą augimą per partnerystės tarp daniškų

		įmonių kūrimo ir įmonių besivystančiose šalyse. <i>Vyriausybės parama etiškos prekybos klausimais sąmoningumo ugdymo veiklai ir atsakingam tiekimo grandinės valdymui:</i> vyriausybė palaiko organizacijas ir iniciatyvas, kurios skatina diskusijas ir žinias apie etišką prekybą ir atsakingą tiekimo grandinės valdymą tarp vartotojų ir įmonių.
ISA MVĮ		<i>MVĮ mokymai ir rekomendacijos dėl atsakingo verslo elgsenos:</i> bus atlikti mokymai atsakingos verslo praktikos, atsakingo tiekimo grandinės valdymo klausimais MVĮ tam tikruose sektoriuose. Vyriausybė taip pat paskelbs MVĮ vadovams kaip atlikti deramą patikrinimą. <i>Mokymai ir parama remti ISA įgyvendinimą MVĮ:</i> vyriausybė siekia organizuoti seminarus ir praktinius užsiėmimus, bendradarbiaudami su Danijos verslo taryba, prekybos organizacijomis ir regioniniais tinklais.
ISA požiūriai sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus		<i>Aplinkos portalo vystymas:</i> remti MVĮ savanorišką darbą su aplinkos apsaugos iniciatyvoms, vyriausybė sukūrė aplinkosaugos portalą, kuriame pateikta dešimt interneto įrankių remti žaliąsias įmones ("Green21"). <i>Žaliojo laivo iš ateities iniciatyva:</i> vyriausybė ir toliau remia "žaliojo laivo iš ateities iniciatyvą", kuria siekiama sukurti ekologiškas ir energetiškai našias jūrų technologijas ir sistemas, kurios gali padėti sumažinti išmetamuosius teršalus jūrų transporte. Iniciatyva vykdoma bendradarbiaujant įmonėms, valdžios institucijoms, švietimo ir mokslinių tyrimų įstaigoms, taip pat prekybos organizacijoms. <i>Aplinkos dizaino ir gamybos priemonė:</i> vyriausybė rengia aplinkos projektavimo ir gamybos įrankius, skirtus remti, kad Danijos įmonės integruotų darnumą į gamybos bei inovacijų procesą. <i>Žalieji verslo modeliai:</i> vyriausybė remia įrankius, kurie padeda įmonėms kurti ir plėtoti inovatyvius, žalius verslo modelius. Tikslas yra didinti gyventojų užimtumą, plėtojant įmonių konkurencingumą, taip pat skatinti perėjimą prie žaliųjų įmonių. <i>Danijos žemės ūkio perėjimas prie žaliųjų technologijų:</i> siekiama skatinti ekologinį ūkininkavimą, kurti partnerystę organinėms inovacijų ir tikslingai naudoti subsidijas. <i>Energetinis susitarimas:</i> susitarimo priėmimas yra susijęs su siekiu sumažinti įmonių ir atskirų piliečių energijos suvartojimą.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Atsakingų viešųjų pirkimų skatinimas:</i> siekia remti darnių viešųjų pirkimų rengimo gaires. <i>Partnerystė žaliųjų viešųjų pirkimų klausimais:</i> skatina savivaldybes įtraukti aplinkosaugos reikalavimus viešųjų pirkimų procese. <i>Sumanių viešųjų pirkimų strategija:</i> 2013 m. spalio mėn. pradėta strategija pažangios visuomenės pirkimams, siekiant remti geresnius pirkimus ir skatinti inovacijas, gerovės technologijas. <i>Sąlygos viešuosiuose pasiūlyimuose:</i> vyriausybė stengiasi skatinti socialinių sąlygų naudojimą viešuosiuose pirkimuose. Stengiamasi išvengti socialinio dempingo. <i>Žalieji viešieji pirkimai (GGP) Baltijos šalyse:</i> vyriausybė remia žaliųjų viešųjų pirkimų plėtrą užsienyje per GGP projektą Baltijos šalyse.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>Geriausios ISA praktikos identifikavimas ir skatinimas:</i> nustatyti ir skatinti gerąją ISA praktiką, vyriausybė siekia remti ISA apdovanojimus, didinti informuotumą ir skatinti abipusį mokymąsi iš ISA praktikos. <i>Kampanijos ir iniciatyvos, kuriomis siekiama didinti informuotumą apie darnų vartojimą:</i> interneto svetainėje www.forbrug.dk (vartojimas) pateikiamos kampanijos ir iniciatyvos, skirtos didinti informuotumą ir žinias apie darnų vartojimą. <i>Nuomonių bankas apie darnų vartojimą:</i> vyriausybė pritaria nuomonių

	banko darbui dėl darnaus vartojimo, sukurtas katalogas, skirtas paskatinti įmones dirbti su darniu vartojimu ir gamyba. <i>Išmaniųjų telefonų programos su ženklavimo informacija:</i> išmaniųjų telefonų aplikacijos informuojančios apie ženklavimo schemas. <i>ISA gairių mados industrijai plėtra:</i> remia pirmąją Jungtinių Tautų iniciatyvą ISA mados industrijose, kuria siekiama plėtoti ISA gaires, skatinti atsakingą elgesį mados industrijose. <i>„Geresnio pasaulio kurso“ projekto pristatymas:</i> tikslas įvertinti esamą ISA veiklą Danijos laivybos pramonėje ir paskatinti ISA veiksmų remti darnų augimą kūrimas ir įgyvendinimas. <i>Darnios vyriausybės konferencijos:</i> visose Danijos vyriausybės rengiamose konferencijose bus įtrauktas ir darnumo klausimas.
ISA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Privalomas pranešimas apie verslo priemones, kurių buvo imtasi siekiant laikytis žmogaus teisių:</i> vyriausybė priėmė įstatymo projektą, kuriame reikalauja, kad didžiausios Danijos įmonės ir valstybinės akcinės įmonės, praneštų apie priemones, kurias jos įgyvendina gerbdamos žmogaus teises ir sušvelnina jų poveikį aplinkai.
ISA švietime ir mokymuose	<i>Atitikties tarptautiniams standartams informacinė kampanija:</i> vyriausybė planuoja vykdyti informacinę kampaniją apie atitiktį tarptautiniams principams. <i>Viršūnių susitikimai, skirti žinių dalijimuisi tarp įmonių:</i> organizuojami viršūnių susitikimai kas dvejus metus, skatinamas ISA tarpusavio mokymasis ir žinių pasidalinimas.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Valstybė-valstybei ataskaitos:</i> vyriausybė mano, kad tokio tipo ataskaitos ES yra svarbi priemonė kovai su korupcija ir mokesčių vengimu. Šios ataskaitos, būtų privalomos įmonėms miškų ir kalnakasybos pramonės sektoriuose, atvirai deklaruojant mokėjimus pervestus institucijoms tų šalių, kuriose įmonės vykdo verslą.
Socialiai atsakingos investicijos	<i>Atsakingų investicijų į vyriausybės obligacijas gairės:</i> 2014 m. sausio mėn. pateiktos naujos gairės dėl atsakingo investavimo į vyriausybės obligacijas.
Estija Estijos nacionalinis veiksmų planas dėl ISA (2012–2014) buvo sukurtas darbo grupės, sudarytos iš įvairių suinteresuotųjų grupių ir patvirtintas 2012 m. Dėmesys skiriamas: apdovanojimams / ženklavimui; sąmoningumo didinimui; dabartinės ISA veiklos analizei.	
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ISA pripažinimo kriterijai:</i> siekia atnaujinti ir išplėsti ISA rodiklius, siekiant apdovanoti atsakingas įmones. <i>Ženklavimas:</i> suderinti ženklavimo sistemas Estijoje, didinti informuotumą ir pristatyti ISA kontrolės mechanizmą. Siekiama išanalizuoti ir toliau plėtoti ženklavimo sistemą. Bus sukurta nauja etiketė „Socialiai atsakinga įmonė“, kuri papildys nacionalinio ženklavimo sistemą. <i>Geros praktikos pavyzdžių identifikavimas ir sklaida:</i> nustatys ir skleis gerosios ISA praktikos pavyzdžius įvairiais kanalais, pavyzdžiui, interneto duomenų bazėje.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>ISA viešuosiuose pirkimuose galimybių analizė:</i> bus atlikta analizė, siekiant įvertinti galimybes įvesti ISA kriterijus viešųjų pirkimų srityje.
ISA švietime ir mokymuose	<i>Kampanijos, seminarai ir įvykiai:</i> bendradarbiaujant su įmonių socialinės atsakomybės forumu, vyriausybė organizuos tikslines kampanijas, seminarus ir mokymus valstybinėms įmonėms, privačioms įmonėms, pilietinei visuomenei ir piliečiams, siekiant didinti informuotumą apie ISA ir ją skatinti. Mokymai bus vykdomi per e-mokymus, mokymo sesijas ir mokymo tinklus. <i>ISA įtraukimas į mokymo programas:</i> vyriausybė siekia įvesti ISA programas profesinio mokymo įstaigose ir universitetuose. ISA taip pat yra

		įtrauktas į verslo studijų mokymo programas universitetuose.
Suomija		
Suomijos nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA buvo paskelbtas 2012 m. lapkričio mėn. Numatyti ĮSA veiksmai: gebėjimų stiprinimas; teisės aktų priėmimas. Suomija paskelbė veiksmų plano projektą dėl verslo ir žmogaus teisių 2014 m. balandžio mėn.		
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais		<i>Tarptautinių ĮSA gairių skatinimas:</i> vyriausybė yra įsipareigojusi įgyvendinti OECD gaires tarptautinėms kompanijoms, remia nacionalinį kontaktinį centrą, teikia informaciją ir skatina įmones laikytis tarptautinių gairių.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>Remiamo eksporto finansavimo socialinio poveikio vertinimas:</i> finansavimo įmonė „Finnvera“ atnaujin savo politiką, kad atitiktų OECD standartus, įvertins ir socialinį poveikį. Be to, priemonės bus sukurtos siekiant atsižvelgti į socialinį poveikį eksporto finansavime.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas		<i>Pagrindinių JT verslo žmogaus teisių ir verslo principų įgyvendinimas:</i> siekia sukurti nacionalinį planą dėl JT pagrindinių principų įgyvendinimo, bendradarbiaujant su suinteresuotosiomis grupėmis bus parengta priemonė remti principų įgyvendinimą. <i>ĮSA versle rėmimas:</i> skatina įmones analizuoti jų socialinės ir aplinkosauginės veiklos poveikį gamybos grandinėje ir mažinti galimas verslo operacijų neigiamas pasekmes.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida		<i>Nacionalinio ĮSA veiksmų plano įgyvendinimo monitoringas:</i> stebės įgyvendinimo pažangą. <i>Valstybės nuosavybės politika:</i> laikantis valstybinės nuosavybės politikos, vyriausybė skatins ĮSA sprendžiant dėl valstybės įmonių vadovų atlyginimų ir įmonių skaidrumo. Ši politika taip pat nurodo privalomai atskleisti valstybės valdomų įmonių nefinansinę informaciją. <i>Informuotumo apie ĮSA ataskaitas didinimas:</i> vyriausybė skatina skaidrią verslo elgseną, įgyvendinti ĮSA valdymo sistemas ir atskleisti nefinansinę informaciją. Ketina įtraukti suinteresuotąsias grupes didinant informuotumą apie socialinę ir aplinkosauginę atsakomybę. <i>ĮSA vyriausybės administracijoje:</i> vyriausybė reikalauja, kad ministerijos ir kiti filialai įgyvendintų ĮSA sistemas ir praneštų apie įgyvendinimo pažangą Parlamento kadencijos pabaigoje. <i>Privalomas poveikio vertinimas gaunant privataus sektoriaus lėšas / paskolas:</i> privataus sektoriaus lėšos / paskolos suteikiamos per Finnfund sistemą, Finnpartnership verslo partnerystės programas, esamus lengvatines paskolas projektus. Bus reikalaujama atlikti socialinio ir aplinkosauginio poveikio vertinimus. <i>ĮSA pažangos monitoringo kriterijaus sukūrimas:</i> vyriausybė parengs kriterijus, skirtus įvertinti pažangą. <i>ĮSA savęs įsivertinimo pramonės sektoriuose skatinimas:</i> per savęs įsivertinimo priemonių kūrimą vyriausybė skatina pramonės sektorius suderinti ir nacionalinius ir tarptautinius ĮSA procesus. <i>Gerinti ĮSA kalnakasybos sektoriuje:</i> siekia pagerinti ĮSA veiklą Suomijos kasybos pramonės sektoriuje ir pradėjo kurti ĮSA savęs įsivertinimo šiame pramonės sektoriuje vadovą.
ĮSA MVĮ		<i>ĮSA MVĮ rėmimas:</i> plėtos ir skatins savęs įvertinimo priemones MVĮ. Esamos MVĮ priemonės apims ir internetinį ĮSA kompasą.
Darnūs viešieji pirkimai		<i>ĮSA rėmimas viešuosiuose pirkimuose:</i> Vyriausybė siekia skatinti ĮSA viešuosiuose pirkimuose išleidžiant rezoliuciją dėl švarių technologijų pirkimų, planuoja kurti priemones, skirtas remti socialiai ir ekologiškai draugiškus pirkimų procesus.
Finansiniai		<i>Kovos su šešėline ekonomika ir ekonominiais nusikaltimais veiksmų planai:</i>

įsipareigojimai ir korupcija	2012 m. vyriausybė pradėjo įgyvendinti veiksmų planą kovai su šešeline ekonomika ir ekonominiais nusikaltimais. <i>Politikos ir teisės akty, kovos su korupcija ir pinigų plovimu klausimais, gerinimas:</i> siekdamą, kad Suomija būtų mažiausiai korumpuota valstybė pasaulyje, vyriausybė ketina įgyvendinti JT, OECD, Europos Tarybos rekomendacijas kaip gerinti teisės aktus, susijusius su kova su korupcija ir pinigų plovimu. Bus tobulinimo ir priemonės, skirtos kovai su korupcija.
Prancūzija 2013 m. sausio mėn. Prancūzijos vyriausybė paskelbė parengiamąjį dokumentą Prancūzijos nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA. Sutelkiamas dėmesys į: teisės aktus; bendradarbiavimą ir dialogą. Kuriamas atskiras veiksmų planas verslui ir žmogaus teisėms.	
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Privalomos atskaitomybės pratęsimas:</i> buvo išplėsti teisiniai atskaitomybės reikalavimai įmonėms. Ataskaitos turi atitikti 42 kriterijus, paremtus „laikykis arba paaiškink“ principu. Atskaitomybė turi būti įvertinta nepriklausomo subjekto. Vyriausybė apie ĮSA padėtį Parlamentui praneša kas 3 metus. <i>Pavyzdinis valstybės planas:</i> įtraukti strateginis požiūris ir ĮSA aspektai į valstybinių administracijų veiklą. Teikiama parama ekologiškai atsakingiems viešiesiems pirkimams. <i>Vyriausybės parama ES lygmens ĮSA iniciatyvoms:</i> remia ĮSA iniciatyvas ES lygmeniu, vyriausybė skatina įmonių socialinį ir aplinkos skaidrumą. Siekiama, kad įmonės įtrauktų socialinius ir aplinkosauginius rodiklius, be to, įmonės atsakingos už subrangovų poveikį aplinkai. <i>Profesijų atsakomybė:</i> vyriausybė siekia išplėsti profsąjungų atsakomybę įtraukti darnumą, procedūras skirtas spręsti aplinkosaugos riziką visuomenės sveikatai ir specifinių sektoriams socialinių ir aplinkosauginių rodiklių raidą. <i>Savanoriški įsipareigojimų susitarimai:</i> remiami sektoriniai savanoriški ĮSA įsipareigojimai. <i>Privalomos GHG ataskaitos:</i> vyriausybės įvestais teisės aktais yra reikalaujama, kad įmonės praneštų apie šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį. Reikalavimai ataskaitoms priklauso nuo įmonių darbuotojų skaičiaus.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)	<i>Privalomos ataskaitos turto valdymo įmonėms:</i> 2012 m. nustatyti atskaitomybės reikalavimai turto valdymo įmonėms. Turi pranešti kaip aplinkosaugos, socialiniai ir valdymo kriterijai integruojami į jų investavimo politiką. <i>Parama savanoriškoms iniciatyvoms, skatinančioms SRI:</i> remiamos iniciatyvos, kurios skatina SRI ir atitinka vyriausybės tikslus. <i>Nepriklausomas ĮSA komitetas Viešųjų Investicijų banke (angl. public investment bank – PIB):</i> vyriausybė turėtų sukurti nepriklausomą ĮSA komitetą, siekiant užtikrinti, kad PIB teikiamos paskolos yra socialiai ir ekologiškai atsakingos. <i>SRI ženklavimas:</i> plėtoti esamą SRI sistemą ir leisti investuotojams pasirinkti investicinius fondus, kurie atitinka SRI principus, kuriama SRI etiketė.
ĮSA MVĮ	<i>Parama vietinėms MVĮ:</i> vyriausybė pradėjo tyrimą, kurio tikslas atlikti kartografinį vietos vaizdavimą remti ĮSA MVĮ. Tai turėtų padėti plėtoti paramos priemonės, padedančias skatinti ĮSA MVĮ. <i>ĮSA integravimas į MVĮ strategijas:</i> patobulinti ĮSA bendradarbiavimą tarp vyriausybės ir Komercijos ir Pramonės Rūmų, siekiama sukurti iniciatyvas remti ĮSA integraciją MVĮ strategijose.
Vartotojų informuotumo ir	<i>Platforma pasauliniams veiksams:</i> Vyriausybė sukurs platformą pasauliniams veiksams, siekiama palengvinti dialogą tarp ĮSA

atsakingo skatinimas	verslo	suinteresuotųjų grupių, pateikti ĮSA iniciatyvas ir skatinti geriausią praktiką. <i>Sektorinis ĮSA ženklėjimas:</i> vyriausybė stengiasi įdiegti mechanizmą, skirtą pripažinti sektorines ĮSA etiketes. <i>Vartotojų informacijos teisės:</i> skatindama vartotojų teises, vyriausybė planuoja priimti įstatymą, kuris užtikrintų vartotojų nemokamą prieigą prie informacijos apie produktų poveikį aplinkai.
ĮSA sprendžiant kaitos ir klimato aplinkos darnumo klausimus	požiūriai	<i>Aplinkai skirta suinteresuotųjų grupių platforma:</i> vyriausybė remia platformos kūrimą, kuri vienija įmones, turinčias didelį poveikį aplinkai. <i>Bendros aplinkos vadybos sistemos:</i> vyriausybė remia bendrą aplinkosaugos vadybos sistemos schemas įmonėms, įsikūrusioms toje pačioje vietovėje. <i>Darbuotojų aplinkosauginiai mokymai:</i> vyriausybė remia darbuotojų aplinkosauginius mokymus, pavyzdžiui, darnios plėtros ir rizikos prevencijos.
ĮSA švietime ir mokymuose	ir	<i>Švietimas darnaus vystymosi klausimais:</i> rengiamas planas, skirtas įtraukti ĮSA į visus švietimo sistemos lygius. <i>ĮSA tyrimų programos:</i> per Nacionalinę tyrimų agentūrą ir MOVIDA programą, vyriausybė teikia finansinę paramą su ĮSA susijusiems moksliniams tyrimams.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas		<i>Parama ĮSA įtraukimo į tiekimo grandinės valdymą:</i> glaudesnis bendradarbiavimas ĮSA klausimais tarp Prancūzijos vyriausybės ir Prancūzijos Prekybos ir Pramonės Rūmų, siekiant pristatyti iniciatyvas kaip įtraukti ĮSA į tiekimo grandinės valdymą. <i>Parama tarptautinėms ĮSA iniciatyvoms ir žmogaus teisėms:</i> vyriausybė palaiko tarptautines ĮSA iniciatyvas ir žmogaus teises. <i>ĮSA kaip tarptautinės plėtros politikos dalis:</i> vyriausybė remia ĮSA plėtrą trečiojoje šalyje per Tarptautinę plėtros politiką, suteikiant visiems ambasadoriams „ĮSA planą“. Be to, Prancūzijos plėtros agentūra siekia pirmą kartą taikant ĮSA principus plėtros politikoje.
Vokietija		
2010 m. spalio mėn. Vokietijos federalinė vyriausybė priėmė nacionalinę ĮSA strategiją. ĮSA įgyvendinimo įrankiai apima: patarimus; praktines paramos priemones; keitimąsi žiniomis; teisės aktus. Kuriamas atskiras veiksmų planas, skirtas verslo ir žmogaus teisėms.		
ĮSA MVĮ		<i>Socialinės atsakomybės MVĮ programa:</i> ESF finansuojama programa „Socialinė atsakomybė MVĮ“, kuria siekiama skatinti ĮSA MVĮ per 73 projektų įgyvendinimą 2000 skirtingų MVĮ. <i>Konsultavimo ir ĮSA mokymo MVĮ programa:</i> sukūrus centrinių kontaktinių centrą ir ĮSA valdymo e-mokymosi priemones, vyriausybė planuoja teikti kryptingesnį ir labiau specializuotą ĮSA palaikymą. <i>ĮSA tarp MVĮ ir didelių įmonių skatinimas:</i> vyriausybė planuoja skatinti keitimąsi ĮSA patirtimi ir žiniomis organizuojant apskrito stalo diskusijas. <i>ĮSA tyrimai:</i> vykdomi tyrimai kaip skatinti ĮSA MVĮ. <i>ĮSA MVĮ besivystančiose valstybėse:</i> remti ĮSA MVĮ plėtojant verslą besivystančiose valstybėse. Vyriausybė didins konsultacines ir orientavimo paslaugas tokioms MVĮ, pavyzdžiui, stiprinti „develoPPP.de“ programą ir gerinti komunikatą dėl ĮSA MVĮ.
Suderinimas su pasauliniais metodais	su ĮSA	<i>Parama tarptautinio ĮSA dialogui:</i> ketina stiprinti ir remti dialogą tarptautiniuose ĮSA forumuose. Be to, Vokietijos vyriausybė remia tarptautinius internetinius ĮSA portalus, kaip pavyzdžiui JT žmogaus teisių ir tarptautinių korporacijų svetainę. <i>Parama tarptautinių ĮSA principų įgyvendinimui:</i> pateiks vadovą ir vykdys mokymus, skirtus remti ir skatinti OECD principų ir GRI gairių

	įgyvendinimą. Parama teikiama per kampanijų ir renginių organizavimą.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ISA tinklai</i>: remiamas tinklų sukūrimas ir strateginė partnerystė, kuri palengvins gerosios ISA sklaidą. Bus nuolat palaikomi ryšiai su ISA lyderiais. <i>„ISA – pagaminta Vokietijoje“ kampanija</i>: pradėta ši kampanija, kurios tikslas padidinti žinomumą apie Vokietijos pramonės atsakingą verslą bei skatinti ISA darbotvarkę tarptautiniu mastu. <i>Isa apskritasis stalas skirtas sumažinti spragas tarp ISA teorijos ir praktikos</i>: įsteigtas apskritasis stalas, kuriame ISA teoretikai ir praktikai gali aptarti kaip vystyti pagrindinį ISA standartą ir žinias įmonėse. <i>ISA apdovanojimai</i>: pristatomi viešai pripažinti atsakingų įmonių (įvairaus dydžio) apdovanojimai. <i>ISA vartotojų svetainė</i>: skirta paskatinti atsakingą vartojimą, sukurta ISA informacinė svetainė, kurioje pateikiama informacija apie įmones, veikiančias atsakingai. <i>ISA vartotojų informavimo kampanijos</i>: skirtos informuoti vartotojus apie aplinkos ir darnaus valdymo schemas, rengti brošiūras skatinančias ISA tarp vartotojų.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Aukšti darbo standartai plėtros projektuose</i>: Vokietijos plėtros projektai privalo atitikti ILO pagrindinius darbo standartus, užtikrinti tinkamas darbo sąlygas. Be to, vyriausybė remia aukštesnių standartų plėtrą nei reikalaujama priimančiose valstybėse. <i>ISA plėtros projektai</i>: remiamas ISA įgyvendinimas dvišaliuose ir regioninės plėtros bendradarbiavimo projektuose.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Mikrokreditų fondai</i>: vyriausybė pristatė mikrokreditų fondus remti bedarbius, moteris ir imigrantus, kad pradėtų verslą. <i>Nauja darbo kokybės iniciatyva</i>: atsižvelgdama į demografinius pokyčius ir būsimą įgūdžių deficitą darbo rinkos kontekstu, vyriausybė bendradarbiauja su vietiniais viešaisiais ir privačiais partneriais per naują darbo kokybės iniciatyvą, skirtą remti darbo vietų kūrimą, pritaikytą prie demografinių pokyčių. <i>Į gyvenimo eigą orientuota verslo politika</i>: plėtojama politika skirtai pritaikyti darbo sąlygas ir nustatyti pusiausvyrą tarp darbo ir kito gyvenimo. <i>Socialinė įvairovė</i>: didinti mažumų grupių užimtumo galimybes. Remiamos esamo iniciatyvos ir skatinama socialinė įvairovė įmonėse. <i>Teisingo apmokėjimo sistemos</i>: per „Logib-D“ projektą vyriausybė remia įmones kurti sąžiningo apmokėjimo schemas ir lygias apmokėjimo galimybes.
ISA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>ISA svetainė</i>: atnaujinta esama ISA svetainė ir įtraukta ISA veikla, vykdoma įvairiose ministerijose. <i>Ministerinės darnumo ataskaitos</i>: Federalinė Darbo ir Socialinių reikalų Ministerija įdiegė darnumo ataskaitas apie savo ISA veiklą. <i>Sektorinė darnumo analizė</i>: vyriausybė atlieka sektorinę darnumo poveikio vertinimą. <i>Įmonių darnumo ataskaitos</i>: per reitingus siekia skatinti savanoriškas įmonių darnumo ataskaitas. <i>Viešosios ISA ataskaitos</i>: individualūs viešojo sektoriaus administratoriai skelbs ISA ataskaitas.
ISA švietime ir mokymuose	<i>ISA mokymai</i>: siekia apmokyti ISA instruktorius, plėtojant instrukcijų medžiagą ir seminarų organizavimą. <i>Tarptautiniai ISA tyrimai</i>: skatinami į tarptautinio verslo plėtrą orientuoti tyrimai ir potencialiai sukurti tarpdisciplinines kompetencijas.

		<i>ISA švietimo institucijose:</i> skatinamas JT pasaulinio susitarimo atsakingos švietimo vadybos principų taikymas universitetuose, analizuojama kaip susieti vyriausybės finansavimą ir ISA galimybes. <i>Parama ISA besivystančių šalių universitetuose:</i> remiamas ISA įgyvendinimas besivystančių šalių universitetuose per JT pasaulinio susitarimo skatinimą ir akademinės-verslo partnerystės sukūrimą.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Darnių viešųjų pirkimų sistema:</i> leidžia perkančiosioms organizacijoms nustatyti darnumo reikalavimus subrangovams jei reikalavimai yra susiję su sutarties objektu. Plėtojami mokymai ir gairės darniems visuomenės pirkimams.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)		<i>Parama SRI:</i> siekiama sukurti naujas paskatas investuotojams vadovautis SRI. <i>Mikrokreditai mažoms ir labai mažoms įmonėms besivystančiose šalyse:</i> išplėsti mikrokreditų fondai mažoms ir labai mažoms įmonėms besivystančiose šalyse.
Graikija		
Graikijos vyriausybė sukūrė ISA prioritetų ir iššūkių plėtrai santrauką ir įgyvendina nacionalinę ISA strategiją. Priemonės: informacijos teikimas; sąmoningumo didinimas.		
Suderinimas su pasauliniais metodais	ISA	<i>ISA Forumas:</i> vyriausybė įsteigė ISA forumą, stebės ISA plėtrą Europos ir pasauliniu lygiu.
ISA švietime ir mokymuose		<i>Sektorinis ISA mokymas:</i> Vyriausybė remia ISA mokymus konkrečiuose pramonės sektoriuose. Mokymai skirti įmonių vadovams, personalo vadovams, ISA specialistams, profesinėms sąjungoms ir darbuotojams. Mokymai apims įvadą į ISA, ISA konkrečiuose sektoriuose analizę ir strateginę ISA valdymą.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>ISA svetainė:</i> Graikijos vyriausybė ketina remti ISA įgyvendinimą visuomeniniame ir privačiame sektoriuose, sukuriant ISA tinklalapį, kuriame bus įtraukta ministerijų ir įmonių ISA praktika. <i>ISA pagalbos stalai:</i> pristatant ISA pagalbos stalus (tarnybas) įmonėse ir valdžios institucijose bus remiamas informuotumo didinimas ir nacionalinių bei tarptautinių ISA standartų įgyvendinimas. <i>Graikiškų produktų ženklintas:</i> graikiškų produktų ir paslaugų ženklintojoms įvedimas remia atsakingą vartojimą. <i>ISA apdovanojimai:</i> Vyriausybė ketina skirti ISA apdovanojimus už geriausią PPP.
ISA MVĮ		<i>Informuotumo didinimas:</i> remia informuotumo didinimą MVĮ per ISA praktikos sklaidą.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Pirkimų kriterijai:</i> bus pristatyti socialiniai ir aplinkosauginiai kriterijai viešiesiems pirkimams.
Vengrija		
Vengrijos nacionalinis veiksmų planas dėl ISA kuriamas remiantis esamos politikos priemonėmis prioritetinėse srityse bei Nacionalinės reformos programa. Pirmoji veiksmų plano peržiūra – 2015 m. birželio mėn. Numatyti prioritetai ir veiksmai: didinti sąmoningumą; stiprinti vietinius gebėjimus.		
Socialinė ir užimtumo politika		<i>Socialinė ekonomika:</i> remia socialinės ekonomikos plėtrą kuriant kooperatyvus, taip pat remia pažeidžiamų žmonių integraciją į darbo rinką. <i>Forumai darbdaviams ir pilietinei visuomenei:</i> remia vietinius forumus, siekiant didinti užimtumą, skatina strateginę ISA panaudojimą įmonėse. <i>Šeimai draugiškos darbovietės apdovanojimas:</i> sukurtas skatinti šeimai draugiškas darbovietes. Teikiamos finansinės paskatos, apdovanojimo procesas pristatomas žiniasklaidoje. <i>Nediskriminavimo sąrašas:</i> vyriausybė pateiks nediskriminavimo vadovą bei sąrašą.

ĮSA sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	požiūriai	<i>Ekologiškumo skatinimas ir valstybės pavyzdžių rinkinys:</i> siekiama paskatinti ekologiškumo vystymą tarp gamintojų ir paslaugų teikėjų, skatinti atsakingą vartotojų elgseną. Iniciatyvos apima: atliekų tvarkymą, perdirbimą, spausdinimo mažinimą bei darnumo ataskaitas. <i>Aplinkosauginės kampanijos:</i> pradėtas didinti visuomenės informuotumas apie aplinką ir remiama ĮSA palanki verslo aplinka.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Socialiai atsakingi viešieji pirkimai:</i> siekiam skatinti neįgaliųjų integraciją. <i>Žalieji viešieji pirkimai:</i> ketinama pristatyti žaliąsias pirkimų paraiškas bei plėtoti aplinkos apsaugos kriterijus.
Airija		
Airijos nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA (2014-2016) buvo pradėtas 2014 m. balandžio mėn. ĮSA veiksmai apima: apdovanojimus; informacijos teikimą; sąmoningumą.		
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas		<i>„Mūsų darnios ateities“ sistema:</i> nustatytas planas, įskaitant 70 priemonių, skirtų sukurti darnią Airijos ateitį. Labai svarbi žaliosios ekonomikos plėtra. <i>Geriausios praktikos duomenų bazė:</i> Airijos Verslo Bendrija sukūrė duomenų bazę, užtikrina atsakingo verslo elgesio praktikos pavyzdžius. <i>„Vieno procento skirtumo“ kampanija:</i> kampanija skatina visiems dovanoti vieną procentą – kiekvienas suteikia tokio paties dydžio paramą. Kampanija pradėta kaip Filantropijos forumo dalis. <i>ĮSA apdovanojimai:</i> teikiami kasmetiniai ĮSA apdovanojimai, siekiant supažindinti su geriausiomis ĮSA įmonėmis Airijoje. <i>Žaliojo svetingumo programa:</i> skatinamas aplinkos darnumas Airijos svetingumo (angl. <i>hospitality</i>) sektoriuje, suteikiant tris apdovanojimus: žaliojo svetingumo ekologinis ženklas; žaliojo svetingumo apdovanojimai; žaliojo svetingumo ekologinio turizmo ženklas. <i>„Verslo veikiančio atsakingai“ ženklas:</i> skirtas skatinti geriausią ĮSA praktiką ir skatinti įmones elgtis atsakingai.
Socialinė ir užimtumo politika		<i>„Kompetencijų per žmones“ schema:</i> ši schema suteikia įmonėms, įgyvendinančioms verslo tobulinimo modelį siekiant pagerinti darbo aplinką darbuotojams, sertifikavimą. Taip optimizuojamas žmonių produktyvumas. <i>Kasmetinė „Darbo-gyvenimo subalansavimo diena“:</i> siekiama skatinti pusiausvyrą tarp darbo ir likusio gyvenimo. <i>Kasmetinė „darbo šešėlyje diena“:</i> skatinamos lygios užimtumo galimybės, parodant neįgaliųjų vertę. <i>Užimtumas imigrantų bendruomenės žmonėms (EPIC):</i> siekiama per mokymus remti imigrantų įsidarbinimo galimybes. <i>Pasiruošimo darbui iniciatyva:</i> siekiama remti socialiai remtinų žmonių integraciją į darbo rinką, suteikiant jiems mokymosi galimybes, stažuotes ir instruktavimą.
ĮSA sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	požiūriai	<i>„Žaliosios kilmės“ maisto atsekamumo sistema:</i> siekiama sukurti rinką Airijos tiekėjams, nustatant ryšį tarp potencialių ir esamų klientų, ir airių maisto, gėrimų ir sodininkystės pramonės sektoriaus tiekėjų. Daugiausiai dėmesio skiriama produktams, gaminamiems darniu būdu.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Žalieji Pasiūlymai - Veiksmų planas žaliems viešiesiems pirkimams:</i> pradėtas veiksmų planas dėl žaliųjų viešųjų pirkimų, siekiant paremti aplinkos darnumo aspektų įtraukimą į viešuosius pirkimus. <i>Geriosios praktikos gidas „MVĮ dalyvavimo viešuosiuose projektuose skatinimas“:</i> skatinama patobulinti ir plėtoti viešųjų pirkimų procedūras, kad tiktų ir MVĮ.
Italija		
Italijos nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA (2012–2014) buvo priimtas Italijos vyriausybės 2012 m.		

Veiksmai apima: organizacijų parama ir įsipareigojimas plėtoti ĮSA; sąmoningumo didinimas; teisės aktų tobulinimas. Paskelbtas atskiras veiksmų planas dėl verslo ir žmogaus teisių.	
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>OECD gairių įgyvendinimas</i>: ekonominės plėtros ministerija remia sklaidą ir OECD gairių tarptautinėms įmonėms įgyvendinimą per NCP. Ministerija bendradarbiauja su administracijomis, agentūromis, įmonėmis, profesinėmis sąjungomis ir kitomis suinteresuotosiomis grupėmis. <i>OECD kovos su korupcija iniciatyva</i>: pritaria OECD kovos su korupcija įgyvendinimo iniciatyvai per atitinkamą teisinės sistemos plėtrą. <i>Jungtinių Tautų Pasaulinis susitarimas</i>: skatina įmones ir ne pelno siekiančias organizacijas priimti JT pasaulinio susitarimo principus skleidžiant geriausią praktiką. Vyriausybė aktyviai dalyvauja JT pasaulinio susitarimo plėtros procese.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Multi-suinteresuotųjų grupė remti žmogaus teises ir atsakingą tiekimo grandinės valdymą</i>: siekiama užkirsti kelią žmogaus teisių ir nelygybės pažeidimams, teikiama parama tiekimo grandinės valdymui. <i>ĮSA besivystančiose šalyse</i>: vyriausybė pritaria Įsa principų įgyvendinimui italų įmonėse, veikiančiose besivystančiose šalyse. <i>„Donorystės chartija“</i>: vyriausybė remia šios chartijos plėtrą, kuri nustato atsakomybę aukotojams ir gavėjams.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Nesąžiningos verslo praktikos prevencija</i>: vyriausybė sieks įgyvendinti komercinį elgesį ir išvengti nesąžiningos veiklos ir fiskalinių rojų naudojimo. <i>Skaidrumas viešojoje administracijoje</i>: remiamas skaidrumo ir teisinių aktų laikymasis viešojo administravimo organizacijose. <i>Skaidrumas finansų sektoriuje</i>: vyriausybė pritaria darnumo valdymo plėtrą ir skaidrumą finansų sektoriuje. <i>Parama gavybos pramonės skaidrumo iniciatyvai (EITI)</i>: siekiant kovoti su korupcija ir skatinti finansinį skaidrumą gavybos pramonėje, vyriausybė pritaria skaidrumo iniciatyvos (EITI) įgyvendinimui kasybos pramonėje.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Savireguliacijos ir koreguliacijos procesų skatinimas</i>: vyriausybė ketina remti etikos kodeksus, kodeksų įgyvendinimą ir profesinių sąjungų sutartis siekiant remti savireguliacinius ir ko-reguliacinius procesus. Tikimasi atitikti tarptautines gaires. <i>ĮSA KPI</i>: Vyriausybės ir regionai kartu parengs nacionalinį ĮSA veiklos rodiklių rinkinį, atramos tašku taps viešieji pirkimai, apdovanojimai ir administravimas. <i>Nefinansinės informacijos atskleidimas bankiniame sektoriuje</i>: Ekonominės plėtros Ministerija, Italijos Bankų Asociacija ir Italijos Pramoninkų Konfederacija atnaujino memorandumą remti nefinansinės informacijos bankininkystės sektoriuje atskleidimą. <i>Skaidrumo mokymai</i>: vyriausybė remia skaidrumo mokymus (pvz., mokymus apie darnumo ataskaitų rengimą). <i>Ataskaitų teikimo priemonės</i>: vyriausybė remia kompanijų ĮSA ataskaitų paramos priemones regiono ir nacionaliniu lygiu. <i>Ataskaitų parama MVĮ ir pilietinėms visuomeninėms organizacijoms</i>: skatinamas ir remiamas ĮSA ataskaitų rengimas MVĮ ir pilietinėse visuomeninėse organizacijose.
ĮSA MVĮ	<i>Parama MVĮ</i>: vyriausybė remia ĮSA įgyvendinimą MVĮ (pvz., per struktūrinių fondų programavimo sistemą). Tiekimo grandinė yra laikoma svarbia grandimi plėtoti ĮSA MVĮ. <i>Supaprastintos ISO 26000 gairės MVĮ</i>: Darbo ir Socialinių Reikalų Ministerija kartu su Darbuotojų Atlyginimo Institucija ir kitomis suinteresuotomis grupėmis plėtos supaprastintas ISO 26000 gaires MVĮ bei

		sektorines OHS gaires darbo vietoje.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Socialinės sąlygos viešuosiuose pirkimuose:</i> vyriausybė pristatys gaires kaip integruoti socialines sąlygas į viešuosius pirkimus bei paskatinti socialinę žmonių su negalia įtrauktį. Tai yra Europos projekto ĮSA+D dalis. Nacionalinis „Veiksmų planas vartojimo darniai aplinkai viešajame administravime (PAN GPP)“: Aplinkos ministerija patvirtino šį planą siekdami paremti žaliųjų viešųjų pirkimų plėtrą. Vyriausybė ketina sukurti vadovą kaip integruoti tarptautines rekomendacija ir standartus pirkimų procese. <i>Valstybinės-regioninės pastangos siekiant užtikrinti teisinį pirkimų procesą:</i> valstybės ir regionai dirba kartu, kad būtų išvengta nesąžiningos pirkimų praktikos ir korupcijos, prevencija prieš mafijos infiltraciją ir neteisėtą veiklą.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo skatinimas	verslo	<i>NVO kaip kanalas ĮSA:</i> Darbo ir Socialinių Reikalų Ministerija vykdo projektą, kuriuo siekiama pasinaudoti NVO sistema kaip ĮSA skatinimo ir įgyvendinimo kanalu. <i>ĮSA viešojoje administracijoje:</i> bus sukurtas holistinis požiūris į ĮSA, apimantis įvairias sritis, tokias kaip valdymas, darbuotojai, aplinka ir santykiai su suinteresuotosiomis grupėmis. <i>Parama sektorialinei ir teritorinei partnerystei:</i> vyriausybė remia sektorialinę ir teritorinę partnerystę siekiant sumažinti socialinės ir aplinkos problemas. <i>ĮSA apdovanojimai:</i> vyriausybė skatina atsakingą Italijos įmonių veiklą per apdovanojimų teikimą. Taip pat skatinami „Europos ĮSA apdovanojimai“. <i>Informuotumo didinimo kampanijos:</i> pradėtos vartotojų sąmoningumo didinimo kampanijos. <i>Verslo-vartotojų tinklai:</i> remiama tokių tinklų plėtrą, skatinant nuolatinį dialogą.
Socialinė ir užimtumo politika		<i>ĮSA partnerystė tarp profesinių sąjungų ir įmonių:</i> remiama partnerystė tarp profesinių sąjungų ir įvairaus dydžio verslo įmonių. <i>Kokybės valdymo sistema OHS darbo vietoje:</i> tobulinama kokybės vadybos sistema verslui ir savarankiškai dirbantiems asmenims, siekiant užtikrinti OHS darbo vietoje.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)		<i>„Darnių ir atsakingų Italijos finansinių investicijų chartija“:</i> chartija plėtojama finansų sektoriaus suinteresuotųjų grupių, kad paskatintų aplinkosaugos, socialinių ir valdymo klausimų įtraukimą į investicijas. <i>Socialinės įmonės:</i> skatinamos socialinės įmonės. Vyriausybė ir kitos suinteresuotosios grupės remia ne pelno organizacijas mokesčių lengvatomis ir finansinėmis paskatomis. <i>Parama ĮSA iniciatyvoms ir investicijoms:</i> vyriausybė palaiko atsakingas investicijas, mikrokreditų iniciatyvas ir NVO skleidžiant gerąją praktiką.
ĮSA švietime ir mokymuose		<i>Įmonių „ĮSA vykdymo“ gebėjimų stiprinimas:</i> vyriausybė parengs priemonių gaires ir vykdys mokymus įmonėms, siekiant ĮSA įgyvendinimo skatinimo. <i>ĮSA partnerystė tarp įmonių ir švietimo institucijų:</i> siekiama sukurti partnerystę tarp mokymo įstaigų ir įmonių bei didinti informuotumą apie atsakingas įmones išsilavinimo įgijimo metu. Bus įtraukti ir socialiniai partneriai. <i>ĮSA mokymas ir švietimas:</i> remiamas ĮSA įdiegimas į aukštojo mokslo programas, mokymai darbo vietose. Sveikata ir saugumas).
Latvija 2010 m. buvo priimtas ĮSA memorandumas. Prioritetai: suvokimo didinimas; informacijos suteikimas; teisės aktai.		

Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Sąžiningas euro įvedimas</i>: prieš integraciją į eurozoną, buvo pradėta verslo kampanija įpareigojanti įmones neįtakoti kainų pokyčio po euro įvedimo. <i>Valstybinė pajamų tarnyba (SRS)</i>: siekdama kovoti su mokesčių vengimu ir šešėline ekonomika, valstybės pajamų tarnyba (SRS) bendradarbiauja su pramonės asociacijomis skatinant sąžiningą konkurenciją per informacijos mainus ir teisės aktų pakeitimus. <i>SRS nuodugnaus bendradarbiavimo programa</i>: įmonės, turinčios aukštus mokesčių prievolių standartus, gali prisijungti prie šios programos. Programos privalumai – padidėjęs patikimumas, individualios SRS konsultacijos, pridėtinės vertės mokesčio pakeitimas. <i>Korupcijos prevencijos ir kovos biuras (KNAB)</i>: koordinuota kovos su korupcija per prevenciją, tyrimus ir švietimą organizacija.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Darnumo indeksas</i>: siekiama remti ĮSA įgyvendinimą Latvijos įmonėse suteikiant savanoriškas galimybes nefinansinių veiklos rezultatų vertinimui. Metodologijos indeksas yra grindžiamas Dow Jones darnumo indeksu ir ĮS indeksu versle ir bendrijoje bei ISO 26000 ir GRI gairių suderinimu.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Seminarai apie OECD gaires</i>: surengtas seminaras kaip teikti paraiškas dėl OECD gairių ir įrankių ginti žmogaus teises ir įgyvendinti atsakingą tiekimo grandinės valdymą. <i>Vartotojų apsaugos akto gerinimas</i>: vartotojų apsaugos įstatymas buvo pakeistas uždraudžiant diskriminaciją dėl rasės, etniškumo ir lyties. Sprendžiami pakeitimai ir dėl besilaukiančių moterų.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ĮSA platforma</i>: sukurta siekiant remti ĮSA memorandumo įgyvendinimą, taip pat palengvinti keitimąsi žiniomis bei geriausios ĮSA praktikos skatinimą. <i>Vartotojų teisių saugos centras (PTAC)</i>: tikslas yra skatinti vartotojų teises, apdorojant vartotojų skundus, teikti vartotojams teisinės konsultacijas ir informuoti vartotojus apie jų teises. <i>Efektyvaus valdymo apdovanojimas</i>: nuo 2007 m. skatinamas geras valdymas per kasmetinius efektyvaus valdymo apdovanojimus trijose srityse: vyriausybės sektorius; savivaldybės; įmonės. <i>Šeimai draugiškos įmonės statusas</i>: toks statusas suteikiamas įmonėms, įgyvendinančioms šeimai palankią politiką. Numatytas nuo 2010 m., o nuo 2011 m. įmonių vertinimo procesas įtrauktas į darnumo indekso sistemą.
ĮSA MVĮ	<i>Atsakingo verslo įvertinimas</i>: atliekamas atsakingo verslo vertinimas MVĮ, remiant ĮSA įgyvendinimą.
ĮSA švietime ir mokymuose	<i>Darnaus verslo centras</i>: vykdo mokslinius tyrimus, ĮSA mokymus, dalyvauja viešose diskusijose dėl ĮSA. Siekiama skatinti ĮSA tarp įmonių ir visuomenės. <i>Įmonių darnumo ir atsakomybės (InCSR) institutas</i>: siekia vykdyti tarpdisciplininius ĮSA tyrimus. InCSR nariai sudaro Darnumo Indekso ekspertų taryba ir užsiima švietėjiška veikla, pavyzdžiui seminarų ir e-mokymosi rengimas.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Žalieji viešieji pirkimai</i>: sukurtas teisinis pagrindas žaliesiems pirkimams į konkursus įtraukiant aplinkosaugos kriterijų.
Lietuva 2010 metais Lietuvos nacionalinė programa dėl įmonių socialinės atsakomybės plėtros (2009–2013) ir įgyvendinimo priemonių planai (2009–2011) ir (2012–2013) buvo patvirtinti. Lietuvos ĮSA įrankiai: bendradarbiavimas; informuotumo didinimas.	
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>NVO-verslo partnerystė</i>: įgyvendinama siekiant pagerinti ĮSA supratimą, skatinti socialinį ir aplinkos darnumą bei nesąmoningumą. <i>ĮSA tinklas</i>: siekiant sukurti forumą dialogui ir suinteresuotųjų grupių dalyvavimui ĮSA.

	<i>Kasmetinė atsakomybės konkurencija:</i> ĮSA skatinimui kasmet pateikiamas atsakingų įmonių sąrašas. <i>„VARTAI: įmonių socialinės ir aplinkosauginės iniciatyvos:</i> ESF lėšomis finansuojama programa, kuria siekiama skatinti ĮSA įmonėse. Vykdyti UNDP.
Liuksemburgas	
Liuksemburgas neturi planų kurti nacionalinį veiksmų planą dėl ĮSA.	
Malta	
Nacionalinis ĮSA veiksmų planas Maltoje šiuo metu kuriamas. Praktika įgyvendinant ĮSA, visų pirma apima: sąmoningumo didinimą; informacijos teikimą. Planuoja įtraukti ir veiksmus verslo ir žmogaus teisių klausimais.	
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Tarpžinybinė ĮSA grupė:</i> įsteigta tarpžinybinė darbo grupė, siekiant paremti ĮSA įgyvendinimą. <i>Esamų iniciatyvų naudojimas skatinant ĮSA:</i> siekiant išvengti papildomos našos įmonėms įgyvendinant ĮSA, vyriausybė skatins esamų iniciatyvų naudojimą kaip atspirties tašką ĮSA taikymui. <i>Informuotumo didinimo veikla:</i> informuotumas didinamas per įvairias veiklas, pavyzdžiui seminarus įvairioms suinteresuotosioms grupėms. <i>ĮSA skatinimas privačiame sektoriuje:</i> nagrinėjami ĮSA rėmimo privačiame sektoriuje būdai.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Skaidrumas ir korupcija:</i> skatins skaidrumą finansų sektoriuje per nefinansinę atskaitomybę; valstybinės įmonės įpareigosotos teikti ataskaitas ĮSA klausimais; skatinamas rėmimasis tarptautinėmis gairėmis skaidrumo klausimais privačiame sektoriuje ir informacinių valdymo seminarų įmonėms organizavimas. <i>ĮSA į listinguojamus sąrašus įtrauktose įmonėse:</i> VP biržoje listinguojamos įmonės yra skatinamos taikyti ĮSA politiką.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Suinteresuotųjų grupių ĮSA gebėjimų stiprinimas:</i> skatinamas ĮSA įgyvendinimas integruojant ĮSA į švietimą ir nefinansinės atskaitomybės finansų sektoriuje skatinimas. <i>Ministerijų ir viešojo administravimo įstaigų ĮSA ataskaitos:</i> ministerijos ir valstybės institucijos yra įpareigosotos įgyvendinti ĮSA ir pranešti apie savo ĮSA praktiką.
ĮSA požiūriai sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	<i>Aplinkos apsauga:</i> vyriausybė skatins aplinkos apsaugos iniciatyvų įgyvendinimą.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Viešųjų pirkimų tyrimas:</i> atliks tyrimą, skirtą pateikti rekomendacijas viešiesiems pirkimams.
Nyderlandai	
2013 m. birželio mėn. buvo priimtas olandų nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA. Įrankiai: tinklą / dialogą; informacijos teikimą; rizikos vertinimą ir testavimą. Paskelbtas atskiras veiksmų planas verslo ir žmogaus teisių klausimais.	
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>Sektoriaus rizikos analizė:</i> vyriausybė analizuoja sektorių riziką. OECD gairės padės identifikuoti sektorių riziką. <i>Olandų nacionaliniai sąlyčio (angl. contact) taškai (DNCP):</i> vyriausybė sprendžia kaip nustatyti DNCP kaip galimą mediatorių ir nusiskundimų mechanizmą, kad būtų galima išnagrinėti įmones pažeidusias OECD rekomendacijas.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Tarptautinės ĮSA iniciatyva (ICSR):</i> sukurta skatinti darnų augimą besivystančiose šalyse. Siūloma nemokama preliminaros rizikos analizė (ĮSA rizikos patikrinimas) ir parama MVI per „ICSR investicinius čekius“.

	Rengiamas vadovėlis apie ICSR ir ICSR įgyvendinimo rėmimą. Darbo rinkos partneriai skatinami tapti ICSR nariais. <i>Nyderlandų Įmonių Agentūros ĮSA informacija:</i> ši agentūra siekia integruoti ĮSA į visas olandų įmones. Paslaugos: ĮSA atmintinių, informacijos apie OECD gaires ir kitų naujienų apie ĮSA teikimas. <i>ĮSA gidas ambasados:</i> ĮSA vadovas įmonėms (įskaitant OECD gaires) anglų kalba. Turi visos Nyderlandų ambasados, kad galėtų suteikti informacijos apie ĮSA vietas įmonėms. <i>Su ĮSA susijęs vyriausybės finansavimas privačiam sektoriui:</i> įmonės teikiančios paraišką gauti vyriausybės finansavimą turi patvirtinti savo įsipareigojimus OECD principams. Teikiant paraiškas didelio finansavimo programoms, įmonės turi atlikti rizikos analizę, siekiant įvertinti ICSR riziką. <i>Pareiga pasirūpinti:</i> olandų vyriausybė siekdama, kad olandai ir įmonės atsižvelgtų tiek į akcininkų, tiek į kitų suinteresuotųjų grupių interesus dirbdami užsienio valstybėse, nustatė taisykles, kad kiekvienas juridinis asmuo yra atsakingas už savo veiksmus. Veiklos operacijos užsienio valstybėse turi atitikti tos šalies nacionalinius įstatymus.
ĮSA MVĮ	<i>ĮSA navigatorius:</i> remiamas ĮSA įgyvendinimas MVĮ. ĮSA Nyderlandai sukurs svetainę „ĮSA navigatorius“, kurioje teikiama informacija apie gaires, kodeksus ir kita informacija, susijusi su ĮSA. <i>ICSR termometras:</i> ĮSA Nyderlandai stebės MVĮ ĮSA veiklą panaudodama „ICSR termometrą“. Tai yra kasmetinis atrankinis tyrimas.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Administracinis apribojimas ataskaitų reikalavimo naštai:</i> Europos Komisijos siūlomi socialinės atsakomybės reikalavimai turi būti palaikomi Nyderlandų vyriausybės; įmonių administracinės atsakomybės našta bus ribota, nes jos galės foruoti ataskaitas pritaikytas prie verslo konteksto ir pagal principą „laikykis arba paaiškink“. <i>Ataskaitas teikiančių įmonių apklausa:</i> Europos atskaitomybės reikalavimai yra taikomi apie 500 olandų verslo įmonių. Ekonominio Reikalų Ministerija prašys, kad šios įmonės dalyvautų kasmetiniame skaidrumo apklausoje, bus rengiamos gairės. <i>ISO 26000 standarto savideklaracija:</i> vyriausybė pritarė Nyderlandų Standartizacijos Instituto (NEN) pasiūlymui, kad įmonės į savideklaravimo sistemą galėtų įtraukti ISO 26000 standarto taikymą kaip vieną iš priemonių. <i>Natūralus ir socialinis kapitalas:</i> pasiūlytos iniciatyvos, skatinančios platesnių ataskaitų apie natūralų ir socialinį kapitalą rengimą. Šiame procese yra svarbus bendradarbiavimas ir žinių mainai. <i>Atsakomybė kasybos pramonėje:</i> norėdama išspręsti korupcijos problemas, vyriausybė remia atsakomybės ataskaitų įgyvendinimą kasybos pramonėje. Šios įmonės turi pranešti apie bet kokius mokėjimus kitų šalių vyriausybėms. Palaikoma ir Gavybos Pramonės Skaidrumo Inicatyva (EITI), kuria siekiama sukurti skaidrumą kasybos pramonėje.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ĮSA Nyderlandai (MVO Nederland):</i> buvo įkurta Olandijos Ekonomikos Reikalų Ministerijos kaip nepriklausomas ĮSA tinklas remti ĮSA įgyvendinimą olandų įmonėse. <i>Pilietinės visuomenės organizacijos(CSO) – ĮSA sergėtojai:</i> vyriausybė remia CSO, kaip turinčias laisvą ir nepriklausomą vaidmenį skatinant ĮSA. Paskirtis – priminti vyriausybei ir verslui apie jų atsakomybę piliečiams ir visuomenei. <i>Skaidrumo etalonas:</i> atlieka ekonomikos reikalų ministerija, analizuojamos 500 didžiausių olandų įmonių ataskaitos lyginant jas su dabartine geriausia

		tarptautine praktika. <i>Įmonės gairės</i>: remiamas sektorinių darnumo rodiklių vystymas, siekiant pagerinti įmonių prieigą prie žinių, susijusių su platesniais socialiniais klausimais. Tokie indeksas gali turėti įtakos teigiamos darnios konkurencijos tarp įmonių sukūrimui. <i>Efektyvios kokybės ženklas</i>: analizuojami įvairūs kokybės ženklai, siūlomas šių ženklų supaprastinimas bei patobulinimas, kad vartotojai turėtų galimybę įvertinti produktų darnumą.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	ir	<i>Įmonių valdymo kodeksas</i>: vyriausybė įvedė įmonių valdymo kodekso, kuriame teigiama, kad listinguojamos bendrovės turi struktūrizuoti savo valdymo struktūras. Šis kodeksas veikia ir kaip savęs įsivertinimo pagal principą „laikykis arba paaiškink“ priemonė.
Lenkija		
2013 metais Lenkijos vyriausybė priėmė ĮSA veiksmų įgyvendinimo planą. Priemonės: mokymas / gebėjimų stiprinimas; keitimasis žiniomis; informacijos teikimas; apdovanojimai.		
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	ir	<i>Grupė ĮSA klausimais</i>: skirta koordinuoti ĮSA iniciatyvas nacionaliniu lygmeniu. didina informuotumą apie ĮSA, skelbia rekomendacinę medžiagą skirtą įmonėms ir atlieka Lenkijos ĮSA veiklos analizę. <i>ĮSA svetainė</i>: veikia kaip ĮSA žinių centras ir platforma skirta keistis patirtimi. <i>„Švaraus verslo apdovanojimai“ MVĮ</i>: vyriausybė remia šiuos apdovanojimus ekologiškai atsakingoms MVĮ. <i>ĮSA konkursai ir apdovanojimai</i>: remia su ĮSA susijusių konkursų „Lenkijos ateities produktas“ ir „eCO2 inovacijos“ organizavimą, teikia „Šiltnamio dujų išmetimo mažinimo“ apdovanojimą. <i>Švartios gamybos ir atsakingo verslo registras</i>: administruoja šį registrą. Sąraše pateikiamos įmonės, kurios atsakingai vartoja ir mažina atliekas.
ĮSA MVĮ		<i>„Regioninio konkurencingumo didinimas per ĮSA priemones“</i>: Šveicarijos remiamas projektas remia ĮSA įgyvendinimą MVĮ ir sutelkia vietiniuose ĮSA tinkluose geriausią ĮSA sklaidą. Projektą vykdo lenkų Verslo Plėtros Agentūra (PARP). <i>„Darni gamybas per MVĮ inovacijas Baltijos jūros regione“</i>: vyriausybė dalyvauja darnios gamybos įgyvendinimo per inovacijas MVĮ Baltijos jūros regione projekte. Projektas finansuojamas ERDF. <i>„ĮSA sisteminis projektas“</i>: projekto tikslas yra didinti labai mažų, mažų ir vidutinių įmonių konkurencingumą (MSME) per ĮSA įgyvendinimą ir tikslinių ĮSA strategijų plėtrą. Projektas vykdomas Lenkijos Verslo Plėtros Agentūros (PARP).
ĮSA švietime ir mokymuose	ir	<i>ĮSA mokymai vietinėms savivaldybėms</i>: Darbo ir Socialinės politikos ministerija organizuoja ĮSA mokymai savivaldybių atstovams. <i>ĮSA mokymai valstybiniais akcininkams</i>: Ekonomikos ministerija organizuoja mokymus ESG valdymo ir nefinansinių ataskaitų teikimo klausimais valstybiniais akcininkams. <i>ĮSA švietime</i>: per švietimo sistemos įstatymą ir pagrindinės mokymo programos reglamentą, vyriausybė remia Atsakingo Verslo Forumą, kuris siekia ĮSA principus integruotis į švietimą. <i>ĮSA ataskaitos ir sklaida</i>. <i>Lenkiška ISO 26000 versija</i>: vyriausybė pritarė ISO26000 standarto pritaikymui prie lenkiško konteksto.
Darnūs pirkimai	viešieji	<i>Darnūs viešieji pirkimai</i>: planuojama priimti veiksmus, kaip įtraukti ĮSA į darnius viešuosius pirkimus. Skatinamas socialinių ir aplinkos darnumo reikalavimų integravimas į viešuosius pirkimus.
Socialinė ir užimtumo		<i>Pilietinės iniciatyvos fondas (OP CIF) (2009–2013)</i>: siekiama skatinti

politika	socialinį verslumą ir įmonių savanorišką, suderinti socialines ir profesines veiklas. Programą vykdo Darbo ir Socialinės politikos ministerija.
Portugalija	
Portugalija neturi konkrečius ĮSA veiksmų plano, bet plėtoja tam tikras politines priemones ir veiklas, skatinant ĮSA. Priemonės mobilizuojant ĮSA yra: žinomumo didinimas; bendradarbiavimas. Kuriamas atskiras veiksmų planas verslo ir žmogaus teisių klausimais.	
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Tarpžinybinė darbo grupė verslo ir žmogaus teisių klausimais:</i> siekis yra skatinti UNGP taikymą. <i>RSO tinklas:</i> įmonių bendradarbiavimas per RSO tinklą leido plėtoti priemones, skirtas paremti įmonių darbą su žmogaus teisėmis. RSO tinklas yra ESF finansuojamo EQUAL bendruomenės projekto rezultatas. Šiandien tinklas apima daugiau kaip 250 įmonių ir organizacijų.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Lygybė yra kokybės prizas:</i> metinis prizas "Lygybė yra kokybė" yra teikiamas Viešosios įstaigos lygybės darbe ir užimtumo (ITC) Komisija, siekiama skatinti lyčių lygybę ir nediskriminavimą darbo rinkoje, darbo vietose ir profesiniame mokyme.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>ĮSA apdovanojimai:</i> teikia apdovanojimus, norint paskatinti atsakingą verslą. <i>ĮSA moksliniai tyrimai skirti paremti supratimo didėjimą:</i> tyrimai atliekami siekiant remti ĮSA vystymąsi ir supratimą.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)	<i>Socialinė ekonomika:</i> Vyriausybė ketina bendradarbiauti su atitinkamomis organizacijomis ir suinteresuotosiomis grupėmis plėtojant socialinę ekonomiką.
ĮSA požiūriai sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	<i>Energijos efektyvumas:</i> vyriausybė remia energijos vartojimo efektyvumo plėtrą peržiūredama atsinaujinančios energetikos planus ir energijos vartojimo efektyvumo planus.
Rumunija	
2011 m. rugsėjo mėn. Rumunijos vyriausybė priėmė nacionalinę strategiją skatinti ĮSA (2011-2016). Įrankiai apima: sąmoningumo didinimą; bendradarbiavimą.	
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>ĮSA skaidrumas:</i> vyriausybė skatina skaidrumą ĮSA klausimais versle ir organizacijose.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>„Vartotojų apsauga – naujas požiūris“:</i> nacionalinė vartotojų asociacija suburs organizacijas norint padidinti vartotojų informuotumą apie ekologinius produktus. Buvo sukurta svetainė, siekiant palengvinti keitimąsi žiniomis tarp projekto suinteresuotųjų grupių. <i>Multiinstitucinis požiūris į ĮSA:</i> vyriausybė bendradarbiaudama su specializuotais padaliniais ir įstaigomis skatins ĮSA įgyvendinimą ir ĮSA praktikos sklaidą. <i>ĮSA žinomumo didinimas:</i> didinimas ĮSA žinomumas per viešąsias ir privačias konsultacijas. <i>ĮSA viešojo- privačiojo sektoriaus partnerystė:</i> skatinama PPP partnerystė ĮSA srityje.
ĮSA švietime ir mokymuose	<i>ĮSA mokymai:</i> mokymai ir informacijos apie ĮSA teikimas bus vykdomi bendradarbiaujant su verslo partneriais, nevyriausybėmis organizacijomis ir įvairiomis ministerijomis.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Interaktyvi duomenų bazė žaliesiems pirkimams:</i> Aplinkos ir klimato kaitos ministerija kuria internetinę duomenų bazę žaliesiems pirkimams.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Savanorystės skatinimas:</i> vyriausybė skatina savanorystę prilygindama ją darbinei patirčiai.
Slovakija	
Nacionalinė ĮSA strategija (2011–2018) yra diskusijų su suinteresuotosiomis grupėmis procese. ĮSA įgyvendinimo įrankiai apima: sąmoningumo didinimą; mokymus ir mokslinius tyrimus;	

apdovanojimus; finansines paskatas.	
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Suinteresuotųjų grupių dalyvavimas</i>: bus konsultuojami visi suinteresuotųjų grupių subjektai apie investicijų plano plėtojimą, turintį reikšmingą poveikį aplinkai ir visuomenei. <i>ISA paramos fondas</i>: bus įsteigtas ISA rėmimo fondas. <i>ISA žinomumo didinimas</i>: palaikoma žinomumo didinimo veikla, kuriuo skatinamas įmonių ir vartotojų ISA taikymas ir įgyvendinimas. <i>Finansinė ISA iniciatyva</i>: bus peržiūrėtas pelno mokesčio įstatymas, pagal kurį bus leidžiama pagrįsti sąnaudas, susijusias su ISA principų taikymu. <i>Sertifikuotų gaminių ir paslaugų rėmimo schemas</i>: sukurta sistema, skirta remti paslaugų ir prekių kokybės sertifikatus (ISO 9000, ISO 4001, EMAS ir kt.). <i>Sertifikuotų prekių ir paslaugų registras</i>: sukurta sertifikuotų prekių ir paslaugų registras. <i>Sąžiningos prekybos ženklas</i>: įvestas toks ženklinimo tipas leis remti atsakingo vartojimo plėtrą.
ISA MVĮ	<i>Atsakingos mažos ir vidutinės įmonės</i>: „ReSmeS“ projektu siekiama įgyvendinti ISA MVĮ: didinti ISA informuotumą tarp MVĮ; integruoti ISA į verslo strategijas ir ISA praktikos įgyvendinimą tiekimo grandinės valdyme; MVĮ pajėgumų didinimas, įtraukiant suinteresuotąsias grupes.
ISA švietime ir mokymuose	<i>ISA tyrimai</i>: tyrimų rezultatais, kiekybiškai ISA rezultatais turėtų būti siekiama, kad būtų galima pateikti ISA įgyvendinimo naudą įmonėms. <i>Tyrimai apie ISA ekonominę poveikį</i>: pradėta kurti metodika, skirta išanalizuoti ISA ekonominę poveikį Slovakijoje. <i>ISA mokymai specialistams</i>: ISA mokymai skirti įmonės vadovams ir savarankiškai dirbantiems darbuotojams. <i>ISA aukštesnės pakopos švietime</i>: ISA bus įtrauktas į su verslu / vadyba susijusias aukštojo mokslo programas. <i>ISA pagrindinėje mokykloje</i>: nagrinėjama galimybė kursus įtraukti į privalomo mokymo programas. <i>ISA kursas</i>: Švietimo ministerija sertifikavo ISA kursą.
Darnūs pirkimai viešieji	<i>Darnūs viešieji pirkimai</i>: remia darnius viešuosius pirkimus. Keičiama teisinė sistema, norint įtraukti SPP. SPP metodika buvo pristatyta ir vyriausybė teikė rekomendacijas šiuo klausimu. <i>ISA ataskaitos ir sklaida</i>. <i>ISA Vyriausybinių Taryba</i>: bus įsteigta taryba siekiant patarti vyriausybei ISA klausimais ir stebėti ISA pažangą Slovakijoje. <i>ISA paramos vykdomoji agentūra</i>: įsteigta, siekiant remti ISA strategijos įgyvendinimo administracinį ir metodinį koordinavimą. <i>ISA ataskaitos</i>: vyriausybė palaiko įmones teikti ISA ataskaitas siūlydama metodologinį palaikymą (pavyzdžiui, dėl GRI taikymo).
Slovėnija	
Slovėnijos ISA veiksmų planas yra kuriamas. Įvairi ISA praktika jau įgyvendinama, apima: sąmoningumo didinimą; apdovanojimus.	
Suderinimas su pasauliniais ISA metodais	<i>Parama JT principams</i> : vyriausybė remia JT pagrindinių principų įgyvendinimą plėtojant prioritetines sritis ir įgyvendinant šiuos principus atitinkančias priemones.
ISA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>ISA ataskaitos</i> : įmonės pranešančios apie ISA kasmetinėse ataskaitos, gali tai naudoti kaip rinkodarinę priemonę ir kaip dalį ISA politikos.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Horus apdovanojimas už geriausią ISA praktiką</i>: ISA institutas organizuoja „Horus“ apdovanojimus, skatinant socialiai atsakingą verslą. <i>ISA žinių mainai</i>: vyriausybė palaiko verslo projektus, kad palengvintų keitimąsi gerąja ISA praktika ir paskatintų socialiai atsakingas investicijas.

	<i>Šeimos draugiškos įmonės pažymėjimas</i> : sertifikatas suteikiamas įmonėms, įgyvendinančioms šeimai draugišką politiką. Už sertifikavimo procesą atsakingas Ekvilib institutas.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)	<i>Socialinė antreprenerystė</i> : nustatytas tikslas toliau plėtoti socialinį verslumą Slovėnijoje.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Vyresnių darbuotojų skatinimas</i> : vyriausybė remia galimybių vyresnio amžiaus darbuotojų mokymuisi visą gyvenimą plėtrą.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Žalieji ir socialiai atsakingi viešieji pirkimai</i> : socialinis verslumas turi būti įtrauktas į viešųjų pirkimų konkursus. Ateityje gali būti priimtas juridinis reikalavimas į viešuosius pirkimus įtraukti aplinkosaugos kriterijus.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Antikorupcijos komisija</i> : buvo įsteigta siekiant kovoti su korupcija, taip pat padidinti skaidrumą tokiose srityse kaip lobizmas.

Ispanija

Nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA šiuo metu kuriamas. Jau įgyvendinama ĮSA praktika Ispanijoje remiantis šiais ĮSA įrankiais: sąmoningumo didinimas; ženklvinimas; teisės aktų priėmimas. 2013 m. paskelbė veiksmų plano verslo ir žmogaus teisių klausimais projektą.

Socialinė ir užimtumo politika	<i>Pripažinimo ženklas</i> : darbdaviai gali gauti tokią etiketę jei jie prisiims atsakomybę remti jaunų žmonių integraciją į darbo rinką.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Valstybinė ĮSA taryba</i> : buvo sukurta 2008 m., siekiant remti ĮSA plėtros politikos valdymą. <i>Darni ekonomika</i> : į 2011 m. Darnios ekonomikos įstatymą įtraukti konkretūs ĮSA straipsniai (ĮSA skatinimas, viešųjų įmonių darnus valdymas) norint sukurti teisinę ĮSA bazę Ispanijoje. <i>RETOS tinklas</i> : buvo įsteigtas koordinuoti, integruoti ir įgyvendinti įvairias strategijas Socialiai Atsakingų Teritorijų plėtrai.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Skaidrumas, visuomeninė prieiga prie informacijos ir gero valdymo</i> : reikalaujama, kad visi viešojo administravimo institucijos ir subjektai skelbtų informaciją apie sudarytas sutartis, valstybės subsidijas ir valstybės pagalbą bei vadovų darbo užmokestį.

Švedija

2014 m. sausio mėn. Švedijos vyriausybė paskelbė nacionalinį veiksmų ĮSA. Įgyvendinimo planą. Numatytos priemonės apima: veiksmų planus; praktines priemones; bendradarbiavimą; finansinę paramą. Kuriamas atskiras veiksmų planas verslo ir žmogaus teisių klausimais.

Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>Darnus verslas Švedijoje</i> : stebi gairių tarptautinėms kompanijos, JT pasaulinio susitarimo ir JT pagrindinių principų verslo ir žmogaus teisių klausimais taikymą. Teikia informaciją vyriausybei apie darnų verslą. <i>OECD Nacionalinis kontaktinis punktas</i> (NCP): Užsienio reikalų ministerija skatina OECD gairių taikymą ir skleidžia informaciją apie darnų verslą per NCP ir socialinę žiniasklaidą. <i>Šiaurės (Nordic) ĮSA strategija</i> : Švedija yra Šiaurės ĮSA strategijos dalis, kuria siekiama remti ilgalaikį konkurencingumą Šiaurės šalių verslo sektoriuje, taip pat sustiprinti Šiaurės šalių bendradarbiavimą ĮSA klausimais (įskaitant ISO 26000 skatinimą). <i>Aukščiausiojo lygmens valstybinių įmonių vadovų apmokėjimo nustatymas</i> : 2009 m. buvo pristatytos gairės dėl aukščiausiojo lygmens vadovų atlyginimo nustatymo, laikantis tarptautinių ĮSA standartų (OECD ir GRI). Atlyginimas turi būti protingas, gerai apsvaistytas, konkurencingas ir nustatytose ribose.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Žmogaus teises reglamentuojančių teisės aktų peržiūra</i> : Švedijoje žmogaus teises gina trys įstatymai: vyriausybės priemonė; spaudos įstatymas ir pagrindinių laisvių įstatymas; laisvės išraiškos pagrindinis įstatymas. Atliekama įstatymų peržiūra, siekiant įvertinti koku mastu Švedijos teisės

	aktai atitinka tarptautinius principus. <i>Pokyčius veikiančios jėgos:</i> Švedijos Vystomojo Bendradarbiavimo Agentūra (SIDA) skatina įgyvendinti darnumo ir rinkos pokyčius per <i>pokyčius veikiančias jėgas</i>, kurios lemia pokyčius darnaus verslo srityje. <i>Darnios atrankos pagrindai (SSSF):</i> SIDA 2013 m. pradėjo SSSF, kuri yra SSSF verslo partnerių kruopštaus įvertinimo priemonė. <i>Verslas plėtrai (B4D) programa:</i> siekiama skatinti gerą valdymą ir darnią verslo praktiką Švedijos tarptautinėje plėtroje per ĮSA principus. B4D vykdo SIDA. <i>Internetinės laisvės nutarimas:</i> 2012 m. Švedija kartu su tarpreigione grupe priėmė rezoliuciją dėl internetinės laisvės JT Žmogaus Teisių Taryboje. <i>Stokholmo interneto forumas:</i> 2012 ir 2013 m. forume susirinko politikai, NVO, įmonės ir suinteresuotosios grupės aptarti kaip interneto laisvė gali paskatinti darnų vystymąsi visame pasaulyje. <i>Lygybės ombudsmen:</i> vyriausybinių agentūra, kuri skatina lygias teises ir galimybes. <i>Nacionaliniai žmogaus teisių veiksmų planai:</i> pateikiamos rekomendacijos kaip toliau stiprinti žmogaus teises Švedijoje. <i>ĮSA tarptautinėje prekyboje:</i> aktyviai kalbama apie Švedijos verslo darnumą užsienyje per ryšius su ambasadomis ir informacijos sklaidimą verslui.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>ILO konvencijos taikymas:</i> vyriausybė remia tarptautinių ĮSA gairių ir ILO konvencijų taikymą įmonėse. <i>ĮSA socialinių partnerių susitarimuose:</i> Švedijos socialiniai partneriai gali įvesti ĮSA įsipareigojimus tikslinėje pramonės šakoje ar darbo vietoje. <i>Nacionaliniai darbo aplinkos plano veiksmai:</i> kalbama apie ĮSA kaip būdo padidinti įmonių pelningumą ir konkurencingumą per organizacijų įvairovę naudojimą. <i>Sertifikuotų darbo vietų aplinka:</i> Švedijos Darbo Aplinkos Institucija savo svetainėje pateikė sąrašus įmonių, kuriose yra sertifikuota darbo vietų aplinka. <i>Socialinės inovacijos:</i> skatinamos socialinės inovacijos dviem programomis: kooperatyvų plėtra (siūlomas profesinis orientavimas, mokymas ir informavimas apie kooperatyvų plėtrą); socialinės įmonės programa (siekiama plėtoti socialinį verslumą). <i>Švedijos generalinis planas lyčių lygybės klausimais:</i> siekiama užtikrinti, kad moterys ir vyrai visuomenėje turės tokias pačias galimybes, didinama moterų, dalyvaujančių valdyme ir užimančių vyresniųjų ekspertų pozicijas, dalis.
ĮSA ataskaitos ir informacijos sklaida	<i>Atskaitomybės reikalavimai valstybinėms įmonėms:</i> reikalaujama, kad valstybinės įmonės pateiktų darnumo ataskaitas, atitinkančias GRI gaires. Turi būti parengti darnumo tikslai, darnumas integruotas į verslo strategijas.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Supratimo (MoU) memorandumas:</i> norėdama sukurti geriau struktūrizuotą ĮSA bendradarbiavimą, Švedija kartu su keliomis valstybėmis sukūrė MoU. Yra pasirašyti dvišaliai susitarimai tarp Švedijos ir Kinijos, ĮSA centras prijungtas prie Švedijos ambasadų Pekine. <i>Ženklinimo schemas:</i> norint paskatinti atsakingą vartojimą yra svarbu vartotojams teikti reikalingą informaciją. <i>ĮSA dialogas ir skaidrumas:</i> vyriausybė siekia sukurti dialogą su įmonėmis ir suinteresuotosiomis grupėmis ĮSA klausimais ir sukurti skaidrumą.
ĮSA požiūriai sprendžiant klimato	<i>Tarptautinės aplinkosaugos gairės:</i> vyriausybė pritaria OECD ir JT gairių taikymui. Klausimai susiję su Švedijos įmonių aplinkosaugos problemomis.

kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	<i>Nacionalinis 2050 planas</i>: vyriausybė rengia nacionalinį veiksmų planą, siekiant pašalinti emisiją Švedijoje iki 2050 m. Vyksta dialogai su verslo bendruomene. <i>Nacionalinis veiksmų planas dėl netoksiškos kasdieninės aplinkos sukūrimo</i>: 2010 m. Švedijos Cheminių Medžiagų Agentūra užsakė parengti veiksmų planą kasdienės aplinkos be toksinų sukūrimui. Planas apima dialogą su suinteresuotosiomis grupėmis iš didelės rizikos sektorių, skatinant kenksmingų cheminių medžiagų naudojimo mažinimą. <i>Nacionalinis atliekų valdymo planas</i>: pradėtas planas, kuriame skatinami savanoriški įsipareigojimai atsakingam atliekų tvarkymui, <i>Efektivaus išteklių panaudojimo centras (CERICE)</i>: buvo įkurtas Švedijos Aplinkos Tyrimų Instituto (IVL) kaip keitimosi žiniomis ir gerosios patirties pavyzdžių aplinkosaugos klausimais skleidimo forumas. <i>Aplinkos analizė</i>: įsteigta grupė, skirta analizuoti su ES susijusius reikšmingus aplinkosaugos klausimus. Klausimai siejami ir su Švedijos aplinka bei konkurencingumu. <i>Darnumo konferencija</i>: 2013 m. buvo surengta konferencija darnaus verslo klausimais.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Nacionalinis SPP veiksmų planas</i>: skatinamas aplinkosaugos kriterijų įtraukimas į viešuosius pirkimus. Vyriausybinių komisija pasiūlė plėtoti socialinius kriterijus darniuose viešuosiuose pirkimuose. <i>ISA kompasas</i>: skatina darnumą viešajame ir privačiąjame sektoriuje, įskaitant SPP. Šis įrankis buvo sukurtas SPP paramai.
Socialiai atsakingos investicijos (SRI)	<i>Etikos taryba (Etikrâdet)</i>: įsteigta bendradarbiaujant keturiems fondams iš Švedijos pensijų sistemų. Taryba užtikrina, kad fondo dalyviai vykdo atsakingą verslą skatindami darnumą ir atsakomybę per savo investicijas. <i>Švedijos Eksporto Kredito Korporacija (SEK)</i>: SEK aktyviai analizuoja darnų verslo elgesį SEK finansuojamuose projektuose ir veikloje. Turi būti atsižvelgiama į socialinius kriterijus, paskolų pareiškėjai privalo pasirašyti, kad nebus vykdoma kyšininkavimo veikla. SEK pasirašė JT pasaulinį Susitarimą ir stebi kaip laikomasi bendro požiūrio ir OECD kovos su korupcija taisyklių. Per valstybės valdomų įmonių politiką SEK turi įvertinti darnumo problemas kredito rizikos vertinimo procese. <i>Švedijos Eksporto Kreditų Garantijos Valdyba (EKN)</i>: šiai institucijai yra pavesta stebėti OECD gairių tarptautinėms kompanijoms, JT pasaulinio susitarimo ir JT pagrindinių principų verslo ir žmogaus teisių klausimais įgyvendinimą. EKN taip pat turi atitikti OECD antikorupcijos taisykles bei taisykles, susijusias su aplinkos ir socialiniais klausimais. Teikia informaciją vyriausybei apie darnų verslą. <i>Swedfund</i>: valstybinė dvišalė plėtos finansavimo institucija Swedfund 2012 m. pasirašė įsipareigojimus JT pasaulinio susitarimo ir JT atsakingo investavimo principams. Swedfund plėtos darnumo tikslus ir gaires, kad valstybė atitiktų tarptautinius standartus. Teikia finansinę paramą ir rizikos kapitalą investicijoms į besivystančias rinkas.
ISA švietime ir mokymuose	<i>Seminarai ir mokymai užsienio rinkose</i>: Užsienio Reikalų Ministerija ir Švedijos Misijs užsienyje vykdo darnaus verslo veiklą, organizuodami seminarus ir praktinius užsiėmimus užsienio rinkose, siekdami didinti informuotumą, teikti informaciją ir palengvinti keitimąsi gerąja praktika su ISA susijusiais klausimais. <i>Švedijos Instituto (SI) valdymo programa</i>: SI suveda kartu atstovus iš privataus ir viešojo sektorių dalyvauti ISA lyderystės mokymo programoje. Mokymo programa yra labai svarbi, kuriant ISA tinklus tarp dalyvių. <i>ISA integraciją į egzaminus ir aukštąjį išsilavinimą</i>: gebėjimas įvertinti

	etinius ir socialinius klausimus yra įtraukti į keletą egzaminų klausimų ir švietimo planus. Peržiūrima ar šie tikslai bus pasiekti.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>Verslo antikorpupcinis portalas</i> : siūloma MVĮ skirta pagalba kaip integruoti antikorpupcines ir praktines priemones.
Jungtinė Karalystė JK svarstomas peržiūrėtas nacionalinis veiksmų planas dėl ĮSA. ĮSA įgyvendinimo įrankiai apima: sąmoningumo didinimą; bendradarbiavimą; apdovanojimus; veiksmų planus. Atskiras JK veiksmų planas verslo ir žmogaus teisių klausimais buvo paskelbtas 2013 m.	
Suderinimas su pasauliniais ĮSA metodais	<i>Tarptautinių ĮSA gairių skatinimas</i> : vyriausybė skatina tarptautinių ĮSA gairių taikymą įmonėse. Gairės apima: JT pasaulinio susitarimo, OECD gaires tarptautinėms kompanijoms, OECD kontaktiniai taškai ir JT pagrindiniai principai verslo ir žmogaus teisių klausimais.
Žmogaus teisės ir darnios tiekimo grandinės valdymas	<i>Atsakingas tiekimo grandinės valdymas kaip veiksmų plano dalis</i> : skaidrus ir atsakingas tiekimo grandinės valdymas yra esminis JK vyriausybės darbas įgyvendinant veiksmų planą verslo ir žmogaus teisių klausimais.
Socialinė ir užimtumo politika	<i>Moterys valdyboje</i> : vyriausybė stengiasi skatinti, kad daugiau moterų įsitrauktų į JK listinguojamų įmonių sąrašus įtrauktų įmonių valdybas. Daugiau dėmesio skiriama informaciniam ir verslo paklausos skatinimui, o ne teisės aktų priėmimui. <i>Socialinio mobilumo verslo kompaktas</i> : konkretus tikslas – užtikrinti, kad visi jauni žmonės turėtų sąžiningą ir atvirą prieigą prie darbo rinkos. <i>Verslo ĮSA ataskaitos</i> : nuo 2013 m. spalio mėn. listinguojamos įmonės buvo teisiniu būdu įpareigosotos teikti ataskaitas socialiniais ir aplinkosaugos klausimais.
Vartotojų informuotumo ir atsakingo verslo skatinimas	<i>Vartotojų sąmoningumo tyrimai</i> : 2014 m. birželio mėn. 25 d. Verslo, Inovacijų ir Įgūdžių Departamentas paskelbė tyrimo apie vartotojų požiūrį į etišką pirkimą rezultatus. Paprašė Britų Prekybos Konsorciumo pateikti konkrečias gaires, skirtas šio sektoriaus įmonėms iki metų pabaigos.
ĮSA požiūriai sprendžiant klimato kaitos ir aplinkos darnumo klausimus	<i>Aplinkai draugiškų iniciatyvų vystymas</i> : Iniciatyvos ir gairių šaltiniai: Aplinkosaugos srities ataskaitų teikimo gairės suteikia įmonėms platformą, padedančią nustatyti aplinkosaugos problemas, nustatyti sritis kurias įmonės gali paveikti ir veiksmai, kurių įmonės gali imtis sprendžiant šias problemas. Produktų darnumo forumas – bendradarbiauja mažmenininkai ir tiekėjai, mokslininkai, nevyriausybinių organizacijų ir JK vyriausybės atstovai vertindami, tobulindami ir komunikuodami apie aplinkosauginį maisto produktų veiksmingumą. SCAP signatarai ir rėmėjai (darnių drabužių veiksmų planas) – įpareigojama mažinti anglies, atliekų ir vandens pėdsakus drabužiuose tiekiamuose arba gaunamuose JK. Dalyvauja stambūs mažmenininkai, prekės ženklai, perdirbėjai, sektoriaus įstaigos, NVO ir labdaros organizacijos. Verslo išteklių efektyvaus naudojimo centras – suteikiamos internetinės priemonės ir patarimai MVĮ vadovams ir kitiems kaip sumažinti poveikį aplinkai ir informuojama apie galimą finansinę naudą. WRAP nustatyti savanoriški susitarimai, skirti padėti sumažinti poveikį aplinkai įvairiuose sektoriuose ir tiekimo grandinėse.
ĮSA MVĮ	<i>Gėrybių prekyba</i> : gėrybių prekybos iniciatyva yra internetinė priemonė MVĮ, skirta skleisti geros praktikos pavyzdžius. Tai tarsi rinkodarinė atsakingo verslo praktika. Ši priemonė naudojama įvairaus dydžio įmonėse, stebint ir valdant atsakomybę tiekimo grandinėse.
Socialiai atsakingos	<i>Socialinių investicijų skatinimas</i> : JK vyko G8 Socialinio Poveikio

investicijos (SRI)	Investicijų forumas 2013 m. birželio mėn. 6 d. Publikuojamos iniciatyvos iš viso pasaulio. Strategijoje numatyta vizija – didelė ir darni socialinių investicijų rinka JK, veikti kaip trečiasis finansų ramstis remiant socialines įmones ir jų bendruomenes. JK socialinių investicijų rinka pasiekė 202 mln. svarų 2011–2012 m., bendras vertės augimas iki 25 procentų. Tai reiškia kolektyvinės vyriausybės pastangas ir novatoriškų organizacijų ekosistemos augimą.
ĮSA švietime ir mokymuose	<i>ĮSA kaip profesija</i> : akredituota ĮSA kvalifikacija jau egzistuoja (teikiama Verslo Bendruomenėje per Lyderystės ir Vadybos Institutą) ir Korporatyvinės Atsakomybės Grupė įsteigė Socialinės Atsakomybės Institutą 2014 m.
Darnūs viešieji pirkimai	<i>Darnūs viešieji pirkimai kaip nacionalinio veiksmų plano dalis</i> : JK pateikė rekomendacijas viešųjų pirkimų organizacijoms apie geriausią praktiką kartu su patvirtinamaisiais dokumentais.
Finansiniai įsipareigojimai ir korupcija	<i>JK kyšininkavimo įstatymas</i> : remiantis JK kyšininkavimo aktu, UK įmonės atsako už kyšininkavimą įvykdytą kitose valstybėse.

Šaltinis: Compendium (2014).

Į ĮSA indekso skaičiavimą įtraukti ĮSA instrumentai

Instrumento grupė	Instrumento pavadinimas	Instrumento trumpinys	Aprašymas
Socialiai atsakingi investiciniai reitingai	ECPI ESG Indeksas	ECPI ESG	Indeksas sudarytas iš 100 įmonių, pasižyminčių aukščiausią rinkos kapitalizacija ir geriausiai įvertintų remiantis aplinkosauginiais, socialiniais ir valdymo kriterijais. Kintamasis parodo kiek įmonių iš atskirų valstybių yra įtraukiama į indeksą.
	FTSE4Good Indeksas	FTSE4 Good	Indeksas sukurtas siekianti objektyviai įvertinti įmonių, atsižvelgiančių į ĮSA standartus, veiklos rezultatus visame pasaulyje. Vienas iš dažniausiai naudojamų indeksų, skirtas socialiai atsakingam investavimui. Kintamasis parodo kiek įmonių iš atskirų valstybių yra įtraukiama į indeksą.
	Dow Jones Sustainability Indeksas	DJSI	Į Dow Jones Darnumo Indeksą įtraukta 20 procentų iš 2500 didžiausių įmonių, atsižvelgiant į darnumo aspektą. Kintamasis parodo kiek įmonių iš atskirų valstybių yra įtraukiama į indeksą.
Pasaulinės ĮSA iniciatyvos	GRI gairės	GRI	Pateikiamos gairės, kaip teikti ĮSA ataskaitas nepriklausomai nuo įmonių dydžio, veiklos sektoriaus ar vietovės. GRI duomenų bazėje pateikiama kiek kiekvienos valstybės įmonių teikia darnumo ataskaitas.
	World Business Council for Sustainable Development	WBCSD	Pasaulio verslo darnaus vystymosi taryba yra tarptautinės asociacija, siekianti skatinti darnų vystymąsi ir ĮSA. Kintamasis parodo kiek įmonių iš kiekvienos valstybės yra šios tarybos narėmis.
	Jungtinių Tautų Pasaulinis Susitarimas	JT PS	Įsitraukia įmonės, pripažįstančios 10 JT principų. Šis kintamasis parodo bendrą valstybės įmonių skaičių, prisijungusių prie šios iniciatyvos.
	KPMG's Survey of Corporate Responsibility Reporting	KPMG SCRR	Išsamiai analizuojamos ir vertinamos ĮSA / darnumo atskleidimo praktikos tarp 100 didžiausių pasirinktų įmonių bendrovių. 2014 m. buvo vertinama 4500 ataskaitų iš 45 pasaulio valstybių. Kintamasis nurodo kiek iš 100 valstybės didžiausių įmonių teikia ataskaitas ĮSA klausimais.
	Global 100	Global 100	100 darniausių įmonių pasaulyje. Kintamasis nurodo kiek įmonių iš kiekvienos valstybės yra įtrauktos į šį sąrašą.
	Ethisphere's World's Most Ethical (WME) companies	WME	Šiuo instrumentu siekiama skatinti etiškų standartų laikymąsi ir geriausią praktiką. Kintamasis nurodo kiek kiekvienos valstybės įmonių yra įtrauktos į WME, t. y. etiškiausių pasaulio įmonių, sąrašą.

	Carbon Disclosure Project	CDP	CDP yra tarptautinė, ne pelno siekianti organizacija, bendradarbiaujanti su įvairiomis rinkos dalyvėmis bei skatinanti įmones matuoti, valdyti ir atskleisti svarbią aplinkosauginę informaciją. Kintamasi parodo kiek kiekvienos valstybės įmonių yra įtraukta į Pasaulinę klimato kaitos ataskaitą.
ISA apskaitos ir atskaitomybės sistemos	SA 8000	SA	Tarptautinis socialinės atskaitomybės standartas. Kintamasis parodo kiek įmonių kiekvienoje šalyje yra įsidiegusios šį standartą.
	AA 1000	AA	Tarptautinis standartas, pateikiamos gairės darnumo, socialinės atskaitomybės užtikrinimui. Kintamasis parodo kiek įmonių kiekvienoje šalyje yra įsidiegusios šį standartą.
	Greenhouse Gas Protocol	GHG	Apskaitos įrankis, skirtas kiekybiškai įvertinti ir valdyti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją. Šis protokolai yra skirtas prisidėti prie patikimų ir veiksmingų priemonių, skirtų kovai su klimato kaita. Kintamasis nurodo kiek įmonių iš kiekvienos valstybės yra prisijungusių prie GHG protokolo.
Valdymo sistemos standartai	ISO 14001	ISO	Aplinkos vadybos sistemos standartas, sukurtas Tarptautinės Standartizacijos Organizacijos. Kintamasis parodo kiek įmonių kiekvienoje šalyje yra įsidiegusios šį standartą.
	EMAS	EMAS	Savanorišku dalyvavimu grindžiama sistema, skirta įmonėms ir kitoms organizacijoms, kurios pageidauja įsipareigoti vertinti, valdyti ir gerinti savo aplinkosaugos veiksmingumą. Kintamasis parodo kiek įmonių kiekvienoje šalyje yra įsidiegusios šį standartą.

Šaltinis: sudaryta autorės.

17 PRIEDAS

ISA indekso valstybėse skaičiavimui naudoti instrumentai ir duomenys

Regionas	Kintamieji 2014 m.																
	Valstybė	KPMG SCRR	DISI	FTSE4 Good	ECPI ESG	GHG	CDP	WME	Global 100	JT PS	WBCSD	GRI	AA	SA	EMAS	ISO	BVP
Kontinentinis	Vokietija	67	67	32	19	7	89	1	5	462	13	182	1	9	1229	7708	2923930
	Prancūzija	99	85	49	28	2	88	3	12	1667	12	142	0.1	2	19	8306	2139964
	Austrija	1	6	4	1	0.1	14	0.1	0.1	77	2	87	0.1	1	249	1172	330417.6
	Belgija	68	15	7	3	0.1	12	1	1	97	1	95	0.1	3	42	1216	400408
	Liuksemburgas	0.1	3	0.1	1	0.1	3	0.1	0.1	26	1	15	0.1	1	1	70	48897.5
Skandinaviskas	Švedija	79	44	23	12	2	61	2	4	234	4	147	5	1	19	3990	430642.3
	Suomija	81	19	6	3	1	41	0.1	5	64	3	124	5	0.1	4	1512	205364
	Danija	99	20	12	4	0.1	21	0.1	3	390	1	56	0.1	5	54	895	260581.6
	Nyderlandai	82	35	19	16	1	34	0.1	3	131	11	143	0.1	2	5	2411	663008
Anglosaksikas	Jungtinė Karalystė	91	186	100	51	7	285	4	11	453	8	182	36	9	48	16685	2260804.8
	Airija	0.1	11	2	3	0.1	23	2	2	21	2	14	0.1	0.1	4	666	193159.6
Viduržemio jūros	Ispanija	81	32	19	14	3	46	1	1	2457	3	197	21	28	1072	13869	1041160
	Portugalija	71	5	3	3	0.1	11	1	1	103	4	47	3	28	58	1321	173446.2
	Graikija	43	9	0.1	0.1	0.1	1	0.1	0.1	97	2	54	3	15	39	909	177559.4
	Kipras	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	1	0.1	0.1	28	0.1	0.1	0.1	0.1	51	55	17393.7
	Malta	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	1	0.1	0.1	5	0.1	0.1	0.1	0.1	1	30	8084.3
	Italija	77	30	15	9	1	46	1	0.1	356	4	102	4	925	1017	27178	1611884
Vidurio ir Rytų Europos	Bulgarija	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	137	0.1	4	0.1	60	3	1761	42750.9
	Rumunija	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	30	0.1	7	0.1	88	5	9302	150230.1
	Lietuva	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	120	0.1	1	0.1	14	9	707	36444.4
	Latvija	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	24	0.1	8	1	1	0.1	334	23580.9
	Čekija	0.1	1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	19	0.1	20	0.1	5	25	5831	156660
	Vengrija	78	8	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	30	0.1	31	0.1	0.1	23	2231	104239.1
	Lenkija	56	19	0.1	0.1	0.1	0.1	1	0.1	146	0.1	36	0.1	7	45	2213	410856.3
	Slovėnija	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	50	0.1	5	0.1	1	1	425	37303.2
	Slovakija	57	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	18	0.1	5	0.1	2	2	1806	75560.5
	Estija	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	7	0.1	2	0.1	0.1	6	492	19962.7
Iš viso		1131.1	595.9	292.4	168.3	25.9	778	18.7	49.6	7249	72	1706	81	1208	4031.1	113095	13944293

Šaltinis: sudaryta autorės.

18 PRIEDAS

ISA indekso regionuose skaičiavimui naudoti instrumentai ir duomenys

Kintamieji	Regionas				
	Kontinentinis	Skandinaviškas	Anglosaksiškas	Viduržemio jūros	Vidurio ir Rytų Europos
KPMG SCRR	235.1	341	91.1	272.2	191.7
DJSI	176	118	197	76.2	28.7
FTSE4 Good indeksas	92.1	60	102	37.3	1
ECPI ESG indeksas	52	35	54	26.3	1
GHG	9.3	4.1	7.1	4.4	1
CDP	206	157	308	106	2.8
WME	5.2	2.3	6	3.3	1.9
Global 100	18.2	15	13	2.4	1
JT PS	2329	819	474	3046	581
WBCSD	29	19	10	13.2	1
GRI	521	470	196	400.2	119
AA 1000	1.4	10.2	36.1	31.2	1.9
SA 8000	16	8.1	9.1	996.2	178.2
ISO 14001	18472	8808	17351	43362	25102
EMAS	1540	82	52	2238	119.1
BVP	5843617.1	1559595.9	2453964.4	3029527.6	1057588.1

Šaltinis: sudaryta autorės.

19 PRIEDAS

Ekometrinio modelio sudarymui naudoti skandinaviško regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	32250	33525	34675	36650	38625	39375	36575	38950	40925	41500	41800	41875
HDI	0.944	0.947	0.889	0.958	0.96	0.876	0.878	0.899	0.906	0.907	0.908	0.909
ISO, sk. 1 mln. gyv.	571.7	694.1	728.4	756.1	750.0	842.1	828.1	896.4	853.1	971.7	893.1	938.2
SA 8000, sk. 1 mln. gyv.	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.54	0.54	0.54	0.75	0.75
GRI, sk. 1 mln. gyv.	2.13	4.24	5.34	6.1	6.85	10.56	18.49	25.21	35.45	44.2	47.85	50.06
JT PS narės 1 mln. gyventojų	34.15	33.81	33.81	31.72	27.85	23.76	24.17	21.52	21.4	17.21	13.92	8.73
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	34.15	33.81	33.81	31.72	27.85	23.76	24.17	21.52	21.4	17.21	13.92	8.73
SRI fondai, sk.	16	16	18	17	22	24	24	24	23	27	27	44
SRI turtas, mlrd. Eur	0.9	1.1	1.3	1.7	1.5	1.4	1.9	2.4	2.6	4.4	5.1	5.8
ŽVP kriterijus, sk.	0.25	0.25	0.25	0.25	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.75	1	1
TUI proc. nuo BVP	42.13	43.25	44.3	46.3	52.85	49.25	54.5	53.08	53.18	52.93	54.15	55.42
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	2.81	2.73	2.73	2.75	2.7	2.87	2.99	2.9	2.94	2.91	2.91	2.84
Vid. nedarbo lygis, proc.	6.5	6.9	6.7	5.9	5.3	4.9	6.7	7.4	7.1	7.3	7.6	7.7
Vid. užimtumo lygis, proc.	75.7	75.5	76	77.1	77.9	78.7	77	75.9	76.3	76.4	76.2	76.1
Vid. gyventojų skaičius	8930791	8962769	8991234	9016250	9048822	9091150	9144975	9200459	9251818	9298747	9341193	9388165
Infliacija, proc.	1.8	0.7	1.2	1.5	2	3.3	0.5	1.5	2.9	2.1	1.2	0.6
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	0.95	2.9	2.3	3.5	3.1	-0.4	-6.3	2.6	1.4	-0.9	-0.5	0

Šaltinis: sudaryta autorės.

20 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti transformuoti skandinaviško regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	10.38	10.42	10.45	10.51	10.56	10.58	10.51	10.57	10.62	10.63	10.64	10.64
HDI	-0.058	-0.054	-0.118	-0.043	-0.041	-0.132	-0.13	-0.106	-0.099	-0.098	-0.097	-0.096
ISO, sk. 1 mln. gyv.	6.349	6.543	6.591	6.628	6.62	6.736	6.719	6.798	6.749	6.879	6.795	6.844
SA 8000, sk. 1 mln. gyv.	-2.19	2.193	2.196	2.199	2.203	2.207	2.213	-0.61	0.615	-0.62	0.289	0.294
GRI, sk. 1 mln. gyv.	0.755	1.445	1.675	1.808	1.924	2.357	2.917	3.227	3.568	3.789	3.868	3.913
JT PS narės 1 mln. gyventojų	1.639	1.918	2.16	2.436	2.767	3.244	3.622	3.903	4.138	4.28	4.387	4.469
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	3.531	3.521	3.521	3.457	3.327	3.168	3.185	3.069	3.063	2.845	2.633	2.167
SRI fondai, sk.	2.757	2.788	2.862	2.803	3.102	3.168	3.157	3.157	3.135	3.287	3.296	3.778
SRI turtas, mlrd. Eur	-0.105	0.072	0.281	0.501	0.405	0.318	0.642	0.865	0.956	1.476	1.619	1.749
ŽVP kriterijus, sk.	-1.386	-1.386	-1.386	-1.386	-0.693	-0.693	-0.693	-0.693	-0.693	-0.288	0	0
TUI proc. nuo BVP	3.741	3.767	3.791	3.835	3.967	3.897	3.998	3.972	3.974	3.969	3.992	4.015
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	1.032	1.005	1.002	1.012	0.994	1.053	1.095	1.066	1.078	1.068	1.066	1.043
Vid. nedarbo lygis, proc.	1.864	1.924	1.902	1.779	1.658	1.594	1.906	1.998	1.953	1.981	2.031	2.035
Vid. užimtumo lygis, proc.	4.327	4.324	4.331	4.345	4.355	4.366	4.344	4.329	4.335	4.336	4.333	4.332
Vid. gyventojų skaičius	16.01	16.01	16.01	16.02	16.02	16.02	16.03	16.04	16.04	16.05	16.05	16.06
Infliacija, proc.	0.6	-0.3	0.2	0.4	0.7	1.2	-0.7	0.4	1.1	0.8	0.2	-0.5
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	1	2.9	2.3	3.5	3.1	-0.4	-6.3	2.6	1.4	-0.9	-0.5	0

Šaltinis: sudaryta autorės.

21 PRIEDAS

Koreliacinė analizė skandinavisko regiono atveju

	Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
Y ₁	1	-0.3	0.9	0.8	0.9	0.9	-0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.5	0.2	0.3	0.9	0.2	-0.2
Y ₂	-0.3	1	-0.5	-0.3	-0.5	-0.5	0.3	-0.4	-0.3	-0.4	-0.4	-0.7	-0.2	-0.1	-0.4	0	0.6
X ₁	0.9	-0.5	1	0.7	0.9	0.9	-0.8	0.8	0.9	0.8	0.9	0.6	0.4	0.2	0.9	0	-0.3
X ₂	0.8	-0.3	0.7	1	0.9	0.9	-0.8	0.7	0.9	0.8	0.7	0.5	0.7	-0.4	0.9	0	-0.1
X ₃	0.9	-0.5	0.9	0.9	1	1	-0.9	0.8	0.9	0.9	0.9	0.7	0.5	0	1	-0.1	-0.4
X ₄	0.9	-0.5	0.9	0.9	1	1	-0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.7	0.5	0.1	1	0	-0.4
X ₅	-0.8	0.3	-0.8	-0.8	-0.9	-0.9	1	-1	-0.9	-0.9	-0.8	-0.5	-0.5	0.1	-0.9	0.2	0.3
X ₆	0.8	-0.4	0.8	0.7	0.8	0.9	-1	1	0.9	0.9	0.8	0.5	0.4	0.1	0.9	-0.2	-0.4
X ₇	0.9	-0.3	0.9	0.9	0.9	0.9	-0.9	0.9	1	0.9	0.8	0.5	0.6	-0.1	1	-0.2	-0.3
X ₈	0.9	-0.4	0.8	0.8	0.9	0.9	-0.9	0.9	0.9	1	0.9	0.6	0.4	0.1	0.9	-0.1	-0.4
X ₉	0.9	-0.4	0.9	0.7	0.9	0.9	-0.8	0.8	0.8	0.9	1	0.6	0.3	0.3	0.9	-0.1	-0.4
X ₁₀	0.5	-0.7	0.6	0.5	0.7	0.7	-0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	1	0.4	0	0.6	0	-0.7
X ₁₁	0.2	-0.2	0.4	0.7	0.5	0.5	-0.5	0.4	0.6	0.4	0.3	0.4	1	-0.8	0.6	-0.5	-0.2
X ₁₂	0.3	-0.1	0.2	-0.4	0	0.1	0.1	0.1	-0.1	0.1	0.3	0	-0.8	1	-0.1	0.4	-0.2
X ₁₃	0.9	-0.4	0.9	0.9	1	1	-0.9	0.9	1	0.9	0.9	0.6	0.6	-0.1	1	-0.1	-0.4
X ₁₄	0.2	0	0	0	-0.1	0	0.2	-0.2	-0.2	-0.1	-0.1	0	-0.5	0.4	-0.1	1	0.4
X ₁₅	-0.2	0.6	-0.3	-0.1	-0.4	-0.4	0.3	-0.4	-0.3	-0.4	-0.4	-0.7	-0.2	-0.2	-0.4	0.4	1

Šaltinis: sudaryta autorės.

22 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti kontinentinio regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	33280	34760	36140	38500	40880	41580	40000	41900	43560	44160	45160	38940
HDI	0.94	0.942	0.871	0.953	0.955	0.863	0.865	0.887	0.89	0.892	0.893	0.894
ISO, sk. 1 mln. gyv.	226.9	259.6	270.8	289.7	294.1	326.2	371.1	399.4	476.8	487.9	548.3	553.3
SA 8000, sk. 1 mln. gyv.	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.06	0.06	0.09	0.09	0.18	0.33	0.48
GRI, sk. 1 mln. gyv.	0.61	1.01	1.34	1.7	2.66	3.38	4.04	5.72	8.33	10.02	11.97	15.61
JT PS narės 1 mln. gyventojų	7.29	12.3	14.57	18.01	23.08	29.09	33.81	40.23	49.64	56.99	63.03	69.77
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	59.18	58.54	58.55	54.97	54.51	52.84	51.95	49.95	49.28	47.06	46.31	46.13
SRI fondai, sk.	27.2	30.2	34.2	41.2	54.6	77.4	111.6	115	117.8	114.4	122	146.4
SRI turtas, mlrd. Eur	1	1.5	2.6	3.9	4.6	5.8	8.7	9.7	11.8	11.3	13.1	13.3
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	0.2	0.4	0.6	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
TUI proc. nuo BVP	49.83	52.03	50.08	56.45	62.7	87.34	80.4	77.78	77.16	80.8	84.14	87.65
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	1.61	1.59	1.57	1.6	1.58	1.64	1.73	1.69	1.73	1.75	1.76	1.77
Vid. nedarbo lygis, proc.	7	7.6	7.8	7.4	6.6	6.2	7	6.8	6.3	6.6	7	7.1
Vid. užimtumo lygis, proc.	68.1	67.8	68.8	69.6	70.8	71.2	71.3	71.8	72	72.5	72.6	72.1
Vid. gyventojų skaičius	32661037	32763573	32876432	32980479	33060735	33136737	33186833	33230945	33017686	33126541	33254927	33383434
Infliacija, proc.	2	2.5	2.7	2.3	2.5	4.1	0.3	2.2	3.6	3	1.8	1
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	0.1	1.9	1.3	2.8	2.9	0.7	-4.1	1.9	1.7	-0.4	-0.3	1.6

Šaltinis: sudaryta autorės.

23 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti transformuoti kontinentinio regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	10.41 3	10.45 6	10.49 5	10.55 8	10.61 8	10.63 5	10.59 7	10.64 3	10.68 2	10.69 6	10.71 8	10.57
HDI	- 0.062	- -0.06	- 0.139	- 0.048	- 0.046	- 0.147	- 0.145	- -0.12	- 0.117	- 0.114	- 0.113	- -0.112
ISO, sk. 1 mln. gyv.	5.425	5.559	5.601	5.669	5.684	5.787	5.916	5.99	6.167	6.19	6.307	6.316
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	- 3.486	- 3.489	- 3.493	- 3.496	- 3.498	- 2.807	- 2.809	- 2.405	- 2.398	- 1.709	- 1.106	- -0.735
GRI, sk. 1 mln. gyv.	-0.49	0.007	0.291	0.529	0.979	1.218	1.396	1.744	2.12	2.305	2.482	2.748
JT PS narės 1 mln. gyventojų	1.986	2.51	2.679	2.891	3.139	3.37	3.521	3.695	3.905	4.043	4.144	4.245
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	4.081	4.07	4.07	4.007	3.998	3.967	3.95	3.911	3.897	3.851	3.835	3.831
SRI fondai, sk.	3.303	3.408	3.532	3.718	4	4.349	4.715	4.745	4.769	4.74	4.804	4.986
SRI turtas, mlrd. Eur	0.02	0.405	0.956	1.371	1.517	1.751	2.161	2.274	2.468	2.427	2.573	2.585
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	- 1.609	- 0.916	- 0.511	- 0.223	- 0.223	- 0.223	- 0.223	- -0.223
TUI proc. nuo BVP	3.909	3.952	3.914	4.033	4.138	4.47	4.387	4.354	4.346	4.392	4.432	4.473
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	0.476	0.462	0.449	0.471	0.46	0.497	0.546	0.527	0.547	0.56	0.565	0.571
Vid. nedarbo lygis, proc.	1.946	2.033	2.049	2.004	1.89	1.818	1.946	1.917	1.844	1.881	1.952	1.957
Vid. užimtumo lygis, proc.	4.221	4.217	4.231	4.243	4.26	4.265	4.267	4.274	4.277	4.284	4.285	4.278
Vid. gyventojų skaičius	17.30 2	17.30 5	17.30 8	17.31 1	17.31 4	17.31 6	17.31 8	17.31 9	17.31 3	17.31 6	17.32	17.32 4
Infliacija, proc.	0.7	0.9	1	0.8	0.9	1.4	-1.2	0.8	1.3	1.1	0.6	0
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	0.1	1.9	1.3	2.8	2.9	0.7	-4.1	1.9	1.7	-0.4	-0.3	1.6

Šaltinis: sudaryta autorės.

24 PRIEDAS

Koreliacinė analizė kontinentinio regiono atveju

	Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
Y ₁	1	-0.4	0.8	0.6	0.8	0.9	-0.8	0.8	0.9	-0.3	0.8	0.7	-0.6	0.9	0.7	0.1	-0.1
Y ₂	-0.4	1	-0.5	-0.4	-0.5	-0.5	0.4	-0.6	-0.5	-0.1	-0.6	-0.5	0.3	-0.5	-0.5	0.2	0.5
X ₁	0.8	-0.5	1	0.9	1.0	1.0	-1.0	0.9	0.9	0.0	0.9	0.9	-0.4	0.9	0.8	-0.2	-0.2
X ₂	0.6	-0.4	0.9	1	0.9	0.9	-0.9	0.8	0.8	0.1	0.8	0.9	-0.3	0.8	0.8	-0.2	-0.2
X ₃	0.8	-0.5	1.0	0.9	1	1.0	-1.0	1.0	1.0	-0.1	0.9	0.9	-0.5	1.0	0.9	-0.2	-0.2
X ₄	0.9	-0.5	1.0	0.9	1.0	1	-1.0	1.0	1.0	-0.1	0.9	0.9	-0.5	1.0	0.9	-0.2	-0.2
X ₅	-0.8	0.4	-1.0	-0.9	-1.0	-1.0	1	-0.9	-0.9	0.1	-0.9	-0.9	0.5	-0.9	-0.9	0.2	0.2
X ₆	0.8	-0.6	0.9	0.8	1.0	1.0	-0.9	1	1.0	-0.2	1.0	0.9	-0.5	1.0	0.9	-0.3	-0.3
X ₇	0.9	-0.5	0.9	0.8	1.0	1.0	-0.9	1.0	1	-0.2	0.9	0.9	-0.5	1.0	0.9	-0.2	-0.2
X ₈	-0.3	-0.1	0.0	0.1	-0.1	-0.1	0.1	-0.2	-0.2	1	-0.3	0.1	0.6	-0.3	-0.3	0.0	-0.1
X ₉	0.8	-0.6	0.9	0.8	0.9	0.9	-0.9	1.0	0.9	-0.3	1	0.9	-0.7	0.9	0.9	-0.2	-0.3
X ₁₀	0.7	-0.5	0.9	0.9	0.9	0.9	-0.9	0.9	0.9	0.1	0.9	1	-0.4	0.8	0.8	-0.4	-0.5
X ₁₁	-0.6	0.3	-0.4	-0.3	-0.5	-0.5	0.5	-0.5	-0.5	0.6	-0.7	-0.4	1	-0.6	-0.4	-0.3	0.1
X ₁₂	0.9	-0.5	0.9	0.8	1.0	1.0	-0.9	1.0	1.0	-0.3	0.9	0.8	-0.6	1	0.9	-0.1	-0.2
X ₁₃	0.7	-0.5	0.8	0.8	0.9	0.9	-0.9	0.9	0.9	-0.3	0.9	0.8	-0.4	0.9	1	-0.3	-0.2
X ₁₄	0.1	0.2	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2	0.2	-0.3	-0.2	0.0	-0.2	-0.4	-0.3	-0.1	-0.3	1	0.7
X ₁₅	-0.1	0.5	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2	0.2	-0.3	-0.2	-0.1	-0.3	-0.5	0.1	-0.2	-0.2	0.7	1

Šaltinis: sudaryta autorės.

25 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti anglosaksiško regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	33250	35250	37150	39200	40650	36750	32400	32950	33700	35350	35600	38450
HDI	0.943	0.948	0.893	0.955	0.956	0.871	0.872	0.907	0.905	0.906	0.907	0.912
ISO, sk. 1 mln. gyv.	178.93	205.16	197.13	195.01	235.21	301.99	343.7	445.63	470.28	478.86	513.22	503.24
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.09	0.15	0.18	0.21	0.2	0.26
GRI, sk. 1 mln. gyv.	0.41	0.56	0.72	1.05	1.35	1.97	2.22	2.98	3.46	4.49	4.73	5.68
JT PS narės 1 mln. gyventojų	1.23	1.88	2.49	3.21	4.43	5.33	7.21	8.41	9.85	11.25	12.82	13.75
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	2.21	2.16	2.15	2.22	2.14	2.27	2.28	2.09	1.83	1.88	1.61	1.51
SRI fondai, sk.	31	33	36	40	43	49	49	48	46	50	48	52
SRI turtas, mlrd. Eur	3.4	4	4.7	6.2	4.9	5.3	5.7	6.2	7	5.3	10.7	11
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
TUI proc. nuo BVP	77.25	65.2	61.65	55.3	56.75	56.45	77.6	91.95	95.85	114.05	120.95	128.3
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	1.4	1.4	1.41	1.43	1.46	1.54	1.68	1.65	1.61	1.59	1.6	1.61
Vid. nedarbo lygis, proc.	4.8	4.6	4.6	5	5	6	9.8	10.9	11.4	11.3	10.4	8.7
Vid. užimtumo lygis, proc.	72.7	73.3	73.9	74.3	74.5	73.7	70.4	69.1	68.7	68.9	70.2	71.6
Vid. gyventojų skaičius	31732793	31911305	32146861	32414259	32706699	33014706	33281833	33529813	33796707	34039005	34248192	34478328
Infliacija, proc.	2.4	1.8	2.2	3.1	3.6	3.8	-1.2	1.2	3.5	2.3	1.5	0.8
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	2.8	2.6	3.2	2.5	2.3	-2.8	-6.6	-0.3	1.1	-0.7	0.3	8.1

Šaltinis: sudaryta autorės.

26 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti transformuoti anglosaksiško regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gvv., Eur	10.41 2	10.47	10.52 3	10.57 6	10.61 3	10.51 2	10.38 6	10.40 3	10.42 5	10.47 3	10.48	10.55 7
HDI	- 0.059	- 0.053	- 0.114	- 0.047	- 0.045	- 0.139	- 0.137	- 0.098	-0.1	- 0.099	- 0.098	- 0.093
ISO, sk. 1 mln. gvv.	5.187	5.324	5.284	5.273	5.46	5.71	5.84	6.099	6.153	6.171	6.241	6.221
SA8000, sk. 1 mln. gvv.	- 3.457	- 3.463	-3.47	- 3.479	- 3.488	- 3.497	- 2.406	- 1.903	- 1.729	- 1.582	- 1.588	- 1.343
GRI, sk. 1 mln. gvv.	- 0.892	- 0.573	- 0.335	0.048	0.297	0.677	0.799	1.093	1.242	1.503	1.554	1.738
JT PS narės 1 mln. gyventojų	0.206	0.631	0.912	1.166	1.489	1.674	1.976	2.129	2.288	2.421	2.551	2.621
EMAS, sk. 1 mln. gvv.	0.791	0.771	0.764	0.798	0.761	0.821	0.826	0.736	0.607	0.631	0.474	0.411
SRI fondai, sk.	3.434	3.497	3.584	3.689	3.761	3.892	3.892	3.861	3.829	3.912	3.861	3.951
SRI turtas, mlrd. Eur	1.209	1.386	1.537	1.816	1.589	1.658	1.74	1.816	1.946	1.658	2.366	2.398
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TUI proc. nuo BVP	4.347	4.177	4.121	4.013	4.039	4.033	4.352	4.521	4.563	4.737	4.795	4.854
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	0.333	0.333	0.344	0.354	0.375	0.432	0.516	0.501	0.476	0.464	0.47	0.476
Vid. nedarbo lygis, proc.	1.569	1.526	1.526	1.599	1.609	1.792	2.282	2.384	2.434	2.425	2.337	2.163
Vid. užimtumo lygis, proc.	4.286	4.295	4.303	4.308	4.311	4.3	4.254	4.236	4.23	4.233	4.251	4.271
Vid. gyventojų skaičius	17.27 3	17.27 8	17.28 6	17.29 4	17.30 3	17.31 2	17.32 1	17.32 8	17.33 6	17.34 3	17.34 9	17.35 6
Infliacija, proc.	0.9	0.6	0.8	1.1	1.3	1.3	0	0.2	1.3	0.8	0.4	-0.2
BVP 1 gvv. augimo tempas, proc.	2.8	2.6	3.2	2.5	2.3	-2.8	-6.6	-0.3	1.1	-0.7	0.3	8.1

Šaltinis: sudaryta autorės.

27 PRIEDAS

Koreliacinė analizė anglosaksiško regiono atveju

	Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
Y ₁	1	0.4	-0.3	-0.3	0.0	0.0	-0.1	0.0	0.2	0.0	-0.3	-0.4	-0.5	-0.1	0.7	0.3	0.5
Y ₂	0.4	1	-0.5	-0.3	-0.5	-0.5	0.1	-0.6	-0.3	0.0	-0.2	-0.6	-0.5	-0.4	0.4	0.3	0.6
X ₁	-0.3	-0.5	1	0.9	1.0	1.0	-0.7	0.9	0.8	0.0	0.8	0.9	0.9	1.0	-0.8	-0.4	-0.1
X ₂	-0.3	-0.3	0.9	1	0.9	0.9	-0.8	0.7	0.7	0.0	0.9	0.8	0.9	0.9	-0.9	-0.5	0.0
X ₃	0.0	-0.5	1.0	0.9	1	1.0	-0.7	0.9	0.8	0.0	0.7	0.9	0.9	1.0	-0.7	-0.4	-0.1
X ₄	0.0	-0.5	1.0	0.9	1.0	1	-0.7	0.9	0.8	0.0	0.7	0.9	0.9	1.0	-0.7	-0.4	-0.2
X ₅	-0.1	0.1	-0.7	-0.8	-0.7	-0.7	1	-0.5	-0.8	0.0	-0.9	-0.4	-0.6	-0.8	0.5	0.4	-0.5
X ₆	0.0	-0.6	0.9	0.7	0.9	0.9	-0.5	1	0.7	0.0	0.5	0.9	0.8	0.9	-0.5	-0.3	-0.3
X ₇	0.2	-0.3	0.8	0.7	0.8	0.8	-0.8	0.7	1	0.0	0.7	0.6	0.6	0.9	-0.4	-0.4	0.2
X ₈	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
X ₉	-0.3	-0.2	0.8	0.9	0.7	0.7	-0.9	0.5	0.7	0.0	1	0.7	0.8	0.8	-0.8	-0.6	0.2
X ₁₀	-0.4	-0.6	0.9	0.8	0.9	0.9	-0.4	0.9	0.6	0.0	0.7	1	0.9	0.9	-0.8	-0.5	-0.4
X ₁₁	-0.5	-0.5	0.9	0.9	0.9	0.9	-0.6	0.8	0.6	0.0	0.8	0.9	1	0.9	-0.9	-0.4	-0.3
X ₁₂	-0.1	-0.4	1.0	0.9	1.0	1.0	-0.8	0.9	0.9	0.0	0.8	0.9	0.9	1	-0.7	-0.4	-0.1
X ₁₃	0.7	0.4	-0.8	-0.9	-0.7	-0.7	0.5	-0.5	-0.4	0.0	-0.8	-0.8	-0.9	-0.7	1	0.4	0.3
X ₁₄	0.3	0.3	-0.4	-0.5	-0.4	-0.4	0.4	-0.3	-0.4	0.0	-0.6	-0.5	-0.4	-0.4	0.4	1	0.0
X ₁₅	0.5	0.6	-0.1	0.0	-0.1	-0.2	-0.5	-0.3	0.2	0.0	0.2	-0.4	-0.3	-0.1	0.3	0.0	1

Šaltinis: sudaryta autorės.

28 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti Viduržemio jūros regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	18400	19325	20025	21200	22250	22650	21925	21825	21375	20575	20350	20475
HDI	0.906	0.914	0.83	0.926	0.929	0.83	0.832	0.849	0.851	0.853	0.854	0.856
ISO, sk. 1 mln. gyv.	412.29	582.23	801.03	1050.36	1274.29	1436.8	1511.83	1724.43	1640.36	1903.52	2002.24	2002.36
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	1.19	2.3	4.41	6.35	10.26	12.74	15.64	18.76	23.91	29.88	37.11	45.99
GRI, sk. 1 mln. gyv.	1.19	2.55	4.17	6.11	8.59	11.04	13.96	15.68	17.63	18.87	17.46	18.47
JT PS narės 1 mln. gyventojų	10.23	15.71	22.88	30.78	37.79	51.45	62.95	75.72	96.01	113.57	131.99	140.66
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	36.47	35.83	35.63	48.63	63.94	85.86	101.45	112.02	115.09	119.24	105.38	103.35
SRI fondai, sk.	6	6	7	7	6	5	5	4	4	4	5	8
SRI turtas, mlrd. Eur	0.4	0.5	0.4	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.6	0.8	0.8
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	0.33	0.67	0.67	0.67	0.83	0.83	0.83	0.83
TUI proc. nuo BVP	31.77	34.03	37.42	45.57	49.22	45.43	49.82	64.23	65.32	340.32	69.14	72.18
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	0.65	0.7	0.73	0.79	0.84	0.92	0.96	0.97	0.97	0.99	1	0.99
Vid. nedarbo lygis, proc.	8.1	8.2	8	7.4	7	7.4	9.7	11	12.5	15.7	17.4	16.5
Vid. užimtumo lygis, proc.	65.6	66.1	66.2	67.2	67.7	67.8	66.1	65.5	64.4	62.5	61.4	62.5
Vid. gyventojų skaičius	20238287	20429922	20628568	20789984	20956756	21186709	21350912	21433783	21497120	21520131	21531877	21655393
Infliacija, proc.	3	2.6	2.8	2.8	2.3	3.9	0.6	2.2	3.2	2.4	0.5	-0.4
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	0.9	1.6	1.6	2.5	2.4	0.2	-4.1	0.1	-1.5	-2.9	-1.2	0.7

Šaltinis: sudaryta autorės.

29 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti transformuoti Viduržemio jūros regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	9.82	9.869	9.905	9.962	10.01	10.03	9.995	9.991	9.97	9.932	9.921	9.927
HDI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ISO, sk. 1 mln. gyv.	6.022	6.367	6.686	6.957	7.15	7.27	7.321	7.453	7.403	7.551	7.602	7.602
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	0.17	0.833	1.484	1.848	2.328	2.545	2.75	2.931	3.174	3.397	3.614	3.828
GRI, sk. 1 mln. gyv.	0.17	0.934	1.428	1.81	2.15	2.402	2.636	2.752	2.87	2.937	2.86	2.916
JT PS narės 1 mln. gyventojų	2.325	2.754	3.13	3.427	3.632	3.941	4.142	4.327	4.564	4.732	4.883	4.946
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	3.596	3.579	3.573	3.884	4.158	4.453	4.62	4.719	4.746	4.781	4.658	4.638
SRI fondai, sk.	1.764	1.819	1.897	1.922	1.735	1.674	1.504	1.427	1.299	1.253	1.54	2.058
SRI turtas, mlrd. Eur	-	-	-	-	-	-1.05	-1.05	-	-1.05	-	-	-
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	-	-0.4	-0.4	-0.4	-	-	-	-
TUI proc. nuo BVP	3.459	3.527	3.622	3.819	3.896	3.816	3.908	4.162	4.179	5.83	4.236	4.279
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	-	-	-	-	-	-	-	-0.03	-0.03	-0.01	0	-0.01
Vid. nedarbo lygis, proc.	2.092	2.104	2.079	2.001	1.946	2.001	2.272	2.398	2.526	2.754	2.856	2.803
Vid. užimtumo lygis, proc.	4.184	4.191	4.193	4.208	4.215	4.217	4.191	4.182	4.165	4.135	4.117	4.135
Vid. gyventojų skaičius	16.82	16.83	16.84	16.85	16.86	16.87	16.88	16.88	16.88	16.88	16.89	16.89
Infliacija, proc.	1.1	1	1	1	0.8	1.3	-0.6	0.8	1.2	0.9	-0.7	0
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	0.9	1.6	1.6	2.5	2.4	0.2	-4.1	0.1	-1.5	-2.9	-1.2	0.7

Šaltinis: sudaryta autorės.

30 PRIEDAS

Koreliacinė analizė Viduržemio jūros regiono atveju

	Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
Y ₁	1	-0.3	0.7	0.6	0.7	0.5	0.6	-0.3	-0.3	-0.7	0.2	0.6	-0.1	0.3	0.6	0.0	-0.2
Y ₂	-0.3	1	-0.5	-0.5	-0.5	-0.5	-0.5	0.4	0.1	-0.1	-0.3	-0.6	-0.4	0.3	-0.6	0.3	0.6
X ₁	0.7	-0.5	1	1.0	1.0	1.0	0.9	-0.4	0.3	-0.4	0.6	1.0	0.7	-0.5	1.0	-0.5	-0.5
X ₂	0.6	-0.5	1.0	1	1.0	1.0	0.9	-0.4	0.4	-0.3	0.7	1.0	0.8	-0.6	1.0	-0.5	-0.5
X ₃	0.7	-0.5	1.0	1.0	1	1.0	0.9	-0.5	0.3	-0.3	0.6	1.0	0.7	-0.5	1.0	-0.4	-0.5
X ₄	0.5	-0.5	1.0	1.0	1.0	1	0.9	-0.5	0.4	-0.2	0.7	1.0	0.8	-0.6	1.0	-0.5	-0.6
X ₅	0.6	-0.5	0.9	0.9	0.9	0.9	1	-0.6	0.2	-0.3	0.7	1.0	0.7	-0.5	1.0	-0.4	-0.7
X ₆	-0.3	0.4	-0.4	-0.4	-0.5	-0.5	-0.6	1	0.3	0.2	-0.6	-0.5	-0.4	0.3	-0.5	0.0	0.7
X ₇	-0.3	0.1	0.3	0.4	0.3	0.4	0.2	0.3	1	0.2	0.3	0.3	0.6	-0.7	0.3	-0.5	0.1
X ₈	-0.7	-0.1	-0.4	-0.3	-0.3	-0.2	-0.3	0.2	0.2	1	-0.1	-0.3	0.2	-0.3	-0.3	0.1	0.0
X ₉	0.2	-0.3	0.6	0.7	0.6	0.7	0.7	-0.6	0.3	-0.1	1	0.6	0.7	-0.6	0.7	-0.1	-0.6
X ₁₀	0.6	-0.6	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	-0.5	0.3	-0.3	0.6	1	0.7	-0.5	1.0	-0.5	-0.6
X ₁₁	-0.1	-0.4	0.7	0.8	0.7	0.8	0.7	-0.4	0.6	0.2	0.7	0.7	1	-1.0	0.8	-0.6	-0.6
X ₁₂	0.3	0.3	-0.5	-0.6	-0.5	-0.6	-0.5	0.3	-0.7	-0.3	-0.6	-0.5	-1.0	1	-0.6	0.5	0.5
X ₁₃	0.6	-0.6	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	-0.5	0.3	-0.3	0.7	1.0	0.8	-0.6	1	-0.5	-0.6
X ₁₄	0.0	0.3	-0.5	-0.5	-0.4	-0.5	-0.4	0.0	-0.5	0.1	-0.1	-0.5	-0.6	0.5	-0.5	1	0.5
X ₁₅	-0.2	0.6	-0.5	-0.5	-0.6	-0.6	-0.7	0.7	0.1	0.0	-0.6	-0.6	-0.6	0.5	-0.6	0.5	1

Šaltinis: sudaryta autorės.

31 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti Vidurio ir Rytų Europos regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	8540	11300	12170	13200	14680	15870	14680	15270	15990	16240	16360	16780
HDI	0.849	0.856	0.804	0.872	0.877	0.794	0.801	0.825	0.828	0.831	0.833	0.836
ISO, sk. 1 mln. gyv.	241.65	401.94	586.89	683.54	911.44	1263.16	1723.01	2133.99	1912.84	2103.29	2249.6	2526.92
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	0	0	0	0.1	0.3	0.69	1.69	4.09	7	10.63	14.76	17.92
GRI, sk. 1 mln. gyv.	0.2	0.39	0.49	0.79	1.78	2.18	5.47	6.98	8.1	9.52	11.25	11.98
JT PS narės 1 mln. gyventojų	3.9	8.32	15.02	18.8	22.3	32.54	37.08	42.1	48.1	53.63	55.84	58.49
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	2.05	2.06	2.26	2.46	4.54	6.85	8.55	8.48	8.5	10.32	10.64	11.98
SRI fondai, sk.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SRI turtas, mlrd. Eur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	0.2	0.2	0.3	0.5	0.7	0.7	0.7	0.7
TUI proc. nuo BVP	32.77	39.1	44	47.6	49.44	48.43	55.49	55.87	54.53	57.17	59.56	62.03
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	0.71	0.73	0.76	0.82	0.81	0.86	0.9	0.99	1.15	1.21	1.19	1.19
Vid. nedarbo lygis, proc.	11.4	11.1	9.9	8.3	6.7	6.4	10.1	12.1	11.2	10.9	10.4	9.3
Vid. užimtumo lygis, proc.	65.1	65.5	66.4	68.2	69.4	70	67	65.4	66	66.8	67.4	68.8
Vid. gyventojų skaičius	10246254	10217899	10187524	10158830	10133435	10078711	10059724	10024889	10000315	9975787	9957765	9933842
Infliacija, proc.	4	5.3	4	4.3	5.5	8.4	2.8	2.4	3.9	3.4	1.6	0.1
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	6	6.6	6.7	7.8	7.4	3.1	-7.9	2	4.4	1.7	1.9	3.5

Šaltinis: sudaryta autorės.

32 PRIEDAS

Ekonometrinio modelio sudarymui naudoti transformuoti Vidurio ir Rytų Europos regiono statistiniai duomenys

	Metai											
Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BVP 1 gyv., Eur	9.053	9.333	9.407	9.488	9.594	9.672	9.594	9.634	9.68	9.695	9.703	9.728
HDI	- 0.164	- 0.155	- 0.218	- 0.137	- 0.131	- 0.231	- 0.222	- 0.192	- 0.189	- 0.185	- 0.183	- 0.179
ISO, sk. 1 mln. gyv.	5.487	5.996	6.375	6.527	6.815	7.141	7.452	7.666	7.556	7.651	7.719	7.835
SA8000, sk. 1 mln. gyv.	0	0	0	- 2.318	- 1.217	- 0.365	0.525	1.409	1.946	2.363	2.692	2.886
GRI, sk. 1 mln. gyv.	- 1.634	- 0.938	- 0.712	- 0.239	0.575	0.781	1.699	1.943	2.092	2.254	2.42	2.483
JT PS narės 1 mln. gyventojų	1.362	2.119	2.709	2.934	3.105	3.483	3.613	3.74	3.873	3.982	4.022	4.069
EMAS, sk. 1 mln. gyv.	0.718	0.72	0.814	0.901	1.513	1.924	2.146	2.138	2.14	2.335	2.365	2.483
SRI fondai, sk.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SRI turtas, mlrd. Eur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ŽVP kriterijus, sk.	0	0	0	0	- 1.609	- 1.609	- 1.204	- 0.693	- 0.357	- 0.357	- 0.357	- 0.357
TUI proc. nuo BVP	3.49	3.666	3.784	3.863	3.901	3.88	4.016	4.023	3.999	4.046	4.087	4.128
Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	- 0.342	- 0.315	- 0.274	- 0.198	- 0.211	- 0.151	- 0.105	-0.01	0.14	0.191	0.174	0.174
Vid. nedarbo lygis, proc.	2.434	2.407	2.293	2.116	1.902	1.856	2.313	2.493	2.416	2.389	2.342	2.23
Vid. užimtumo lygis, proc.	4.176	4.182	4.196	4.222	4.24	4.248	4.205	4.181	4.19	4.202	4.211	4.231
Vid. gyventojų skaičius	16.14 2	16.14	16.13 7	16.13 4	16.13 1	16.12 6	16.12 4	16.12 1	16.11 8	16.11 6	16.11 4	16.11 1
Infliacija, proc.	1.4	1.7	1.4	1.5	1.7	2.1	1	0.9	1.4	1.2	0.5	-2.8
BVP 1 gyv. augimo tempas, proc.	6	6.6	6.7	7.8	7.4	3.1	-7.9	2	4.4	1.7	1.9	3.5

Šaltinis: sudaryta autorės.

33 PRIEDAS

Koreliacinė analizė Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju

	Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅
Y ₁	1	-0.3	0.9	0.5	0.9	1.0	0.9	0.0	0.0	-0.5	1.0	0.8	-0.2	0.5	-0.9	-0.3	-0.4
Y ₂	-0.3	1	-0.4	-0.3	-0.3	-0.3	-0.4	0.0	0.0	0.3	-0.3	-0.2	-0.1	0.0	0.3	0.0	0.6
X ₁	0.9	-0.4	1	0.7	1.0	1.0	1.0	0.0	0.0	-0.3	1.0	0.9	0.0	0.3	-1.0	-0.5	-0.5
X ₂	0.5	-0.3	0.7	1	0.7	0.6	0.7	0.0	0.0	0.2	0.6	0.8	0.5	-0.2	-0.8	-0.6	-0.4
X ₃	0.9	-0.3	1.0	0.7	1	1.0	1.0	0.0	0.0	-0.3	1.0	0.9	0.1	0.2	-1.0	-0.5	-0.6
X ₄	1.0	-0.3	1.0	0.6	1.0	1	0.9	0.0	0.0	-0.3	1.0	0.9	-0.1	0.4	-0.9	-0.4	-0.5
X ₅	0.9	-0.4	1.0	0.7	1.0	0.9	1	0.0	0.0	-0.4	0.9	0.9	0.0	0.3	-1.0	-0.5	-0.6
X ₆	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
X ₇	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
X ₈	-0.5	0.3	-0.3	0.2	-0.3	-0.3	-0.4	0.0	0.0	1	-0.3	0.0	0.7	-0.6	0.2	-0.2	0.4
X ₉	1.0	-0.3	1.0	0.6	1.0	1.0	0.9	0.0	0.0	-0.3	1	0.9	0.0	0.4	-0.9	-0.5	-0.5
X ₁₀	0.8	-0.2	0.9	0.8	0.9	0.9	0.9	0.0	0.0	0.0	0.9	1	0.2	0.1	-1.0	-0.5	-0.4
X ₁₁	-0.2	0.1	0.0	0.5	0.1	-0.1	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.2	1	-0.9	-0.1	-0.2	-0.2
X ₁₂	0.5	0.0	0.3	-0.2	0.2	0.4	0.3	0.0	0.0	-0.6	0.4	0.1	-0.9	1	-0.3	-0.2	0.0
X ₁₃	-0.9	0.3	-1.0	-0.8	-1.0	-0.9	-1.0	0.0	0.0	0.2	-0.9	-1.0	-0.1	-0.3	1	0.6	0.5
X ₁₄	-0.3	0.0	-0.5	-0.6	-0.5	-0.4	-0.5	0.0	0.0	-0.2	-0.5	-0.5	-0.2	-0.2	0.6	1	0.2
X ₁₅	-0.4	0.6	-0.5	-0.4	-0.6	-0.5	-0.6	0.0	0.0	0.4	-0.5	-0.4	-0.2	0.0	0.5	0.2	1

Šaltinis: sudaryta autorės.

34 PRIEDAS**Transformuotų skandinaviško regiono statistinių duomenų skaitinės charakteristikos**

Rodiklis	Vidurkis	Dispersija	Standartinis nuokrypis	Moda	Mediana	Pasikliautinis intervalas
Y ₁	10.543	0.008	0.089	-	10.566	(0.06; 0.15)
Y ₂	-0.089	0.001	0.032	-	-0.097	(0.02; 0.06)
X ₁	6.688	0.022	0.149	-	6.728	(0.116; 0.15)
X ₂	-1.486	0.791	0.889	-	-2.191	(0.63; 1.51)
X ₃	2.604	1.174	1.084	-	2.637	(0.77; 1.84)
X ₄	3.247	1.059	1.029	-	3.433	(0.73; 1.75)
X ₅	3.124	0.171	0.413	-	3.176	(0.29; 0.70)
X ₆	3.108	0.082	0.287	3.157	3.146	(0.20; 0.49)
X ₇	0.732	0.375	0.612	-	0.571	(0.43; 1.04)
X ₈	-0.775	0.27	0.519	-0.693	-0.693	(0.37; 0.88)
X ₉	3.91	0.01	0.1	-	3.968	(0.07; 0.17)
X ₁₀	1.043	0.001	0.033	-	1.048	(0.02; 0.06)
X ₁₁	1.886	0.02	0.142	-	1.915	(0.10; 0.24)
X ₁₂	4.338	0	0.012	-	4.334	(0.01; 0.02)
X ₁₃	16.028	0	0.017	-	16.026	(0.01; 0.03)
X ₁₄	0.328	0.351	0.592	-	0.399	(0.42; 1.01)
X ₁₅	0.723	7.277	2.698	-	1.188	(1.91; 4.58)

Šaltinis: sudaryta autorės.

**Transformuotų kontinentinio regiono statistinių duomenų skaitinės
charakteristikos**

Rodiklis	Vidurkis	Dispersija	Standartinis nuokrypis	Moda	Mediana	Pasikliautinis intervalas
Y ₁	10.59	0.009	0.096	-	10.608	(0.07; 0.16)
Y ₂	-0.102	0.001	0.037	-	-0.114	(0.03; 0.06)
X ₁	5.884	0.095	0.308	-	5.852	(0.22; 0.52)
X ₂	-2.619	0.968	0.984	-	-2.808	(0.70; 1.67)
X ₃	1.277	1.088	1.043	-	1.307	(0.74; 1.77)
X ₄	3.344	0.513	0.716	-	3.446	(0.51; 1.22)
X ₅	3.956	0.008	0.092	-	3.959	(0.07; 0.16)
X ₆	4.256	0.39	0.625	-	4.532	(0.44; 1.06)
X ₇	1.709	0.764	0.874	-	1.956	(0.62; 1.49)
X ₈	-0.346	0.228	0.477	0.223	-0.223	(0.34; 0.81)
X ₉	4.233	0.051	0.227	-	4.35	(0.16; 0.39)
X ₁₀	0.511	0.002	0.046	-	0.512	(0.03; 0.08)
X ₁₁	1.936	0.005	0.071	-1.946	1.946	(0.05; 0.12)
X ₁₂	4.258	0.001	0.024	-	4.266	(0.02; 0.04)
X ₁₃	17.314	0	0.006	-	17.315	(0.005; 0.01)
X ₁₄	0.7	0.481	0.693	-	0.877	(0.49; 1.18)
X ₁₅	0.839	3.565	1.888	-	1.455	(1.34; 3.21)

Šaltinis: sudaryta autorės.

**Transformuotų anglosaksiško regiono statistinių duomenų skaitinės
charakteristikos**

Rodiklis	Vidurkis	Dispersija	Standartinis nuokrypis	Moda	Mediana	Pasikliautinis intervalas
Y ₁	9.944	0.004	0.061	-	9.947	(0.04; 0.10)
Y ₂	-0.141	0.002	0.043	0.186	-0.158	(0.01; 0.07)
X ₁	7.115	0.263	0.513	-	7.296	(0.80; 1.92)
X ₂	2.409	1.282	1.132	-	2.648	(0.80; 1.92)
X ₃	2.155	0.811	0.901	-	2.519	(0.64; 1.53)
X ₄	3.9	0.738	0.859	-	4.041	(0.61; 1.46)
X ₅	4.284	0.246	0.496	-	4.536	(0.35; 0.84)
X ₆	1.658	0.065	0.255	-	1.704	(0.18; 0.43)
X ₇	-0.747	0.098	0.313	1.05	-0.817	(0.22; 0.53)
X ₈	-0.255	0.097	0.312	0	-0.186	(0.22; 0.53)
X ₉	4.061	0.386	0.621	-	3.902	(0.44; 1.05)
X ₁₀	-0.143	0.024	0.155	0.03	-0.062	(0.11; 0.26)
X ₁₁	2.319	0.115	0.338	-2.001	2.188	(0.24; 0.58)
X ₁₂	4.178	0.001	0.033	-4.191	4.187	(0.02; 0.06)
X ₁₃	16.865	0.001	0.023	-	16.873	(0.02; 0.04)
X ₁₄	0.653	0.48	0.693	-1.03	0.922	(0.49; 1.18)
X ₁₅	0.011	4.315	2.077	-	0.439	(1.47; 3.53)

Šaltinis: sudaryta autorės.

Transformuotų Viduržemio jūros regiono statistinių duomenų skaitinės charakteristikos

Rodiklis	Vidurkis	Dispersija	Standartinis nuokrypis	Moda	Mediana	Pasikliautinis intervalas
Y ₁	9.944	0.004	0.061	-	9.947	(0.04; 0.10)
Y ₂	-0.141	0.002	0.043	0.186	-0.158	(0.01; 0.07)
X ₁	7.115	0.263	0.513	-	7.296	(0.80; 1.92)
X ₂	2.409	1.282	1.132	-	2.648	(0.80; 1.92)
X ₃	2.155	0.811	0.901	-	2.519	(0.64; 1.53)
X ₄	3.9	0.738	0.859	-	4.041	(0.61; 1.46)
X ₅	4.284	0.246	0.496	-	4.536	(0.35; 0.84)
X ₆	1.658	0.065	0.255	-	1.704	(0.18; 0.43)
X ₇	-0.747	0.098	0.313	1.05	-0.817	(0.22; 0.53)
X ₈	-0.255	0.097	0.312	0	-0.186	(0.22; 0.53)
X ₉	4.061	0.386	0.621	-	3.902	(0.44; 1.05)
X ₁₀	-0.143	0.024	0.155	0.03	-0.062	(0.11; 0.26)
X ₁₁	2.319	0.115	0.338	-2.001	2.188	(0.24; 0.58)
X ₁₂	4.178	0.001	0.033	-4.191	4.187	(0.02; 0.06)
X ₁₃	16.865	0.001	0.023	-	16.873	(0.02; 0.04)
X ₁₄	0.653	0.48	0.693	-1.03	0.922	(0.49; 1.18)
X ₁₅	0.011	4.315	2.077	-	0.439	(1.47; 3.53)

Šaltinis: sudaryta autorės.

Transformuotų Vidurio ir Rytų Europos regiono statistinių duomenų skaitinės charakteristikos

Rodiklis	Vidurkis	Dispersija	Standartinis nuokrypis	Moda	Mediana	Pasikliautinis intervalas
Y_1	9.548	0.04	0.2	-9.594	9.614	(0.14; 0.34)
Y_2	-0.182	0.001	0.032	-	-0.184	(0.02; 0.05)
X_1	7.018	0.596	0.772	-	7.297	(0.55; 1.31)
X_2	0.66	2.633	1.623	0	0.262	(1.15; 2.76)
X_3	0.894	2.146	1.465	-	1.24	(1.04; 2.49)
X_4	3.251	0.716	0.846	-	3.548	(0.56; 1.44)
X_5	1.683	0.497	0.705	-	2.031	(0.50; 1.12)
X_6	0	0	0	0	0	(0.00; 0.00)
X_7	0	0	0	0	0	(0.00; 0.00)
X_8	-0.545	0.368	0.607	0	-0.357	(0.43; 1.03)
X_9	3.907	0.035	0.187	-	3.95	(0.13; 0.32)
X_{10}	-0.077	0.041	0.203	-0.174	-0.128	(0.14; 0.35)
X_{11}	2.266	0.043	0.207	-	2.327	(0.15; 0.35)
X_{12}	4.207	0.001	0.024	-	4.203	(0.02; 0.04)
X_{13}	16.126	0	0.011	-	16.125	(0.01; 0.02)
X_{14}	0.991	1.615	1.271	-	1.381	(0.90; 2.16)
X_{15}	3.595	18.064	4.25	-	3.977	(3.01; 7.22)

Šaltinis: sudaryta autorės.

35 PRIEDAS

Tiesinės regresijos duomenys skandinaviško regiono atveju

<i>Results of multiple regression for BVP 1 gyv. Eur</i>							
<i>Summary measures</i>							
	Multiple R	0.9996					
	R-Square	0.9993					
	Adj R-Square	0.9988					
	StErr of Est	0.0027					
<i>ANOVA Table</i>							
	Source	df	SS	MS	F	p-value	
	Explained	4	0.0589	0.0147	2036.746 3	0.0000000 01593	
	Unexplained	6	0.0000	0.0000			
<i>Regression coefficients</i>							
		Coefficient	Std Err	t-value	p-value	Lower limit	Upper limit
	Constant	-2.9203	0.3769	-7.7472	0.0002	-3.8427	-1.9979
	BVP 1 gyv. Eur_Lag1	1.2465	0.0370	33.6601	0.0000	1.1559	1.3371
	BVP 1 gyv. augimo tempas	0.0194	0.0006	31.8278	0.0000	0.0179	0.0209
	SRI turtas_Lag1	-0.0323	0.0046	-6.9726	0.0004	-0.0436	-0.0209
	Išlaidos MTEP, proc. nuo BVP	0.3396	0.0419	8.1027	0.0002	0.2371	0.4422

36 PRIEDAS

Tiesinės regresijos duomenys kontinentinio regiono atveju

<i>Results of multiple regression for BVP 1 gyv., EUR</i>						
Summary measures						
Multiple R	0.9647					
R-Square	0.9306					
Adj R-Square	0.8843					
StErr of Est	0.0279					
ANOVA Table						
Source	df	SS	MS	F	p-value	
Explained	4	0.0624	0.0156	20.1029	0.0013	
Unexplained	6	0.0047	0.0008			
Regression coefficients						
	Coefficient	Std Err	t-value	p-value	Lower limit	Upper limit
Constant	-21.4584	6.6737	-3.2154	0.0182	-37.7883	-5.1284
EMAS standartą įsdiegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų regione	0.4739	0.3827	1.2384	0.2618	-0.4625	1.4103
Socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius regione	-0.2104	0.0837	-2.5135	0.0457	-0.4152	-0.0056
Socialiai atsakingų investicinių fondų skaičius regione Lag1	0.1168	0.0816	1.4325	0.2020	-0.0827	0.3164
Vidutinis užimtumo lygis regione	7.1846	1.4016	5.1261	0.0022	3.7551	10.6142

37 PRIEDAS

Tiesinės regresijos duomenys anglosaksiško regiono atveju

<i>Results of multiple regression for BVP 1 gyv., EUR</i>							
Summary measures							
	Multiple R	0.9914					
	R-Square	0.9828					
	Adj R-Square	0.9714					
	StErr of Est	0.0122					
ANOVA Table							
	Source	df	SS	MS	F	p-value	
	Explained	4	0.0510	0.0128	85.7958	0.0000200318	
	Unexplained	6	0.0009	0.0001			
Regression coefficients							
		Coefficient	Std Err	t-value	p-value	Lower limit	Upper limit
	Constant	-70.6277	8.2333	-8.5783	0.0001	-90.7739	-50.4815
	Išlaidos MTEP regione proc. nuo BVP	-2.3434	0.1695	-13.8234	0.0000	-2.7582	-1.9286
	Vidutinis nedarbo lygis regione _Lag1	0.4737	0.1215	3.8976	0.0080	0.1763	0.7710
	Vidutinis gyventojų skaičius regione	3.2409	0.6259	5.1778	0.0021	1.7094	4.7725
	Vidutinis užimtumo lygis regione _Lag1	5.8681	1.0160	5.7759	0.0012	3.3821	8.3541

38 PRIEDAS

Tiesinės regresijos duomenys Viduržemio jūros regiono atveju

<i>Results of multiple regression for BVP 1 gyv., EUR</i>							
Summary measures							
	Multiple R	0.9962					
	R-Square	0.9924					
	Adj R-Square	0.9895					
	StErr of Est	0.0062					
ANOVA Table							
	Source	df	SS	MS	F	p-value	
	Explained	3	0.0404	0.0135	347.88 92	0.00000 0008215	
	Unexplained	8	0.0003	0.0000			
Regression coefficients							
		Coefficient	Std Err	t-value	p-value	Lower limit	Upper limit
	Constant	10.4537	0.0200	521.731 2	0.0000	10.4075	10.4999
	BVP vienam gyventojui augimo tempas regione	0.0036	0.0012	3.0631	0.0155	0.0009	0.0064
	Išlaidos MTEP regione proc. nuo BVP	0.5639	0.0184	30.6340	0.0000	0.5214	0.6063
	Vidutinis nedarbo lygis regione	-0.1849	0.0079	- 23.2858	0.0000	-0.2032	-0.1666

39 PRIEDAS

Tiesinės regresijos duomenys Vidurio ir Rytų Europos regiono atveju

<i>Results of multiple regression for BVP 1 gyv., Eur</i>							
Summary measures							
	Multiple R	0.9955					
	R-Square	0.9910					
	Adj R-Square	0.9821					
	StErr of Est	0.0174					
ANOVA Table							
	Source	df	SS	MS	F	p-value	
	Explained	5	0.1682	0.0336	110.6384	0.00004 08587	
	Unexplained	5	0.0015	0.0003			
Regression coefficients							
		Coefficient	Std Err	t-value	p-value	Lower limit	Upper limit
	Constant	0.6981	1.0589	0.6592	0.5389	-2.0239	3.4201
	ISO 14001 standartą įsiedegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų regione	0.3538	0.0729	4.8564	0.0046	0.1665	0.5411
	EMAS standartą įsiedegusių įmonių skaičius 1 mln. gyventojų, regione	-0.0625	0.0329	-1.9004	0.1158	-0.1470	0.0220
	Tiesioginės užsienio investicijos regione proc. nuo BVP	-0.8696	0.2669	-3.2580	0.0225	-1.5557	- 0.1835
	Išlaidos MTEP regione proc. nuo BVP	0.2925	0.0866	3.3762	0.0198	0.0698	0.5153
	Vidutinis užimtumo lygis regione	2.3539	0.3143	7.4892	0.0007	1.5460	3.1619